

अभिनव समग्र चालू घडामोडी

(कालावधी : 1 जाने. ते 29 फेब्रु 2020)

22nd Edition March 2020

OSCARS
92ND ACADEMY AWARDS

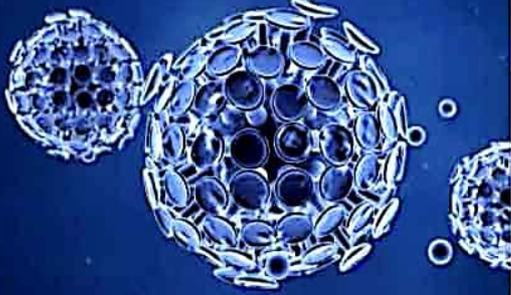
₹

**UNION
BUDGET
2020-21**

'हॅट्रिक' मॅन

Coronavirus

'कोरोना'चा कहर

अभिनव प्रकाशन, पुणे

संपादक
प्रदीप कारभारी सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)
फिरोज दिलावर पठाण

UPSC, MPSC - राज्यसेवा

PSI/STI/ASO, TAX Asst., Excise PSI,

Dept.PSI, लिपीक-टंकलेखक, महाराष्ट्र वनसेवा व कृषीसेवा परीक्षा,सहायक मोटार वाहन निरीक्षक (AMVI),तलाठी, SSC, सहकार-पणन, महिला व बालकल्याण, जलसंपदा, समाजकल्याण, जिल्हा परिषद, कृषी सहायक, ग्रामसेवक, एसटी महामंडळ व अन्य परीक्षांकरीता उपयुक्त.

प्रत्येक घडामोडीचे सूक्ष्म विश्लेषण
आणि वस्तुनिष्ठ प्रश्नांचा समावेश !!!

22 वी आवृत्ती

समग्र चालू घडामोडी

* संपादक *

श्री. प्रदीप सानप (सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)
प्रा. फिरोज पठाण (M.A.,B.Ed.,CPCT)

अभिनव प्रकाशन, पुणे

* © प्रकाशक *

सौ. रोहिणी प्रदीप सानप

अभिनव प्रकाशन,

फ्लॉट क्र. के-1/802, काटेपूरम फेज-2

पिंपळे गुरव, पुणे

_____ * संपादक * _____

श्री. प्रदीप सानप

मु. तागडगाव, पो. रायमोहा,
ता. शिरूर (का.), जि. बीड

प्रा. फिरोज पठाण

मु. पो. मानुर, ता. शिरूर (का.),
जि. बीड

22 वी आवृत्ती
मार्च 2020

* किंमत *
₹ 120

* प्रमुख वितरक *

अभिनव प्रकाशन

फ्लॉट नं. 7, सुयश अपार्टमेंट, 487/A, लोखंडे तालीम जवळ,
नारायण पेठ, पुणे - 411030.

मो. 9404883636/9822298567/9890390008/7262806363

या पुस्तकातील सर्व भाग अचूक देण्याची काळजी घेण्यात आलेली आहे. तरीही अनावधानाने काही चूका अथवा उणिवा राहिल्या असल्यास विद्यार्थ्यांनी त्याबाबत पडताळणी करून घ्यावी त्यामुळे होणाऱ्या नुकसानीबाबत लेखक वा प्रकाशक जबाबदार राहणार नाहीत.

या पुस्तकाचे सर्व हक्क प्रकाशकाधिनि आहेत. या पुस्तकाचे किंवा त्यातील कोणत्याही भागाचे कोणत्याही माध्यमाद्वारे पुनर्मुद्रण केल्यास संबंधितावर कायदेशीर कारवाई करण्यात येईल.

प्रा. फिरोज पठाण

श्री. प्रदीप सानप

प्रास्ताविक

अत्यंत लोकप्रिय ठरलेल्या 'समग्र चालू घडामोडी' या पुस्तकाची 22 वी आवृत्ती प्रकाशित होत असताना आम्हा लेखक द्वयींना मनोमन आनंद होत आहे. विद्यार्थ्यांनी मागील सर्व आवृत्त्यांना दिलेल्या प्रचंड प्रतिसादाबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार !

स्पर्धा परीक्षांमधील अतिशय मूलभूत, अनिवार्य आणि निर्णायक घटक म्हणून चालू घडामोडी या घटकाचे महत्त्व वादातीत आहे.

सर्व विषयांच्या बदलत्या अंतरंगांना स्पर्श करणाऱ्या या घटकाची व्याप्ती मोठी आहे. त्यामुळे या घटकाचे दर्जेदार संदर्भ साहित्य उपलब्ध करून देणे हे लेखकासाठी एक आव्हान असते. हे आव्हान पेलण्यासाठी आम्हाला मदत मिळाली ती प्रादेशिक व राष्ट्रीय स्तरावरील वृत्तपत्रे, मासिके आणि इंटरनेटवरील अधिप्रमाणित संकेतस्थळांची.

या घटकाची व्याप्ती समोर ठेऊन आम्ही प्रादेशिक व राष्ट्रीय घडामोडींबरोबरच आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील प्रमुख घडामोडींचा देखील परामर्श घेतला आहे.

प्रत्येक घडामोडीच्या मुळाशी जाऊन त्याचे स्पष्टीकरण देण्याचा आम्ही केलेला प्रयत्न विद्यार्थ्यांच्या पसंतीस पडल्याचे या पुस्तकाच्या लोकप्रियतेवरून दिसून येते. तीच परंपरा आम्ही याही आवृत्तीत कायम ठेवत आहोत. याबरोबरच स्पर्धा परीक्षांमध्ये बदलत्या रचनेनुसार विचारल्या जाणाऱ्या बहुविधानात्मक-बहुपर्यायी सराव प्रश्नांची योजना या पुस्तकाचे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य ठरले आहे.

ABHINAV YEAR BOOK 2020 या पुस्तकामध्ये सतरा ते वीस क्रमांकाच्या आवृत्त्यांमधील अतिशय महत्वाचा आणि **Updated** मजकूर (1 जानेवारी 2019 पासून 20 सप्टेंबर 2019 पर्यंत) आणि 21 व्या आवृत्तीचा (21 सप्टेंबर 2019 ते 31 डिसेंबर 2019) **पूर्णतः नवीन मजकूर** समाविष्ट आहे. जुन्या आवृत्त्यांमधील काळानुरूप कालबाह्य झालेला मजकूर टाळणे आणि उर्वरित मजकूर **Updated** स्वरूपात देणे हा **ABHINAV YEAR BOOK 2020** या पुस्तकाच्या प्रकाशनामागील मूळ उद्देश होता.

तसेच 22 व्या आवृत्तीमधील संपूर्ण मजकूर हा नवीन असून या आवृत्तीमध्ये आम्ही **ABHINAV YEAR BOOK 2020** या पुस्तकातील मजकुराची पुनरावृत्ती कटाक्षाने टाळली आहे. 22 व्या आवृत्तीतील घडामोडींचा कालावधी 1 जाने. ते 29 फेब्र. 2020 असा आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांनी आगामी परीक्षांसाठी **ABHINAV YEAR BOOK 2020** आणि 22 वी आवृत्ती यांचा समान अभ्यास करावा. कृपया जुन्या आवृत्त्या वाचनाचे टाळावे, ही विनंती.

विद्यार्थ्यांनी सुचविलेल्या अनेक सुचनांचा परामर्श घेऊन ही नवीन आवृत्ती अत्यंत **अद्ययावत, अचूक, आकर्षक, वस्तुनिष्ठ, संक्षिप्त** आणि **सर्वांगीण** बनवण्याचा आम्ही कसोशिनने व सर्वतोपरी प्रयत्न केला आहे. आमची ही आवृत्ती आपल्या यशाच्या प्रवासात दीपस्तंभासारखी भूमिका बजावेल आणि आपणास **अभिनव** यशाची प्राप्ती होईल याची आम्हास पुरेपूर खात्री आहे.

आपल्या भावी यशासाठी आमच्या खूप खूप शुभेच्छा!

प्रा. फिरोज पठाण

श्री. प्रदीप सानप

◆ अनुक्रमणिका ◆

1. आर्थिक घडामोडी 11-39

- * भारताची आर्थिक पाहणी 2019-20
- * केंद्रीय अर्थसंकल्प 2020-21
- * 'एस अँड पी' कडून भारताला 'BBB-' पतमानांकन
- * आर्थिक निर्देशांक
- * भारताचा आर्थिक विकास दर (GDP Growth Rate)
- * भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे विविध दर

2. वैज्ञानिक, पर्यावरणीय व आरोग्यविषयक घडामोडी
.....40-58

- * 'कोरोना' चा कहर
- * जनरल बिपिन रावत बनले भारताचे पहिले सरसेनाप्रमुख (CDS)
- * 'ग्रीनपीस इंडिया'चा भारतातील प्रदूषित शहरांविषयीचा अहवाल
- * 'जीसॅट-30' उपग्रहाचे यशस्वी प्रक्षेपण
- * भारतीय बनावटीच्या 'के-4' बॅलेस्टिक क्षेपणास्त्राची यशस्वी चाचणी
- * 'मिग-27' विमाने निवृत्त

3. भौगोलिक, दळणवळण व कृषीविषयक घडामोडी
.....59-79

- * नांदूर मधमेश्वर अभयारण्य - महाराष्ट्रातील पहिले रामसर स्थळ
- * भारतातील पक्षी स्थिती अहवाल 2020
- * भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल 2019
- * वणव्याच्या सर्वाधिक घटना महाराष्ट्रात
- * भारतातील अन्नधान्य उत्पादन
- * विविध अन्नधान्य पिकांच्या किमान आधारभूत किंमती (MSPs)

4.	सामाजिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक घडामोडी... 80-109
	<ul style="list-style-type: none"> * महाराष्ट्रातील सर्व शाळांमध्ये मराठी सक्तीची * 1 एप्रिल 2020 पासून 'बीएस 6' मानके लागू होणार * भारतातील सर्वोत्तम विज्ञान संस्थांमध्ये सीएसआयआर अव्वलस्थानी * टाइम्स हायर एज्युकेशन एमर्जिंग इकॉनॉमिज युनिव्हर्सिटी रँकिंग 2020 * प्रमुख संमेलने व परिषदा * प्रसिध्द पुस्तके व त्यांचे लेखक
5.	राजकीय घडामोडी 110-126
	<ul style="list-style-type: none"> * दिल्ली विधानसभा निवडणूक 2020 * विशेष सुरक्षा (दुरुस्ती) कायदा 2019 * अलीकडील घटनादुरुस्ती विधेयके व घटनादुरुस्त्या
6.	आंतरराष्ट्रीय घडामोडी 127-145
	<ul style="list-style-type: none"> * डोनाल्ड ट्रम्प यांचा दोन दिवसीय भारत दौरा * ब्रिटनचे ब्रेझिट स्वप्न साकार * प्रमुख आंतरराष्ट्रीय संघटना
7.	चर्चेतील व्यक्तिमत्वे 146-154
	<p>अ) विशेष कामगिरी :</p> <ul style="list-style-type: none"> * अरविंद कृष्णा <p>ब) निधन :</p> <ul style="list-style-type: none"> * डॉ.आर. के. पचौरी * डॉ.विद्या बाळ
8.	केंद्र व महाराष्ट्र शासनाच्या विकास योजना... 155-169
	<ul style="list-style-type: none"> * केंद्र सरकारच्या विविध योजना * महाराष्ट्र शासनाच्या विविध योजना

9. पुरस्कार 170-203

- अ) आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार : नोबेल , ऑस्कर, ग्रॅमी, गोल्डन ग्लोब इ.पुरस्कार.
- ब) राष्ट्रीय पुरस्कार : भारतरत्न व पद्म पुरस्कार, भारतीय शौर्य पुरस्कार, साहित्य अकादमी पुरस्कार, सरस्वती सन्मान, फिल्मफेअर पुरस्कार व अन्य पुरस्कार.
- क) प्रादेशिक पुरस्कार : लोकमान्य टिळक पत्रकारिता, लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय पुरस्कार, जनस्थान पुरस्कार, चतुरंग प्रतिष्ठानचा जीवनगौरव पुरस्कार ,चित्रपती व्ही. शांताराम पुरस्कार व अन्य पुरस्कार .
- * सौंदर्य स्पर्धा - मिस युनिव्हर्स व मिस वर्ल्ड

10. क्रीडा घडामोडी 204-236

- अ) प्रमुख क्रीडा स्पर्धा : T-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा, IPL क्रिकेट स्पर्धा, प्रो कबड्डी लीग, ग्रॅंड स्लॅम टेनिस स्पर्धा, इंडियन ओपन बॅडमिंटन स्पर्धा, हिंद केसरी, महाराष्ट्र केसरी सन्मान, दक्षिण आशियाई क्रीडा स्पर्धा (SAG),राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा, खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धा 2020, पहिल्या खेलो इंडिया विद्यापीठीय क्रीडा स्पर्धा इ.
- ब) प्रमुख क्रीडा पुरस्कार : राजीव गांधी खेलरत्न, अर्जुन, द्रोणाचार्य, ध्यानचंद जीवनगौरव, आयसीसी क्रिकेट, BCCI चे पुरस्कार , शिवछत्रपती राज्य क्रीडा पुरस्कार व अन्य पुरस्कार.

11. विस्तृत संकीर्ण घडामोडी 237-287

- * विविध निर्देशांक / अहवाल
- * केंद्र सरकारचे विविध आयोग व समित्या
- * महाराष्ट्र शासनाचे विविध आयोग व समित्या
- * काही देशांचे संयुक्त सैनिकी लष्करी सराव
- * केंद्रीय मंत्रिमंडळ
- * भारतातील महत्त्वाच्या संस्था/आयोगांचे प्रमुख/अध्यक्ष/संचालक

- * भारतातील मुख्यमंत्री आणि राज्यपाल
- * प्रजासत्ताक दिनाचे पाहुणे
- * महाराष्ट्राचे मंत्रिमंडळ
- * महाराष्ट्रातील प्रशासकीय प्रमुख
- * महाराष्ट्रातील विद्यापीठे
- * भारताचे विविध देशांतील विद्यमान उच्च आयुक्त / राजदूत
- * जगातील काही प्रमुख देश व त्यांची अनुषंगिक माहिती
- * भारतातील प्रमुख कलात्सव

12. बहुविधानात्मक बहुपर्यायी सराव प्रश्नसंच.....288-320

विविध स्पर्धा परीक्षांमधील 'चालू घडामोडी' या विषयाचे घटकनिहाय विश्लेषण

घटकाचे नाव→ परीक्षेचे नाव ↓	आर्थिक घडामोडी	विविध अहवाल/ निर्देशांक	वैज्ञानिक, पर्यावरणीय व आरोग्य विषयक घडामोडी	भौगोलिक व कृषी- विषयक घडामोडी	सामाजिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक घडामोडी	प्रसिद्ध पुस्तके	पुरस्कार	क्रीडा	चर्चेतील व्यक्तिमत्त्वे	राजकीय घडामोडी	आंतरराष्ट्रीय घडामोडी	विविध योजना	विस्तृत संकीर्ण घडामोडी	इतर	एकूण प्रश्न
1) Tax Asst. (Mains) (3 Nov.. 2019)	1	1	-	1	2	1	1	-	-	-	2	-	1	-	10(5*)
2) Exise PSI. (Mains) (20 Oct. 2019)	-	-	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	6(4*)
3) MPSC Clerk- Typist Mains (3 Nov.. 2019)	1	-	-	2	1	-	6	6	2	-	-	1	-	-	19(14*)
4) MPSC- महाराष्ट्र दुय्यम सेवा गट-ब मुख्य (28 July 2019)	-	-	3	1	-	-	-	-	-	3	1	1	1	-	10(5*)
5) MPSC- महाराष्ट्र गट-क सेवा पूर्व (16 June 2019)	-	-	2	3	1	-	4	2	1	-	2	-	-	1	16(12*)
6) MPSC- वन सेवा पूर्व (26 May 2019)	-	-	2	1	-	-	3	2	2	2	4	2	4	-	22(12*)
7) MPSC- महाराष्ट्र दुय्यम सेवा गट -ब पूर्व (24 Mar. 2019)	1	-	3	-	1	-	2	-	2	1	1	4	-	-	15(9*)

टीप : कंसामध्ये अभिनव प्रकाशनाच्या 'समग्र चालू घडामोडी' या पुस्तकाच्या विविध आवृत्त्यांमधील आलेल्या प्रश्नांची संख्या * ने दर्शविलेली आहे.

घटकाचे नाव→ परीक्षेचे नाव ↓	आर्थिक घडामोडी	विविध अहवाल/ निर्देशांक	वैज्ञानिक, पर्यावरणीय व आरोग्य विषयक घडामोडी	भौगोलिक व कृषी- विषयक घडामोडी	सामाजिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक घडामोडी	प्रसिद्ध पुस्तके	पुरस्कार	क्रीडा	चर्चेतील व्यक्तिमत्त्वे	राजकीय घडामोडी	आंतरराष्ट्रीय घडामोडी	विविध योजना	विस्तृत संकीर्ण घडामोडी	इतर	एकूण प्रश्न
8) MPSC- राज्यसेवा पूर्व (17 Feb. 2019)	-	-	2	2	1	-	1	-	-	1	3	1	-	-	11(7*)
9) CDPO (23 Dec. 2018)	1	-	-	1	1	1	-	1	-	-	-	2	2	-	9(6*)
10) Tax Asst. (Mains) (2 Dec. 2018)	-	1	-	1	-	1	2	2	-	-	3	-	-	-	10 (5*)
11) Excise PSI Mains (4 Nov. 2018)	-	-	-	1	-	1	3	2	1	1	-	1	-	-	10 (5*)
12) MPSC Clerk- Typist Mains (21 Oct. 2018)	-	-	3	1	-	2	8	1	-	-	3	-	1	-	19 (11*)
13) MPSC- महाराष्ट्र दुय्यम सेवा गट-ब मुख्य (26 Aug. 2018)	-	-	1	-	1	1	1	-	2	1	2	-	1	-	10(4*)

1

आर्थिक घडामोडी

भारताची आर्थिक पाहणी 2019-20

(The Economic Survey of India 2019-20)

- केंद्रीय वित्त आणि कंपनी व्यवहार मंत्री निर्मला सीतारामन यांनी 31 जानेवारी 2020 रोजी 'भारताची आर्थिक पाहणी 2019-20' चा अहवाल संसदेत सादर केला.
- वित्त मंत्रालयाचे मुख्य आर्थिक सल्लागार के. व्ही. सुब्रमण्यम यांच्याद्वारे ही आर्थिक पाहणी प्रमाणित / प्राधिकृत करण्यात आली.

* या आर्थिक पाहणीची ठळक वैशिष्ट्ये :

1) आर्थिक वाढीचे भाकीत :

अ.क्र.	वर्ष	आर्थिक वाढीचा (GDP) दर
1)	2016-17	8.2%
2)	2017-18	7.2%
3)	2018-19	6.8%
4)	2019-20	5% (अस्थायी अंदाज)
5)	2020-21	6 ते 6.5% (अपेक्षित)

अ.क्र.	वर्ष	क्षेत्रनिहाय वृद्धी दर		
		कृषी व संलग्न	उद्योग	सेवा
1)	2017-18	5%	5.9%	8.1%
2)	2018-19	2.9%	6.9%	7.5%
3)	2019-20	2.8%	2.5%	6.9%

- 2019 मध्ये भारतीय अर्थव्यवस्थेचा आकार हा 2.9 ट्रिलियन अमेरिकन डॉलर इतका होता. तर 2025 मध्ये देशाची अर्थव्यवस्था 5 ट्रिलियन अमेरिकन डॉलर करण्याचे लक्ष्य आहे.
- या आर्थिक पाहणीनुसार जगातील पहिल्या 6 अर्थव्यवस्था (GDP चा आकार - ट्रिलियन डॉलरमध्ये) :

1) अमेरिका (21.4)	2) चीन (14.1)
3) जपान (5.2)	4) जर्मनी (3.9)
5) भारत (2.9)	5) यु. के. (इंग्लंड) (2.7)

 (स्रोत : ऑक्टो. 2019 मध्ये IMF द्वारे प्रकाशित झालेला 'जागतिक आर्थिक परिदृश्य' अहवाल)
- 2) **मुखपृष्ठ :**
  - आर्थिक पाहणी अहवाल 2019-20 चे मुखपृष्ठ **निळसर जांभळ्या** रंगाचे आहे. नवीन 100 रूपयांची नोट याच रंगाची आहे. यातून जुन्या आणि नव्या संकल्पनांचा संगम झाल्याचे मत के. सुब्रमण्यम यांनी व्यक्त केले.
  - आर्थिक पाहणी अहवाल 2018-19 चे मुखपृष्ठ **आकाशी** रंगाचे होते.
- 3) **मुख्य संकल्पना व इतर :**
  - आर्थिक पाहणी अहवाल 2019-20 ची मुख्य संकल्पना (Theme) : 'Pro-business' Policies and Strengthen.
  - हा अहवाल नैतिक संपत्ती निर्माणावर (Ethical Wealth Creation) आधारित आहे.
  - हा पाहणी अहवाल 2 खंडांमध्ये प्रसिद्ध करण्यात आला :
    - खंड - 1 :** भारतीय अर्थव्यवस्थेचा आकार 5 ट्रिलियन अमेरिकन डॉलर एवढा करण्यासाठीची रणनीती व संपत्ती निर्माण.
    - खंड - 2 :** भारतीय अर्थव्यवस्थेचा सर्वकष गोषवारा.

4) राजकोषीय विकास (Fiscal Developments) :

- राजकोषीय व प्राथमिक तुटीचे देशाच्या GDP शी असलेले प्रमाण :

वर्ष	राजकोषीय तुटीचे प्रमाण	प्राथमिक तुटीचे प्रमाण
2016-17	3.5%	2.1%
2017-18	3.5%	2.6%
2018-19	3.4%	2.4%
2019-20	3.3%	2.3%
2020-21 (उद्दिष्ट)	3.5	0.4

- 2019-20 च्या पहिल्या 8 महिन्यांमध्ये अर्थात एप्रिल ते नोव्हें. 2019 मध्ये महसुली प्राप्तीमध्ये 13 टक्क्यांनी वाढ झालेली आहे.
- एप्रिल ते नोव्हें. 2019 या काळात GST संकलनामध्ये 4.1% ची वाढ झाली.
- या पाहणी अहवालानुसार जीडीपीच्या प्रमाणात केंद्र सरकारची एकूण देयता सातत्याने कमी होत आहे, विशेषतः FRBM कायदा, 2003 लागू झाल्यापासून हे चित्र पहावयास मिळत आहे. मार्च 2019 च्या शेवटी केंद्र सरकारची एकूण देयके 84.7 लाख कोटी होती ज्यातील 90% देयके सार्वजनिक कर्ज स्वरूपात होती.

5) परकीय व्यापार :

- भारताचा परकीय चलनसाठा (Foreign reserves) :

2017-18 : 425 अमेरिकन अब्ज डॉलर

मार्च 2019 (2018-19) : 412.9 अमेरिकन अब्ज डॉलर

डिसें. 2019 : 454.9 अमेरिकन अब्ज डॉलर

10 जाने. 2020 : 461.2 अमेरिकन अब्ज डॉलर

- चालू खात्यावरील तूट (Current account deficit) (जीडीपीच्या प्रमाणात) :

1) 2017 - 18 = 1.8%

2) 2018-19 = 2.1%

3) 2019-20 = 1.5%

- **भारताचे पहिले 5 व्यापार भागीदार देश 2019-20 (एप्रिल ते नोव्हें. 2019) :**
  - 1) अमेरिका (11.3%)
  - 2) चीन (10.9%)
  - 3) संयुक्त अरब अमिराती (UAE) (7.3%)
  - 4) सौदी अरेबिया (4.1%)
  - 5) हाँगकाँग (3.7%)
- **भारताचा अमेरिका व संयुक्त अरब अमिरातीसोबत व्यापारशेष आहे; तर चीन, सौदी अरेबिया, स्वित्झर्लंड, सिंगापूर, इराक व जर्मनीसोबत व्यापारतूट आहे.**
- **भारताची निर्यात (जीडीपीच्या प्रमाणात) :**
  - 1) 2009-14 : 15.7%
  - 2) 2014-19 : 12.7%
  - 3) 2018-19 : 12.7%
  - 4) 2019-20 : 11.3%
- **एप्रिल ते नोव्हें. 2019 मधील भारताच्या पहिल्या पाच निर्यात वस्तू :**
  - 1) पेट्रोलियम पदार्थ (13.7%)
  - 2) मोती, मौल्यवान व अर्धमौल्यवान खडे (7%)
  - 3) औषधी उत्पादने (5%)
  - 4) सोने व इतर मौल्यवान धातूंची दागिने (4.5%)
  - 5) लोह व पोलाद (3%)
- **एप्रिल ते नोव्हें. 2019 मधील भारताच्या पहिल्या पाच आयात वस्तू :**
  - 1) कच्चे तेल (पेट्रोलियम) (21%)
  - 2) सोने (6.4%)
  - 3) पेट्रोलियम पदार्थ (5.6%)
  - 4) कोळसा व कोक (4.8%)
  - 5) मोती व मौल्यवान खडे (4.6%)
- **भारत ज्यांना सर्वाधिक निर्यात करतो, असे पहिले 5 देश (एप्रिल-नोव्हें. 2019) :**
  - 1) अमेरिका (16.9%)
  - 2) संयुक्त अरब अमिराती (9.3%)

- 3) चीन (5.5%)
 4) हाँगकाँग (3.7%)
 5) सिंगापूर (3.1%)
- भारत ज्यांच्याकडून सर्वाधिक आयात करतो, असे पहिले 5 देश (एप्रिल - नोव्हें. 2019) :
- 1) चीन (14.5%)   2) अमेरिका (7.8%)
 3) UAE (6.0%)   4) सौदी अरेबिया (5.6%)
 5) इराक (4.7%)
- भारताच्या निर्यातवाढीमुळे 1999 ते 2011 या काळात 8 लाख रोजगार असंघटित क्षेत्राकडून संघटित क्षेत्राकडे वळले.
- भारताचा जगाच्या निर्यातीतील सहभाग 2025 पर्यंत 3.5%, तर 2030 पर्यंत 6% एवढा होण्याची शक्यता आहे.
- भारतात 2019-20 च्या पहिल्या 8 महिन्यात 24.4 अब्ज डॉलरची 'परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक' (FDI) झाली.
- भारतावरील परकीय कर्ज (जीडीपीच्या प्रमाणात) :
- 1) 2009 - 14 : 23.9%
 2) 2014 - 19 : 19.7%
 3) 2018 - 19 : 19.8%
 4) 2019 - 20 (पहिले 8 महिने) : 20.1%
- 6) किंमत व चलनवाढ :
- ग्राहक किंमत निर्देशांकामध्ये (CPI) 2018-19 च्या तुलनेत 3.7% वरून 2019-20 मध्ये 4.1% अशी वाढ झाली.
- घाऊक किंमत निर्देशांकामध्ये (WPI) 2018-19 च्या 4.7% वरून 2019-20 मध्ये 1.5% अशी घट झाली. अर्थव्यवस्थेत मागणी नसल्याचे हे द्योतक आहे.
- 7) इतर क्षेत्रातील ठळक मुद्दे :
- i) 2011 ते 2018 या काळात शहरी तसेच ग्रामीण भागात 2.62 कोटी नवीन रोजगार निर्माण झाला.
- ii) भारताने वाळवंटीकरणासंबंधी 'कोप-14' या परिषदेचे आयोजन केले

असून यामध्ये दिल्ली घोषणापत्र प्रसिद्ध करण्यात आले.

iii) भारतातील वनांचे प्रमाण :

a) वन अच्छादन (Forest Cover) : देशाच्या भौगोलिक क्षेत्राच्या 21.67%

b) वृक्ष आच्छादन (Tree Cover) : देशाच्या भौगोलिक क्षेत्राच्या 2.89%

c) एकूण वनक्षेत्र (a + b) (Forest + Tree Cover) : देशाच्या भौगोलिक क्षेत्राच्या **24.56%**

iv) भारताच्या GVA (Gross Value Added) मध्ये कृषी व संलग्न क्षेत्राचे प्रमाण बिगर कृषी क्षेत्राच्या तुलनेत कमी होत आहे, हे प्रगतीशील विकासाचे लक्षण आहे.

v) शेतीमधील यांत्रिकीकरणाचे प्रमाण कमी असल्यामुळे कृषी उत्पादकतेत बाधा येत आहे. भारतामध्ये कृषी यांत्रिकीकरणाचा दर 40% असून तो चीनमध्ये 59.5% तर ब्राझीलमध्ये 75% आहे.

vi) 30 सप्टें. 2019 रोजी भारतातील एकूण टेलिफोन कनेक्शन **119.43 कोटीवर** पोहोचले.

vii) गुजरात, मेघालय, पुद्दुचेरी, पंजाब व राजस्थानमध्ये कारखानदारी क्षेत्रात उद्योजकता सर्वात जास्त असल्याचे या अहवालात म्हटले आहे.

viii) 31 डिसें. 2019 रोजी जारी केलेल्या राष्ट्रीय पायाभूत पाईपलाईन (NIP) शी संबंधित कार्यबल अहवालात 2020 ते 2025 या कालावधीत 102 लाख कोटी रुपये गुंतवणूक अपेक्षित आहे. NIP मध्ये केंद्र सरकार, राज्य सरकार व खासगी क्षेत्राचा वाटा अनुक्रमे 39%, 39% व 22% आहे.

ix) या अहवालानुसार भारतीय रेल्वेने सन 2018-19 मध्ये 120 कोटी टन मालवाहतूक व 840 कोटी प्रवासी वाहतूक करत जगातील सर्वात मोठे प्रवासी वाहक आणि चौथे सर्वात मोठे मालवाहक बनली आहे.

x) या अहवालानुसार भारताचा 95% माल आणि 68% किंमतीचा व्यापार समुद्रमार्गे चालतो.

xi) 30 सप्टें. 2019 पर्यंत भारताच्या समुद्री ताफ्यात 1419 जहाजे आहेत.

- xii) अमेरिका आणि चीननंतर भारत हा जगातील तिसरा मोठा ऊर्जा वापरकर्ता देश आहे. कोळसा, कच्चे तेल, नवीकरणीय ऊर्जा आणि नैसर्गिक वायूद्वारे भारताची ऊर्जेची गरज भागवली जाते.
- xiii) या अहवालानुसार भारत 95 खनिजांचे उत्पादन घेतो, ज्यामध्ये 4 हायड्रोकार्बन ऊर्जा खनिजे, 5 अणुऊर्जा खनिजे, 10 धातू खनिजे, 21 बिगर - धातू खनिजे व 55 गौण खनिजे आहेत. खाण व उत्खनन क्षेत्राचे 2018-19 साली GVA मधील प्रमाण 2.38% आहे.
- xiv) GDP मध्ये बांधकाम क्षेत्राचा वाटा 24% आहे.
- xv) सेवा क्षेत्राचा भारताच्या एकूण परकीय गुंतवणुकीतील वाटा 2/3 इतका आहे. 36 राज्ये व केंद्रशासित प्रदेशांपैकी 15 राज्ये / कें.प्र. मध्ये सेवा क्षेत्राचे योगदान 50% पेक्षा जास्त आहे.
- xvi) केंद्र व राज्यांचा सामाजिक सेवांवरील खर्च GDP च्या प्रमाणात 2014-15 मध्ये 6.2% होता, तो 2019-20 (अर्थसंकल्पीय अंदाज) मध्ये 7.7% झाला आहे.

केंद्र व राज्य सरकारांकडून सामाजिक सेवांवर केला जाणारा खर्च (GDP च्या प्रमाणात) :

क्षेत्र	2018-19	2019-20
i) शिक्षण	3.1%	3.1%
ii) आरोग्य	1.5%	1.6%
iii) इतर	3.0%	3.0%
एकूण	7.6%	7.7%

- xvii) 'मिशन इंद्रधनुष्य' अंतर्गत भारतामध्ये 680 जिल्ह्यातील 3.39 कोटी बालक व 87.18 लाख गर्भवती महिलांचे लसीकरण करण्यात आले.
- xviii) ग्रामीण भागामध्ये सुमारे 76.7% व शहरी भागामध्ये सुमारे 96% कुटुंबाकडे पक्की घरे उपलब्ध आहेत.
- xix) स्वच्छतेसंबंधीच्या वर्तनात बदल घडवून आणण्यासाठी तसेच घन व रासायनिक कचरा व्यवस्थापनाचा विस्तार करण्यासाठी '10 वर्षीय

ग्रामीण स्वच्छता रणनीती (2019-2029)' आखण्यात आली आहे.

xx) शाकाहारी थाळीच्या किंमतीचा विचार करता झारखंड राज्य सर्वात परवडण्याजोगे असून मांसाहारी थाळीचा विचार करता झारखंड व छत्तीसगड सर्वात परवडण्याजोगी राज्ये आहेत.

(संदर्भ : pib.nic.in, दै. The Hindu, Times of India, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाईम्स, सकाळ दि. 1/2/2020)

केंद्रीय अर्थसंकल्प 2020 - 21

- भारताच्या पहिल्या पूर्ण वेळ महिला अर्थमंत्री असलेल्या **निर्मला सीतारामन** यांनी **1 फेब्रुवारी 2020** रोजी वर्ष 2020-21 साठीचा केंद्रीय अर्थसंकल्प संसदेत सादर केला.
- निर्मला सीतारामन यांनी मांडलेला हा दुसरा अर्थसंकल्प आहे.
- स्वतंत्र भारताचा हा **90 वा** अर्थसंकल्प (अंतरिम अर्थसंकल्प वगळता) आहे; तर 21 व्या शतकाच्या तिसऱ्या दशकातील हा पहिला अर्थसंकल्प आहे.
- या अर्थसंकल्पात निर्मला सीतारामन यांनी केलेले अर्थसंकल्पीय भाषण हे स्वतंत्र भारताच्या इतिहासातील सर्वात दीर्घ भाषण ठरले. यावेळी त्यांनी **2 तास 40 मिनीटे** भाषण केले. (संदर्भ : दै. The Economic Times, Indian Express, The Hindu, First Post दि.2/2/2020) यापूर्वी सर्वात दीर्घ भाषण देण्याचा विक्रम जसवंत सिंह यांच्या नावावर (2003 साली : 2 तास 15 मिनीटे) होता.
- सीतारामन यांच्या अर्थसंकल्पीय भाषणात 18,926 शब्द होते. यामध्ये 'टॅक्स' या शब्दाचा सर्वाधिक म्हणजे 12 वेळा वापर केला गेला.
- अर्थसंकल्पीय भाषणात प्रथमच 4 भाषांचा वापर करण्यात आला :
1) इंग्रजी 2) हिंदी 3) तमिळ 4) कश्मिरी
- आ अर्थसंकल्प एकूण 30,42,230 कोटी रूपयांचा आहे.
- या अर्थसंकल्पाची मध्यवर्ती संकल्पना (Theme) : 'सुसह्य जीवनपद्धती' (Ease of Living).

UNION
BUDGET
2020-21

KEY NUMBERS

(in ₹ crore)

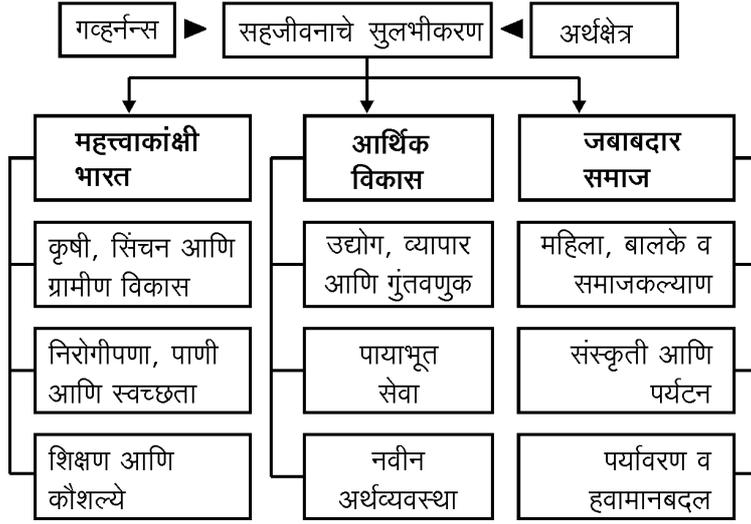

	2018-19 (Actuals)	2019-20 (Budget Estimates)	2019-20 (Revised Estimates)	2020-21 (Budget Estimates)
Revenue Receipts	15,52,916	19,62,761	18,50,101	20,20,926
Capital Receipts	7,62,197	8,23,588	8,48,451	10,21,304
Total Receipts	23,15,113	27,86,349	26,98,552	30,42,230
Total Expenditure	23,15,113	27,86,349	26,98,552	30,42,230
Revenue Deficit	4,54,483	4,85,019	4,99,544	6,09,219
Effective Revenue Deficit	2,62,702	2,77,686	3,07,807	4,02,719
Fiscal Deficit	6,49,418	7,03,760	7,66,846	7,96,337
Primary Deficit	66,770	43,289	1,41,741	88,134

- हा अर्थसंकल्प पुढील तीन प्रमुख विषयांभोवती / मुद्यांभोवती गुंफला आहे :

- 1) महत्वाकांक्षी भारत (Aspirational India)
- 2) सर्वांसाठी आर्थिक विकास (Economic Development for all)
- 3) जबाबदार समाज (Caring Society)

अर्थसंकल्पाची त्रिसूत्री

- अर्थमंत्र्यांनी सांगितलेली या अर्थसंकल्पाची प्रमुख 4 उद्दिष्टे :

- 1) डिजिटल प्रशासनाच्या माध्यमातून सेवांचे अविरत वितरण करणे.
- 2) राष्ट्रीय पायाभूत पाईपलाईनच्या (NIP) माध्यमातून जीवनाचा दर्जा सुधारणे.
- 3) आपत्ती निवारणातून जोखीम कमी करणे.
- 4) निवृत्ती वेतन आणि विम्याच्या माध्यमातून सामाजिक सुरक्षा

- 2019-20 च्या अर्थसंकल्पाची ठळक वैशिष्ट्ये :

1) कृषी, सिंचन आणि ग्रामीण विकास :

- देशातील 20 लाख शेतकऱ्यांना सौरपंप देणार.
- 2022 पर्यंत शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करणार.
- 2024-25 पर्यंत मत्स्य निर्यातीमध्ये 1 लाख कोटीपर्यंत वाढ करण्याचे लक्ष्य.

- कृषी क्षेत्राच्या विकासासाठी 16 कलमी कार्यक्रम :

- 1) कमी पाणी वापर, खतांच्या संतुलित वापराद्वारे उत्पादनवाढीसाठी शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन

- 2) देशातील पाणी टंचाईग्रस्त 100 जिल्ह्यांसाठी समग्र उपाययोजना
- 3) अन्नदाता योजनेचा विस्तार 'ऊर्जादाता' पर्यंत. सौरऊर्जा निर्मितीद्वारे उत्पन्न मिळविण्यासाठी शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन
- 4) 'प्रधानमंत्री किसान ऊर्जा सुरक्षा' (कुसुम) योजनेचा विस्तार करून 20 लाख शेतकऱ्यांना मदत
- 5) नाबार्डद्वारे देशभरातील गोदामांचे सुसूत्रीकरण करण्याबरोबरच नवी गोदामे उभारणार
- 6) ग्रामीण भागातील महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी धान्यलक्ष्मी योजनेतर्गत 'मुद्रा' किंवा नाबार्डकडून अर्थसहाय्य
- 7) 'किसान रेल' आणि 'कृषी उडान' योजनांद्वारे वेगवान शेतमालपुरवठा. ईशान्येकडील राज्यांसह आदिवासीबहुल जिल्ह्यांवर विशेष लक्ष
- 8) फलोद्यानास चालना. राज्य सरकारच्या मदतीने प्रत्येक जिल्ह्यात एका फळ उत्पादनास प्रोत्साहन
- 9) पावसाच्या पाण्यावर शेती अवलंबून असलेल्या भागांत एकात्मिक शेती योजनेचा विस्तार. सौरऊर्जा निर्मिती आणि मधुमक्षिका पालनासाठी प्रोत्साहन
- 10) कृषी उत्पादनांच्या ऑनलाइन पेठांचे बळकटीकरण
- 11) देशाची दुग्ध उत्पादन प्रक्रिया क्षमता 2025 पर्यंत दुप्पट म्हणजे 108 दशलक्ष मेट्रिक टनांपर्यंत वाढविण्याचे लक्ष्य
- 12) येत्या 2021-22 पर्यंत मत्स्योत्पादन 200 लाख टनापर्यंत वाढविणार
- 13) 2021 पर्यंत 15 लाख कोटी इतके कृषी कर्जवाटपाचे लक्ष्य
- 14) लाळ्या-खुरकूत रोगाचे 2025 पर्यंत निर्मूलन करण्याचा निर्धार. जनावरांच्या रोगनिर्मूलनावर भर
- 15) सागरी विकासाचा भाग म्हणून समुद्री शेवालवाढीवर भर
- 16) मत्स्य क्षेत्रात युवकांच्या सहभागवाढीसाठी 'सागरमित्र' योजना आणि मत्स्य उत्पादकांच्या 500 संघटना उभारणार

किसान रेल योजना

- भारतीय रेल्वेकडून 'किसान रेल' योजना राबविण्यात येईल.
- नाशवंत शेतमालाच्या पुरवठ्यासाठी 'किसान रेल' सुरू करण्यात येणार

आहे. एक्सप्रेस आणि मालगाड्यांमध्ये शीतपेटीची सुविधा देण्यात येईल. त्यामुळे नाशवंत शेतमालाची वाहतूक वेगवान होईल असे सीतारामन यांनी सांगितले.

- रेल्वेच्या सेवेत आधीच अशा नऊ शीतगाड्या आहेत. या शीतगाड्यांची वहन क्षमता प्रत्येकी 17 टनांची आहे.

‘कृषी उडान’ योजना

- शेतमालाला चांगला भाव मिळावा या उद्देशाने शेतमालाच्या वाहतुकीत मदत करण्यासाठी हवाई वाहतूक मंत्रालयातर्फे ‘कृषी उडान योजना’ राबविण्यात येणार आहे.
- नागरी हवाई वाहतूक मंत्रालयातर्फे आंतरराष्ट्रीय आणि देशांतर्गत हवाई मार्गांवर ही योजना राबविली जाईल. यातून शेतमालाच्या मूल्यवर्धनासाठी मोठी मदत होईल.
- विशेषतः भारताचा इशान्येकडील भाग आणि आदिवासीबहुल जिल्ह्यांसाठी ही योजना लाभदायी ठरेल.

मत्स्योत्पादनासाठी ‘सागर मित्र योजना’

देशात तसेच जगभर मत्स्य व्यवसायाला चांगला वाव आहे. त्याची मागणी सर्वत्र वाढत आहे. आपल्याकडे 200 लाख टन मत्स्य उत्पादन होत आहे, मात्र आपली क्षमता त्यापेक्षाही जास्त आहे. त्या पार्श्वभूमीवर या उद्योगाला प्रोत्साहन देण्यासाठी सागर मित्र योजना राबविली जाणार आहे. त्या अंतर्गत किनारपट्टीच्या भागातील युवकांना या योजनेत समाविष्ट करून देशभर अशा 500 मत्स्य उत्पादक संस्थांची स्थापना केली जाणार आहे.

2) निरोगीपाणा आणि स्वच्छता :

- ‘मिशन इंड्रधनुष्य’ चा आवाका वाढवून त्यात 12 आजारांचा समावेश; पाच नवीन लसीकरणांचा समावेश. (2 डिसें. 2019 रोजी ‘मिशन इंड्रधनुष्य’ योजनेचा दुसरा टप्पा सुरू करण्यात आला आहे.)
- 2025 पर्यंत देशातून क्षयरोगाचे निर्मूलन करण्यासाठी ‘टीबी हारेगा, देश जीतेगा’ अभियानात प्रामुख्याने महत्वाकांक्षी जिल्ह्यांमध्ये पीपीपी पद्धतीद्वारे मशीन लर्निंग आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) चा वापर करून

रूग्णालये स्थापन करणे.

- सर्व जिल्ह्यांमध्ये 2024 सालापर्यंत 300 शस्त्रक्रिया आणि 2000 औषधे उपलब्ध करणाऱ्या 'जन औषधी केंद्र योजने' चा विस्तार करणे.
- अंगणवाडीच्या 6 लाख कर्मचाऱ्यांना स्मार्टफोन, 10 कोटी कुटुंबांची माहिती गोळा केली जाणार

3) शिक्षण आणि कौशल्ये :

- नवीन शैक्षणिक धोरण लवकरच येणार.
- पोलिस विज्ञान, न्यायवैद्यकीय विज्ञान, सायबर-न्यायवैद्यकीय इ. क्षेत्रात एक 'राष्ट्रीय न्यायवैद्यकीय विद्यापीठ' देखील स्थापन करण्यात येणार.
- वर्ष 2020-21 ते 2023-24 या कालावधीत चार वर्षांच्या अंमलबजावणी कालावधीसह 'राष्ट्रीय तांत्रिक वस्त्रोद्योग मिशन' ची स्थापना केली जाईल.
- मार्च 2021 पर्यंत जवळपास 150 उच्च शिक्षण संस्था प्रशिक्षणार्थी एम्बेडेड पदवी / पदविका अभ्यासक्रम सुरू करतील.
- 'स्टडी इन इंडिया' कार्यक्रमांतर्गत आशियाई आणि आफ्रिकन देशांमध्ये इंड-सॅट आयोजित करण्याचा प्रस्ताव आहे.

4) उद्योग, व्यापार आणि गुंतवणूक :

- पीपीपी (सार्वजनिक-खासगी भागीदारी) पद्धतीमधील राज्यांच्या सहाकार्याने 5 नवीन स्मार्ट शहरे विकसित करण्याचा प्रस्ताव आहे.
- 'एंड टू एंड' सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी 'निचरा कक्ष' स्थापन केला जाईल.
- 2030 सालापर्यंत एकूण वाहनसंख्येच्या तुलनेत 25 ते 30% वाहने इलेक्ट्रिक असावीत तसेच चालू वर्षात 4500 चार्जिंग स्टेशनची उभारणी करण्याचे शासनाचे लक्ष्य आहे.

5) पायाभूत सेवा :

'राष्ट्रीय पायाभूत पाईपलाईन' (NIP) सुविधा :

- i) या कार्यक्रमाची सुरुवात : 31 डिसें. 2019
- ii) प्रमुख उद्देश : भारतात पायाभूत क्षेत्रामध्ये पुढील 5 वर्षात 100 कोटी रूपयांची गुंतवणूक करून पायाभूत सुविधांचा विकास करणे.

- iii) 103 लाख कोटी रूपयांचा प्रकल्प.
- iv) यात विविध क्षेत्रातील 6500 हून अधिक प्रकल्प आहेत आणि त्यांची व्याप्ती, आकार आणि विकासाच्या अवस्थेनुसार त्यांना वर्गीकृत केले आहे.
- v) या प्रकल्पाला सहाय्य म्हणून आधीच 22000 कोटी रूपयांची तरतूद करण्यात आली आहे.
- vi) **वित्तपुरवठ्यातील वाटा :**
 केंद्र : राज्य : खासगी क्षेत्र = 39% : 39% : 22%
- 2023 सालापर्यंत दिल्ली - मुंबई द्रुतगती महामार्ग आणि इतर दोन पॅकेजेस पूर्ण केली जातील.
  - भारतीय रेल्वेचे 27000 किमी लांबीच्या रेल्वे मार्गांचे विद्युतीकरण करण्याचे उद्दिष्ट आहे.
  - IRCTC मार्फत **इंदूर व वाराणसी** दरम्यान तिसरी खासगी रेल्वेगाडी सुरु करण्यात येईल. पहिली व दुसरी खासगी रेल्वे अनुक्रमे दिल्ली-लखनऊ आणि अहमदाबाद-मुंबई दरम्यान सुरु करण्यात आलेली आहे.
  - उडान योजनेस पाठबळ देण्यासाठी 2024 पर्यंत आणखी 100 विमानतळे विकसित करण्यात येणार आहेत. यावेळी विमानांची सध्याची संख्या 600 वरून 1200 पर्यंत जाण्याची शक्यता आहे.
  - जम्मू-काश्मिर व लडाख या केंद्रशासित प्रदेशांच्या विकासासाठी अनुक्रमे 32000 कोटी रु व 5900 कोटी रूपयांची तरतूद.
- 6) नवीन अर्थव्यवस्था :**
- यावर्षी (2020) भारतनेट द्वारे फायबर टू होम (FTFH) कनेक्शन **1 लाख ग्रामपंचायतींना** जोडले जाईल. 2020-21 मध्ये भारतनेट कार्यक्रमाला 6000 कोटी रूपये देण्याचा प्रस्ताव आहे. ('भारतनेट' कार्यक्रम 2017 साली सुरु करण्यात आलेला आहे.)
  - कृत्रिम बुद्धिमत्ता व इंटरनेट ऑफ थिंग्ज या क्षेत्रात वाढीसाठी देशभरात **डाटा सेंटरपार्क** उभारणार.
  - 2024 सालापर्यंत भारतीय रेल्वेचे 100% विद्युतीकरण करण्याचे लक्ष्य सरकारने ठेवले आहे. त्यासाठी रेल्वे रूळालगत सौरऊर्जा प्रकल्प उभारले जाणार.

- सर्व राज्यांना येत्या 3 वर्षांत पारंपरिक विद्युत मीटरचे रूपांतर 'प्री-पेड स्मार्ट मीटर' मध्ये करावे लागणार आहे. या मीटरमुळे एकूण वीजपुरवठा सेवेची कार्यक्षमता वाढणार आहे.
- तंत्रज्ञानाचा वापर करून माहिती संकलन आणि प्रसार प्रभावीपणे होण्यासाठी सरकारतर्फे लवकरच 'नवीन राष्ट्रीय सांख्यिकी धोरण' आखले जाईल.
- 7) महिला, बालके व समाजकल्याण :
  - अर्थसंकल्पात महिला व बालविकास क्षेत्रासाठी 30 हजार कोटी रूपयांची तरतूद. मागील वर्षापेक्षा ही तरतूद 14% नी अधिक आहे.
- 8) संस्कृती आणि पर्यटन :
  - सांस्कृतिक मंत्रालयांतर्गत स्वायत्त विद्यापीठाचा दर्जा असणारी 'भारतीय वारसा आणि जतन संस्था' (Indian Institute of Heritage and conservation) स्थापन करण्याची घोषणा.
  - देशातील पुढील 5 पुरातत्व स्थळे सुसज्ज करून त्यांना संग्रहालयाचा दर्जा देण्याचा निर्णय घेण्यात आला :
    - 1) राखीगढ (हरियाणा)   2) हस्तीनापूर (उत्तर प्रदेश)
    - 3) शिवसागर (आसाम)   4) धोलावीरा (गुजरात)
    - 5) अदिचनल्लर (तामिळनाडू)
  - रांची (झारखंड) येथे 'आदिवासी संग्रहालयाची' उभारणी केली जाणार आहे.
  - अहमदाबादजवळील हडप्पाकालीन सागरीस्थळ 'लोथल' येथे नौवहन मंत्रालयाकडून सागरी संग्रहालयाची उभारणी केली जाणार आहे.
- 9) पर्यावरण व हवामानबदल :
  - व्याघ्र प्रकल्पासाठी 350 कोटी रूपयांची तरतूद.
  - जागतिक हवामान बदल कृती आराखड्यासाठी 40 कोटी रूपयांची तरतूद.
- 10) राज्यकारभार :
  - राष्ट्रीय भरती आयोग (National Recruitment Ayog : NRA) : राज्यकारभाराच्या मुद्यावर जसे स्वच्छ, भ्रष्टाचार-विरहीत, धोरणनिर्मिती, चांगल्या हेतूने आणि महत्वाचे म्हणजे विश्वास संपादन करणारा राज्यकारभार

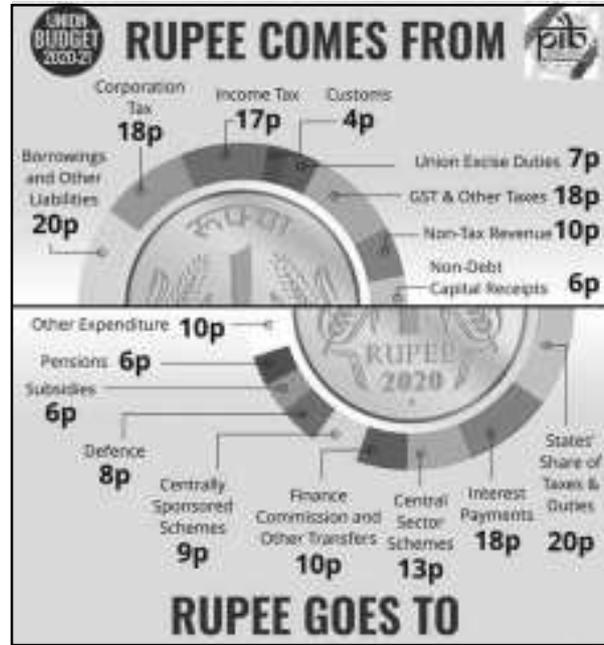
यासाठी अर्थमंत्र्यांनी राष्ट्रीय भरती आयोग (NRA) स्थापन करण्यात येणार असल्याची घोषणा केली. ही एक स्वतंत्र, व्यावसायिक, विशेषज्ञ संस्था असेल ज्यामार्फत अराजपत्रित पदांच्या भरतीसाठी संगणकीकृत ऑनलाईन सामान्य पात्रता परीक्षा घेतली जाईल. प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये विशेषतः महत्वाकांक्षी जिल्ह्यांमध्ये याची उभारणी करण्यात येईल.

11) आर्थिक क्षेत्र :

- ठेवी विमा आणि पत हमी महामंडळाला (DICGC) ठेवीदारांची ठेव हमी व्याप्ती वाढवण्याची अनुमती दिली आहे, आता ती प्रती ठेवीदार 1 लाख रुपयांहून **5 लाख रुपये** करण्यात आली आहे.
- RBI ची कर्ज पुनर्रचना योजना 31 मार्च 2020 रोजी बंद होणार होती, आता ती 31 मार्च 2021 पर्यंत वाढवण्यास RBI ला सांगितले आहे.
- बँक खात्यावरील रकमेवर विमा कवच 5 लाख रुपयांपर्यंत वाढवण्याची घोषणा.
- 2019-20 या वर्षात सरकारला रिझर्व्ह बँकेकडून **1.52 लाख कोटी रुपयांचा** लाभांश मिळाला आहे.

12) सरकारचे उत्पन्न व खर्च (सन 2020-21) :

रुपया असा येणार (आकडे पैशांमध्ये)	रुपया असा खर्च होणार (आकडे पैशांमध्ये)
1) कर्ज व अन्य देणी : 20	1) कर व शुल्कामधील राज्यांचा वाटा : 20
2) कंपनी कर : 18	2) व्याजदेयता/व्याज खर्च : 18
3) GST व इतर कर : 18	3) सरकारच्या क्षेत्रनिहाय योजना : 13
4) प्राप्तीकर : 17	4) वित्त आयोग व इतर देणी : 10
5) करांव्यतिरिक्त उत्पन्न : 10	5) इतर खर्च : 10
6) केंद्रीय उत्पादन शुल्क : 7	6) केंद्रपुरस्कृत योजना : 9
7) कर्जाव्यतिरिक्त भांडवली जमा : 6	7) संरक्षण खर्च : 8
8) सीमा शुल्क : 4	8) अनुदाने / अंशदान : 6
	9) निवृत्तीवेतन (Pension) : 6
एकूण = 100 पैसे	एकूण = 100 पैसे

13) आर्थिक बाजारपेठा :

- अहमदाबादमधील गिफ्ट सिटीमध्ये 'आंतरराष्ट्रीय स्टॉक एक्सचेंज' स्थापन करण्याची घोषणा.
- सरकारने भारतीय जीवनविमा महामंडळातील (LIC) आपला हिस्सा आयपीओच्या माध्यमातून विकण्याचे ठरवले आहे.
- सरकारने वर्ष 2020-21 साठी **1.20 लाख कोटी** निर्गुतवणुकीचे लक्ष्य निर्धारित केले आहे.
- 15 व्या वित्त आयोगाने आपला प्रथम अहवाल आर्थिक वर्ष 2020-21 साठी दिला आहे. संघराज्यीय भावनेतून सरकारने पर्याप्त उपाय म्हणून आयोगाच्या शिफारसी स्वीकारल्या आहेत. आयोग आपला अंतिम अहवाल यावर्षीच्या अखेरपर्यंत राष्ट्रपतींना सादर करेल.

Mind it...

15 व्या वित्त आयोगाच्या वरील प्रथम अहवालातील सरकारने मंजूर केलेल्या शिफारसी

14 व्या वित्त आयोगाने केंद्राकडून राज्यांना 32 टक्क्यांवरून 42 टक्के वाटा देण्याची शिफारस केली आहे. ती 2015 मध्ये केंद्र सरकारने मंजूर केली होती.	सर्वाधिक वाटा 1. उत्तरप्रदेश = 17.9% 2. बिहार = 10.6% 3. मध्यप्रदेश = 7.8% 4. महाराष्ट्र = 6.1%
---	--

15 व्या वित्त आयोगाच्या शिफारसी नुसार केंद्राकडून राज्यांना मिळणाऱ्या हिश्यामध्ये 1 टक्के घट करून तो 41 टक्के करण्यास केंद्र सरकारने मंजूरी दिली.

(15 व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार महाराष्ट्राच्या वाट्यात 0.6 अंशाने वाढ)

‘विवाद से विश्वास’ (विवादाकडून विश्वासाकडे) योजना

- प्रत्यक्ष करांच्या वादग्रस्त आणि न्यायप्रविष्ट प्रकरणांच्या निवारणासाठी अर्थमंत्र्यांनी, ‘विवाद से विश्वास’ योजनेची घोषणा केली आहे.
- प्रलंबित सेवा कर आणि अबकारी करासाठी तंटे निवारणासाठी गेल्या वर्षी अर्थसंकल्पातून घोषित ‘सबका विश्वास’ योजनेच्या धर्तीवर ही योजना पहिल्यांदाच प्रत्यक्ष करांसाठी आणली गेलेली आहे.
- यातून विविध न्यायाधिकरणपुढे अपील व सुनावणीसाठी असलेल्या 4.83 लाख प्रत्यक्ष कर विवादांचे समाधान होणे अपेक्षित आहे.
- या योजनेत 31 मार्च 2020 पर्यंत सहभागी होणाऱ्या करदात्यांना केवळ थकीत कराची रक्कम भरावी लागेल, त्यावरील व्याज व दंड रकमेतून त्यांना मोकळीक मिळेल.
- त्यानंतरही 30 जून 2020 पर्यंत सुरु राहणाऱ्या योजनेचा लाभ करदात्यांना घेता येईल. मात्र थकीत करावर आंशिकरूपातील व्याज मात्र अशा करदात्यांना भरावा लागेल.

- 'आधार' द्वारा पॅन कार्ड योजना :
पॅनकार्ड मिळवण्यासाठी सध्या अस्तित्वात असलेल्या वेळकाढू प्रक्रियेऐवजी आता 'आधार' क्रमांकाद्वारे त्वरित ऑनलाईन पॅनकार्ड देण्याची नवीन योजना कार्यान्वित होणार आहे. यात पॅनकार्डसाठी स्वतंत्र फॉर्म भरण्याची गरज पडणार नाही.
- 14) संरक्षण :**
  - संरक्षण क्षेत्रासाठी 3.37 लाख कोटी रूपयांची तरतूद. ही तरतूद मागील अर्थसंकल्पाच्या तुलनेत 5.8% नी जास्त आहे.
  - संरक्षणावर सर्वात जास्त खर्च करणारे जगातील अव्वल 5 देश :
1) अमेरिका   2) चीन   3) सौदी अरेबिया
4) भारत   5) फ्रान्स
(जगातील एकूण संरक्षणावर होणाऱ्या खर्चापैकी या 5 देशांचा वाटा 60% आहे.)
  - 'G-20' च्या परिषदेसाठी तरतूद :
भारताला 2022 साली होणाऱ्या 'G-20' देशांच्या परिषदेचे यजमानपद मिळाले आहे. या परिषदेच्या आयोजनासाठी 100 कोटी रूपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. 2022 साली भारताच्या स्वातंत्र्याला 75 वर्षे पूर्ण होणार आहेत (स्वातंत्र्याचे अमृतमहोत्सवी वर्ष). याच वर्षी भारतात 'G-20' परिषद होणार आहे.
- 15) कररचना :**
  - वैयक्तिक प्राप्तीकरण आणि कररचनेचे सुलभीकरण :
वैयक्तिक करदात्यांना मोठा दिलासा देण्यासाठी तसेच कर भरण्याची प्रक्रिया सुलभ करण्यासाठी अर्थमंत्र्यांनी नवा आणि सुलभ प्राप्तीकर कायदा आणण्याचा प्रस्ताव अर्थसंकल्पात मांडला. याअंतर्गत जुन्या कररचनेतील वजावट आणि सवलतींचा त्याग करणाऱ्या वैयक्तिक करदात्यांसाठी कराचे दर लक्षणीयरित्या कमी करण्यात आले आहेत.

करश्रेणीत प्रस्तावित करण्यात आलेल्या बदलांचा तक्ता (सन 2020-21 साठी) :

वार्षिक उत्पन्न	जुना कर	नवीन कर
पाच लाखापर्यंत	करमुक्त	करमुक्त
5 ते 7.5 लाख	20 टक्के	10 टक्के
7.5 ते 10 लाख	20 टक्के	15 टक्के
10 ते 12.5 लाख	30 टक्के	20 टक्के
12.5 ते 15 लाख	30 टक्के	25 टक्के
15 लाखांच्या पुढे	30 टक्के	30 टक्के

[टीप : i) नवीन कर रचनेचा लाभ घ्यायचा असेल तर वजावटी व सवलतींचा (Deductions) लाभ घेता येणार नाही.

ii) या करांवर 4% आरोग्य व शिक्षण उपकर व अधिभार कायम राहणार आहे.]

- नव्या प्राप्तीकर रचनेनुसार आकारण्यात आलेल्या करामुळे सरकारच्या महसूलात दरवर्षी 40,000 कोटी रूपयांची घट होण्याचा अंदाज आहे.
- गुंतवणुकीसाठी नव्या कंपन्यांसाठी कॉर्पोरेट कर (महामंडळ कर) **15% पर्यंत कमी** करण्याचा धाडसी निर्णय घेण्यात आला. चालू स्थितीतील कंपन्यांसाठी हा दर 22% पर्यंत खाली आणला.
- भारतीय समभाग बाजाराला आणखी जास्त आकर्षक करण्यासाठी आणि बऱ्याच मोठ्या गुंतवणूकदार वर्गाला दिलासा देण्यासाठी अर्थमंत्र्यांनी डीडीटी अर्थात **डिव्हिडंट डिस्ट्रिब्युशन कर** हटवण्याची आणि डिव्हिडंट कर आकारणीची नेहमीची पद्धत स्वीकारण्याची घोषणा केली आहे. हा कर आता केवळ लाभांश धारकांनाच निर्धारित दराने लागू असेल.
- नवीन करप्रणाली कंपन्यांना किमान पर्यायी कर (Minimum Alternative Tax : MAT) माफ केला आहे. त्याच धर्तीवर **सहकारी संस्थांना MAT माफ** करण्याची शिफारस अर्थमंत्र्यांनी केली.
- **सूक्ष्म, लघू आणि मध्यम उद्योग :**
या उद्योगांत अंतर्भूत असणारे छोटे व्यापारी आणि दुकानदारांची वार्षिक

उलाढाल 1 कोटी रूपयांवर असल्यास त्यांना लेखापरीक्षण करून घेणे अनिवार्य आहे. अर्थमंत्र्यांनी **उलाढालीची ही मर्यादा 5 कोटी रूपयांपर्यंत वाढवली** आहे. परंतु ज्या उद्योगांच्या उलाढालीतला 5 टक्क्यांहून कमी भाग रोख रकमेचा आहे, अशाच उद्योगांसाठी ही वाढीव मर्यादा लागू होईल.

- **धर्मादाय संस्था :**

धर्मादाय संस्थांच्या मिळकतीवर कुठलाही कर नाही. त्यांना देणगी देणाऱ्या दात्यांच्या करपात्र उत्पन्नातून देणगीची रक्कम वजा केली जाते.

- **वस्तू व सेवा कर (GST) :**

1 एप्रिल 2020 पासून नवीन सुलभ वस्तू व सेवा करप्रणाली लागू होईल. यात शून्य परतावा (Nil Return), अग्रिम परतावा (Return pre-filling), सुधारित इनपुट टॅक्स क्रेडिट फ्लो साठी एसएमएस किंवा फोनवरच्या लघुसंदेशांचा वापर केला जाईल. ग्राहक पावत्यांसाठी क्यूआर कोड दिला जाईल. हा क्यूआर कोड वापरून कर भरल्यास ग्राहकाच्या वस्तू सेवाकराची सर्व माहिती मिळवता येईल.

- वर्तमानपत्राचा कागद आणि कमी वजनाच्या लेपित कागदावरचा आयात कर 10 टक्क्यांवरून 5 टक्क्यांपर्यंत कमी केला आहे.

16) अर्थसंकल्पात महाराष्ट्र :

- अर्थव्यवस्थेत महाराष्ट्राचे योगदान सर्वाधिक आहे. देशाच्या तिजोरीत महाराष्ट्र सर्वाधिक कर भरतो.

- 2020-21 च्या अर्थसंकल्पातील प्रमुख तरतुदी :

i) 'आयुष मंत्रालय : राष्ट्रीय प्राकृतिक चिकित्सा संस्थान, पुणे' साठी केंद्राकडून 2020-21 साठी 19.47 कोटींची तरतूद

ii) नागपूर मेट्रोसाठी 300 कोटींची तरतूद

iii) पुणे मेट्रोसाठी 500 कोटींची तरतूद

iv) मुंबई-अहमदाबाद द्रुतगती रेल्वेसाठी 110 कोटींची तरतूद.

* भारतीय अर्थसंकल्पाविषयी काही महत्त्वपूर्ण तथ्ये :

1) भारतीय संविधानाच्या कलम 112 अन्वये केंद्रीय अर्थसंकल्प संसदेत मांडला जातो.

- 2) भारताचा पहिला अर्थसंकल्प 18 फेब्रुवारी 1869 रोजी तत्कालीन अर्थमंत्री जेम्स विल्सन यांनी मांडला होता.
- 3) स्वतंत्र भारताचा पहिला अर्थसंकल्प 26 नोव्हें. 1947 रोजी पहिले वित्तमंत्री आर. के. षण्मुखम चेड्डी यांनी मांडला. हा अर्थसंकल्प 15 ऑगस्ट 1947 ते 31 मार्च 1948 अशा 7 महिन्यांच्या कालावधीसाठी होता.
- 4) 2020-21 चा अर्थसंकल्प हा स्वतंत्र भारताचा 90 वा अर्थसंकल्प होता.
- 5) प्रजासत्ताक भारताचा पहिला अर्थसंकल्प : 1950 - वित्तमंत्री - जॉन मथाई.
- 6) 1955 पर्यंत सादर करण्यात येणाऱ्या अर्थसंकल्पाची छपाई केवळ इंग्रजीतच करण्यात येत असे. मात्र, **1955-56** या आर्थिक वर्षाच्या अर्थसंकल्पापासून छपाई **हिंदी आणि इंग्रजी** भाषांमध्ये करण्यात येऊ लागली.
- 7) देशात आतापर्यंत चार पंतप्रधान असे होऊन गेले ज्यांनी वित्तमंत्री म्हणून देखील काम केले.
  - i) मोरारजी देसाई
  - ii) चौधरी चरण सिंह
  - iii) व्ही. पी. सिंग
  - iv) मनमोहन सिंग
- 8) पंतप्रधान पदावर असतानाच पं. जवाहरलाल नेहरू, इंदिरा गांधी, मनमोहन सिंग यांनी वित्तमंत्री पद देखील भूषविले होते.
- 9) पं. जवाहरलाल नेहरू यांनी 1958-59 चा अर्थसंकल्प मांडताना अशी घोषणा केली होती की, पुढील वर्षाचे अर्थसंकल्प 28 फेब्रुवारीलाच मांडले जाईल.
- 10) पंतप्रधान पदावर असताना वित्तमंत्री या नात्याने अर्थसंकल्प मांडणारे पहिले पंतप्रधान : जवाहरलाल नेहरू (1958-59)
- 11) वित्तमंत्री (हंगामी वित्तमंत्री) या नात्याने अर्थसंकल्प सादर करणाऱ्या पहिल्या महिला : इंदिरा गांधी (1970-71). तथापि वित्तमंत्री या पदावरून अर्थसंकल्प सादर करणाऱ्या भारताच्या पहिल्या पूर्णवेळ महिला वित्तमंत्री : निर्मला सीतारामन.

- 12) भारतात सर्वात जास्त वेळा अर्थसंकल्प मांडणारे वित्तमंत्री :
- i) मोरारजी देसाई (10 वेळा) ii) पी. चिदंबरम (9 वेळा)
- 13) 1973-74 साली सादर झालेल्या अर्थसंकल्पाला 'Black Budget' असे म्हणतात. (कारण त्यावेळी भारताची वित्तीय तूट 550 कोटी रु. होती.)
- 14) वित्तमंत्री पी. चिदंबरम यांनी 1997-98 साली सादर केलेल्या अर्थसंकल्पाला 'Dream Budget' असे म्हणतात.
- 15) ब्रिटीशांनी अर्थसंकल्प मांडायला सुरुवात केली, तेव्हा तो संध्याकाळी 5 वाजता मांडला जायचा. परंतु 1999 मध्ये राष्ट्रीय लोकशाही आघाडी (NDA) मधील वित्तमंत्री **यशवंत सिन्हा** यांनी सकाळी 11 वाजता अर्थसंकल्प मांडण्यास सुरुवात केली.
- 16) आजवरच्या इतिहासात सर्वात कमी शब्दांचा (फक्त 800 शब्द) अर्थसंकल्प सादर करण्याची किमया तत्कालीन अर्थमंत्री **एच. एम. पटेल** यांनी 1977 मध्ये केली आहे.
- 17) देशात अर्थसंकल्प निर्मिती करण्याची सर्वात चांगली पद्धत **आसामची** असल्याचे ट्रान्स्परन्सी इंटरनॅशनलच्या एका ताज्या अहवालात नमूद करण्यात आले आहे. त्यापाठोपाठ ओडिशा आणि आंध्र प्रदेशचा अनुक्रमे दुसरा आणि तिसरा क्रमांक लागतो.
- 18) 2017-18 पासून अर्थसंकल्प हा 1 फेब्रुवारी ला मांडला जातो.
- 19) 2017-18 पासून रेल्वे अर्थसंकल्प साधारण अर्थसंकल्पातच समाविष्ट करण्यात आला आहे.
- 20) अर्थसंकल्प मांडताना या अर्थसंकल्पाशी निगडित दस्तऐवज संबंधित अर्थमंत्री **पारंपारिक ब्रीफकेस** (Conventional teather briefcase) मध्ये घेऊन संसदेत येत असत. 2019-20 च्या अर्थसंकल्पापासून (5 जुलै 2019 रोजी सादर) मात्र '**वहीखाते**' (bag) संसदेत आणण्याची प्रथा सुरु झाली व ब्रिटीशकालीन ब्रीफकेस इतिहास जमा झाली.
- (संदर्भ : pib.gov.in, indiabudget.gov.in, india.gov.in, prsindia.org, दै. The Hindu, The Economic Times, Times of India, The Indian Express, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाइम्स, सकाळ, लोकमत दि. 2/2/2020)

‘एस अँड पी’ कडून भारताला ‘BBB-’पतमानांकन

- जागतिक पतमानांकन संस्था 'Standard & Poor's' (S & P) ने भारताचे सार्वभौम पतमानांकन हे स्थिर दृष्टिकोनासह BBB- (निम्न मध्यम ग्रेड) या पातळीवर कायम ठेवले आहे. (2007 पासून भारताचे पतमानांकन BBB- या पातळीवरच आहे.)
- भारताचा सध्याचा आर्थिक मंदावलेपण हा व्यापारचक्राचा परिणाम असून, कोणताही संरचनात्मक दोष त्यामागे नसल्याचे स्पष्ट करताना 'देशाचा आर्थिक विकास दर पुन्हा उभारी घेईल', असा विश्वास देखील व्यक्त केला आहे.
- S & P ने भारताच्या विकासदराचे 2020-21 मध्ये 6 टक्के, 2021-22 मध्ये 7 टक्के व 2022-23 मध्ये 7.4 टक्के असे अंदाज मांडले असून 2020 ते 2024 या आर्थिक वर्षात भारताचा आर्थिक वृद्धीदर 7.1 टक्के राहिल असा अंदाज व्यक्त केला.
- गुंतवणूकदार आर्थिक गुंतवणूक करताना आंतरराष्ट्रीय पतमानांकन संस्थांनी दिलेली पत रेटिंग तसेच देशांतर्गत पतमानांकन संस्थांनी दिलेले रेटिंग पाहतात.

Mind it....

Standard & Poor's (S & P)

- स्थापना : 1860
- संस्थापक : हेन्री वॉर्नम पुअर
- मुख्यालय : न्यूयॉर्क (U.S.A.)
- विद्यमान अध्यक्ष व CEO : डग्लस पीटरसन
(टीप : भारतातील प्रमुख पतमानांकन संस्था : CRISIL, ICRA, CARF, SMREA, Briskwork Rating, India Rating and Research Pvt. Ltd.)

- सध्याच्या स्थितीत इतर आंतरराष्ट्रीय पतमानांकन संस्थांनी भारताचे केलेले पतमानांकन :

पतमानांकन संस्था	भारताचे पतमानांकन
1) फिच रेटिंग्ज (Fitch Ratings)	BBB - (डिसें. 2019)
2) मुडीज (Moody's)	Baa2 (नोव्हें. 2019)
3) स्टँडर्ड & पूअर (S & P)	BBB- (फेब्रु. 2020)

**भारताच्या स्थूल राष्ट्रीय उत्पादनातील (GDP)
विविध क्षेत्रांचा वाटा (टक्केवारीमध्ये)**

क्षेत्र	1950-51	2017-18*	2018-19*	2019-20#
1. कृषी व संलग्न (प्राथमिक क्षेत्र)	55.4	17.2	18.57	16.5
2. उद्योग (द्वितीयक क्षेत्र)	15	29	27.03	28.2
3. सेवा (तृतीय क्षेत्र)	29.6	53.8	54.40	55.3

* चालू किंमतीला भारताच्या Gross Value Added (GVA) मधील विविध क्षेत्रांचा वाटा. # प्रथम आगाऊ अंदाज. (संदर्भ : pib.nic.in)

आर्थिक निर्देशांक

- भारतातील महारत्न, नवरत्न व मिनीरत्न कंपन्या (जानेवारी 2020 पर्यंत)

A) भारतातील एकूण महारत्न दर्जा प्राप्त कंपन्या = 10

1. Bharat Heavy Electricals Limited (BHEL)
2. Coal India Limited (CIL)
3. Indian Oil Corporation Limited (IOC)

4. National Thermal Power Corporation Limited (NTPC)
5. Oil & Natural Gas Corporation Limited (ONGC)
6. Steel Authority of India Limited (SAIL)
7. GAIL (India) Ltd.
8. Bharat Petroleum Corporation Limited (BPCL)
9. Power Grid Corporation of India Limited
10. Hindustan Petroleum Corporation Limited (HPCL)

B) भारतातील एकूण नवरत्न दर्जा प्राप्त कंपन्या = 14

C) भारतातील एकूण मिनीरत्न दर्जा प्राप्त कंपन्या = 74

- मिनीरत्न कंपन्यांमध्ये मिनीरत्न 1 व मिनीरत्न 2 असे दोन प्रकार पडतात.

☛ मिनीरत्न 1 = 62,

मिनीरत्न 2 = 12

(संदर्भ : dpe.gov.in/about-us/management-division)

भारताचा आर्थिक विकास दर (GDP Growth Rate)

अ.क्र.	वर्ष	GDP चा दर
1.	2013-14	6.39 %
2.	2014-15	7.41 %
3.	2015-16	8 %
4.	2016-17	8.20 %
5.	2017-18	7.20 %
6.	2018-19	6.80 %
7.	2019-20 (अस्थायी अंदाज)	5%
8.	2020-21 (अपेक्षित)	6 ते 6.5%

(टीप : GDP चे वरील दर 2011-12 च्या किंमतीवर आधारित आहेत.)

(संदर्भ : Ministry of Statistics and Programme Implementation,
Govt. of India)

भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे विविध दर

अ. क्र.	दर	पूर्वी	सध्या
		(ऑक्टो. 2019 ते) 5 फेब्रु. 2020)	(6 फेब्रु. 2020 पासून)
1	बँक दर (Bank Rate)	5.40%	5.40%
2	रोख राखीव दर (CRR)	4%	4%
3	वैधानिक रोखता दर (SLR)	18.50%	18.50%
4	रेपो दर (Repo Rate)	5.15%	5.15%
5	रिव्हर्स रेपो दर (Reverse Repo Rate)	4.90%	4.90%
6	सीमांत स्थायी सुविधा दर (Marginal Standing Facility: MSF)	5.40%	5.40%

(संदर्भ : www.rbi.org.in)

Be Aware About It...

- ☞ **भारतातील 63 श्रीमंतांकडे अर्थसंकल्पापेक्षाही अधिक धन**
- भारतातील एकूण लोकसंख्येपैकी निम्न स्तरावर 70% गरिबांकडे (अंदाजे 95.3 कोटी) जेवढी संपत्ती आहे त्याच्या चारपट अधिक संपत्ती देशातील एक टक्का धनाड्यांकडे आहे तर भारतातील सर्व अब्जोपती यांची संपत्ती ही संपूर्ण वर्षाच्या अर्थसंकल्पाहून अधिक असल्याचे एका नव्या अभ्यासातून समोर आले आहे.
  - जागतिक आर्थिक मंचच्या (WEF) 50 व्या वार्षिक परिषदेपूर्वी 'ऑक्सफाम' या संस्थेने 'टाईम टू केयर' हा अभ्यास अहवाल प्रकाशित केला असून त्यामध्ये म्हटले आहे की जगभरातील एकूण लोकसंख्येपैकी खालच्या स्तरावर असलेल्या 60 टक्के जनतेकडे जेवढी संपत्ती आहे त्याहून अधिक संपत्ती जगातील 2153 अब्जोपतींकडे आहे.

(संदर्भ : द इकॉनॉमिक टाइम्स 21 जानेवारी 2020)

☞ **वित्तीय समावेशनावरील 'ग्लोबल मायक्रोस्कोप रिपोर्ट, 2019 प्रकाशित**

- 'इकॉनॉमिस्ट इंटेलिजन्स युनिट' ने (EIU) अलीकडेच वित्तीय आर्थिक समावेशनावरील (Global Microscope : The enabling environment for financial Inclusion) नामक अहवाल प्रकाशित केला.
- वित्तीय समावेशनासाठी सर्वात अनुकूल वातावरण असणाऱ्या जगातील विशिष्ट 55 देशांमध्ये **भारत 5 व्या स्थानावर** आहे.
- (EIU) द्वारे दरवर्षी प्रकाशित करण्यात येत असलेल्या या अहवालामध्ये 55 देशांचे मूल्यांकन 5 श्रेणींच्या आधारे करण्यात येते 2019 सालच्या अहवालामध्ये 11 नवीन लिंग- केंद्रित निर्देशांक ध्यानात घेण्यात आले असून त्या त्याद्वारे विविध देश आपल्या महिला 4 पुरुष नागरिकांच्या वित्तीय समावेशनासाठी कशाप्रकारे प्रयत्न करतात याचे मूल्यांकन करण्यात आले आहे.
- वित्तीय समावेशनासाठी सर्वात अनुकूल वातावरण असणारे अव्वल पाच देश

- 1) कोलंबिया
- 2) पेरू
- 3) उरुग्वे
- 4) मेक्सिको
- 5) भारत

🗝️ **भारतात ₹ 82,575 कोटींची परकीय संस्थात्मक गुंतवणूक**

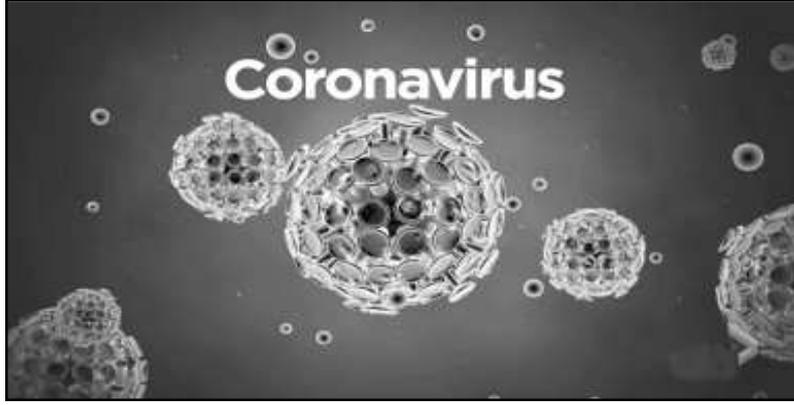
- परकीय संस्थात्मक गुंतवणूकदारांनी (Foreign Portfolio Investors-FPIS) सन 2019 या वर्षात भारतात एकूण 82,575 कोटी रुपयांची गुंतवणूक केली आहे. मे 2014 नंतर भारतात झालेली ही सर्वाधिक परकीय संस्थात्मक गुंतवणूक आहे.
- सन 2019 मध्ये विविध उद्योन्मुख अर्थव्यवस्थांमध्ये झालेल्या (FPI) गुंतवणूकीच्या बाबतीत भारत दुसऱ्या स्थानी आहे तर चीन पहिल्या स्थानी आहे.

🗝️ **सेवांवरील जागतिक प्रदर्शन 2019**

- सेवांवरील जागतिक प्रदर्शन (Global Exhibition on Service - GES) 26 ते 28 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान बंगळूरु (कर्नाटक) येथे पार पडले. भारतातील हे सर्वात मोठे प्रदर्शन केंद्रीय वाणिज्य विभाग आणि उद्योग मंत्रालय, भारत सरकारचे सेवा निर्यात प्रवर्तन मंडळ, (Services Export Promotion Council -SEPC) भारतीय उद्योग महासंघ (CII) यांच्या सहयोगाने आयोजित केले होते. सन 2019 मध्ये पाचवे प्रदर्शन आयोजित करण्यात आले होते.

'कोरोना' चा कहर

- 'कोरोना' (Corona) जातीच्या नव्या विषाणूने केवळ चीनमध्येच नव्हे तर जगभर धुमाकूळ घातला आहे.
- जगभरातील हजारो लोकांचा बळी घेणारा कोरोना विषाणू अत्यंत घातक व संसर्गजन्य आहे.
- 'कोरोना' विषाणूचा उगम व फैलाव :-
- मानवामध्ये या विषाणूचा पहिला आढळ 1960 च्या दरम्यान दिसून आला. त्यावेळी तो अत्यंत मर्यादित होता.
- 31 डिसेंबर 2019 रोजी आधुनिक व प्राणघातक स्वरूपातील 'कोरोना विषाणू' सर्वप्रथम चीनच्या हुबेइ प्रांतातील वुहान शहरात न्यूमोनियासदृश लक्षणातून या विषाणूचा जन्म झाला. वुहानमधील 'सी-फूड मार्केट' (Sea-food market) हे या विषाणूचे उत्पत्तीस्थान ठरले. त्यामुळे चीन सरकारने 1 जाने. 2020 पासून ते मार्केट बंद केले आहे.
- जागतिक आरोग्य संघटनेने घोषित केल्यानुसार सध्या जगातील सुमारे 18 देशांमध्ये (भारतासह) या विषाणूचा फैलाव झाला आहे.
- या विषाणुमुळे बाधित होऊन मृत्यु झालेल्या लोकांचा आकडा निश्चित

नसला तरी आजपर्यंत सर्वाधिक मृत्यू चीनमध्ये झाले आहेत.

- चीनमधून मायदेशी परतलेल्या एका भारतीय विद्यार्थिनीला देखील या विषाणूची लागण झाल्याचे सिध्द झाले आहे. ही विद्यार्थिनी केरळच्या त्रिशूर जिल्ह्यातील असून, 'कोरोना' चा उद्रेक झालेल्या चीनच्या वुहान शहरातील विद्यापीठात ती शिक्षण घेत होती. ही विद्यार्थिनी भारतातील पहिली कोरोना रुग्ण ठरली आहे.

* **'कोरोना' चा स्रोत :-**

- हा विषाणू सापांपासून किंवा वटवाघळांपासून किंवा उंटांपासून किंवा मांजरापासून माणसापर्यंत पोहोचल्याचे 'रिसर्च जनरल ऑफ मेडिकल व्हायरॉलॉजी' मध्ये प्रकाशित केलेले आहे.

* **या विषाणूचे नामकरण :-**

- या विषाणूला चीनने 'कोरोना विषाणू' असे नाव दिले आहे. 'कोरोना' (Corona) हा लॅटिन भाषेतील शब्द असून त्याचा अर्थ होतो 'मुकूट' (Crown). गोलाकार आकाराच्या या विषाणूभोवती प्रथिनांचे उंचवटे असल्यामुळे तो राजमुकूट अर्थात 'क्राऊन' सारखा दिसतो.
- या विषाणूला '**novel coronavirus**' (nCov) असेही म्हणतात. मानवामध्ये यापूर्वी हा विषाणू कधीही आढळला नाही.
- या विषाणूला जागतिक आरोग्य संघटनेने (WHO) '**2019-nCov**' असे तात्पुरते नाव दिले होते. जिनिव्हा येथे झालेल्या एका संमेलनादरम्यान WHO ने फेब्रु. 2020 मध्ये या विषाणूचे '**COVID-19**' असे नामकरण करण्यात आले.
- हा विषाणू मानव तसेच प्राण्यांमध्येही संक्रमित होतो.

* **'MERS' आणि 'SARS' शी साधर्म्य :-**

- 'कोरोना' विषाणू हा यापूर्वी जगात धुमाकूळ घातलेल्या 'Middle East Respiratory Syndrome' (MERS) आणि 'Severe Acute Respiratory Syndrome' (SARS/सार्स)' शी साधर्म्य राखत असल्याने चिंता व्यक्त केली जात आहे.
- 2002-03 मध्ये 'सार्स विषाणू' मुळे जगभरातील 700 पेक्षा जास्त लोकांचा मृत्यू झाला होता.

- 2012 साली सौदी अरेबियात 'MERS विषाणू' आढळला होता, ज्यावर अजूनही परिणामकारक लस उपलब्ध नाही.

* 'कोरोना विषाणू' ची लक्षणे :-

- 1) खोकला येणे
- 2) डोकेदुखी
- 3) घसा खवखवणे
- 4) श्वास घेण्यास त्रास होणे
- 5) नाक गळणे
- 6) ताप येणे
- 7) फुफ्फुसाला सूज येणे
- 8) न्यूमोनिया
- 9) मूत्रपिंड निकामी होणे

* सामान्य उपाय :-

- या विषाणूवर उपचार म्हणून अद्याप कोणतीही लस उपलब्ध नाही. तथापि या विषाणूला प्रतिबंध करणारी लस पुण्याच्या 'सिरम इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया' (STI) ने विकसित केली असून, पुढील 6 महिन्यांमध्ये या लशीची मानवावर चाचणी करण्यात येणार आहे. 'सिरम इन्स्टिट्यूट' ने अमेरिकेतील 'कोडोजेनिक्स' या कंपनीच्या मदतीने कृत्रिम विषाणूंचा वापर करून ही लस विकसित केली आहे. या लशीच्या विविध चाचण्या पूर्ण झाल्यानंतर तिचा वापर करणे शक्य होणार आहे.

- 'कोरोना विषाणू' पासून रक्षण करण्यासाठी WHO ने सुचविलेले काही सामान्य उपाय :-

- 1) खोकताना व शिंकताना तोंडासमोर रुमाल धरणे.
- 2) वेळोवेळी स्वच्छ हात धुणे.
- 3) मांस आणि अंडी व्यवस्थित शिजवून खावीत.
- 4) खोकला आणि सर्दी असलेल्या माणसांसोबत प्रत्यक्ष संपर्क टाळावा.
- 5) शंका आल्यास त्वरित वैद्यकीय तपासणी करणे.

* WHO कडून 'जागतिक आरोग्य आणीबाणी' जाहीर :-

- जगभरात झपाट्याने वाढणाऱ्या या विषाणुमुळे WHO ने खबरदारी म्हणून 31 जाने. 2020 रोजी 'जागतिक आरोग्य आणीबाणी' (Global health emergency) जाहीर केली.

- WHO ने यापूर्वी जाहीर केलेली 'जागतिक आरोग्य आणीबाणी' :-

- 1) 2009 - स्वाईन फ्लू (H1N1) मुळे
- 2) 2014 - पोलिओ साठी

- 3) 2016 - 'झिका' विषाणूसाठी
- 4) 2014 व 2019 - 'इबोला' विषाणूच्या प्रसारामुळे
- 5) 2020 - 'कोरोना विषाणू' मुळे
- भारतातील 'केरळ' राज्याने 'कोरोना विषाणू' ला फेब्रु. 2020 मध्ये 'राज्य आपत्ती' (State Calamity) म्हणून जाहीर केले. 'कोरोना' च्या धर्तीवर अशी आपत्ती जाहीर करणारे ते भारतातील पहिलेच राज्य ठरले. (संदर्भ : www.who.int/health,bbc.com.,jagranjosh.com, दै. The Hindu दि. 17/1/2020, दै. मटा 17/1, 31/1, 7/2, 19/2/2020; दै. लोकसत्ता दि. 31/1/2020; दै. सकाळ दि. 1/2/2020.)

जनरल बिपीन रावत बनले भारताचे पहिले सरसेनाप्रमुख (CDS)

- भारताचे माजी लष्कर प्रमुख जनरल बिपीन रावत यांची भारतातील तिन्ही सेनादलांचे (भूदल, नौदल व हवाई दल) प्रमुख अर्थात **सरसेनाप्रमुख (Chief of Defence Staff : CDS)** म्हणून नियुक्ती करण्यात आली. **1 जाने. 2020** रोजी त्यांनी या पदाचा पदभार स्विकारला.
- जनरल रावत हे भारताचे पहिलेच **सरसेनाप्रमुख (CDS)** ठरले आहेत.
- * **जनरल बिपीन रावत यांच्याविषयी :**
  - **पूर्ण नाव :** बिपीन लक्ष्मणसिंग रावत
  - **जन्म :** 16 मार्च 1958 (वय : 61 वर्षे) - पौडी गढवाल (उत्तराखंड)
  - **शिक्षण / प्रशिक्षण :**

खडकवासला (पुणे) येथील 'राष्ट्रीय संरक्षण प्रबोधिनी' (NDA) मध्ये काही काळ प्रशिक्षण घेतले. नंतर डेहराडून येथील भारतीय सैन्य अकादमी (IMA) मधून पदवी घेतली. या वेळी त्यांना मानाचा 'स्वॉर्ड ऑफ ऑनर' किताब बहाल करण्यात आला. 'चौधरी चरण सिंग विद्यापीठ, मेरठ' कडून 2011 साली 'डॉक्टरेट ऑफ फिलॉसॉफी' पदवी प्रदान.
  - त्यांचे वडील लक्ष्मणसिंग रावत हे देखील लष्कराचे उपप्रमुख म्हणून निवृत्त झाले.

- बिपीन यांनी त्यांच्या वडिलांप्रमाणेच '11 गोरखा रायफल्स' च्या 5 व्या बटालियनमधून 1978 साली लष्करी कारकीर्दीस सुरुवात केली.
- सप्टें.-डिसें. 2016 : भारताचे 37 वे उपलष्करप्रमुख (Vice Chief of Army Staff) म्हणून काम केले.
- डिसें. 2016 - डिसें. 2019 : भारताचे 27 वे लष्करप्रमुख (Chief of the Army Staff) म्हणून पदभार सांभाळला.
- सप्टें. ते डिसें. 2019 : 'Cheifs of Staff Committee' चे अध्यक्ष म्हणून काम पाहिले.
- 1 जाने. 2020 : फोर स्टार दर्जाचे 'भारताचे पहिले सरसेनाप्रमुख (CDS)' म्हणून पदग्रहण केले. ते डिसें. 2022 पर्यंत या पदावर काम करतील.

(टीप : 31 डिसें. 2019 रोजी बिपीन रावत यांच्या जागी पुण्याचे मनोज नरवणे यांनी 28 वे लष्करप्रमुख म्हणून पदभार स्विकारला.)

- रावत यांना प्राप्त पुरस्कार :
  - i) परम विशिष्ट सेवा पदक   ii) उत्तम युद्ध सेवा पदक
  - iii) अति विशिष्ट सेवा पदक   iv) युद्ध सेवा पदक
  - v) सेना पदक   vi) विशिष्ट सेवा पदक

* 'सरसेनाप्रमुख' (CDS) या पदाविषयी :

अ) पदनिर्मितीची पाशवभूमी :

- जून 1982 मध्ये जनरल के. व्ही. कृष्ण राव यांनी सर्वप्रथम 'Cheif of Defence Staff' (CDS) या पदाची निर्मिती करण्याची शिफारस शासनाला केली होती.
- त्यानंतर नेमलेल्या के. सुब्रमण्यम समितीने CDS पद निर्माण करण्याची सर्वप्रथम औपचारिक शिफारस केली.
- त्यानंतर नेमलेल्या नरेश चंद्र कार्य दल (2012) व डी. बी. शेकटकर समितीने देखील या पदाच्या निर्मितीची शिफारस केली.
- 15 ऑगस्ट 2019 रोजी स्वातंत्र्यदिनी लाल किल्ल्यावरून भाषण करताना पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी CDS पद निर्माण करण्यासंदर्भातील घोषणा केली.

- शेवटी केंद्रीय मंत्रिमंडळाने 24 डिसेंबर 2019 रोजी CDS पदाच्या निर्मितीस अंतिम मंजूरी दिली.
- 1 जाने. 2020 रोजी जनरल बिपीन रावत भारताचे पहिले CDS बनले.
- जगभरातील 22 देशांमध्ये सर्व दलांचा प्रमुख अर्थात 'CDS' हे पद आहे. यामध्ये अमेरिका, ब्रिटन, फ्रान्स, जर्मनी, चीन, इटली, कॅनडा इ. देशांचा समावेश होतो.

ब) 'CDS' चे अधिकार व कार्ये :

- ते फोर स्टार दर्जाचे अधिकारी (Four-star general) असतील.
- या पदाचे मानधन आणि भत्ते हे भूदल, नौदल व हवाई दल या तिन्ही सुरक्षा दलांच्या प्रमुखांच्या समकक्ष असतील. शिष्टाचाराच्या (Protocol) बाबतीत तिन्ही दलप्रमुखांपेक्षा त्यांचे अधिकार उच्च स्तरावरचे असतील.
- **कार्यकाळ :** वयाच्या 65 वर्षापर्यंत.
- ते 'Chief of Staff Committee' चे स्थायी अध्यक्ष असतील.
- संरक्षण मंत्रालयांतर्गत निर्माण करण्यात येणाऱ्या लष्करी व्यवहार विभागाचे ते प्रमुख असतील. तसेच या विभागाचे सचिव देखील असतील.
- तिन्ही सेनादलासंबंधीच्या प्रकरणांमध्ये ते संरक्षण मंत्र्यांचा सल्लागार म्हणून कार्य करतील. (तथापि, तिन्ही सेनादलांचे प्रमुख त्यांच्या सेवांशी संबंधित बाबींवर सल्ला देण्याचे काम यापुढेही चालू ठेवतील.)
- CDS ना कोणत्याही स्वरूपाचे लष्करी आदेश देण्याचे अधिकार नाहीत. त्यामुळे ते निःपक्षपातीपणे राजकीय नेतृत्वाला सल्ला देऊ शकतील.
- ते 'न्युकलीअर कमांड अथॉरिटी' चे लष्करी सल्लागार म्हणूनही काम पाहतील.
- CDS पदावरून निवृत्त झाल्यानंतर त्यांना कोणतेही सरकारी पद धारण करता येणार नाही. त्याचप्रमाणे पद सोडल्यानंतर लगेचच्या 5 वर्षांच्या काळात पूर्व परवानगीशिवाय त्यांना कोणत्याही खासगी कार्यालयात काम करता येणार नाही.
- **युद्धजन्य परिस्थितीत** तिन्ही दलांकडे असलेली साधनसामग्री, मनुष्यबळ याचा वापर कसा करायचा याबाबत CDS ला समन्वय साधायचा आहे.

‘ग्रीनपीस इंडिया’ चा भारतातील प्रदूषित शहरांविषयीचा अहवाल

- ‘ग्रीनपीस इंडिया’ या पर्यावरणविषयक स्वयंसेवी संस्थेने भारतातील प्रदूषित शहरांविषयीचा चौथा अहवाल - ‘Airpocalypse-IV’ नावाचा अहवाल 21 जाने. 2020 रोजी जाहीर केला.
- या अहवालानुसार भारतातील **287** शहरांपैकी **231** शहरे हवा गुणवत्तेच्या बाबतीत धोक्याच्या पातळीत आली असून **महाराष्ट्रातील 20 शहरांचा** यात समावेश आहे.
- प्रदूषणविषयक अतिसूक्ष्म कणांच्या (PM 10 कण) हवेतील प्रमाणावरून हा अहवाल तयार करण्यात आला.
- **या अहवालातील ठळक बाबी :**
- 2018 मध्ये देशातील एकूण 287 शहरांच्या हवेचे 52 दिवस निरीक्षण करून असे सांगण्यात आले, की 231 शहरांत PM 10 कणांचे प्रमाण हे धोकादायक पातळीपेक्षा अधिक आहे.
- या अहवालानुसार **झारखंडमधील** कोळसा खार्णीचा उद्योग असलेले **झारिया** हे देशातील सर्वात प्रदूषित शहर ठरले असून धनबाद (झारखंड) द्वितीय स्थानी, तर दिल्ली 10 व्या स्थानी आहे.
- **मिझोरममधील लुंगलेइ** हे ठिकाण सर्वात कमी प्रदूषित असून त्या खालोखाल मेघालयाच्या **डोवकी** या ठिकाणाचा कमी प्रदूषणात दुसरा क्रमांक लागतो.
- भारतातील दक्षिणेकडील राज्यांत सर्वाधिक प्रदूषित शहरात एकूण 28 ठिकाणांचा समावेश असला, तरी त्यात **केरळमधील एकही ठिकाण नाही.**
- फक्त महाराष्ट्राचा विचार करता **मुंबई शहर** सर्वाधिक प्रदूषित ठरले आहे.
- या अहवालानुसार सर्वाधिक प्रदूषित शहरे **पश्चिम बंगालमध्ये** (एकूण 36) आहेत.

Mind it....

- ‘ग्रीनपीस’ या आंतरराष्ट्रीय स्वयंसेवी संस्थेने मार्च 2019 मध्ये जाहीर केलेल्या ‘जागतिक वायु गुणवत्ता अहवाल 2018’ नुसार जगातील

सर्वाधिक प्रदूषित 20 शहरांमध्ये भारतातील 15 शहरे समाविष्ट होती, तर सर्वाधिक प्रदूषित पहिल्या 10 शहरांपैकी 7 शहरे भारतातील होती. या अहवालानुसार **गुरुग्राम (हरियाणा)** हे जगातील सर्वाधिक प्रदूषित शहर असून गाझियाबाद (उत्तर प्रदेश) दुसऱ्या, तर दिल्ली अकराव्या स्थानी आहे.

- 'ग्रीनपीस' ने ऑगस्ट 2019 मध्ये मानवनिर्मित सल्फर डायऑक्साइडचे (SO₂) सर्वाधिक उत्सर्जन करणाऱ्या देशांचा अहवाल प्रसिद्ध केला होता. या अहवालानुसार मानवनिर्मित SO₂ प्रदूषकाच्या उत्सर्जनामध्ये **भारत** हा जगातील **सर्वात मोठा देश** ठरला होता; तर रशिया व चीन अनुक्रमे दुसऱ्या व तिसऱ्या स्थानी होते.
- 'Global Carbon Project 2018' अंतर्गत नुकत्याच प्रसिद्ध झालेल्या सामग्रीनुसार 2017 साली कार्बन डायऑक्साइडचे (CO₂) सर्वाधिक उत्सर्जन करणारे टॉप 5 देश :
1) **चीन** (29%)   2) अमेरिका (16%)   3) **भारत** (7%)
4) रशिया (5%)   5) जपान (4%)

(संदर्भ : www.greenpeace.org, दै.लोकसत्ता दि. 22/1/2020)

'जीसॅट-30' उपग्रहाचे यशस्वी प्रक्षेपण

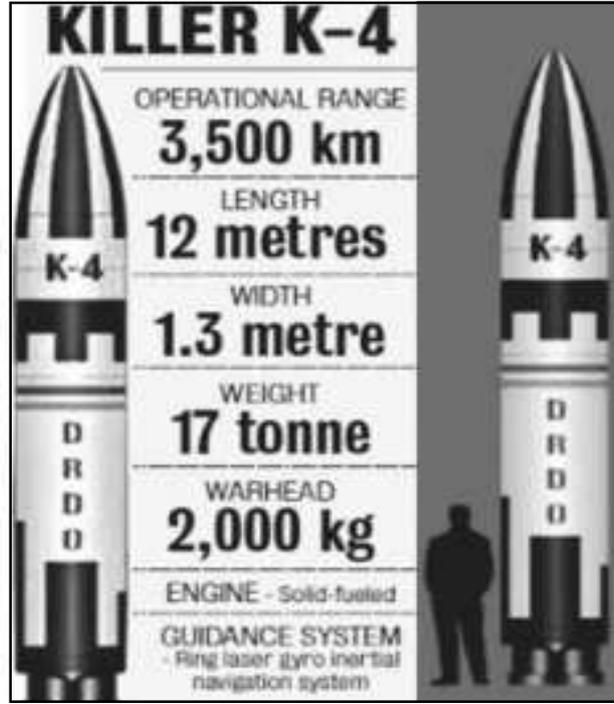
- भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेने (ISRO) आपल्या '**जीसॅट-30**' (GSAT-30) या दूरसंचार उपग्रहाचे दक्षिण अमेरिकेतील उत्तरपूर्वेला स्थित **फ्रान्सच्या ताब्यातील कैरोउ** (फ्रेंच गिआना) येथील अवकाश तळावरून 17 जानेवारी 2020 रोजी यशस्वी प्रक्षेपण केले.
- 2020 सालातील इस्रोचा हा पहिलाच उपग्रह आहे.
- एरियन स्पेस संस्थेच्या '**एरियन-5**' (Ariane-5) या प्रक्षेपकाद्वारे या उपग्रहाचे प्रक्षेपण करण्यात आले.
- भारताच्या '**जीसॅट-30**' उपग्रहासोबत '**युटेलसॅट कोनेक्ट**' (Eutelsat Konnect) या दूरसंचार उपग्रहाचे देखील यशस्वी प्रक्षेपण करण्यात आले.

- 'जीसॅट-30' ची वैशिष्ट्ये :
  - हा एक दूरसंचार उपग्रह आहे.
  - हा उपग्रह 'INSAT-4A' या उपग्रहाची जागा घेणार आहे. 'INSAT-4A' 2005 साली प्रक्षेपित करण्यात आला होता. या उपग्रहाची मर्यादा संपुष्टात येत असून तंत्रज्ञानातही मोठ्या प्रमाणावर बदल होत आहेत. त्यामुळे अधिक शक्तिशाली व आधुनिक उपग्रहाची आवश्यकता होती. 'जीसॅट-30' या गरजा पूर्ण करेल.
  - वजन : 3357 किग्रॅ.
  - कार्याकाळ : 15 वर्षे
  - उच्च कार्यशीलता असलेल्या या उपग्रहात 12 सामान्य सी बँड आणि 12 केयू बँड ट्रान्सपॉंडर्स आहेत. ट्रान्सपॉंडर हे उपकरण सिग्नलचे संप्रेषण करणे आणि सिग्नलला प्रतिसाद देण्याचे काम करते.
  - उपयोग :
  - i) या उपग्रहामुळे इंटरनेट क्षेत्रात क्रांती होणार असून त्यामुळे इंटरनेट अधिक गतीने चालणार आहे.
  - ii) व्हीसॅट नेटवर्क, टेलिव्हिजन अपलिकिंग, टेलिपोर्ट सेवा, डिजिटल सॅटेलाइट, डीएसएनजी, डीटीएच, स्टॉक एक्सचेंज आदि सेवांसाठी या उपग्रहाचा वापर होणार आहे.
  - iii) तसेच जलवायु परिवर्तन आणि हवामानाचा अंदाज वर्तविण्यासाठीही या उपग्रहाची मदत होणार आहे.
- (संदर्भ : दै. The Hindu, लोकसत्ता व मटा दि. 18/1/2020)

भारतीय बनावटीच्या के-4 बॅलेस्टिक क्षेपणास्त्राची यशस्वी चाचणी

- के-4 हे पाणबुडीतून मारा करू शकणारे बॅलेस्टिक क्षेपणास्त्र आहे.
- 19 जानेवारी 2020 रोजी विशाखापट्टणम किनाऱ्यापट्टीवरून 'डिफेन्स रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट ऑर्गनायझेशन' (DRDO) ने विकसित केलेल्या भारतीय बनावटीच्या के-4 या क्षेपणास्त्राची चाचणी घेण्यात आली. हे क्षेपणास्त्र बनविण्यासाठी डीआरडीओ बरोबरच पुण्यातील 'अर्माॅट अँड

कॉम्बट इंजिनिअरिंग', 'हाय एनर्जि मटेरियल रिसर्च लॅबोरेटरी' तसेच नाशिक येथील 'एनर्जेटिक मटेरियल्स' या संस्थांनी योगदान दिले आहे.

- **K-4 ची वैशिष्ट्ये :**
- 3500 किलोमीटर पर्यंत मारा करू शकते.
- 12 मीटर क्षेपणास्त्राची लांबी आहे.
- 1.3 मीटर गोल आकार आहे.
- तब्बल 17 टन वजन आहे.
- 2000 किलोचे शस्त्र घेऊन जाण्याची क्षमता
- 20 मीटर खोल पाण्यात हल्ला करण्याची क्षमता
- घनरूप इंधनावर आधारित, दोन टप्प्यांचे (स्टेजेस) क्षेपणास्त्र आहे.
- भारतीय वैज्ञानिक आणि माजी अध्यक्ष ए.पी.जे.अब्दुल कलाम यांच्या नावावरून के श्रेणीतील बनवलेल्या पाणबुडीतून मारा करू शकणारे बॅलिस्टिक क्षेपणास्त्रांची मालिकेतील एक क्षेपणास्त्र आहे.

(SLBM - submarine launched ballistic missile)

- भारतीय नौदलाच्या अरिहंत अण्विक पानबुड्यांना शस्त्रसामग्री उपलब्ध करून देण्यासाठी या क्षेपणास्त्राचा उपयोग करण्यात येईल.
- यामुळे पाणबुडीमधून शत्रूंच्या ठिकाणावर अचूक लक्ष्य भेदण्यासाठी भारतीय नौदलाच्या लढाऊ क्षमतेत भर पडली आहे. सध्या भारतीय नौदलाची आयएनएस अरिहंत ही भारतीय बनावटीची अण्वस्त्र पाणबुडी 2016 पासून कार्यरत आहे.
- के-4 हे डिफेन्स रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट ऑर्गनायझेशन (DRDO) ने विकसित केलेल्या पाण्याखालून मारा करणाऱ्या दोन क्षेपणास्त्रांपैकी एक आहे. B-05 ('के-15 सागरिका' या नावाने प्रसिध्द) हे दुसरे क्षेपणास्त्र आहे. सागरिकाची क्षमता 750 किमी एवढी आहे.
- या क्षेपणास्त्राच्या विकासाच्या विविध टप्प्यांची चाचणी 2010 पासून सुरू झाली. जानेवारी 2020 मध्ये घेण्यात आलेली चाचणी आधीच्या चाचण्यांपेक्षा विशेष आहे. कारण पहिल्यांदाच के-4 चे संपूर्ण ऑपरेशनल कॉन्फिगरेशन हाती घेण्यात आले. ज्या दरम्यान क्षेपणास्त्राने सुमारे 21 मिनिटांत 3500 किमी पेक्षा जास्त अंतर पार केले. त्यात झिरो सक्च्युलर प्रॉबॅबिलिटी (शून्य वर्तुळाकार त्रुटी संभाव्यता) प्राप्त केली. के-4 ची चाचणी पॉटून प्रकारच्या पानबुडी सारखे कार्य करणाऱ्या पाण्याखालील बोटीतून करण्यात आली. यापूर्वी 2013, 2014, 2016 मध्ये के-4 ची चाचणी घेण्यात आली होती.
- जमीन, हवा आणि पाण्यातून परमाणू क्षेपणास्त्राचा मारा करण्याची क्षमता ठेवणारा **भारत जगातील सहावा देश** ठरला आहे. अमेरिका, रशिया, फ्रान्स, ब्रिटन आणि चीन या देशांसह भारताचा यात समावेश झाला आहे.
- चीनची राजधानी बीजिंग पासून पाकिस्तानच्या सर्व शहरांना आपल्या कवेत घेण्याची क्षमता या क्षेपणास्त्रामध्ये आहे.

Mind it ...

- **बॅलिस्टिक क्षेपणास्त्र** - बॅलिस्टिक क्षेपणास्त्रांना एकदा रॉकेटने गती दिली की तोफगोळ्यासारखी वक्राकार (इलिप्टिकल) मार्गाने प्रवास करतात. तो मार्ग मध्ये बदलता येत नाही. त्यामुळे बॅलिस्टिक

क्षेपणास्त्रांच्या प्रवासमार्गाचा अंदाज बांधता येतो आणि त्यानुसार त्यांना पाडण्यास मदत होते.

- **के श्रेणीतील डीआरडीओचे भविष्यातील प्रकल्प :** के-5 (5000 किमी क्षमता) आणि के-6 (6000 किमी क्षमता) असलेल्या क्षेपणास्त्रांचा विकास डीआरडीओ कडून भविष्यात करण्यात येणार आहे.
(संदर्भ : लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाइम्स, द हिंदू 19, 20 जानेवारी 2020)

'मिग-27' विमाने निवृत्त

- अत्यंत चपळ व कार्यक्षम असेलेली **'मिग-27'** (MiG-27) विमाने दि. 27 डिसेंबर 2019 रोजी भारतीय हवाई दलातून निवृत्त झाली.
- राजस्थानमधील **जोधपूर** हवाई तळावरून या **7 विमानांनी** शेवटचे उड्डाण भरले.
- भारतीय हवाई दलात मिग-27 च्या असलेल्या स्क्वॉड्रन टप्प्याटप्प्याने बंद करण्यात आल्या होत्या आणि जोधपूर विमानतळावरून बंद करण्यात आलेली ही शेवटची स्क्वॉड्रन होती. या स्क्वॉड्रनचे नाव होते **'स्कॉर्पियन्स 29'** किंवा **'नंबर 29 स्क्वॉड्रन'**
- **'मिग-27' ची वैशिष्ट्ये :**
- भारताने **रशियाकडून** (तत्कालिन सोव्हिएत युनियन) कडून ही लढाऊ विमाने घेतली होती.
- 1985 साली ही विमाने भारतीय वायुदलात सामील झाली होती.
- **कमाल वेग :** ताशी **1700 कि.मी.**
- एक इंजिन असलेले एक आसनी लढाऊ विमान.
- 4000 किग्रॅ शस्त्रास्रे वाहून नेण्याची क्षमता.
- **वजन :** 11900 किग्रॅ
- **लांबी :** 17.8 मीटर, **उंची :** 7.78 मीटर
- 1999 च्या कारगील युद्धात या विमानांनी डोंगर रांगांमध्ये तळ ठोकून बसलेल्या पाकिस्तानी घुसखोरांवर रॉकेट आणि बॉम्बचा अचूक वर्षाव करत आपली क्षमता सिद्ध केली होती. या कामगिरीमुळे **'बहादूर'** या टोपण नावाने या विमानांचा गौरव करण्यात आला.

- 'स्विंग-विंग' लढाऊ विमान म्हणूनही मिग-27 ला ओळखले जाते.
- चाचणी प्रशिक्षकांनी मिग-27 विमानांना 'बाल्कन' असेही टोपण नाव दिले होते; तर नाटो (NATO) या आंतरराष्ट्रीय संघटनेने या विमानास 'फ्लोगर' (Flogger) असे नाव दिले होते.
- 'मिग-27' ने 'ऑपरेशन पराक्रम' मध्येही भाग घेतला होता.
- लांब नाक असणाऱ्या या विमानास रशियन वैमानिक 'उटकोनस' म्हणायचे.
- रशियाच्या 'मिकोयान गुरेविच' (Mikoyan Gurevich) कंपनीने या विमानांची निर्मिती केली आहे. या कंपनीच्या नावावरूनच त्यांना 'MiG' असे नाव देण्यात आले.
- मागच्या काही वर्षात 'मिग-27'च्या अपघातांमध्ये वाढ झाली होती. त्यामुळे 2017 सालापासून हवाई दलाने टप्प्याटप्प्याने या विमानांचा वापर बंद केला होता.
- 'मिग' श्रेणीतील 'मीग-23' व 'मिग-27' ही विमाने शत्रूच्या प्रदेशात खोलवर मारा करण्यात कुशल होती. यापैकी 'मिग-23' याआधीच निवृत्त झाले होते, तर आता 'मिग-27' निवृत्त झाले.

(संदर्भ : दै. The Hindu, Economic Times, लोकसत्ता व मटा दि. 28/12/19)

Be Aware About It...

☞ स्वच्छ भारत अभियान फेज 2 ला मंजूरी

- 2020-21 ते 2024-25 यादरम्यान स्वच्छ भारत अभियान फेज-2 (ग्रामीण) हे अभियान राबवण्यात येणार आहे.
- यासाठी केंद्र तसेच राज्य सरकारद्वारे 52 हजार 497 कोटी रुपये खर्च करण्यात येणार आहेत. यासाठी 19 फेब्रुवारी 2020 रोजी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी या अभियानास मंजूरी दिली.
- ग्रामीण स्वच्छता अभियानाची पहिली फेज 2 ऑक्टोबर 2014 रोजी सुरु करण्यात आली होती. ती फेज 2 ऑक्टोबर 2019 रोजी पूर्णत्वास गेली.

☞ गगन या मोहिमेसाठी निवडलेल्या 4 जणांचे प्रशिक्षण रशियात सुरु

- अवकाश प्रवासाच्या प्रशिक्षणासाठी रशियात दाखल झालेल्या भारतीय हवाई दलाच्या चार वैमानिकांचे 12 महिन्यांसाठी प्रशिक्षण 10 फेब्रुवारी 2020 रोजी सुरु झाले.
- या चार वैमानिकांची नावे व त्यांची पदे अद्याप घोषित केलेली नाहीत.
- रशियन अवकाश संशोधन संस्था ग्लावकॉसमॉसने दिलेल्या माहितीनुसार 'ग्लावकॉसमॉस' आणि इस्रोच्या 'ह्युमन स्पेस फ्लायट सेंटर' यांच्या दरम्यान झालेल्या करारानुसार भारतीय वैमानिकांना अवकाश प्रवासासाठीचे नियोजित प्रशिक्षण जीएसटीसी या संस्थेत सुरु झाले आहे.
- भारतीय वैमानिकांना अवकाश प्रवासासाठीच्या शारीरिक कसरती, 'सोयुज' अवकाशयान चालवण्याचे प्रशिक्षण, अवकाशातील आरोग्याशी संबंधित मार्गदर्शन करण्यात येणार आहे. तसेच अवकाशातून जमिनीवर परततांना विविध भौगोलिक परिस्थितींमध्ये लँडिंग करण्याचे प्रशिक्षण देखील भारतीय वैमानिकांना देण्यात येणार आहे.

☞ 'व्योममित्रा' गगनयानची पहिली प्रवाशी

- गगनयान च्या पहिल्या मानवरहित अंतराळ मोहिमेसाठी भारताची लेडी रोबो ('व्योममित्रा') सज्ज झाली आहे.

- गगनयान मोहिमेतून भारताच्या अवकाशवीरांना अवकाशात पाठवण्याआधी मानवाची अर्ध प्रतिकृती (पाय नसलेल्या) असणाऱ्या ह्यूमननॉइडवर दोन वेळा चाचणी घेण्यात येणार आहे.
- गगनयान च्या प्रत्यक्ष अवकाशीय चाचण्यांमध्ये सहभागी होणाऱ्या व्योममित्र नावाच्या स्त्री ह्यूमननॉइडची झलक भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेने इस्रोने 22 जानेवारी 2020 रोजी जगाला दाखवली.
- व्योममित्राने उपस्थितांना स्वतःची ओळख करून दिली आणि आपण काय जबाबदारी पार पाडणार आहोत हेही सांगितले.
- बंगळूर येथील 'इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स' आणि इस्रोच्या केंद्रांनी एकत्रितपणे व्योममित्राची निर्मिती केली आहे.

🔑 'नाशिक रोड' रेल्वे स्थानकार देशातील पहिले ऑक्सिजन पार्लर सुरू

- देशातील प्रमुख शहरात औद्योगिकीकरणामुळे दिवसेंदिवस प्रदूषण वाढत असल्यामुळे ऑक्सिजनचीही कमतरता भासू लागली आहे. प्रवाशांना शुद्ध हवेचा श्वास घेता यावा या उद्देशाने भारतीय रेल्वेने 'नाशिक रोड' रेल्वे स्टेशनवर देशातील पहिले ऑक्सिजन पार्लर (Oxygen Parlour) सुरू केले आहे.
- भारतीय रेल्वेने 'एअरो गार्ड' या कंपनीच्या साहाय्याने हे ऑक्सिजन पार्लर उभारले आहे.
- या पार्लरमध्ये स्नेक, प्लॉट, आरेलिया बुश, ड्रॅगन बांबू, चायनीज बांबू, मनीप्लॉट, झामिया, झेड प्लॉट, बोनझा अशा प्रकारची 1500 झाडे लावण्यात आली आहेत. ही सर्व झाडे प्रदूषण दूर करून ऑक्सिजन निर्माण करण्याचे काम करतात.
- आरोग्यासाठी सर्वात धोकादायक असणारी प्रदूषके ही झाडे शोषून घेत असल्याचे नासाने केलेल्या अभ्यासातही लक्षात आले होते.

🔑 भारतात निर्मित टायफॉईडवरील लसीचा वापर करणारा पाकिस्तान जगातील पहिला देश.

- पाकिस्तान हा भारतात निर्मित करण्यात आलेल्या आणि जागतिक आरोग्य संघटनेकडून प्रमाणीकरण करण्यात आलेल्या टायफॉईड (Typhoid)/ विषमज्वरावरील लसीचा सर्वप्रथम वापर करणारा देश ठरला

आहे.

- टायफॉईडमुळे सर्वाधिक प्रभावित असलेल्या पाकिस्तानातील दक्षिण सिंध प्रांतामध्ये या लसीचा वापर करण्यात येणार आहे.
- या लसीकरणसाठी 9 वर्ष ते 15 वर्ष वयोगटातील 10 दशलक्ष बालकांवर 4 आठवड्याची लसीकरण मोहीम राबविली जाणार आहे.
- ही मोहीम जिनिव्हा येथील Gavi Vaccine Alliance च्या सहकार्याने राबविली जाणार आहे. गरीब देशांमध्ये या लसीकरणसाठी जागतिक बँक, युनिसेफ, जागतिक आरोग्य संघटना, बिल अँड मेलिंडा गेट्स फाउंडेशन यासारख्या संस्था सहकार्य करणार आहेत.
- 2016 च्या शेवटापासून पाकिस्तानात टायफॉईडला कारणीभूत असणाऱ्या 'सालमोनेला टायफी' या जीवाणूच्या वाढत्या औषध प्रतिकारक्षमतेमुळे रुग्णांच्या संख्येत वाढ होत आहे.
- 2017 मध्ये पाकिस्तानातील एकूण बालमृत्यूपैकी 70 टक्के मृत्यू हे टायफॉईडमुळे झालेले आहेत.
- TCV लस
- सहा महिने आणि त्यावरील बालकांना टायफॉईडविरोधी लसीकरणसाठी 'Typbar TCV' ही लस वापरण्यास जागतिक आरोग्य संघटनेकडून 2018 मध्ये परवानगी देण्यात आली होती.
- पूर्वीच्या टायफॉईट-लसीपेक्षा ही लस कमी डोसमध्ये सुद्धा जास्त काळासाठी संरक्षण पुरविते या लसीकरणसाठी 'युनिसेफ' ने निधी उपलब्ध करून दिला आहे.

👉 नागपूर येथे राष्ट्रीय आपत्ती निवारण दल अकादमी

- केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा यांनी राष्ट्रीय अग्निशमन सेवा महाविद्यालय (NFSC) नागपूर, येथील नवीन कॅम्पस राष्ट्राला समर्पित केले. तसेच यावेळी त्यांनी नागपूर येथे राष्ट्रीय आपत्ती निवारण दल अकादमीचा (National Disaster Response Force Academy- NDRA) पाया घातला. शहा यांनी 2019 मधील आपत्ती व्यवस्थापन क्षेत्रातील 'सुभाष चंद्र बोस पुरस्कारांची' घोषणादेखील केली. हे पुरस्कार सुभाष चंद्र बोस

यांच्या जन्मदिनी म्हणजे 23 जानेवारी 2020 रोजी आणि पुढेही दरवर्षी याच दिवशी दिले जातील.

दिल्लीत पहिला स्मॉग टॉवर

- राष्ट्रीय राजधानी दिल्लीच्या लजपतनगरमध्ये 3 जानेवारी 2020 रोजी एका प्रोटोटाइप एअर प्युरिफायरचे उद्घाटन करण्यात आले. माजी क्रिकेटपटू आणि पूर्व दिल्लीचे खासदार गौतम गंभीर यांच्या हस्ते दिल्लीच्या लजपतनगर येथे या पहिल्या स्मॉग टॉवरचे उद्घाटन झाले.
- हा टॉवर लजपतनगर आणि गौतम गंभीर फाऊंडेशनची व्यापारी संघटना यांनी संयुक्तपणे बनविला आहे. या स्मॉग टॉवरची उंची सुमारे 20 फूट असून त्याची किंमत सुमारे 7 लाख रुपये आहे.

स्वच्छ सर्वेक्षण ग्रामीण 2019 : पश्चिम विभागात महाराष्ट्राचा द्वितीय क्रमांक

- 'स्वच्छ सर्वेक्षण ग्रामीण' अंतर्गत महाराष्ट्र शासनाच्या 'पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग'ला 19 नोव्हेंबर 2019 रोजी देशातील पश्चिम विभागातील दुसऱ्या क्रमांकाच्या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले. **सर्वकक्ष विजेते.**
- **अव्वल राज्ये :** 1) तामिळनाडू 2) हरियाणा 3) गुजरात
- **अव्वल जिल्हे :**
  - 1) पेद्दापल्ली (तेलंगणा) 2) फरिदाबाद (हरियाणा)
  - 3) रेवाडी (हरियाणा)
- सर्वाधिक नागरिकांच्या सहभाग झालेले राज्य 1) उत्तरप्रदेश
- पश्चिम विभागातील विजेते.
- **अव्वल राज्ये :** 1) गुजरात 2) महाराष्ट्र 3) मध्यप्रदेश
- **अव्वल जिल्हे :** 1) पाटण (गुजरात) 2) माहिसागर (गुजरात)
- 3) पंचमहाल्य (गुजरात)

विविध रोग तपासण्यांसाठी 'RT-PCR' तंत्रज्ञान वापरणारी भारतातील पहिली महानगरपालिका

- डेंगू, स्वाइन फ्लू, क्षयरोगासारख्या रोगांच्या तत्काळ आणि अचूक

तपासणीसाठी उच्च क्षमतेचे असे (Reverse Transcription polymerase Chain Reaction : RTPCR) तंत्रज्ञान वापरणारी कोलकाता महानगरपािका ही देशातील पहिली महानगरपालिका ठरलेली आहे.

☞ सब - लेफ्टनंट शिवांगी : भारतीय नौदलाच्या पाहिल्या माहिला वैमानिक

- मूळच्या बिहारमधील सब लेफ्टनंट शिवांगी या भारतीय नौदलातील पाहिल्या महिला वैमानिक ठरल्या आहेत.
- कोची येथील नौदल तळावर 2 डिसेंबर 2019 रोजी झालेल्या सोहळ्यात व्हाईस अॅडमिरल ए.के. चावला यांच्या हस्ते त्यांना 'गोल्डन विंग्स' प्रदान करण्यात आले. त्या आता डॉर्निएर ऑपरेशनल उड्डाण प्रशिक्षण घेणार आहेत.
- शिवांगी या मूळच्या बिहारमधील मुझफ्फरपूर येथील आहेत.
- त्यांनी मुझफ्फरपूरमधील डीएव्ही पब्लिक स्कूल आणि सिक्कीम येथील मनिपाल इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजीमधून शिक्षण घेतले आहे.

☞ भारताला 'एमके 45' नौदल तोफा विकण्यास अमेरिकेची मंजूरी

- सुमारे 1 अब्ज डॉलर किमतीच्या 13 'एमके 45' नौदल तोफा आणि संबंधित साहित्य भारताला विकण्यास अमेरिकेच्या ट्रम्प प्रशासनाने नोव्हेंबर 2019 मध्ये मंजूरी दिली.
- अमेरिकेच्या 'बीएई सिस्टिम्स' या कंपनीकडून या तोफा भारतात पुरवण्यात येणार आहेत.
- अमेरिकेने भारताआधी या तोफा ऑस्ट्रेलिया, दक्षिण कोरिया, जपान आणि थायलंड या देशांना विकल्या आहेत.

☞ जागतिक जैव-भारत शिखर परिषद 2019

- भारताची पाहिली मोठी तीन दिवसीय जैवतंत्रज्ञान परिषद 'जागतिक जैव-भारत शिखर परिषद-2019' (GBT) नवी दिल्ली येथे पार पडली. या परिषेचे आयोजन जैवतंत्रज्ञान विभाग, (DOBT) विज्ञान व तंत्रज्ञान मंत्रालय, भारत सरकारने इतर भागधारकासोबत केले होते.
- जैवतंत्रज्ञानाला 'सनराईन क्षेत्र' म्हणून ओळखले जाते. 2025 पर्यंत

भारताची अर्थव्यवस्था 5 ट्रिलियन डॉलर करण्यामध्ये महत्त्वाचा घटक ठरेल.

- **परिषदेचे महत्त्व :**

या परिषदेचे आंतरराष्ट्रीय समुदायास भारताची जैवतंत्रज्ञान क्षेत्रामधील क्षमता दाखवून देण्यासाठी तसेच जैव- फार्मा, जैव- कृषी, जैव- ऊर्जा व जैव-सेवा आणि संबंधित क्षेत्र या क्षेत्रातील मुख्य आव्हाने यांवर चर्चा व संधी निर्माण करण्यासाठी व्यासपीठ उपलब्ध करून दिले.

🗨️ **डीएनए प्रयोगशाळा उभारणारा महाराष्ट्राचा वन विभाग देशात पहिला.**

- वन्यप्राण्यांची डीएनए चाचणी करण्यासाठी महाराष्ट्र राज्याच्या वन विभागाने स्वतःची प्रयोगशाळा उभारण्याचा निर्णय घेतला आहे. अशी प्रयोगशाळा उभारणारा महाराष्ट्राचा वन विभाग देशात पहिला ठरला आहे.

🗨️ **जगातील प्रथम सीएनजी पोर्ट टर्मिनल गुजरातमधील भावनगर येथे.**

- जगातील प्रथम सीएनजी पोर्ट टर्मिनल (CNG – Port terminal) गुजरातमधील भावनगर येथे उभारण्यास गुजरात सरकारने मंजूरी दिली आहे.
- ब्रिटनमधील 'फोरसाईट ग्रुप' आणि मुंबईस्थित पद्मनाभ मफतलाल ग्रुप संयुक्तपणे या टर्मिनलच्या उभारणीसाठी 1900 कोटी रुपयांची गुंतवणूक करणार आहेत.
- भावनगर बंदरावर विकसित करण्यात येणाऱ्या या पोर्ट टर्मिनलची वार्षिक वाहक क्षमता 1.5 दशलक्ष मेट्रिक टन सीएनजी वायू इतकी असणार आहे.

3

भौगोलिक व कृषीविषयक घडामोडी

नांदूर मधमेश्वर अभयारण्य - महाराष्ट्रातील पहिले रामसर स्थळ

- अनेक वर्षांच्या प्रतिक्षेनंतर महाराष्ट्राला रामसर पाणथळ स्थळाचा दर्जा मिळाला.
- 27 जानेवारी, 2020 ला नांदूर मधमेश्वर अभयारण्य, नाशिक या स्थळाला रामसर स्थळांच्या यादीत स्थान मिळाले.
- 'रामसर' स्थळाचा दर्जा मिळवणारे हे महाराष्ट्रातील पहिलेच स्थळ ठरले आहे.
- नांदूर मधमेश्वर अभयारण्ये रामसर स्थळ क्रमांक 2410 असेल.
- नांदूर मधमेश्वर अभयारण्य महाराष्ट्र राज्याच्या नाशिक जिल्ह्यामधील निफाड तालुक्यात स्थित आहे. हा नांदूर मधमेश्वर जलाशयाचा परिसर आहे. येथे स्थानिक आणि स्थलांतरित पक्षी हजारांच्या संख्येने आढळत असल्यामुळे 'महाराष्ट्राचे भरतपूर' म्हणून ओळखले जाते.
- गोदावरी आणि कादवा नद्यांच्या संगमावर वसलेल्या नांदूर मधमेश्वर अभयारण्याला 1986 मध्ये अधिसूचित करण्यात आले होते.
- नांदूर मधमेश्वर अभयारण्यात आढळणाऱ्या संकटग्रस्त प्रजाती -
  - * वनस्पती - भारतीय चंद्र
  - * पक्षी - Indian spotted Eagle, Eastern Imperial Eagle, Bristled Grass Bird, wooly necked stork, Indian vulture & Egyptian Vulture.
  - * मत्स्य - Deolali Minnow, shalini barb, butter cat fish
- सस्तन प्राणी - बिबट्या
- यापूर्वी भारतातील एकूण 27 प्रदेशांचा रामसर यादीत समावेश करण्यात आलेला आहे. जाने. 2020 मध्ये 10 स्थळांचा समावेश रामसर यादीत करण्याची घोषणा पर्यावरण मंत्र्यांकडून करण्यात आली आहे. त्यामुळे ही संख्या आता 37 झाली आहे.

- भारतातील नवी 10 रामसर स्थळे :
  - अ) महाराष्ट्र : 1   ब) पंजाब : 3   क) उत्तर प्रदेश : 6
  - अ) महाराष्ट्र : नांदूर मधमेश्वर
  - ब) पंजाब : केशोपूर मियां, बियास राखीव संवर्धन क्षेत्र, नानगल
  - क) उत्तर प्रदेश : नवाबगंज, पार्वती आग्रा, समन, समसपुर, सांडी, सरसई नवार
- * रामसर स्थळ म्हणून मान्यता मिळाल्याचे फायदे :
  - 1) पाणथळ क्षेत्राचे रक्षण आणि संवर्धन करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय आणि राष्ट्रीय पातळीवर सहकार्य वाढेल.
  - 2) आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पाणथळ प्रदेशचे रक्षण करण्यासाठी मदत मिळू शकेल.
  - 3) आंतरराष्ट्रीय आणि राष्ट्रीय निधी मिळू शकेल.
  - 4) पर्यटनाचा मोठ्या प्रमाणावर विकास होईल.

Mind it ...

- भारतात सुंदरबन हे सर्वात मोठे, तर रेणुका (हिमाचल प्रदेश) हे सर्वात लहान आकाराचे रामसर क्षेत्र आहे.
- रामसर क्षेत्रांची पार्श्वभूमी : इराणमधील कॅस्पियन या समुद्राच्या किनाऱ्यावरील रामसर या शहरात 2 फेब्रुवारी 1971 रोजी जगभरातील पाणथळ जागांच्या संरक्षणासाठीच्या उपाययोजनांवर चर्चा करण्यासाठी एक परिषद भरवण्यात आली. या परिषदेतील ठरावाला 'रामराव ठराव' म्हणून ओळखले जाते. हा ठराव 1975 सालापासून अंमलात आला. रामसर करारातील सदस्य : 90.
- पाणथळ प्रदेशांना मानवी जीवनात असलेले स्थान सर्वांना समजावे या हेतूने दर वर्षी 2 फेब्रुवारीचा दिवस जागतिक पाणथळ प्रदेश दिन (World Wetlands Day) म्हणून साजरा केला जावा असा निर्णय या परिषदेत घेतला गेला. असा पहिला दिवस 1997 साली साजरा करण्यात आला.

- मॉन्ट्र्यूक्स रेकॉर्ड मध्ये आंतरराष्ट्रीय महत्वाच्या पाणथळ स्थळांचा रामसर यादीचा एक भाग म्हणून देखभाल केली जाते.
- आज रामसर यादी जगातील संरक्षित क्षेत्रांचे सर्वात मोठे नेटवर्क आहे.
- सध्या जगभरात 2200 हून अधिक रामसर साइट्स आहेत. या साइट्स 2.1 दशलक्ष चौरस किलोमीटर क्षेत्र व्यापतात.
- 1974 मध्ये नियुक्त केलेल्या ऑस्ट्रेलियामधील कोबोर्ग प्रायद्वीप ही जगातील पहिली साइट होती.
- डेमोक्रेटिक रिपब्लिक ऑफ कांगो मधील नगीरी-तुंबा-मॅन्डोम्बे आणि कॅनडामधील क्वीनमॉड आखात सर्वात मोठ्या साइट्स आहेत.
- सर्वाधिक साइट्स असलेला देश म्हणजे युनायटेड किंग्डम (170) होय.
- बोलिव्हियामध्ये रामसर संरक्षणाखाली सर्वात मोठे क्षेत्र आहे (148000 किमी)

भारतातील पक्षी स्थिति अहवाल : 2020

- 17 फेब्रुवारी, 2020 रोजी गांधीनगर (गुजरात) येथे आयोजित केलेल्या संयुक्त राष्ट्रांच्या स्थलांतरित वन्य प्राणी प्रजातींच्या संवर्धन परिषद (Convention on the conservation of migratory species of wild Animals : CMS COP13) दरम्यान **भारतातील पक्षी स्थिती अहवाल, 2020** (State of India's Bird, 2020 -SoIB) चे प्रकाशन करण्यात आले.

*भारतातील पक्षी स्थिती अहवाल, 2020 मध्ये नमूद करण्यात आलेली काही ठळक निरीक्षणे:

- भारतीय पक्षी सद्यस्थिती अहवालात 867 प्रजातीच्या पक्ष्यांचा अभ्यास करण्यात आला.
- यातील 101 प्रजातींची स्थिती चिंताजनक असून संवर्धनासाठी तातडीचे प्रयत्न होणे गरजेचे आहे.

319 प्रजातींसाठी मध्यम स्वरूपाच्या संवर्धनाची गरज आहे. 442 प्रजातीं कमी चिंताजनक असून संवर्धनाची कमी गरज आहे असल्याचे नमूद केले आहे.

- गेल्या 25 वर्षांत पक्ष्यांच्या 48 टक्के जाती सुरक्षित, स्थिर असून आणि त्या वाढल्या आहेत.
- या अहवालातील निरीक्षणांनुसार गेल्या पाच वर्षांत जवळपास 80 टक्के पक्ष्यांच्या जातींमध्ये घट झाल्याचे दिसत आहे.
- शहरी भागातून क्रचितच दिसणाऱ्या चिमण्यांची संख्या ग्रामीण आणि निमशहरी भागात तुलनात्मकदृष्ट्या स्थिर आहे किंवा वाढत आहे, पण शहरी भागात (विशेषतः बेंगळुरु, चेन्नई, दिल्ली, हैदराबाद, कोलकाता, मुंबई) मात्र त्यांची संख्या कमी होत असल्याचे अहवालात नमूद करण्यात आले आहे. शहरी भागात कीटकांची कमी झालेली संख्या आणि घरे बांधण्यासाठी अधिवासाचा अभाव ही शहरी भागात चिमण्यांची संख्या कमी होण्याची कारणे आहेत.
- गिधाडे आणि गरुड यांसारख्या अन्न साखळीतील उच्च स्तरीय 50% पक्षी प्रजातींची संख्या 50% नी घटली आहे.

* सकारात्मक स्थिती :

- 126 प्रजातीचे प्रमाण मागील 25 पेक्षा जास्त वर्षांपासून स्थिर अथवा वाढत असल्याचे आढळून आले आहे.
- भारतात सर्वत्र चिमण्या आणि मोरांच्या संख्येत वाढ नोंदविण्यात आली आहे.
- जागतिक पातळीवरच्या काही संभाव्य धोकाग्रस्त प्रजाती जसे की ब्लॅक हेडेड आयबिस आणि ओरिएंटल डार्टर ह्यांची संख्या स्थिर किंवा वाढत्या प्रमाणात आहे आणि म्हणूनच भारतात त्यांचे संवर्धन ही प्राथमिकता नाही.

* चिंतेचे विषय :

- शिकारी पक्षी, समुद्र किनाऱ्यावरील स्थलांतरीत पक्षी आणि पश्चिम घाटातील प्रदेशनिष्ठ पक्षी ह्यांच्या संख्येत मोठ्या प्रमाणावर घट झाली आहे.

- छोटा निखार, कॉमन ग्रिनशॅन्क आणि ओरिएंटल स्कायलार्क सारख्या सामान्य प्रजातीची संख्या कमी झाली आहे.
- अपृष्ठवंशीय वर्गातील, जसे की कीटकभक्षी पक्ष्यांच्या संख्येमध्ये घट दिसून येत आहे.
- निरीक्षणात समाविष्ट करण्यात आलेल्या पश्चिम घाटात मूळअधिवास असणाऱ्या 12 प्रजातींमध्ये सन 2000 किंवा त्यापूर्वीच्या तुलनेत 75% घट दिसून आली आहे.
- * **इतर निरीक्षणे :**
  - भारतात प्रथमच 'सिटीझन सायन्स' या संकल्पनेचा वापर करण्यात आला. 15 हजारांहून अधिक पक्षी निरीक्षकांनी ई-बर्डविषयी संकेतस्थळावर सादर केलेल्या एक कोटी निरीक्षणांवर आधारित सद्यःस्थितीचा अहवाल तयार करण्यात आला आहे.
  - हा अहवाल तयार करण्यासाठी भारतातील दोन सरकारी आणि आठ स्वयंसेवी संस्थांनी सक्रिय सहभाग घेतला होता. बॉम्बे नॅचरल हिस्ट्री सोसायटी (बीएनएचएस) चा या संस्थेने यासाठी पुढाकार घेतला होता.
- * **या अहवालात पक्षी संवर्धनासाठी करण्यात आलेल्या शिफारशी :**
  - या अहवालामध्ये दिलेल्या संवर्धनाच्या मुल्यांकनानुसार जागतिक पातळीवरचं मुल्यांकन अद्ययावत करणे.
  - अधिक चिंताजनक स्थिती असलेल्या प्रजाती आणि असे अधिवास जेथे प्रजातीची संख्या घटलेली आहे त्यांच्यासाठी संवर्धन मदत पोहचवणे.
  - जागरूक व उत्साही नागरिक आणि संशोधकांच्या निरीक्षणाच्या कार्यास सहकार्य करणे.
  - संशोधक आणि सामान्य नागरिकांना एकत्र येऊन कामं करण्यास प्रोत्साहन देणे.
  - दुर्लक्षित प्रजातींचा अभ्यास करण्यासाठी प्रयत्न सुरु करणे.
  - प्रजाती कमी होण्याची कारणे शोधून काढणे, पक्ष्यांची नोंदणी करून सार्वजनिक माध्यमातून प्रसारित करणे.
  - पक्षी निरीक्षण कमी असलेल्या क्षेत्रामध्ये माहितीची कमतरता भरून काढण्यात मदत करणे.

Mind it...

- मागील 25 वर्षांत सर्वाधिक घट झालेल्या पक्षी प्रजाती :
पांढऱ्या पाठीचे गिधाड (व्हाइट रम्पड व्हल्चर), रिचर्ड्स पीपीट, भारतीय गिधाड (इंडियन व्हल्चर), लार्ज बिल्ड लीफ वर्बलर, सोनेरी चिखला (पॅसिफिक गोल्डन प्लोवर), कर्ल सँडीपर
- गेल्या 25 वर्षांत संख्येने वाढलेल्या पक्षी प्रजाती :
मोर, कबुतर, कुदळ्या (ग्लॉसी आयबीस), भोरडी : रोझी स्टारलिंग, प्लेन पीरिना, वटवट्या (अॅशी प्रिनिया)

Mind it...

संयुक्त राष्ट्रांच्या स्थलांतरित वन्य प्राणी प्रजातींची संवर्धन परिषद (CMS - convention on migratory species)

- यालाच बॉन कन्वेंशन असेही संबोधले जाते.
- स्थलांतरित वन्यजीव आणि पक्षांच्या संवर्धनासाठी 1979 मध्ये CMS मान्य करण्यात आले. 1983 पासून त्याच्या अंमलबजावणीला सुरुवात झाली.
- जमीन, हवा किंवा पाण्यातील सर्व प्रकारच्या स्थलांतरित वन्यजीवांचा समावेश यात करण्यात आला आहे.
- एकूण 129 सदस्यांनी या करारावर सहाय्य केल्या आहेत.
- या कराराच्या परिशिष्ट ख मध्ये संकटग्रस्त स्थलांतरित वन्यजीवांची यादी देण्यात आली आहे, तर परिशिष्ट II मध्ये संवर्धनासाठी आंतरराष्ट्रीय सहकार्य गरजेचे आहे अशा स्थलांतरित वन्यजीवांची यादी देण्यात आली आहे.
- या कराराची पहिली परिषद बॉन, जर्मनी येथे 1985 मध्ये झाली होती.
- ही परिषद दर 3 वर्षांनी होते. 2020 च्या 13 व्या CMS परिषदेचे आयोजन भारताने केले होते.

भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल 2019

- केंद्रीय पर्यावरण, वन आणि हवामान बदल मंत्री प्रकाश जावडेकर यांनी सन 2017 ते 2019 या कालावधीचा 'भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल 2019' (India State of Forest Report (ISFR) 2019) 30 डिसेंबर 2019 रोजी प्रकाशित केला.
- हा अहवाल भारतीय वन सर्वेक्षण संस्थेने तयार केला आहे. या अहवालात देशातील वन आणि वृक्ष संसाधनांचा द्वैवार्षिक आढावा घेण्यात आलेला आहे.
- या अहवालातील ठळक बाबी :
- या अहवालानुसार भारतातील 'वन आच्छादन' (Forest Cover) 7,12,249 चौ.कि.मी. असून ते भारताच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या 21.67 टक्के इतके आहे; तर भारतातील 'वृक्ष आच्छादन' (Tree Cover) 95,027 चौ.कि.मी. असून ते भारताच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या 2.89 टक्के इतके आहे.
- या अहवालानुसार भारतातील 'एकूण वन क्षेत्र' (वन अच्छादन + वृक्ष आच्छादन) 8,07,276 चौ.कि.मी. (किंवा 80.73 दशलक्ष हेक्टर) इतके असून ते भारताच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या 24.56 टक्के इतके

आहे. (राष्ट्रीय वन धोरण 1988 नुसार हे प्रमाण 33 टक्क्यांवर नेण्याचे उद्दिष्ट ठेवण्यात आले आहे.)

- भारताच्या वन क्षेत्रात मागील दोन वर्षात (अर्थात 2017 ते 2019 दरम्यान) 5188 चौ.कि.मी. (0.65%) इतकी वाढ झाली असून त्यापैकी वन आच्छादनात 3976 चौ.कि.मी. (0.56%) व वृक्ष आच्छादनात 1212 चौ.कि.मी. (1.29%) इतकी वाढ झाली आहे.
- वन क्षेत्रात (**Forest Area**) सर्वाधिक वाढ झालेली अव्वल 5 राज्ये (वाढ चौ.कि.मी. मध्ये)
  - 1) कर्नाटक (1025)
  - 2) आंध्र प्रदेश (990)
  - 3) केरळ (823)
  - 4) जम्मू आणि काश्मिर (371)
  - 5) हिमाचल प्रदेश (334)
- या अहवालानुसार 2017 च्या तुलनेत वृक्ष आच्छादित (tree cover) किंवा वनेतर क्षेत्रामध्ये सर्वाधिक वाढ **महाराष्ट्रात** झाली आहे.
- या अहवालानुसार भारतातील एकूण खारफुटी वनक्षेत्र/कांदळवन क्षेत्र (Mangrove forest) 4975 चौ.कि.मी. असून 2017 च्या तुलनेत त्यामध्ये 54 चौ.कि.मी. इतकी वाढ झाली आहे.
- खारफुटी वन क्षेत्रात सर्वाधिक वाढ **गुजरात** (37 चौ.कि.मी.), **महाराष्ट्र** (16 चौ.कि.मी.) आणि ओडिशा (8 चौ.कि.मी.) या राज्यांमध्ये झाली.
- भारतातील सर्वाधिक खारफुटी वने पश्चिम बंगाल (42.45%), गुजरात (23.66%), अंदमान व निकोबार (12.39%), आंध्रप्रदेश (8.12%) व महाराष्ट्र (6.44%) या राज्यात आहेत.
- या अहवालानुसार 2017 ते 2019 दरम्यान वनक्षेत्रात सर्वाधिक घट झालेली राज्ये :
  - 1) मणिपूर
  - 2) अरुणाचल प्रदेश
  - 3) मिझोरम
  - 4) मेघालय
  - 5) नागालँड(थोडक्यात आसाम व त्रिपुरा वगळता ईशान्येकडील राज्यांत वनक्षेत्रात घट झाल्याचे आढळून आले.)

- भारतातील सर्वाधिक वनाच्छादन असणारी राज्ये :

अ.क्र.	राज्य	वनाच्छादन (चौ.कि.मी.)
1)	मध्यप्रदेश	77,482
2)	अरुणाचल प्रदेश	66,688
3)	छत्तीसगड	55,611
4)	ओडिशा	51,619
5)	महाराष्ट्र	50,778

- भारताच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्रापैकी वनक्षेत्राचे सर्वाधिक प्रमाण असणारी राज्ये / कें. प्र. :

अ.क्र.	राज्य/कें.प्र.	वनक्षेत्राचे प्रमाण (%)
1)	लक्षद्वीप	90.33
2)	मिझोरम	85.41
3)	अंदमान व निकोबार	81.74
4)	अरुणाचल प्रदेश	79.63
5)	मेघालय	76.33
6)	मणिपूर	75.46

- या अहवालानुसार महाराष्ट्रातील वन आच्छादित क्षेत्र 50777.56 चौ.कि.मी. आहे, जे राज्याच्या भौगोलिक क्षेत्राच्या 16.50% आहे. 2017 च्या तुलनेत महाराष्ट्रातील वन आच्छादित क्षेत्रामध्ये 95.56 चौ.कि.मी. ची वाढ झाली आहे.

- महाराष्ट्रातील सर्वाधिक वन आच्छादन असणारे जिल्हे :

अ.क्र.	जिल्हा	वनाच्छादन (चौ.कि.मी.)
1)	गडचिरोली	9917
2)	रत्नागिरी	4213
3)	चंद्रपूर	4054
4)	अमरावती	3167
5)	ठाणे	2999

- महाराष्ट्राच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्रापैकी वन आच्छादित क्षेत्राचे सर्वाधिक प्रमाण असणारे जिल्हे :

अ.क्र.	जिल्हा	वन आच्छादनाचे प्रमाण (%)
1)	गडचिरोली	68.81
2)	सिंधुदूर्ग	54.31
3)	रत्नागिरी	51.33
4)	रायगड	41.10
5)	गोंदिया	37.04

- 2017 च्या तुलनेत महाराष्ट्रात **सिंधुदूर्ग** जिल्ह्यात वनाच्छादनात **सर्वाधिक वाढ** (138.98 चौ.कि.मी.) नोंदवण्यात आली; तर **गडचिरोली** जिल्ह्यात **सर्वाधिक घट** (87.06 चौ.कि.मी.) नोंदवण्यात आली.
- या अहवालानुसार भारतातील वनांमध्ये 3.8% क्षेत्रात 42,466 पाणथळ क्षेत्रे (Wetlands) आहेत. सर्वाधिक पाणथळ क्षेत्र **गुजरात**, पश्चिम बंगाल, मध्यप्रदेश व महाराष्ट्र या राज्यांत आहे. 1 हेक्टर पेक्षा जास्त क्षेत्र असलेल्या पाणथळ भूमिची गणना यात केली जाते.
- देशातील बांबूचे क्षेत्रफळ अंदाजे 1,60,037 चौ.कि.मी. आहे. 2017 च्या तुलनेत त्यात 3229 चौ.कि.मी. ची वाढ झाली आहे.
- आगीच्या प्रमाणात 2018 पेक्षा **20% नी घट** झाली आहे.
- **या अहवालानुसार लाकडाचा इंधन म्हणून सर्वाधिक वापर करणारी राज्ये :**
  - 1) महाराष्ट्र
  - 2) ओडिशा
  - 3) राजस्थान
- **या अहवालानुसार प्रतिव्यक्ती लाकडाचा इंधन म्हणून वापर करणारी राज्ये :**
  - 1) नागालँड
  - 2) हिमाचल प्रदेश
  - 3) त्रिपुरा
- भारतातील 140 पहाडी (डोंगराळ) जिल्ह्यातील एकूण वनक्षेत्र 2,84,006 चौ.कि.मी. इतके असून ते पहाडी जिल्ह्यांच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या **40.30%** इतके आहे. त्यामध्ये 2017 च्या तुलनेत 544 चौ.कि.मी. (0.19%) इतक्या वनक्षेत्राची **वाढ** झाली आहे.
- भारतातील आदिवासी जिल्ह्यातील एकूण वनक्षेत्र 4,22,351

चौ.कि.मी. इतके असून ते आदिवासी जिल्ह्यांच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या 37.54% इतके आहे. 2017 च्या तुलनेत या वनक्षेत्रात 741 चौ.कि.मी. ची घट झाली आहे.

- ईशान्य भारतातील एकूण वनक्षेत्र 1,70,541 चौ.कि.मी. इतके असून ते ईशान्य भारताच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या 65.05% इतके आहे. यामध्ये 2017 च्या तुलनेत 765 चौ.कि.मी (0.45%) इतक्या वनक्षेत्राची घट दिसून आली.
- या अहवालानुसार चारा, लहान इमारती लाकूड व बांबूसाठी वनांवर सर्वाधिक अवलंबित्व असणारे राज्य : मध्य प्रदेश.
- **2019 च्या या अहवालात प्रथमतःच -**
  - i) वन उत्पादनांची राष्ट्रीय वन यादीही तयार करण्यात आली.
  - ii) वन आच्छादनाच्या गुणात्मक स्वरूपाचे मूल्यांकन करण्यात आले.

Mind It.....

भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल

- भारतातील वनांचे सर्वेक्षण हे 'भारतीय वन सर्वेक्षण' (Forest Survey of India) या संस्थेद्वारे होते. 1 जून 1981 रोजी स्थापन झालेल्या या संस्थेचे मुख्यालय डेहराडून (उत्तराखंड) येथे आहे.
- या संस्थेमार्फत दर दोन वर्षांनी 'वन सर्वेक्षण अहवाल' (State of forest report) प्रकाशित केला जातो. असा पहिला अहवाल 1987 साली प्रकाशित झाला. 2017 मध्ये 15 वा, तर 2019 मध्ये 16 वा अहवाल प्रकाशित झाला.
- 2019 च्या वन सर्वेक्षणासाठी ऑर्थो रेक्टिफाईड (Ortho-rectified LISS III) उपग्रह सांख्यिकीचा व IRS Resource Sat-2 या उपग्रहाचा वापर केला गेला.
- वन अहवालात वन क्षेत्राची विभागणी पुढील तीन प्रकारात केली जाते :
  - अ) अति घनदाट वने (Very Dense Forest) : झाडांच्या छताची घनता 70 टक्क्यांपेक्षा जास्त
  - ब) मध्यम घनदाट वने (Moderately Dense Forest) : झाडांच्या छताची घनता 40 ते 70 टक्के

- क) खुले वन (Open Forest) : झाडांच्या छताची घनता 10 ते 40 टक्के
- वन आच्छादित क्षेत्र (Forest Cover) :
10 टक्क्यांहून अधिक वृक्ष छत घनता (tree canopy density) आणि 1 हेक्टरहून अधिक क्षेत्रफळ असणारे सर्व जमीनक्षेत्र.
  - वृक्ष आच्छादन क्षेत्र (Tree cover) :
अभिलिखित वन क्षेत्राबाहेरील 1 हेक्टरपेक्षा कमी क्षेत्रावरील वृक्ष असणारे जमीनक्षेत्र.
  - जगातील एकूण जंगलक्षेत्राचा विचार करता अव्वल दहा देश :

1) काँगो प्रजासत्ताक	2) ब्राझील
3) पेरू	4) इंडोनेशिया
5) रशिया	6) कॅनडा
7) अमेरिका	8) चीन
9) भारत	10) ऑस्ट्रेलिया
  - जगातील एखाद्या देशातील जंगलक्षेत्राची जगातील जंगलक्षेत्राशी टक्केवारी लावली असता रशिया अव्वलस्थानी (20% जंगलक्षेत्र) येतो.
- (संदर्भ : www.fsi.nic.in, pib.gov.in, दै. The Hindu, लोकसत्ता व मटा दि. 31/12/2019; लोकराज्य मासिक-जानेवारी 2020 पृष्ठ क्र. 37)

वणव्याच्या सर्वाधिक घटना महाराष्ट्रात

- नोव्हेंबर 2018 ते जून 2019 दरम्यान भारतातील जंगलाला लागलेल्या आगीच्या म्हणजेच वणव्याच्या घटना आणि त्यांचे प्रमाण याविषयीचा एक अहवाल भारतीय वनसर्वेक्षणाने डिसें. 2019 मध्ये जाहीर केला.
- या अहवालानुसार या कालावधीत वणव्याच्या सर्वाधिक घटना महाराष्ट्रात घडल्या.
- या अहवालानुसार भारतातील वन आच्छादनांपैकी 21.40% क्षेत्र हे वणव्यासाठी संवेदनशील क्षेत्र (Fire Prone Area) आहे.
- नोव्हें. 2018 ते जून 2019 दरम्यान घडलेल्या आगीच्या घटनांनुसार

पहिली पाच राज्ये :

अ.क्र.	राज्य	आगीच्या घटना
1)	महाराष्ट्र	29455
2)	छत्तीसगड	27358
3)	मध्यप्रदेश	24831
4)	ओडिशा	21282
5)	आंध्रप्रदेश	17494

- देशभरात वनातील आगीच्या घटना घडत असताना चंदीगड आणि लक्षद्वीपमध्ये एकाही घटनेची नोंद नाही.
- वनातील आगीच्या घटनांचा (वणव्यांचा) विचार करता ईशान्य व मध्य भारतातील राज्ये अधिक संवेदनशील आहेत.
- वणव्यासाठी असणाऱ्या संवेदनशील क्षेत्राचा विचार करता **मिझोरममधील** वनाच्छादन देशात सर्वाधिक संवेदनशील आहे. मिझोरममधील **30%** वनाच्छादन हे 'अत्युच्च वणवा संवेदनशील श्रेणी' (Extremely Fire-Prone Category) मध्ये मोडते, जे देशात सर्वाधिक प्रमाण आहे.
- मध्य भारताचा विचार करता **मध्य प्रदेश** हे वनातील आगीच्या घटनांसाठी अधिक संवेदनशील आहे.

(संदर्भ : दै. The Hindu Dt. 1/1/2020 व मटा दि. 3/1/2020)

भारतातील अन्नधान्य उत्पादन

वर्ष	अन्नधान्य उत्पादन (दशलक्ष टनामध्ये)
2011-12	259.32
2012-13	257.1
2013-14	265.04
2014-15	252.02
2015-16	251.5
2016-17	275.11
2017-18	285.01
2018-19 (आगाऊ अंदाज)	285.21
2019-20 (द्वितीय आगाऊ अंदाज)	291.95

(संदर्भ : Dept. of Agriculture, Co-operation and Farmers
Welfare, Govt. of India)

Be Aware About It...

👉 प्रवासासाठी रो-रो सज्ज

- प्रवाशांसह वाहनांना भाऊच्या धक्क्यावरून मांडवा पर्यंत नेणारी ही पहिली रो रो बोट 14 फेब्रुवारी 2020 रोजी मुंबईच्या समुद्रात दाखल झाली. कायदेशीर प्रक्रिया आणि चाचण्या पार पडल्यानंतर ही सेवा सुरु होईल.
- भाऊचा धक्का ते अलिबाग (मांडवा) दरम्यान 150 वाहने आणि 800 प्रवासी वाहून नेण्याची प्रोटोपोरस या रो-रो बोटीची क्षमता आहे. टप्प्याटप्प्याने ही बोट पूर्ण क्षमतेने मुंबई अलिबाग प्रवास करेल.
- दोन वर्षांपूर्वी भारतमाला प्रकल्पांतर्गत मुंबईला जोडणाऱ्या मार्गावर रोल ओन रोल ऑफ (रो-रो) जलवाहतुकीची सेवा सुरु करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. ही सेवा एप्रिल 2018 मध्ये सुरु होणे अपेक्षित होते.
- ग्रीसमधील 'एस्कायर शिपिंग' कंपनीने या बोटीची बांधणी केली आहे.

👉 'आयएनएस शिवाजी' ला राष्ट्रपती ध्वजाचा सन्मान

- भारतीय नौदलाचे देशातील सर्वात मोठे तांत्रिक प्रशिक्षण केंद्र असा लौकिक लाभलेल्या लोणावळा येथील 'आयएनएस शिवाजी' ला 13 फेब्रुवारी 2020 रोजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या हस्ते राष्ट्रपती ध्वज (प्रेसिडेंट कलर) प्रदान करण्यात आला.
- 'कर्मसु कौशल' हे ब्रीदवाक्य असलेल्या 'आयएनएस शिवाजी' मध्ये आज पर्यंत तब्बल दोन लाख अधिकारी आणि खलाशांना प्रशिक्षण देण्यात आले आहे.
- 1945 मध्ये 'हीज मॅजेस्टिक इंडियन शिप- शिवाजी' म्हणून आयएनएस शिवाजी या संस्थेची स्थापना झाली होती.
- आयएनएस शिवाजी ही भारतीय नौदलातील 'अ' वर्ग प्रशिक्षण संस्था म्हणून ओळखली जाते.
- भारतीय नौदल, तटरक्षक दल आणि इतर अनुषंगिक सेवांमध्ये पदार्पण करू इच्छिणाऱ्या तरुणांना येथे प्रशिक्षण दिले जाते.

- 15 फेब्रुवारीला आयएनएस शिवाजी आपल्या कारकिर्दीची 75 वर्षे पूर्ण करत आहे. या निमित्ताने ध्वजाचा सन्मान संस्थेला प्रदान करण्यात आला.

- लष्कराशी संबंधित संस्था किंवा तुकडीला प्रदान करण्यात येणारा प्रेसिडेंट कलर हा सर्वोच्च बहुमान समजला जातो.

☞ देशातील पहिले ट्रांजिट ट्रीटमेंट सेंटर

- आजारी, जखमी वन्यजीव, पक्षी आणि सापांसाठी नागपूर येथे देशातील पहिले ट्रान्स ट्रीटमेंट सेंटर 22 डिसेंबर 2015 रोजी निर्माण करण्यात आले होते.

- या केंद्रामार्फत गेल्या चार वर्षांत दोन हजारांपेक्षा जास्त प्राणी पक्षी आणि सापांना जीवदान मिळाले आहे.

☞ पहिल्या 'फळ रेल्वेला' हिरवा कंदील

- आंध्रप्रदेशातील अनंतपूर जिल्ह्यातील ताडीपत्री या रेल्वेस्थानकामधून 980 मेट्रिक टन स्थानिक केळी जवाहरलाल नेहरू पोर्ट मुंबई येथे घेऊन जाणाऱ्या पहिल्या वातानुकूलित फळ रेल्वेला (Fruit Train) 30 जानेवारी 2020 रोजी आंध्रप्रदेशचे कृषिमंत्री कुरुशाला कन्नाबाबू यांनी हिरवा कंदील दाखवला.

(संदर्भ : द हिंदू 31 जानेवारी 2020)

☞ भातवर्गिय राळे पिकासाठी 2023 साल 'आंतरराष्ट्रीय वर्ष' म्हणून घोषित

- जगातील पन्नास देशांमध्ये खाण्यात येणारे राळे हे पित्तनाशक आणि मधुमेहीसाठी लाभदायी खाद्य आहे. अवर्षण प्रतिकार क्षमता असलेल्या या पिकासाठी 'फुड अंड अग्रिकल्चरल ऑर्गनायझेशन'ने 2023 हे आंतरराष्ट्रीय वर्ष साजरे करण्याचे ठरवले आहे.

☞ 'इस्टर्न फ्री वे'ला विलासरावांचे नाव

- माजी मुख्यमंत्री दिवंगत विलासराव देशमुख यांचे नाव मुंबईतील 'इस्टर्न फ्री वे'ला देण्यात येणार आहे.

- त्या संदर्भातील कार्यवाही सुरु करावी अशी सूचना उपमुख्यमंत्री अजित पवार यांनी 14 जानेवारी 2020 रोजी नगरविकास विभागाला केली.

- दक्षिण मुंबईतील पी डिमेलो रोड ते पूर्व द्रुतगती महामार्गाला चेंबूर पर्यंत जोडणारा हा मार्ग 16.8 किलोमीटर लांबीचा आहे. यामुळे पुणे आणि गोव्यातून दक्षिण मुंबईत येणाऱ्या आणि मुंबईबाहेर जाणाऱ्या वाहनांना जलद गतीने पोहोचता येते.
- मुख्यमंत्री या नात्याने तत्कालीन आघाडी सरकारच्या राजवटीत मुंबईच्या विकासाला दिलेली दिशा तसेच ईस्टर्न फ्री वे च्या उभारणीतील माजी मुख्यमंत्री देशमुख यांचे योगदान लक्षात घेऊन या महामार्गाला त्यांचे नाव देण्यात येणार आहे.

👉 पाचवी कडधान्ये परिषद 2020

- ही द्विवार्षिक परिषद 12 ते 14 फेब्रुवारी 2020 दरम्यान लोणावळा येथे आयोजित केली जाणार आहे.

👉 भारतीय बनावटीची गस्तीनौका

- भारतीय तटरक्षक दलासाठी पाच गस्तीनौका बांधणीच्या प्रकल्पाचा भाग असलेल्या तिसऱ्या गस्तीनौकेचे म्हणजे 'सजग' चे 14 नोव्हेंबर 2019 रोजी जलावतरण करण्यात आले.
- 'सजग' गस्तीनौका अत्याधुनिक यंत्र सामग्री आणि संगणकीय नियंत्रण कक्षाने सज्ज असून, या नौकेत बचाव कार्य आणि चाचेगिरीविरोधी शीघ्रकृतीसाठी लहान नौका, तोफा इत्यादी सामग्री उपलब्ध आहे.
- 'सजग' ही किनारी गस्तीनौका (Off-shore Petrol vessel) या प्रकारातील नौका असून तिचे वजन 2400 टन इतके आहे.
- भारतीय तटरक्षक दलासाठी पाच गस्तीनौका बांधणीचा प्रकल्प 13 नोव्हेंबर 2016 रोजी पंतप्रधानांच्या हस्ते गोवा येथील शिपयार्डमध्ये सुरू करण्यात आला.
- या प्रकल्पांतर्गत पहिली गस्तीनौका 'सचेत' चे फेब्रुवारी 2019 मध्ये, तर दुसऱ्या गस्तीनौकेचे मे 2019 मध्ये जलावतरण झाले. या सर्व पाच नौकांचा वापर प्रादेशिक सागरी सीमांमधील महत्वाच्या आर्थिक क्षेत्राच्या रक्षणासाठी केला जाणार आहे.

☞ भारताची पहिली 'सीएनजी बस'

- देशाची अर्थव्यवस्था गॅस- आधारित अर्थव्यवस्था करण्यासाठी आणि सीएनजी हा पर्यावरणास अनुकूल पर्याय बनवण्याच्या दिशेने केंद्रीय पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक गॅस मंत्रालयाने भारताच्या पहिल्या लांब पल्ल्याच्या सीएनजी बसचे उद्घाटन केले.

☞ रोहतांग खिंडीतील बोगदयाला वाजपेयी यांचे नावे

- भारताचे माजी पंतप्रधान अटल बिहारी वाजपेयी यांच्या 25 डिसेंबर या जयंतीदिनी मनाली ते लोह या महामार्गावरील हिमाचल प्रदेशातील रोहतांग खिंडीमध्ये बांधलेल्या (लडाख) बोगदयाचे केंद्र सरकारने 'अटल बिहारी वाजपेयी' असे नामकरण केले.
- **सर्वाधिक उंचीवरील सर्वात लांब बोगदा** : 8.8 किलोमीटर लांब असलेला आणि समुद्रसपाटीपासून 3000 मीटर उंचीवर बांधण्यात आलेला हा जगातील सर्वाधिक लांब बोगदा आहे.
- **प्रवासाचे अंतर कमी** : या बोगदयामुळे मनाली ते लेह दरम्यानचे अंतर 46 किलोमीटरने कमी होणार आहे.

☞ कर्नाळा पक्षी अभयारण्य प्लास्टिकमुक्त करण्यात वन विभाग यशस्वी

- संपूर्ण कर्नाळा पक्षी अभयारण्य प्लास्टिकमुक्त करण्यात राज्याच्या वन विभागाला यश मिळाले आहे.
- रायगड जिल्ह्यातील कर्नाळा पक्षी अभयारण्य मुंबई- गोवा महामार्गावर पनवेलपासून 12 किमी अंतरावर आहे. कर्नाळा किल्ला आणि आसपासचा परिसर पक्षी वैविध्याने समृद्ध असल्याने 12.11 चौ. कि. मी च्या क्षेत्राला राखीव वनक्षेत्राचा दर्जा घोषित झाला हे स्थानिक आणि स्थालांतरित पक्षांचे माहेर घर असल्याने दिवस रात्र येथे पक्ष्यांचे संमेलन भरलेले दिसते. पक्षांसाठी जाहीर करण्यात आलेले हे महाराष्ट्रातील पहिले अभयारण्य आहे.

☞ **FCI चे अधिकृत भागभावंडल 10000 कोटी रुपयांपर्यंत वाढविण्याच्या निर्णयाला मंजूरी**

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखालील केंद्रीय मंत्रीमंडळाच्या आर्थिक व्यवहार समितीच्या 27 नोव्हेंबर 2019 रोजी झालेल्या बैठकीत 'भारतीय अन्नधान्य महामंडळ'चे (Food Corporation of India : FCI) अधिकृत भावंडल 3500 कोटी रुपयांवरून 10000 कोटी रुपयांपर्यंत वाढविण्याचा निर्णय घेण्यात आला.
- **भारतीय अन्नधान्य महामंडळ (FCI)**
- भारत सरकारच्या राष्ट्रीय अन्न धोरणातील उद्दिष्टांच्या अंमलबजावणीसाठी 'अन्नधान्य महामंडळ कायदा 1964' अन्वये 1965 मध्ये या महामंडळाची स्थापना करण्यात आली.

☞ **जगातील सर्वात लोकप्रिय 100 डेस्टिनेशन शहरांच्या यादीत दिल्ली 8 व्या स्थानावर**

- युरो मॉनिटर इंटरनॅशनल या संस्थेने प्रसिद्ध केलेल्या 2019 मधील जगातील सर्वात 10 लोकप्रिय डेस्टिनेशन शहरांमध्ये दिल्लीला 8 वे स्थान मिळाले आहे. 2018 मध्ये दिल्ली 11 व्या स्थानावर होती.
- सलग तिसऱ्या वर्षी (2017,2018 व 2019) हाँगकाँग या यादीत प्रथम स्थानी आहे.

☞ **'सुरंगा बावडी' चा जागतिक स्मारक निरीक्षण यादीत समावेश**

- 'वर्ल्ड मॉन्युमेंट फंड' या अमेरिकेतील न्यूयॉर्कस्थित स्वयंसेवी संस्थेने नोव्हेंबर 2019 मध्ये 'जागतिक स्मारक निरीक्षण यादी 2020' (World Monument Watch list 2020) प्रकाशित केली.
- या यादीमध्ये कर्नाटकमधील विजापूर येथील 'सुरंगा बावडी' (Suranga Bawadi) या आदिलशाही कालीन भूमिगत पाणीपुरवठा प्रणालीचा समावेश करण्यात आला आहे. 'दख्खन पठारावरील प्राचीन जलप्रणाली' या श्रेणीत 'सुरंगा बावडी' चा समावेश झाला आहे.
- 2020 सालासाठीच्या या यादीमध्ये 'सुरंगाबावडी' सह जगभरातील

24 स्मारकांचा समावेश करण्यात आला आहे. या स्मारकांच्या जीर्णोद्धारसाठी 'वर्ल्ड मॉन्युमेंट फंड' तर्फे आर्थिक व तांत्रिक साहाय्य दिले जाणार आहे.

☞ 'भूस्खलन जोखीम निवारण व प्रत्यावस्था' विषयावरील पहिल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन

- 'भूस्खलन जोखीम निवारण व प्रत्यावस्था' या विषयावरील पहिल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे (Conference on Landslides Risk Reduction and Resilience 2019) आयोजन नोव्हेंबर 2019 मध्ये नवी दिल्ली येथे करण्यात आले.
- ही परिषद 'राष्ट्रीय आपत्ती व्यवस्थापन संस्थे'ने (National Institute of Disaster Management : NIDM) आयोजित केली होती.

☞ रोहित (फ्लेमिंगो) पक्षांची संख्या महाराष्ट्रात सर्वाधिक :

- 'बॉम्बे नॅचरल हिस्ट्री सोसायटी' ने केलेल्या सर्वेक्षणानुसार देशात सर्वाधिक फ्लेमिंगो पक्षी महाराष्ट्रात असून तनंतर गुजरात आणि कर्नाटक या राज्यांचा क्रम लागतो.
- या संबंधिचा अहवाल 19 नोव्हेंबर 2019 रोजी प्रसिद्ध करण्यात आला. 23 ते 24 फ्रेब्रुवारी 2019 दरम्यान या सर्वेक्षणाचे आयोजन करण्यात आले. त्यात महाराष्ट्रात 19.832 ग्रेटर फ्लेमिंगो आणि 83,364 लेसर फ्लेमिंगो आढळून आले. रोहित या पक्षाचे शास्त्रीय नाव फिनिकोस्टरस फिनिकोपारस (Phoenicopterus phoenico pares) आहे.
- हे सर्वेक्षण देशातील 10 राज्ये आणि एका केंद्रशासीत प्रदेशामध्ये करण्यात आले. यासाठी देशभरातील एकूण 113 ठिकाणे (Sites) निवडण्यात आली होती. त्यापैकी 10 ठिकाणे ही महाराष्ट्रातील होती.

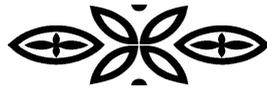
☞ आंतरराष्ट्रीय कृषी सांख्यिकी परिषद 2019

- 8 वी आंतरराष्ट्रीय कृषी सांख्यिकी परिषद 18 ते 21 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान नवी दिल्ली येथे पार पडली या परिषदेचे प्रमुख पाहुणे मायक्रोसॉफ्टचे सहसंस्थापक बिल गेट्स हे होते.

- **आयोजक** - या परिषदेचे आयोजन केंद्रीय कृषी व शेतकरी कल्याण मंत्रालयाने केले. आयोजनामध्ये सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबाजावणी मंत्रालय, अन्न व कृषी संघटना, जागतिक बँक, आशियाची विकास बँक, आफ्रिकन विकास बँक, आयएसआयसीएस, युएसडीए (United States Department of Agriculture - USDA) बिल अँड मेलिंडा गेट्स फाऊंडेशन इत्यादींनी सहकार्य केले.
- **या परिषदेची मध्यवर्ती संकल्पना** : शाश्वत विकासाचे लक्ष साध्य करण्यासाठी कृषी क्षेत्राच्या स्थित्यंतराकरिता सांख्यिकी (Statistics for Transformation of agriculture to Achieve the Sustainable Development goals.)
- जगातील कृषीसंबंधित आकडेवारी एकत्रित करण्याच्या गरजेतून या परिषदेचे सन 1998 पासून दर तीन वर्षांनी आयोजन केले जाते.

👉 राष्ट्रीय कृषी रसायन परिषद 2019

- पहिली राष्ट्रीय कृषी रसायन परिषद 13 ते 16 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान नवी दिल्ली येथील 'पुसा' म्हणजेच भारतीय कृषी संशोधन संथा (IARI) येथे पार पडली. केंद्रीय कृषी व शेतकरी कल्याण मंत्री नरेंद्रसिंह तोमर यांनी या परिषदेचे उद्घाटन केले.
- **या परिषदेची मध्यवर्ती संकल्पना** : 'कृषी रसायनाच्या विविध आघाड्यांवर देण्याची स्थिती' Country's Status on various fronts and Agro-chemicals ही होती. या परिषदेचे आयोजन दर तीन वर्षांनी करण्यात येणार आहे.
- **चौथी पाणी परिणाम परिषद** : 6 डिसेंबर 2019 रोजी नवी दिल्ली येथे चौथ्या पाणी परिणाम परिषदेचे उद्घाटन झाले. या परिषदेत पाण्याशी निगडित असलेल्या समस्यांविषयी चर्चा करण्यात आली. या परिषदेद्वारे ग्रामीण आणि शहरी भागातील पाणी संसाधनांच्या व्यवस्थापनावर लक्ष्य केंद्रित करण्यात येते.

4

सामाजिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक घडामोडी

अ) सामाजिक व शैक्षणिक घडामोडी

महाराष्ट्रातील सर्व शाळांमध्ये मराठी सक्तीची

- महाराष्ट्रातील सर्व मंडळांशी संलग्न खाजगी, विनाअनुदानित आणि अनुदानित शाळांमध्ये मराठी विषय 2020-21 या शैक्षणिक वर्षापासून सक्तीचा करणारे विधेयक विधानपरिषद तसेच विधानसभेत एकमताने मंजूर करण्यात आले.
  - 'महाराष्ट्रातील शाळांमध्ये मराठी भाषेचे सक्तीचे अध्यापन आणि अध्ययन विधेयक, 2020' (The Maharashtra Compulsory Teaching and Learning of Marathi Language in Schools Bill, 2020) असे या विधेयकाचे नाव आहे.
  - हे विधेयक विधानपरिषदेत 26 फेब्रुवारी रोजी तर विधानसभेत 'मराठी भाषा गौरव दिना'च्या दिवशी म्हणजेच 27 फेब्रुवारी 2020 रोजी एकमताने पारित करण्यात आले.
  - विधानपरिषद तसेच विधानसभेत हे विधेयक मराठी भाषा मंत्री सुभाष देसाई यांनी मांडले होते.
  - राज्यपालांच्या स्वाक्षरीनंतर या विधेयकाचे कायद्यात रूपांतर होणार आहे.
- ※ या विधेयकातील काही ठळक बाबी :
- 1) या विधेयकानुसार पहिली ते दहावी पर्यंतच्या प्रत्येक वर्गासाठी टप्प्याटप्प्याने मराठी विषय अनिवार्य करण्यात येणार आहे.
  - 2) या विधेयकानुसार 2020-21 या शैक्षणिक वर्षात पहिली तसेच सहावी वर्गासाठी मराठी विषय सक्तीचा असेल आणि नंतरच्या प्रत्येक वर्षी त्यापुढील इयत्तेसाठी हा विषय अनिवार्य होईल. म्हणजेच पहिली आणि सहावीत मराठीचा विषय 2020-21 वर्षापासून सक्तीने लागू होईल; तर दुसरी आणि सातवीला सन 2021-22 या शैक्षणिक वर्षात, तिसरी आणि आठवीच्या वर्गात 2022-23, चौथी आणि नववीच्या वर्गात सन

2023-24 आणि पाचवी व दहावीच्या वर्गात 2024-25 या शैक्षणिक वर्षात मराठीचा विषय अनिवार्य केला जाणार आहे.

- 3) सरकारी, खासगी, अनुदानित, विनाअनुदानित, कायम विनाअनुदानित तसेच अल्पसंख्यांक अशा सर्व शाळांना मराठी अनिवार्य नियम लागू होईल.
  - 4) मराठी, इंग्रजी, हिंदी व सर्व माध्यमांच्या शाळांना मराठी विषयाच्या सक्तीचा नियम लागू असेल.
  - 5) CBSE, ICSE, IGCSE, NIOS, MIEB, CISE, IB, बॅकलोरिएट, ओरिएंटल तसेच महाराष्ट्रातील इतर सर्व मंडळांच्या शाळांना हा कायदा लागू असेल.
  - 6) या कायद्याचे पालन न करणाऱ्या संस्थाचालकाला किंवा संस्थेच्या व्यवस्थापकीय संचालकास किंवा शाळेच्या प्रमुखाला 1 लाख रुपये दंडाची तरतूद करण्यात आली आहे. तसेच अशा शाळेची मान्यता देखील काढून घेण्याची तरतूद या विधेयकात आहे.
  - 7) शाळांनी मराठी विषय अनिवार्य करण्यास विरोध केला तर त्यांचे ना हरकत प्रमाणपत्र (NOC) रद्द करण्यात येईल.
  - 8) सर्व शाळांना मराठी विषयाचा अभ्यासक्रम राज्य शिक्षण मंडळाकडून तयार करून दिला जाईल.
  - 9) जेव्हा शाळांना मान्यता दिली जाईल, त्यावेळी शाळांना मराठी विषय अनिवार्य करण्याबाबत अट टाकण्यात येणार आहे.
  - 10) दहावीपर्यंत मराठी विषय अनिवार्य केला असला तरी शाळांमध्ये मराठी बोलणे सक्तीचे नाही, असे विधेयकात म्हटले आहे.
  - 11) मराठी अनिवार्यच्या कायद्यातून एखाद्या विद्यार्थ्यास किंवा एखाद्या पूर्ण वर्गास सवलत देण्याचे अधिकार राज्य सरकारकडे असणार आहेत.
    - या विधेयकाशी साम्य असणारे विधेयक यापूर्वी तेलंगणा, केरळ, कर्नाटक आणि तमिळनाडू या राज्यांनी देखील संमत केलेले आहे.
- (संदर्भ : www.mahasamvad.in, दै. The Hindu, Hindustan Times, Pune Mirror, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाईम्स, सकाळ, लोकमत दि. 27/2/2020 व 28/2/2020).

1 एप्रिल 2020 पासून 'बीएस 6' मानके लागू होणार

- सर्वोच्च न्यायालयाने नुकत्याच दिलेल्या निवाड्यामुळे वायू उत्सर्जनाबाबतचे 'बीएस 4' (Bharat Stage IV : BS IV) मानके असणाऱ्या वाहनांच्या विक्रीवर 31 मार्च 2020 नंतर बंदी घातली जाणार आहे.
- या निर्णयामुळे 1 एप्रिल 2020 पासून संपूर्ण भारतभर 'बीएस 6' मानके लागू होणार आहेत. अर्थात देशामध्ये अतिशुद्ध इंधन मानल्या जाणाऱ्या 'बीएस 6' मानकांवर आधारित पेट्रोल आणि डिझेलचा वापर सुरु होणार आहे.
- 2016 साली केंद्र सरकारने असे जाहीर केले होते की, 'बीएस 4' मानकानंतर भारतात 'बीएस 5' मानके लागू न करता 2020 साली थेट 'बीएस 6' मानके लागू केली जातील.
- 1 एप्रिल 2018 पासूनच दिल्ली शहरात 'बीएस 6' मानके लागू करण्यात आली होती. तथापि 1 एप्रिल 2020 पासून ती संपूर्ण भारतभर लागू होतील.
- 1 एप्रिल 2017 पासून संपूर्ण भारतात 'बीएस 4' मानके लागू करण्यात आली होती.
- 'बीएस 4' मानकानुसार इंधनातील स्ल्फरचे प्रमाण 50 पीपीएम इतके होते. 'बीएस 6' मानकानुसार हे प्रमाण 10 पीपीएम इतके असेल.
- संपूर्ण युरोपमध्ये 1 एप्रिल 2018 पासूनच 'Euro 6' मानके लागू करण्यात आलेली आहेत. याच धर्तीवर भारतात 1 एप्रिल 2020 पासून ही मानके लागू करण्याचा निर्णय सरकारने घेतला.

CONCEPT

भारत स्टेज मानके (Bharat Stage Norms)

- युरोपमधील 'युरो मानकांच्या' (Euro Norms) धर्तीवर भारताने 'भारत स्टेज' (BS) मानके निश्चित केली आहेत.
- भारतात सन 2000 पासून BS मानके सुरु झाली.
- भारत स्टेज मानके ही भारत सरकारद्वारे ठरवून दिलेले वायू

उत्सर्जनविषयक मानदंड असतात.

- वाहनांच्या इंजिनात होणाऱ्या अंतर्गत ज्वलनातून निर्माण होणाऱ्या वायू प्रदूषणावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी हे मानदंड घालून दिलेले असतात.
- बीएस मानके भारतात धावणाऱ्या सर्व पेट्रोल व डिझेल वाहनांसाठी अनिवार्य असतात.
- या मानकांवर केंद्रीय प्रदूषण नियंत्रण मंडळाचे नियंत्रण असते.
- **'BS' मानकांची अंमलबजावणी :**

मानक	संदर्भ	संपूर्ण भारतात लागू
1) India 2000	Euro 1	2000
2) BS II	Euro 2	1 एप्रिल 2005
3) BS III	Euro 3	1 एप्रिल 2010
4) BS IV	Euro 4	1 एप्रिल 2017
5) BS V	Euro 5	Skipped
6) BS VI	Euro 6	1 एप्रिल 2020

भारतातील सर्वोत्तम विज्ञान संस्थांमध्ये 'सीएसआयआर' अव्वलस्थानी

- 'नेचर इंडिया' या प्रसिध्द वैज्ञानिक मासिकाने 'नेचर क्रमवारी निर्देशांक-2020' (Nature Ranking Index-2020) 20 फेब्रु. 2020 रोजी जाहीर केला.
- या निर्देशांकानुसार भारतातील सर्वोत्तम दहा विज्ञान संस्थांच्या यादीत 'औद्योगिक आणि वैज्ञानिक संशोधन परिषदे' ने (The Council of Scientific and Industrial Research : CSIR) 87.74% गुणांसह अव्वलस्थान पटकावले आहे.
- 'नेचर' च्या या क्रमवारीतील भारतातील टॉप 10 वैज्ञानिक संस्था :
  - 1) औद्योगिक आणि वैज्ञानिक संशोधन परिषद (CSIR, नवी दिल्ली)
  - 2) भारतीय विज्ञान संस्था (IISc, बंगळूरु)
  - 3) टाटा मूलभूत संशोधन संस्था (TIFR, मुंबई)

- 4) होमी भाभा राष्ट्रीय संस्था (HBNI, मुंबई)
  - 5) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी (IIT, मुंबई)
  - 6) IIT मद्रास
  - 7) Indian Association of Cultivation of Science (IASC, जादवपूर)
  - 8) IISER, कोलकाता
  - 9) IIT, गुवाहाटी
  - 10) Indian Institute of Science Education and Research (IISER, पुणे)
- विज्ञान संस्थांमध्ये होणाऱ्या संशोधन कार्यानुसार ही यादी तयार करण्यात आली आहे. त्यासाठी 1 डिसेंबर 2018 ते 30 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान प्रसिध्द झालेल्या संशोधनांचा नेचर इंडेक्समध्ये शोध घेण्यात आला.
- (संदर्भ : indusdictum.com, दै. लोकसत्ता व मटा दि. 21/2/2020)

टाइम्स हायर एज्युकेशन-एमर्जिंग इकॉनॉमिज युनिव्हर्सिटी रँकिंग्ज 2020

- लंडनस्थित 'टाइम्स हायर एज्युकेशन' (THE) संस्थेने 18 फेब्रुवारी 2020 रोजी जगातील विकसनशील देशातील शैक्षणिक संस्थांशी संबंधित 'एमर्जिंग इकॉनॉमिज युनिव्हर्सिटी रँकिंग्ज 2020' (Emerging Economies University Rankings 2020) जाहीर केली.
- या क्रमवारीमध्ये जगातील 47 देशातील 533 शैक्षणिक संस्थांचा समावेश आहे.
- या क्रमवारीमध्ये भारतातील एकूण 56 संस्थांचा/विद्यापीठांचा समावेश झालेला आहे. तर या क्रमवारीतील पहिल्या 100 शैक्षणिक संस्थांमध्ये भारतातील 11 संस्था समाविष्ट आहेत.
- या क्रमवारीत चीनमधील सर्वाधिक म्हणजेच 81 संस्था समाविष्ट झाल्या आहेत. तसेच पहिल्या 100 शैक्षणिक संस्थांमध्ये देखील चीनच्याच

सर्वाधिक अर्थात तब्बल 30 संस्था समाविष्ट आहेत.

- या क्रमवारीतील जगातील टॉप 3 शैक्षणिक संस्था :

- 1) त्सिंग्हुआ युनिव्हर्सिटी (चीन)
- 2) पेकिंग युनिव्हर्सिटी (चीन)
- 3) झेजिआंग युनिव्हर्सिटी (चीन)

- या क्रमवारीतील भारतातील टॉप 3 शैक्षणिक संस्था (कसात जागतिक क्रमवारीतील स्थान) :

- 1) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्सेस, बंगळूर (16)
- 2) IIT, खरगपूर (32)
- 3) IIT, बॉम्बे (34)

- 2014 मध्ये ही क्रमवारी सुरु करण्यात आली असून त्यात प्रथमच 11 भारतीय संस्था पहिल्या शंभरात आल्या आहेत.

- एकूण 13 निदर्शकांच्या (indicator) आधारे ही क्रमवारी काढली जाते.

(संदर्भ : www.timeshighereducation.com)

ब) सांस्कृतिक घडामोडी

प्रमुख संमेलने व परिषदा

अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन

- अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळातर्फे या संमेलनाचे आयोजन केले जाते.
- अखिल भारतीय साहित्य महामंडळाचे अध्यक्ष : कौतिकराव ठाले पाटील.
- **अनुदान** : अ.भा.म. साहित्य महामंडळ दरवर्षी अ.भा.म.सा.संमेलन आयोजित करते. या संमेलनासाठी राज्य शासनाकडून 25 लाख रुपये इतके अनुदान देण्यात येत होते; त्यात वाढ करून 2018 पासून दरवर्षी 50 लाख रुपये इतके अनुदान देण्यात येते.

➤ अलीकडील काही संमेलने :

संमेलन क्र.	वर्ष	स्थळ	अध्यक्ष	उद्घाटक	स्वागताध्यक्ष
1ले	मे 1878	पुणे	न्या.महादेव गोविंद रानडे	-	-
90वे	फेब्रु.2017	डोंबिवली	डॉ. अक्षयकुमार काळे	मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस	गुलाब वझे
91वे	फेब्रु.2018 (गुजरात)	वडोदरा	लक्ष्मीकांत देशमुख	रघुवीर चौधरी	राजमाता शुभांगीराजे गायकवाड
92वे	11 ते 13 जाने.2019	यवतमाळ	डॉ.अरुणा ढेरे	वैशाली येडे	मदन येरावार

➤ 93 वे संमेलन :

- 10 ते 12 जाने. 2020 - उस्मानाबाद
- उस्मानाबादमध्ये झालेले हे पहिलेच संमेलन होते.
- मराठवाड्यात झालेले हे सातवे संमेलन होते.
- **अध्यक्ष** : फादर फ्रान्सिस दिब्रिटो
- **उद्घाटक** : रानकवी ना.धों. महानोर
- **स्वागताध्यक्ष** : नितीन तावडे

Mind It.....

फादर फ्रान्सिस दिब्रिटो

- 22 सप्टें. 2019 रोजी 93 व्या अ.भा.म.सा. संमेलनाचे अध्यक्ष म्हणून निवड.
- **अल्पपरिचय :**
- **जन्म :** 4 डिसेंबर 1942 - नंदाखाल (ता. वसई, जि.पालघर)
- 1972 : कॅथॉलिक धर्मगुरुपदाची दीक्षा घेतली.
- पुणे विद्यापीठातून **समाजशास्त्र** विषयात पदवीचे शिक्षण, तर **धर्मशास्त्र** विषयात पदव्युत्तर पदवीचे शिक्षण पूर्ण केले.
- लेखक म्हणून मराठीत विविध विषयांवर लेखन केले असले तरीही त्यांची खरी ओळख ही पर्यावरणाचे रक्षणकर्ते, गुंडगिरीविरोधात आवाज उठवणारे कार्यकर्ते, सुजाण, सजग नागरिक म्हणून अधिक आहे.
- **1983 ते 2007 :** 'सुवार्ता' या मराठी कॅथॉलिक समाजाशी संबंधित असलेल्या वार्तापत्राचे मुख्य संपादक म्हणून कार्य केले.
- **1992 :** पुणे येथे झालेल्या मराठी ख्रिस्ती साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष.
- 'हरित वसई संरक्षण समिती'च्या माध्यमातून त्यांनी पर्यावरण जतन, संरक्षण आणि संवर्धनासाठी मोठी चळवळ उभी केली आहे.
- **पुरस्कार :** त्यांनी 'बायबल दी न्यू टेस्टामेंट' या पुस्तकाचा '**सुबोध बायबल-नवा करार**' असा अनुवाद केला. त्याला साहित्य अकादमीचा 2013 चा राष्ट्रीय अनुवाद पुरस्कार मिळाला.
- **साहित्यसंपदा :**
'परिवर्तनासाठी धर्म', 'तेजाची पाऊले', 'ओअॅसिसच्या शोधात', 'ख्रिस्ताची गोष्ट', 'मुलांचे बायबल', 'ख्रिस्ती सण आणि उत्सव', 'सृजनाचा मोहोर', 'पर्वतावरील प्रवचन', 'संघर्षयात्रा ख्रिस्तभूमीची', 'पोप दुसरे जॉन पॉल', 'तरंग', 'सुबोध बायबल - दोन खंड', 'आनंदाचे अंतरंग: मदर तेरेसा', 'गोतावळा', 'सृजनाचा मळा'.
- **आत्मचरित्र :** 'नाही मी एकला'.
- **या संमेलनाचे बोधचिन्ह** (अनावरण : नोव्हें. 2019) : संत गोरा कुंभार यांची हातात चिपळी घेतलेली प्रतिमा आणि संत गोरा कुंभार यांच्याद्वारा

रचित 'म्हणे गोरा कुंभार जीवनमुक्त होणे, जग हे करणे शहाणे बापा' ही ओळ.

- हे बोधचिन्ह 'विजयकुमार यादव' यांनी तयार केले आहे.
- या संमेलनासाठी साकारलेल्या साहित्यनगरीला 'संत गोरोबाकाका साहित्यनगरी' असे नाव देण्यात आले होते.

* आतापर्यंत 5 वेळेस संमेलनाचे **अध्यक्षपद महिलांनी** भूषविलेले आहे :

1961 - ग्वाल्हेर - कुसूमावती देशपांडे

1975 - कराड - दुर्गा भागवत

1996 - आळंदी - शांता शेळके

2001 - इंदोर - विजया राजध्यक्षा

2019 - यवतमाळ - डॉ. अरुणा ढेरे

अखिल भारतीय मराठी नाट्य संमेलन

- अखिल भारतीय मराठी नाट्य परिषदेतर्फे या संमेलनाचे आयोजन केले जाते.

- अ. भा. म. नाट्य परिषदेचे अध्यक्ष - प्रसाद कांबळी

संमेलन क्र.	वर्ष	स्थळ	अध्यक्ष	उद्घाटक	स्वागताध्यक्ष
1ले	1905	मुंबई	गणेश श्रीकृष्ण खापर्डे	-	-
97 वे	2017	उस्मानाबाद	जयंत सावरकर	विनोद तावडे	सुजीतसिंह ठाकूर
98 वे	जून 2018	मुंबई	किर्ती शिलेदार	सतीष आळेकर	विनोद तावडे
99 वे	22 ते 25 फेब्रु. 2019	नागपूर	प्रेमानंद गज्वी	महेश एलकुंचवार	विनोद तावडे

* 100 वे अखिल भारतीय मराठी नाट्य संमेलन (नि.) :

- कालावधी : 2020

- संमेलनाचे अध्यक्ष : ख्यातनाम नाट्य-चित्रपट दिग्दर्शक: डॉ. जब्बार पटेल

- **उद्घाटक** : सई परांजपे
- **स्वागताध्यक्ष** : राष्ट्रवादी काँग्रेसचे अध्यक्ष शरद पवार
- **स्थळ** : 100 वे अ.भा.मराठी नाट्य संमेलन खऱ्या अर्थाने देशव्यापी होणार आहे. 27 मार्चला जागतिक रंगभूमीदिनी **सांगलीत** संगीत नाटकाने या संमेलनाचे **उद्घाटन** होणार आहे. त्यानंतरच्या काळात राज्यभर स्थानिक पातळीवर संमेलन घेतले जाणार आहे. 14 जून 2020 रोजी **मुंबईमध्ये** या संमेलनाचा **समारोप** होणार आहे. तसेच हे संमेलन महाराष्ट्राच्या बाहेर ज्या ठिकाणी मराठी नाट्य संस्कृती सुरु आहे तेथेही नाट्यसंमेलने घेतली जाणार आहेत. मात्र राज्याबाहेरील ही संमेलने मुख्य संमेलनाच्या समारोपानंतर (दुसऱ्या टप्प्यात) होतील. यात बेळगाव, बडोदा, गोवा, इंदूर, उज्जैन, भोपाळ, हैदराबाद इ. ठिकाणांचा समावेश असेल.

डॉ. जब्बार पटेल यांच्याविषयी ...

- **पूर्ण नाव** : जब्बार रझाक पटेल.
- 20 नोव्हेंबर 2019 रोजी 100 व्या अ.भा.म. नाट्य संमेलनाचे अध्यक्ष म्हणून निवड.
- **जन्म** : 23 जून 1942 - पंढरपूर (जि. सोलापूर)
- मराठी व हिंदी चित्रपटसृष्टीतील ख्यातनाम नाट्य - चित्रपट दिग्दर्शक.
- वयाच्या दहाव्या वर्षापासून शाळेत असताना नाटकात काम करण्याची संधी मिळाली.
- त्यांनी शाळेत असताना बसविलेले 'चाफेकर, हाडाचा झुंजार आहेस तू' हे मूक नाट्य किंवा कॉलेजमध्ये असताना 'तुझे आहे तुजपाशी' मध्ये केलेली श्यामची भूमिका लोकांना फार आवडली.
- पुण्याच्या बी. जे. मेडिकल कॉलेजमधून वैद्यकीय शिक्षण पूर्ण केले.
- सुप्रसिद्ध नाटककार विजय तेंडुलकरांनी जब्बार पटेलंना त्यांचे '**अशी पाखरे येती**' हे अत्यंत तरल नाटक राज्य नाट्यस्पर्धेसाठी दिले. ते नाटक खूप गाजले. त्यानंतर पटेलंना '**घाशीराम कोतवाल**' हे सुप्रसिद्ध नाटक दिग्दर्शित करण्याची संधी मिळाली. हे नाटकही खूप गाजले.
- चित्रपट दिग्दर्शक म्हणून त्यांचा पहिला चित्रपट : '**सामना**' (1974).

- डॉ. जब्बार पटेल हे बालरोगतज्ज्ञ आहेत व त्यांची पत्नी स्त्री-रोगतज्ज्ञ आहे.
- डॉ. पटेलांनी 'थिएटर अॅकेडमी' या प्रायोगिक नाटकांसाठीच्या नाट्यसंस्थेची स्थापना केली आहे.
- **सध्या ते पुढील पदे भूषवित आहेत :**
  - i) नाशिकच्या प्रसिद्ध कुसुमाग्रज प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष.
  - ii) पुणे आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवाचे (PIFF) संचालक.
  - iii) 'MIT जागतिक शांतता विद्यापीठ' पुण्याच्या नाट्य शाखेचे संचालक.
- **डॉ. पटेलांची भूमिका असलेली नाटके :**
'तुझे आहे तुजपाशी', 'माणूस नावाचे बेट', 'वेड्याचे घर उन्हात'.
- **डॉ. पटेलांनी दिग्दर्शित केलेले चित्रपट :**
'उंबरठा', 'एक होता विदूषक', 'जैत रे जैत', 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर', 'पथिक', 'मुक्ता', 'मुसाफिर', 'सामना', 'सिंहासन', 'तिसरी आज्ञादी'.
- **डॉ. पटेलांनी दिग्दर्शित केलेले लघुपट :**
'इंडियन थिएटर', 'कुसुमाग्रज', 'मी एस. एम.', 'लक्ष्मणराव जोशी', 'कुमार गन्धर्व (हंस अकेला)'
- **प्राप्त पुरस्कार :**
  - 1) 2014 : अखिल महाराष्ट्र नाट्यविद्यामंदिर समितीतर्फे विष्णुदास भावे गौरव पदक.
  - 2) दिल्लीच्या संगीत नाटक अकादमीचा पुरस्कार.
  - 3) पुणे विद्यापीठाचा जीवनसाधना गौरव पुरस्कार.

विश्व मराठी साहित्य संमेलन

- विश्व मराठी परिषदेतर्फे दरवर्षी हे संमेलन आयोजित केले जाते. हे संमेलन भारत किंवा भारताबाहेर होते.
- विश्व मराठी परिषदेचे अध्यक्ष : कॅ. निलेश गायकवाड

संमेलन	वर्ष	स्थान	अध्यक्ष
पहिले	2009	सॅन फ्रान्सिस्को (अमेरिका)	गंगाधर पाणतावने
दुसरे	2010	दुबई	मंगेश पाडगावकर
तिसरे	2011	सिंगापूर	महेश एलकुंचवार
चौथे	2012	टोरॉंटो (कॅनडा)	ना.धों.महानोर
पाचवे	2015	अंदमान (भारत)	शेषराव मोरे
सहावे	2016	थिंपू (भूतान)	संजय आवटे
सातवे	सप्टें.17	बाली(इंडोनेशिया)	डॉ.तात्याराव लहाने
आठवे	9 सप्टें.18	अबुधाबी (युएई)	निवृत्त एअर मार्शल भूषण गोखले

🔑 नववे संमेलन :

- 28 ऑगस्ट 2019 - अंगकोरवाट (कंबोडिया)
- अध्यक्ष : मुर्तीशास्त्राचे ज्येष्ठ अभ्यासक आणि डेक्कन कॉलेजचे माजी कुलगुरु डॉ. गो.बं. देगलुरकर.
- मुख्य संकल्पना (Theme) : 'पुरातन स्थापत्य शास्त्र'

जागतिक मराठी संमेलन- शोध मराठी मनाचा

- आयोजक : जागतिक मराठी अकादमी
- जागतिक मराठी अकादमीचे विद्यमान अध्यक्ष : रामदास फुटाणे
- सुरुवात : 2004
- ही संमेलने जरी भारतात भरत असली तरी त्यांच्यात सहभागी होण्यासाठी परदेशांतून प्रतिनिधी आणि साहित्यप्रेमी येतात. (अर्थात ही संमेलने परदेशात भरत नाहीत.)

संमेलन क्र.	वर्ष	स्थळ	अध्यक्ष
1 ले	2004	नागपूर	राम शेवाळकर
15 वे	जाने. 2018	पुणे	डॉ. विजय जोशी
16 वे	4 ते 6 जाने. 2019	नागपूर	डॉ.श्रीनिवास ठाणेदार (अमेरिकास्थित मराठी उद्योजक)

☞ 17 वे संमेलन :

- कालावधी : 7 ते 9 जानेवारी 2020
- स्थळ : अलिबाग (रामगड)
- अध्यक्ष : दिग्दर्शक नागराज मंजुळे
- उद्घाटक : दिग्दर्शक नागराज मंजुळे
- स्वागताध्यक्ष : श्री. भाई जयंत पाटील

अखिल भारतीय मराठी बालकुमार साहित्य संमेलन

- आयोजक : अमरेंद्र भास्कर मराठी बालकुमार साहित्य संस्था.

संमेलन क्र.	वर्ष	स्थळ	अध्यक्ष	उद्घाटक	स्वागताध्यक्ष
1ले	1975	पुणे	भा.रा.भागवत	-	-
26वे	2015	मारुंजी (ता.मुळशी)	डॉ. संगीता बर्वे	-	-
27वे	जाने2018	शेवगाव जि.अहमदनगर	ल.म.कडू	मंदार भारदे	हरीश भारदे
28वे	18-20 जाने.2019	भिलार (जि. सातारा)	अनिल अवचट	विनोद तावडे	बाळासाहेब भिलारे

* 29 वे संमेलन :

- कालावधी : 8 ते 9 फेब्रु. 2020
- स्थळ : बालेवाडी (पुणे)
- अध्यक्ष : सुप्रसिद्ध लेखक, कवी प्रवीण दवणे

- उद्घाटक : ज्ञानेश्वर तापकी
(योगिराज पतसंस्था, बाणेरचे संस्थापक अध्यक्ष)
- स्वागताध्यक्ष : गणपतराव बालवडकर

भारतीय विज्ञान काँग्रेस परिषद

(Indian Science Congress)

- उद्दिष्टे : 1. भारतात वैज्ञानिक परिपोषाला प्रोत्साहन देण्यासाठी व आधुनिकीकरण करण्यासाठी 2. भारतातील उपयुक्त ठिकाणी वार्षिक परिषदांचे आयोजन करण्यासाठी. 3. आवश्यक असलेले नियतकालिके, शोधनिबंध, संशोधनपत्रे, प्रबंध इ. प्रकाशित करण्यासाठी भारतीय विज्ञान परिषदेचे आयोजन केले जाते.
- Indian Science Congress Association (ASCA) तर्फे आयोजन करण्यात येते. **मुख्यालय** : कोलकाता (प. बंगाल)

परिषद क्र.	वर्ष	स्थळ	अध्यक्ष	उद्घाटक	प्रमुख संकल्पना (Theme)
1ली	जाने.1914	कोलकाता	आशुतोष मुखर्जी	-	About Science Congress
100वी	जाने.2013	कोलकाता	डॉ.मनमोहन सिंग	प्रणव मुखर्जी	Science for shaping the future of India
104वी	जाने.2017	आंध्रप्रदेश (श्री.वेंकटेश्वर विद्यापीठ, तिरुपती)	नारायण राव	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	Science & technology for National Development
105वी	माच 2018	मणिपूर युनि-व्हर्सिटी ऑफ इंफाळ (मणिपूर)	डॉ.अच्युत सामंत	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	Reaching the Unreached through Science and Technology
106वी	3-7 जाने. 2019	फगवाडा, पंजाब (लव्हली प्रोफेशनल युनिव्हर्सिटी)	डॉ.मनोज चक्रवर्ती	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	Future India : Science and Technology

107वी	3 ते 7 जाने. 2020	बंगळुरु (युनिव्हर्सिटी ऑफ अॅग्रिकल्चरल सायन्सेस)	डॉ. एस. राजेंद्र प्रसाद	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	Science and Technology : Rural Development
-------	-------------------	--	-------------------------	------------------------	--

प्रवासी भारतीय दिवस संमेलन

- **उद्देश** : अनिवासी भारतीयांचे ज्ञान, अनुभव आणि कौशल्याचा भारतीयांना उपयोग व्हावा व त्यांना समान व्यासपीठावर आणण्यासाठी.
- **आयोजक** : अनिवासी भारतीय व्यवहार मंत्रालय
- **आयोजन** : 7 ते 9 जानेवारी 2003 पासून.
- **प्रयोजन** : 9 जानेवारी 1915 रोजी गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेतून भारतात आले म्हणून.

संमेलन क्र.	वर्ष	स्थळ	उद्घाटक	प्रमुख अतिथी	मुख्य संकल्पना (Theme)
1ले	7-9जाने. 2003	नवी दिल्ली	-	अनिरुध्द जुगनॉथ (मॉरिशसचे पंतप्रधान)	-
13वे	7-9जाने. 2015	गांधीनगर	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	डोनाल्ड रामोतार (गयानाचे राष्ट्राध्यक्ष)	अपना भारत अपना गौरव
14वे	7-9 जाने. 2017	बंगळुरु	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	अँटोनिओ कोस्टा (पोर्तुगालचे पंतप्रधान)	Redifining Engagement with Indian Diaspora
15वे	21-23 जाने. 2019	वाराणसी	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	प्रविंद जुगनॉथ (मॉरिशसचे पंतप्रधान)	नव भारताच्या बांधणीत प्रवासी भारतीयांची भूमिका

(संदर्भ : pbindia.gov.in)

➤ 16 वा प्रवासी भारतीय दिवस संमेलन :

- कालावधी : 7 ते 9 जानेवारी 2020
- स्थळ : नवी दिल्ली

Mind It...

- प्रादेशिक प्रवासी भारतीय दिवस संमेलन : 6-7 जाने. 2018 - मरिना बे स्टँड्स, सिंगापुर. (भारत व आसियान भागीदारीला 25 वर्षे पूर्ण झाल्याच्या निमित्ताने.)

उद्घाटक : कॅबिनेट मंत्री नितीन गडकरी

Theme : Ancient Rout, New Journey : Diaspora in Dinamic ASEAN INDIA Partnership.

(टीप: 2018 साली नियमित पंधरावे प्रवासी भारतीय दिवस संमेलन न होता प्रादेशिक प्रवासी भारतीय दिवस संमेलन झाले.)

राष्ट्रीय युवा महोत्सव

- आयोजन : राष्ट्रीय युवा महोत्सवाचे आयोजन स्वामी विवेकानंदांच्या जयंती निमित्त (राष्ट्रीय युवा दिन 12 जानेवारी निमित्त) केंद्रीय युवक व क्रीडा मंत्रालयातर्फे आणि नेहरू युवा केंद्र, राष्ट्रीय सेवा योजना (NSS) आणि संबंधित राज्याच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केले जाते.
- उद्दिष्ट : युवकांमध्ये राष्ट्रीय एकात्मता घडवून आणणे

महोत्सव क्र.	वर्ष	स्थळ	उद्घाटक	मुख्य संकल्पना (Theme)
1ले	1995	भोपाळ (म.प्र.)	-	-
20 वे	जाने.2016	रायपूर (छत्तीसगढ)	नितीन गडकरी	Indian Youth for Development, skill and Harmony
21 वे	जाने.2017	रोहटक (हरियाणा)	मनोहरलाल खट्टर	Youth for Digital India
22 वे	12-16 जाने.18	नवी दिल्ली (गौतम बुध्द विद्यापीठ, ग्रेटर नॉयडा)	पंतप्रधान नरेंद्र मोदी	संकल्प से सिध्दी

23 वे	12-16 जाने. 2020	लखनऊ (उत्तरप्रदेश)	योगी आदित्यनाथ व किरण रिजिजू	Fit Youth, Fit India
-------	------------------------	-----------------------	---------------------------------------	-------------------------

प्रसिद्ध पुस्तके व त्यांचे लेखक

- * Let Me Say It Now : महाराष्ट्राचे माजी पोलीस सहआयुक्त राकेश मारिया
- * Unseen, Unheard, Unsaid : डॉ. भरत वटवानी
- * Mind Matter : विश्वनाथन आनंद
- * एका संमेलनाध्यक्षाची आत्मकथा : लक्ष्मीकांत देशमुख (आत्मचरित्र)
- * 40 Years of Sportstar, 40 Sportstars : बॅडमिंटनपटू पी. व्ही. सिंधू
- * 'The Assassination of Mahatam Gandhi- Trial & Verdict 1948-49 ' : डॉ. एम. एस. स्वामीनाथन
- * 'निर्भय व्हा ! इतिहास तुमच्या प्रतीक्षेत आहे' : डॉ. अरुणा निगवेकर (आत्मचरित्र)
- * 'Kashmir's Untold Story' : इकबाल चंद मल्होत्रा, मरुफ रझा
- * 'With all Due Respect' : निक्की हॅले
- * 'The Far Field' : माधुरी विजय
- * 'Citizen Delhi : My Times, My lifes' : शीला दिक्षित (आत्मचरित्र)
- * 'Bridgital Nation' : एन. चंद्रशेखरन्, रूपा पुरुषोत्थमन
- * 'The Diary of a Domestic Diva' : शिल्पा शेटी-कुंद्रा
- * 'Straight Task' : अभिषेक मनू सिंघवी
- * 'What do we need men for' : इ जीन कॅरॉल
- * 'Whispers of time' : डॉ. कृष्णा सक्सेना
- * 'Indian Fiscal Federalism' : डॉ. वाय. व्ही. रेड्डी व जी. आर. रेड्डी
- * 'Undaunted : Saving the Idea of India' :

माजी वित्तमंत्री पी. चिदंबरम

- * 'We are Displaced' : मलाला युसूफझाई
- * 'The Test of my Life : From Cricket to Cancer and Back' :
(आत्मचरित्र) क्रिकेटपटू युवराज सिंग.
- * My Life, My Mission : (आत्मचरित्र) योग गुरु रामदेव बाबा
- * Lessons Life Taught Me Unknowingly (आत्मचरित्र),
'The Best Thing about You Is You !' : अभिनेते अनुपम खेर
- * 'नायन्टीन नाइन्टी' : सचिन कुंडलकर
- * 'Bad Man' : गुलशन ग्रोव्हर (आत्मचरित्र)
- * 'विधानगाथा' : हर्षवर्धन पाटील
- * SIX MACHINE : I Don't Like Cricket..... I Love It' : ख्रिस गेल
(क्रिकेटपटू)
- * Electronic Voting Maching : आलोक शुक्ला
- * India Unmaid, 'Relentless : An Autobiography' : यशवंत सिन्हा
- * 'The Republican Ethic' , 'लोकतंत्र के स्वर' : राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद
- * 'India in Distress' : ममता बॅनर्जी
- * 'Every Vote Counts - The story of India's Elections : माजी
मुख्य निवडणूक आयुक्त नवीन चावला.
- * 'India After Modi : Populism and the Right' : अजय गुडावर्धी
- * 'I do what I do', 'The Third Pillar' : रघुराम राजन
- * 'Law, Justic and Judicial Power- Justics P.N.Bagwati's
Approach' : मूलचंद शर्मा
- * 'Healed: How Cancer Gave Me a New Life' : अभिनेत्री मनिषा
कोईराला
- * 'The Becoming' : मिशेल ओबामा (अमेरिकेचे माजी राष्ट्राध्यक्ष बराक
ओबामा यांची पत्नी

Be Aware About It...

☞ राज्यातील गुन्हांच्या आलेखात 10% वाढ -उत्तर प्रदेशनंतर महाराष्ट्र देशात दुसरा

- राज्यातील विविध शहरांतील गुन्हेगारीची आकडेवारी स्पष्ट करणारा 'महाराष्ट्रातील गुन्हे 2017' चा (क्राईम इन महाराष्ट्र) अहवाल 21 फेब्रुवारी 2019 रोजी प्रसिद्ध करण्यात आला.
- या अहवालानुसार 2016 च्या तुलनेत 2017 मध्ये राज्यातील गुन्हांचा आलेख 10.38 टक्क्यांनी वाढल्याची नोंद आहे.
- देशातील गुन्हेगारीत उत्तर प्रदेशनंतर महाराष्ट्राचा दुसरा क्रमांक लागत असल्याचा निष्कर्ष या अहवालात काढण्यात आला आहे. अहवालात राज्यातील विविध शहरांमधील गुन्हेगारीचे चित्र स्पष्ट करण्यात आले आहे.
- राज्यात 2017 मध्ये दोन लाख 88 हजार 879 गुन्हे दाखल झाले असून देशभरातील दाखल गुन्हांच्या तुलनेत हे प्रमाण 9.43 टक्के एवढे आहे.
- महिलांवरील अत्याचाराच्या गुन्हांमध्ये 2:31 टक्क्यांनी वाढ झाली आहे यामध्ये सर्वाधिक गुन्हे मुंबईत दाखल झाले आहेत एक लाख महिला अत्याचारांचे प्रमाण 55.7 आहे.
- बलात्काराच्या गुन्हात राज्याचा 23 वा क्रमांक असून अपहरण आणि पळवून नेण्याच्या गुणांसह हुंडाबळी मध्ये राज्याचा 9 वा क्रमांक आहे.

(संदर्भ : महाराष्ट्र टाईम्स 22 फेब्रुवारी 2020)

☞ उमेदवारांवरील गुन्हांची माहिती जाहीर करण्याचे सर्वोच्च न्यायालयाचे राजकीय पक्षांना निर्देश

- राजकारणातील गुन्हेगारी रोखण्यासाठी सर्वोच्च न्यायालयाने नुकतेच राजकीय पक्षांना निर्देश दिले आहेत.
- यामध्ये उमेदवारांविरुद्धातील प्रलंबित फौजदारी खटल्यांचा तपशील वेबसाईट, सोशल मीडिया व वर्तमानपत्रांमध्ये जाहीर करणे.
- गुन्हेगारी पार्श्वभूमीच्या उमेदवाराची निवड का केली याची कारणे जाहीर

करणे.

- निर्देशांचे पालन न करणाऱ्या राजकीय पक्षांवर निवडणूक आयोगाने कारवाई करावी.
- राजकीय पक्षांच्या उमेदवारांची निवड केवळ योग्यता आणि गुणवत्तेवर व्हावी.
- खटले प्रलंबित असलेल्या गुन्हेगारी पार्श्वभूमीच्या लोकांना उमेदवारी देण्याचे 'निवडणूक जिंकू शकतात' हे कारण असू शकत नाही.
- उमेदवारांची निवड केल्यानंतर 48 तासांच्या आत किंवा अर्ज भरण्याच्या तारखेच्या दोन आठवडे आधी ही माहिती पक्षांना जाहीर करावी लागेल.

🔑 राज्यात मुलींच्या जन्मदरात सुधारणा

- राज्याच्या आरोग्य विभागामार्फत राज्यातील प्रत्येक ग्रामपंचायतीत दररोज जन्मलेल्या मुला-मुलींची माहिती संकलित केली जाते. त्यानुसार राज्यात लिंग गुणोत्तराचे प्रमाण निश्चित करण्यात येते. आरोग्य विभागाने संकलित केलेल्या माहितीच्या आधारे 2018 मध्ये मुलींच्या जन्माचे प्रमाण वाढल्याची बाब समोर आली आहे.
- राज्यात 2016 मध्ये एक हजार मुलांमागे मुलींचे प्रमाण 904 एवढे होते ते 2018 मध्ये 916 पर्यंत वाढले आहे.
- कोकण विभागातील सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात हे प्रमाण सर्वाधिक 965 एवढे आहे. तर बुलढाण्यात ते 857 एवढे कमी आहे.
- राज्यांमधील 35 जिल्ह्यांमध्ये 2018 मध्ये मुलींच्या जन्माचे प्रमाण वाढले आहे. दोन वर्षांपासून हे प्रमाण वाढत असून 2016 मध्ये दर हजारी मुलांमागे मुलींचा जन्मदर 904 होता 2017 मध्ये तो 913 वर पोहोचला तर 2018 मध्ये हाच दर 916 पर्यंत वाढला आहे.
- सरकारच्या निर्देशानुसार गर्भलिंग व प्रसुतीपूर्व तंत्र निदान कायद्याची कठोर अंमलबजावणी सुरू आहे.

(संदर्भ : महाराष्ट्र टाइम्स दिनांक 24 फेब्रुवारी 2020)

🔑 'ड्रोसोफिला परिषद' आयोजनाचा भारताला पहिल्यांदाच मान

- 'भारतीय विज्ञान शिक्षण संशोधन संस्थे'तर्फे (आईसर) फळमाशी ड्रोसोफिला संदर्भातील पाचवी 'आशिया-पॅसिफिक ड्रोसोफिला संशोधन

परिषद' 6 ते 10 जानेवारी 2020 दरम्यान पुण्यात पार पडली. आशिया-पॅसिफिक ड्रोसोफिला संशोधन परिषदेच्या यजमान पदाचा भारताला पहिल्यांदाच मान मिळाला आहे.

- दर दोन वर्षांनी या परिषदेचे आयोजन करण्यात येते. या परिषदेत न्यूरो बायोलोजी, जीवशास्त्र, पेशी जीवशास्त्र, विकासात्मक जीवशास्त्र, उत्क्रांती जीवशास्त्र अशा विविध शाखांतील शास्त्रज्ञांनी सहभाग घेतला होता.
- या परिषदेला भारतभरातील तीनशे आणि परदेशातील शंभर शास्त्रज्ञ उपस्थित होते.
- मूलभूत आणि उपयोजित प्रश्नांचे निराकरण करण्यासाठी फळमाशीला 'मूल' किंवा 'प्रारूप' म्हणून उपयोग करण्यास संदर्भातील चर्चा या परिषदेत झाली.

☞ मानव आणि हत्ती यांच्या संघर्षात सर्वात जास्त मृत्यू पश्चिम बंगाल मध्ये

- मानव आणि हत्ती यांच्या संघर्षामध्ये मागील पाच वर्षात (2014-15 ते 2018-19) हत्ती आणि मानव यांच्या संघर्षात 2361 मानवांचे मृत्यू झाले आहेत. त्यापैकी पश्चिम बंगालमध्ये सर्वात जास्त म्हणजे 403 त्यानंतर ओडिशा 397, झारखंड 349 आणि आसाममध्ये 332 व्यक्तींचे मृत्यू झाले आहेत.
- या झालेल्या मृत्यूमध्ये पश्चिम बंगाल ओडिशा आणि आसाम येथे झालेल्या मृत्यूचे प्रमाण 48 टक्के पेक्षा जास्त आहे.
- याबरोबरच यादरम्यान यासंघर्षात देशभरात 510 हत्तींचे मृत्यू झाले आहेत. यापैकी 53% हत्तींचा मृत्यू हे पश्चिम बंगाल ओडिशा आणि आसाम या तीन राज्यांमध्ये झालेले आहेत.

(संदर्भ: द हिंदू दिनांक 16 फेब्रुवारी 2020)

☞ स्त्रिया आणि मुले हरवण्याचे सर्वात जास्त प्रमाण महाराष्ट्रात

- राष्ट्रीय गुन्हे नोंदणी विभागाच्या (National Crime Records Bureau : NCRB) अहवालानुसार 2016, 2017 आणि 2018 या तीन वर्षांमध्ये स्त्रिया आणि मुलांच्या हरवण्याचे सर्वात जास्त प्रमाण महाराष्ट्र आणि त्याखालोखाल मध्यप्रदेश येथे आढळून आले आहे.

- या अहवालानुसार महाराष्ट्रातून 2016 मध्ये 28,316, 2017 मध्ये 29,279 आणि 2018 मध्ये 33,964 स्त्रिया हरवल्याची नोंद झाली आहे.
- या अहवालानुसार 2016 ते 2018 या तीन वर्षात संपूर्ण देशामधून दरवर्षी अनुक्रमे 63,407, 63,349 आणि 67,134 मुले हरवल्याची नोंद झाली आहे. त्यापैकी महाराष्ट्रातून सर्वात जास्त मुले हरवल्याची नोंद झाली आहे.
- याच अहवालानुसार 2018 मध्ये मध्य प्रदेशमध्ये सर्वात जास्त म्हणजे दहा हजार 38 मुलं हरवल्याची नोंद झाली आहे.

(संदर्भ : द हिंदू 4 फेब्रुवारी 2020)

👉 गर्भपातासाठी कमाल कालमर्यादा 24 आठवड्यांवर

- वैद्यकीय कारणास्तव गर्भपातासाठीची कमाल कालमर्यादा सध्याच्या 20 आठवड्यांवरून 24 आठवडे करण्याचा निर्णय केंद्रीय मंत्रिमंडळाने 29 जानेवारी 2019 रोजी घेतला.
- सध्या गर्भपातासाठीची कमाल कालमर्यादा 20 आठवडे एवढी आहे ती वाढविण्यासाठी 1971 च्या 'मेडिकल टरमिनेशन ऑफ प्रेग्रन्सी ॲक्ट' मध्ये 31 जानेवारी 2020 रोजी सुरु होणाऱ्या अर्थसंकल्पीय अधिवेशनात दुरुस्ती करण्यात येणार आहे.
- वैद्यकीय गर्भपात कायद्याच्या नियमांमध्ये दुरुस्ती करून दिव्यांग बलात्कार पीडित आणि अल्पवयीन तसेच नाते संबंधातून गर्भधारणा झालेल्या महिलांचा समावेश असलेल्या विशेष श्रेणीतील महिलांसाठी गर्भपाताची मुदत वाढविण्यात आली आहे.
- ही मुदत वाढण्यासाठी 2008 पासून स्त्रीरोग तज्ञ डॉ. निखील दातार यांनी सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत लढा दिला आहे.

👉 'संविधान' ठरला 'ऑक्सफर्ड हिंदी वर्ड'

- ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटी प्रेसने दिनांक 28 जानेवारी 2020 रोजी संविधान हा शब्द 2019 चा 'ऑक्सफर्ड हिंदी वर्ड' असल्याचे जाहीर केले आहे.
- गेल्या वर्षभरात या शब्दाने सर्वाधिक लक्ष वेधून घेतले. भारतीय संविधान आणि संविधानाच्या शक्तीबाबत समाजात वर्षभर सातत्याने चर्चा झाली.

ऑक्सफर्डने निवडलेल्या हिंदी शब्दांमधून वर्षभरातील लोकांची मानसिकता, व्यग्रता आणि योग्यायोग्यता प्रतिबिंबित होते.

- 'राष्ट्र किंवा एखादी संघटना कशी चालवावी याबाबतचे मूलभूत तत्व आणि नियम म्हणजे संविधान' अशी व्याख्या ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटी प्रेसने केली आहे.

👉 प्रजासत्ताक दिनाच्या चित्ररथांमध्ये आसामचा चित्ररथ प्रथम स्थानी

- 26 जानेवारी 2020 रोजी झालेल्या प्रजासत्ताक दिनाच्या सोहळ्यामध्ये भारतातील सोळा राज्यांच्या चित्ररथांनी सहभाग घेतला होता. त्यामध्ये आसामच्या चित्ररथाने प्रथम क्रमांक पटकावला आहे.
- या वर्षाच्या प्रजासत्ताक दिना मध्ये महाराष्ट्राचा चित्ररथ समाविष्ट नव्हता.
- आसामने 'कारागिरी आणि संस्कृतीची भूमी' अशा आशयाचा चित्ररथ तयार केला होता.

(संदर्भ : द हिंदू 29 जानेवारी 2020)

👉 चाईल्ड पॉर्नोग्राफी विरोधात 'ऑपरेशन ब्लॅकफेस'

- राज्यभरात बालकांवरील लैंगिक अत्याचारांबाबत तब्बल सतराशे ध्वनीचित्रफिती (चाईल्ड पॉर्नोग्राफी) आढळून आल्याने खडबडून जागे झालेल्या महाराष्ट्र सायबर विभागाने दोन महिन्यांपासून 'ऑपरेशन ब्लॅकफेस' मोहीम हाती घेतली आहे.
- या अंतर्गत ध्वनीचित्रफितीच्या मुळाशी म्हणजे त्या तयार करणाऱ्या किंवा प्रसारमाध्यमांवर प्रसिद्ध करणाऱ्यांचा छडा लावला जात आहे. तसेच त्यांच्याविरुद्ध राज्यभर गुन्हा नोंदविण्याची प्रक्रिया सुरू केली आहे.
- अमेरिकेच्या 'नॅशनल सेंटर फॉर मिसिंग अँड एक्स्प्लॉटेड चिल्ड्रेन' ही संस्था चाईल्ड पॉर्नोग्राफी विरोधात कार्यरत आहे. या संस्थेने 1700 प्रकरणे महाराष्ट्रातील सायबर विभागाला सुपूर्त केले होते.

👉 पाच वर्षांपर्यंत मृत्यू होणाऱ्या बालकांमध्ये भारतात सर्वाधिक प्रमाण

- पाच वर्ष वयापर्यंत मृत्यू होणाऱ्या बालकांमध्ये भारतामध्ये मुलीचे प्रमाण मुलांपेक्षा जास्त असल्याचे दिसून येते. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या इंटर एजन्सी ग्रुप ने जाहीर केलेल्या अहवालात ही माहिती समोर आली आहे.

- मात्र जगामध्ये पाच वर्षांपर्यंत होणाऱ्या बालकांचा मृत्यू मध्ये मुलाच्या मृत्यूचे प्रमाण मुलींच्या मृत्यू पेक्षा जास्त आहे.
- संपूर्ण जगामध्ये 2018 मध्ये पाच वर्षांपर्यंत मृत्यू झालेल्या बालकांची संख्या 5.3 दशलक्ष असून त्यामध्ये 2.99 दशलक्ष मुलांचा तर 2.4 दशलक्ष मुलींचा समावेश होता.
- पाच वर्षांपर्यंत मृत्यू होणाऱ्या बालकांमध्ये मुलींच्या मृत्यूचे दर हजारी सर्वात जास्त प्रमाण झारखंड या राज्यात असून ते एक हजार मुलींमागे 38 एवढे आहे. तर सर्वात कमी प्रमाण एक हजार मुलांमागे 11 एवढे केरळमध्ये आहे.

👉 नववर्ष दिनी सर्वाधिक बालकांचा जन्म

- भारतात नवीन वर्षाच्या पहिल्याच दिवशी 67 हजार 385 बालकांचा जन्म झाला असून ही संख्या जगात सर्वाधिक आहे.
- भारताखालोखाल चीनमध्ये वर्षाच्या पहिल्या दिवशी 46 हजार 299 बालकांचा जन्म झाला असून नायजेरिया मध्ये 26039, पाकिस्तानमध्ये 16787 इंडोनेशियामध्ये 13020 आणि अमेरिकेमध्ये दहा हजार 452 बालके जन्माला आली आहेत.
- युनिसेफ ने व्यक्त केलेल्या अंदाजानुसार नव्या वर्षाच्या पहिल्या दिवशी जगभरात एकूण 3 लाख 92 हजार 78 बालकांनी जन्म घेतला असून त्यापैकी 17 टक्के बालके भारतात जन्मली आहेत.
- नव्या वर्षातील पहिल्या बालकाचा जन्म हा फिजी देशांमध्ये झाला असून पहिल्या दिवशीचे अखेरचे बाळ अमेरिकेमध्ये जन्मले असेही युनिसेफने म्हटले आहे.
- युनिसेफ तर्फे प्रत्येक वर्षाचा पहिला दिवस हा जगभरात बालकांच्या जन्मासाठी 'मंगल दिन' म्हणून साजरा केला जातो.

👉 भारतीय जनगणना 2021 ला मंजुरी

- पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली 24 डिसेंबर 2019 रोजी झालेल्या केंद्रीय मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत भारतीय जनगणना 2021 करण्यास मंजुरी देण्यात आली असून त्यासाठी 8754.23 कोटी रुपयांचा निधी मंजूर करण्यात आला आहे.

- 2021 ची जनगणना ही देशातील 16 वी आणि स्वातंत्र्यानंतरची 8 वी जनगणना असेल.
- **जनगणना 2021 च्या ठळक बाबी :**
- भारतीय जनगणनाही जगातील सर्वात मोठी प्रशासकीय आणि सांख्यिकीय प्रक्रिया आहे.
- * जनगणना 2021 संपूर्ण देशभरात केली जाणार आहे.
- या जनगणनेचे 2 टप्पे असतील.
- i) गृह नोंदणी आणि गृह मोजणी : एप्रिल ते सप्टेंबर
- ii) जनगणना : 9 फेब्रुवारी ते 28 फेब्रुवारी 2021
- 30 लाख फिल्ड कर्मचारी ही संपूर्ण प्रक्रिया कार्यान्वित करणार आहेत (2011 च्या जनगणनेमध्ये 28 लाख कर्मचारी सहभागी होते)
- **जनगणना 2021 अंतर्गत काही नवे उपक्रम :**
- ही देशातील पहिली डिजिटल जनगणना ठरेल.
- माहिती संकलनासाठी प्रथमच मोबाईल ॲपचा वापर.
- जनगणना देखरेख आणि व्यवस्थापन पोर्टल.
- लोकांसाठी स्व-गणनेची ऑनलाईन सुविधा
- स्वातंत्र्यानंतर भोर समितीच्या शिफाशीनुसार जनगणनेची संपूर्ण जबाबदारी केंद्राने घेतली. यासाठी जनगणना कायदा 1948 करण्यात येऊन स्वतंत्र भारतातील पहिली जनगणना 1951 मध्ये पार पडली.
- जनगणना कायदा 1948 आणि जनगणना नियम 1990 हे जनगणना करण्यासाठी कायदेशीर चौकट प्रदान करतात.
- केंद्रीय गृह मंत्रालयांतर्गत 'भारताचे कुलसचिव आणि जनगणना आयुक्त' जनगणनेचे कामकाज पार पडतात. सध्या या पदावर डॉ. विवेक जोशी आहेत.
- 2021 ची जनगणना ही देशातील 16 वी आणि स्वातंत्र्यानंतरची 8 वी जनगणना असेल.
- ☞ **आकाशवाणी औरंगाबाद केंद्राचा राष्ट्रीय पुरस्काराने सन्मान**
- आंतरराष्ट्रीय योग्य दिनाबाबत जनतेमध्ये जागरूकता निर्माण करण्यात

दिलेल्या उल्लेखनीय योगदानासाठी आकाशवाणीच्या औरंगाबाद केंद्राला 7 जानेवारी 2020 रोजी केंद्रीय माहिती व प्रसारणमंत्री प्रकाश जावडेकर यांच्या हस्ते 'आंतरराष्ट्रीय योग दिवस मीडिया पुरस्कार' प्रदान करण्यात आला.

👉 **इंदू मिल येथील स्मारकातील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या पुतळ्याची उंची वाढविण्यास मान्यता.**

- भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या इंदू मिल येथील स्मारकामधील पुतळ्याची उंची 350 फूट इतकी करण्याचा निर्णय मंत्री मंडळाच्या बैठकीत घेण्यात आला. यापूर्वी या पुतळ्याची उंची 250 फूट इतकी निश्चित करण्यात आली होती. या निर्णयामुळे या स्मारकाचा चबुतरा 100 फूट व पुतळा 350 फूट अशी स्मारकाची एकूण उंची जमिनीपासून 450 फूट इतकी होणार आहे.

👉 **'एनएसओ'चे अपंगत्वावरील सर्वेक्षण प्रसिद्ध**

- राष्ट्रीय सांख्यिकी कार्यालयाने (NSO) राष्ट्रीय नमुना सर्वेक्षणाच्या (NSS) 76 व्या फेरीचा भाग म्हणून जुलै 2018 ते डिसेंबर 2018 दरम्यान देशातील अपंग व्यक्तीचे (दिव्यांग व्यक्तीचे) सर्वेक्षण केले.
- या सर्वेक्षणासाठी देशातील 118152 कुटूंबांची माहिती संकलित करण्यात आली.
- भारतातील अपंगत्वाचे प्रमाण (लोकंख्येतील अपंग व्यक्तीचे प्रमाण) 2.2 टक्के होते. ग्रामीण भागात ते 2.3 टक्के तर शहरी भागात ते 2 टक्के होते.
- पुरुषांतील अपंगत्वाचे प्रमाण (2.4 टक्के) महिलांतील अपंगत्वाच्या प्रमाणापेक्षा (1.9 टक्के) अधिक आहे.

👉 **भारताचे पहिले तृतीयपंथी विद्यापीठ उत्तर प्रदेशमध्ये होणार**

- उत्तर प्रदेशातील कुशीनगर जिल्ह्यातील फझीलनगर ब्लॉकमध्ये तृतीयपंथी विद्यापीठ उभारण्यात येणार असून हे भारतातील पहिले तृतीयपंथी विद्यापीठ ठरणार आहे.
- 'अखिल भारतीय किन्नर शिक्षा सेवा ट्रस्ट' तर्फे हे विद्यापीठ बांधण्यात

येत आहे.

- या विद्यापीठामध्ये तृतीयपंथी विद्यार्थी हे पहिलीपासून ते पदव्युत्तर ते पीएच.डी. पदवीपर्यंतचे शिक्षण घेता येणार आहे.

👉 2019 या वर्षअखेर देशातील आधार क्रमांक धारकांची संख्या 125 कोटींच्य पुढे :

- गेली असल्याची माहिती 'भारतीय अद्वितीय ओळख प्राधिकरणा'ने (UIDAI) दिली आहे.

👉 36 वी आंतरराष्ट्रीय भूशास्त्रीय काँग्रेस 2020 :

- नवी दिल्ली येथे मार्च 2020 मध्ये आयोजित केली जाणार आहे. दर 4 वर्षांनी आयोजित केली जाणार आहे.
- दर 4 वर्षांनी आयोजित केली जाणारी ही परिषद यापूर्वी भारतात 1964 साली आयोजित करण्यात आली होती.
- या परिषदेला 'भूवैज्ञानिक ऑलिम्पिक्स' असे संबोधले जाते.

👉 'केंद्रीय औद्योगिक सुरक्षा दला' तर्फे (CISF) 2020 हे साल 'गतिशीलता वर्ष' (Year of Mobility) म्हणून साजरे केले जाणार आहे.

👉 नवी दिल्ली जागतिक पुस्तक प्रदर्शन 2020

- 'नॅशनल बुक ट्रस्ट' (NBT) ने 'इंडिया ट्रेड प्रमोशन ऑर्गनायझेशन' च्या सहाय्याने 4 ते 12 जानेवारी 2020 दरम्यान नवी दिल्लीतील प्रगती मैदानावर 'नवी दिल्ली जागतिक पुस्तक प्रदर्शन 2020' (New Delhi World Book Fair 2020) आयोजित केले. मागील 48 सालांपासून हे प्रदर्शन आयोजित करण्यात येत आहे.

👉 अटल बिहारी वाजपेयी वैद्यकीय विद्यापीठ

- 25 डिसेंबर 2019 रोजी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी भारताचे माजी पंतप्रधान अटल बिहारी वाजपेयी यांच्या नावाने लखनऊ (उत्तरप्रदेश) येथे 'अटल बिहारी वाजपेयी वैद्यकीय विद्यापीठ' स्थापन केले जाईल.

अशी घोषणा केली. हे वैद्यकीय विद्यापीठ उत्तर प्रदेश राज्यातील सरकारी आणि खासगी महाविद्यालयांशी संलग्न विद्यापीठ म्हणून कार्य करले.

☞ अखिल भारतीय मराठी संत साहित्य संमेलन, 2020

- आठवे अखिल भारतीय मराठी संत साहित्य संमेलन 28 ते 30 डिसेंबर 2020 दरम्यान महात्मा गांधी, कोल्हापूर येथे पार पडले. या संमेलनाचे आयोजन वारकरी साहित्य परिषदेतर्फे केले जाते.
- **संमेलनाचे अध्यक्ष** : ह. भ.प. अमृतमहाराज जोशी.

☞ 'केंद्रीय संस्कृत विद्यापीठे विधेयक 2019' लोकसभेत मंजूर

- देशातील 3 डीम्ड संस्कृत विद्यापीठांचे रूपांतर केंद्रीय विद्यापीठांमध्ये करण्याचे उद्दिष्ट असणारे 'केंद्रीय संस्कृत विद्यापीठे विधेयक 2019' 12 डिसेंबर 2019 रोजी लोकसभेत मंजूर करण्यात आले.

रूपांतरित केंद्रीय विद्यापीठे

- राष्ट्रीय संस्कृत संस्थान (भोपाळ)
- श्री बाल बहादूर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विद्यापीठ (नवी दिल्ली)
- राष्ट्रीय संस्कृत विद्यापीठ (तिरुपती)

☞ द्वितीय 'दक्षिण अशियाई सुरक्षा शिखर परिषदे' चे नवी दिल्लीत आयोजन

- नोव्हेंबर 2019 मध्ये नवी दिल्ली येथे द्वितीय 'दक्षिण आशियाई सुरक्षा शिखर परिषदे'चे (South Asia Safety Summit) आयोजन करण्यात आले.
- केंद्रीय महिला व बाल विकास मंत्रालय आणि फेसबुक यांनी संयुक्तपणे या परिषदेचे आयोजन केले.
- व्यक्ती व समुदाय डिजिटल प्लॅटफॉर्मवर जोडले गेले असताना उद्भवणाऱ्या सुरक्षा समस्या आणि त्याच्या उपाययोजनांवर या परिषदेत चर्चा करण्यात आली.
- ऑनलाईन सुरक्षेबाबत जनजागृती करणारे कॉमिक पुस्तक आणि 'बुई थिंक डिजिटल' या संकेतस्थळाचे उद्घाटन या परिषदेत करण्यात आले.

👉 20 वा नागालँड धनेश/ हॉर्नबिल महोत्सव साजरा

- दरवर्षीप्रमाणे यावर्षी 1 ते 10 डिसेंबर 2019 या कालावधीत नागालँडमध्ये 20 वा नागालँड धनेश / हॉर्नबिल महोत्सव साजरा करण्यात आला. राजधानी कोहिमानजिक 'किसामा' या नागा वारसा खेड्यात या महोत्सवाचे आयोजन करण्यात येते.
- 1 डिसेंबर हा नागालँड राज्य दिन सुद्धा आहे.
- यंदा या महोत्सवामध्ये Zero Waste या संकल्पनेवर भर देण्यात आला.
- केंद्र सरकारच्या सहाय्याने राज्य पर्यटन, कला व संस्कृती मंत्रालयातर्फे आयोजित या महोत्सवाला, 'महोत्सवांचा महोत्सव' असे संबोधले जाते.
- 1 डिसेंबर 1963 रोजी या महोत्सवाची स्थापना झाली, तत्कालीन राष्ट्रपती डॉ. राधाकृष्णन यांनी या पहिल्या महोत्सवाचे उद्घाटन केले होते.
- नागा समुदायामध्ये मानाचे स्थान असणाऱ्या धनेश पक्ष्याच्या सन्मानार्थ हा महोत्सव साजरा केला जातो. नागालँडमधील विविध सांस्कृतिक पैलूंचे या महोत्सवात दर्शन होते. नागालँडच्या पर्यटन क्षेत्रासाठी हा महोत्सव अत्यंत महत्त्वाचा आहे.
- नागालँडचा राज्य पक्षी : Blyth's Tragopan
- धनेश म्हणजेच Great Indian Hornbill हा अरुणाचल प्रदेश आणि केरळ या राज्यांचा देखिल राज्यपक्षी आहे, तर Indian Grey Hornbill हा चंदीगड केंद्रशासित प्रदेशाचा राज्यपक्षी आहे.

👉 पाचवी आंतरराष्ट्रीय योग परिषद

- केंद्रीय आयुष मंत्रालयद्वारे कर्नाटक राज्यातील म्हैसूर येथे 15 व 16 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान आंतरराष्ट्रीय योग परिषदेचे आयोजन करण्यात आले होते. संयुक्त राष्ट्रांच्या सन 2014 मधील जाहीरमात्यानुसार दरवर्षी 21 जून हा दिवस 'आंतरराष्ट्रीय योग दिन' म्हणून साजरा करण्यात येतो. त्यास अनुसरून सन 2015 पासून भारतात दरवर्षी 'आंतरराष्ट्रीय योग परिषद' आयोजित करण्यात येते.
- संबंधित मुद्दे

- हृदयाच्या निगराणसाठी योग (Yoga For Heart Care) ही या वर्षीच्या आंतरराष्ट्रीय योग दिनाची **मध्यवर्ती संकल्पना होती.**
- या परिषदेला आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील 700 पेक्षा अधिक प्रतिनिधी उपस्थित होते.

👉 पुणे विद्यापीठात 'जागतिक घुबड परिषद'

- अंधश्रद्धा, धार्मिक समजूती इत्यादी कारणांमुळे कमी होत असलेल्या घुबडाविषयी जनजागृती करण्यासाठी व त्यांचे संवर्धन करण्यासाठी सहावी जागतिक घुबड परिषद (World Owl Conference : वर्ल्ड आडल कान्फरन्स) 29 नोव्हेंबर ते 2 डिसेंबर 2019 दरम्यान सावित्रीबाई फुले, पुणे विद्यापीठात पार पडली. ही परिषद आयोजित करण्याचा मान पहिल्यादांच भारताला मिळाला. शिवाय ही परिषद आशिया खंडातही प्रथमतः होत आहे. या पूर्वीची घुबड परिषद पोर्तूगाल येथे झाली होती. सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या प्राणिशास्त्र विभाग व पर्यावरणशास्त्र विभाग हे या परिषदेचे सहआयोजक होते. वन विभाग महाराष्ट्र शासन डिस्कव्हरी आउल्स, कॅनडा यांचे सहकार्य या परिषदेस लाभले.

👉 संस्कृत भारती विश्व संमेलन 2019

- पहिले संस्कृत भारतीय विश्व संमेलन 9 ते 11 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान नवी दिल्ली येथे आयोजित करण्यात आले. यामध्ये जवळपास 18 देशांतील संस्कृत भाषा प्रेमींनी सहभाग घेतला होता.
- या संमेलनाचे आयोजन संस्कृत भारती या स्वयंसेवी संस्थेमार्फत करण्यात आले होते. ही संख्या सन 1981 पासून संस्कृत भाषेचे पुनःर्जीवन, संरक्षण, विकास आणि प्रचार-प्रसार करण्याचे कार्य करते.
- या संमेलनामध्ये संस्कृत भाषेशी संबंधित विचार, सिद्धान्त आणि संशोधन यांवर चर्चा करण्यात आली.

5 राजकीय घडामोडी

दिल्ली विधानसभा निवडणूक 2020

- दिल्लीच्या 7 व्या विधानसभेचा निवडणूक कार्यक्रम :
- निवडणूक आयोगाद्वारे निवडणुकीची घोषणा अर्थात आदर्श आचारसंहिता लागू : 6 जानेवारी 2020
  - आदर्श आचारसंहितेचा कालावधी : 6 जाने. ते 12 फेब्रु. 2020
  - दिल्ली विधानसभेच्या 70 जागांसाठी मतदान : 8 फेब्रु. 2020 रोजी.
  - निवडणूक निकाल : 11 फेब्रुवारी 2020
- पक्षीय बलाबल :

अ. क्र.	पक्ष	2020 साली प्राप्त जागा	मतदानाची टक्केवारी (2020)	2015 साली प्राप्त जागा	2013 साली प्राप्त जागा
1.	आम आदमी पार्टी (AAP)	62	53.57%	67	28
2.	भारतीय जनता पक्ष (BJP)	8	38.51%	3	31
3.	भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस (INC)	0	4.26%	0	8
4.	इतर पक्ष, अपक्ष, NOTA	0	3.66%	0	3
	एकूण	70	100%	70	70

* निवडणुकीची व निवडणूक निकालाची ठळक वैशिष्ट्ये :

- 1) दिल्लीच्या या 7 व्या विधानसभेसाठी (2020) एकूण **62.59% मतदान** झाले होते. (टीप : निवडणूक आयोगाने मतदानाच्या टक्केवारीविषयी अद्ययावत माहिती जाहीर केलेली नव्हती; त्यामुळे ही टक्केवारी wikipedia वरून घेण्यात आलेली आहे, हे लक्षात घ्यावे.)
- 2) 2020 च्या या 7व्या विधानसभा निवडणुकीत 'आम आदमी पार्टी' (AAP) ला सर्वाधिक म्हणजेच 62 जागा मिळाल्या व सलग दुसऱ्यांदा स्पष्ट बहुमत मिळाले. (तथापि 'आप' तिसऱ्यांदा सत्तेवर आली.)
- 3) या निवडणुकीतील 'आम आदमी पार्टी' चे प्रमुख विजेते :
  - i) मुख्यमंत्री अरविंद केजरीवाल - नवी दिल्ली मतदारसंघ : 31583 मतांनी विजयी.
  - ii) उपमुख्यमंत्री मनिष सिंसोदीया - पटपडगंज मतदारसंघ : 28791 मतांनी विजयी.
  - iii) अमानतुल्ला खान - ओखला मतदारसंघ ('शाहीनबाग' हे विशेष चर्चित ठिकाण याच मतदारसंघात आहे) : 64532 मतांनी विजयी.
  - iv) सोमनाथ भारती - मालवीय नगर मतदारसंघ : 15897 मतांनी विजयी.

- 4) i) या निवडणुकीत सर्वाधिक मताधिक्याने विजय : महिंदर यादव :
77665 मतांनी विजय (विकासपुरी मतदारसंघ - आम आदमी पार्टी)
- ii) या निवडणुकीत सर्वात कमी मताधिक्याने विजय : कैलाश गेहलोत :
1555 मतांनी विजय (नजफगढ मतदारसंघ - आम आदमी पार्टी)
- 5) लोकसभा निवडणूक 2019 मध्ये पराभूत झालेले 'आप' चे उमेदवार राघव चड्ढा, अतिथी आणि दिलीप पांडेय यांचा या निवडणुकीत विजय झाला.
- 6) 'आप' मधून भाजपमध्ये गेलेले कपिल मिश्रा यांच्यासह तेजिंदरसिंग बग्गा, आशीष सूद यांना पराभवाचा सामना करावा लागला आहे; तर विजेंद्र गुप्ता आणि ओमप्रकाश शर्मा हे भाजपचे उमेदवार पुन्हा निवडून आले आहेत.
- 7) काँग्रेसचे दिग्गज उमेदवार अलका लांबा, अरविंदसिंग लवली, परवेझ हाशमी, हारून युसूफ यांना पराभवाची नामुष्की पत्करावी लागली आहे.
- 8) या निवडणुकीत काँग्रेसच्या 63 उमेदवारांनी त्यांची अनामत रक्कम (deposit) गमावली.
- 9) दिल्लीच्या 6 व्या विधानसभेची मदत 22 फेब्रु. 2020 रोजी संपली.
- 10) या निवडणुकीत एकूण **672 उमेदवार** उभे राहिले होते.

* दिल्लीचे मंत्रिमंडळ :

- भारतीय संविधानाच्या कलम 239AA प्रमाणे दिल्लीच्या मंत्रिमंडळातील मंत्र्यांची संख्या दिल्ली विधानसभेच्या सदस्य संख्येच्या 10% पेक्षा जास्त असणार नाही. अर्थात मंत्र्यांची संख्या 70 चे 10% = 7 पेक्षा जास्त असणार नाही.
- **16 फेब्रु. 2020** रोजी दिल्लीच्या एकूण **7 मंत्र्यांनी** रामलीला मैदान, नवी दिल्ली येथे पद व गोपनीयतेची शपथ घेतली. यामध्ये मुख्यमंत्री म्हणून अरविंद केजरीवाल यांनी तिसऱ्यांदा शपथ घेतली; उपमुख्यमंत्री म्हणून मनिष सिंसोदिया यांनी दुसऱ्यांदा शपथ घेतली. यासोबतच सत्येंद्र कुमार जैन, गोपाल राई, इम्रान हुसेन, राजेंद्र पाल गौतम व कैलाश गेहलोत यांनी मंत्रिपदाची शपथ घेतली.

(टीप : दिल्ली विधानसभेचे विद्यमान सभागृह नेते : अरविंद केजरीवाल, दिल्लीचे विद्यमान नायब राज्यपाल : अनिल बैजाल).

अरविंद केजरीवाल यांच्याविषयी .....

- **पूर्ण नाव :** अरविंद गोविंद केजरीवाल
- **जन्म :** 16 ऑगस्ट 1968 - सिवानी, जि. भिवानी, हरियाणा
- 16 फेब्रु. 2020 रोजी सलग तिसऱ्यांदा दिल्लीचे मुख्यमंत्री म्हणून शपथ घेतली.
- **जीवनपरिचय :**
- **शिक्षण :** i) हिसार व सोनिपत येथे शालेय शिक्षण पूर्ण केले.
ii) 1985 साली IIT-JEE परीक्षा उत्तीर्ण झाले
(All India Rank : 563)
iii) त्यानंतर 'Indian Institute of Technology (IIT),
खरगपूर' मधून **मेकॅनिकल इंजिनिअरिंग** पदवी मिळवली.
- **कुटुंब :**
i) केजरीवाल यांचे वडील गोविंद राम केजरीवाल हे इलेक्ट्रिकल इंजिनिअर होते.
ii) केजरीवाल यांच्या पत्नी सुनीता केजरीवाल या भारतीय महसूल सेवेतील (Indian Revenue Service : IRS) 1993 च्या बॅचच्या अधिकारी आहेत. आयकर अपिलीय प्राधिकरणात आयकर आयुक्त पदावर असताना त्यांनी 2016 साली राजीनामा दिला.
iii) केजरीवालांना हर्षिता नामक मुलगी व पुलकीत नामक मुलगा आहे.
- 'अरविंद' या शब्दाचा अर्थ 'कमळ' असा होतो.
- 1989 : टाटा स्टील, जमशेदपूर येथे कामास सुरुवात. तथापि 1992 मध्ये राजीनामा दिला.
- 1995 : UPSC मार्फत घेण्यात आलेल्या परीक्षेमार्फत Indian Revenue Service : IRS (भारतीय महसुली सेवा) मध्ये निवड व त्याद्वारे आयकर सहआयुक्त बनले.
- 2006 : नवी दिल्लीमध्ये आयकर संयुक्त सचिव (Joint Commissioner of Income Tax) या पदावर असताना राजीनामा दिला.
- डिसें. 1999 : मनिष सिसोदिया व इतर सहकाऱ्यांसोबत 'परिवर्तन' नावाची सामाजिक चळवळ सुरु केली.

- 2005 : केजरीवाल व मनीष सिसोदिया यांनी 'कबीर' नावाची नोंदणीकृत अशासकीय संघटना उभारली.
- त्यानंतर सामाजिक कार्यकर्ते अण्णा हजारे, अरूणा रॉय, शेखर सिंग यांच्यासोबत 'माहिती अधिकार कायदा' करण्याची मागणी करणाऱ्या राष्ट्रीय मोहीमेत सहभागी झाले.
- डिसें. 2006 : मनीष सिसोदिया व अभिनंदन सेखरी यांच्यासोबत 'Public Cause Research Foundation' ची स्थापना केली. केजरीवालांनी त्यांना मिळालेल्या रॅमन मॅगसेसे पुरस्काराची रक्कम या फाउंडेशनला निधी म्हणून दिली होती.
- 2011 : अण्णा हजारे, किरण बेदी यांच्यासमवेत 'India Against Corruption (IAC)' ग्रुप स्थापन केला. या ग्रुपने 'जन लोकपाल विधेयका'ची प्रमुख मागणी केली होती. याद्वारे 'जन लोकपाल चळवळ' उभी राहिली होती.
- नोव्हें. 2012 : 'आम आदमी पक्ष' किंवा 'आम आदमी पार्टी' (संक्षिप्त नाव : AAP किंवा 'आप') ची स्थापना केली व या पक्षाचे राष्ट्रीय प्रचारक / संयोजक म्हणून त्यांची निवड झाली.
- 2013 सालच्या दिल्लीच्या 5 व्या विधानसभा निवडणुकीत 'आप' ने 28 जागा जिंकल्या. यावेळी केजरीवाल यांनी दिल्लीच्या माजी मुख्यमंत्री शीला दिक्षीत यांचा पराभव केला होता. या निवडणुकीत स्पष्ट बहुमत न मिळाल्याने काँग्रेस (8 जागा), जनता दल (1 जागा) व अपक्ष (1) यांच्यासोबत आघाडी करून दिल्लीत सत्ता स्थापन केली.
- 28 डिसेंबर 2013 : दिल्लीचे 7 वे मुख्यमंत्री (व्यक्ती म्हणून) बनले. यावेळी ते दिल्लीचे सर्वात तरुण दुसरे मुख्यमंत्री ठरले. (दिल्लीचे सर्वात तरुण मुख्यमंत्री : चौधरी ब्रम्ह प्रकाश : 34 वर्षे)
- 14 फेब्रु. 2014 : दिल्ली विधानसभेत 'जन लोकपाल विधेयक' न आणू शकल्यामुळे लोकसभा निवडणुकीच्या तोंडावर मुख्यमंत्रीपदाचा राजीनामा दिला.
- 2015 : दिल्लीच्या 6 व्या विधानसभा निवडणुकीत 'आप' ला अभूतपूर्व यश मिळाले. 70 पैकी तब्बल 67 जागा मिळवत 'आप' सत्तेत आली.

- 14 फेब्रु. 2015 : केजरीवालांनी दुसऱ्यांदा दिल्लीचे मुख्यमंत्री म्हणून शपथ घेतली.
  - 2019 च्या लोकसभा निवडणुकीत 'आप' ला 1 जागा मिळाली होती.
  - 16 फेब्रु. 2020 : **सलग तिसऱ्यांदा** दिल्लीचे मुख्यमंत्री म्हणून शपथ घेतली. **व्यक्ती म्हणून** विचार करता ते दिल्लीचे **7 वे मुख्यमंत्री** आहेत. [टीप : यापूर्वी काँग्रेसच्या शीला दिक्षीत यादेखील तीन वेळा (1998 ते 2013 दरम्यान) दिल्लीच्या मुख्यमंत्री बनल्या होत्या.]
  - **पुस्तके :**
'स्वराज' (2012)
  - **चरित्र :**
'Arvind Kejriwal & the Aam Aadmi Party : An Inside Look' लेखक : प्राण कुरूप.
  - **माहितीपट (Documentary)**
केजरीवाल यांच्या जीवनावर आधारित 'An Insignificant Man' हा माहितीपट 2017 साली प्रदर्शित झालेला आहे.
  - **सन्मान व पुरस्कार :**
    - 1) 2006 : उभरत्या नेतृत्वासाठी 'रॅमन मॅगसेसे पुरस्कार'.
    - 2) 2011 : अण्णा हजारे यांच्यासोबत 'NDTV Indian of the Year' सन्मान
    - 3) 2014 : 'Time' मासिकाच्या 2014 सालच्या 'जगातील सर्वाधिक प्रभावशाली व्यक्ती'च्या यादीत समावेश.
    - 4) 2016 : फॉर्च्युन मासिकाने 2016 साली प्रसिद्ध केलेल्या 'जगातील 50 महान नेत्यां'च्या यादीत समाविष्ट झालेले एकमेव भारतीय.
- [टीप : i) 'दिल्ली' या केंद्रशासित प्रदेशात सध्या **11 जिल्हे** आहेत.
ii) ऑक्टोबर 2020 मध्ये बिहारच्या विधानसभा निवडणुका होणार आहेत.]
- (संदर्भ : pib.gov.in, results.eci.gov.in, दै. The Hindu, Economic Times, लोकसत्ता, मटा, सकाळ दि. 7/1/2020, 9/2/2020, 12/2/2020 व 17/2/2020)

विशेष सुरक्षा दल (दुरुस्ती) कायदा, 2019

* टाईमलाईन

- 25 नोव्हेंबर 2019 - गृहमंत्री शहा यांनी विशेष सुरक्षा दल (दुरुस्ती) कायदा, 2019 लोकसभेत सादर केले.
- 27 नोव्हेंबर, 2019 - लोकसभेत मंजूर
- 3 डिसेंबर, 2019 - राज्यसभेत मंजूर
- 9 डिसेंबर, 2019 - राष्ट्रपतींची स्वाक्षरीने कायद्यात रूपांतर
- विशेष सुरक्षा दल (दुरुस्ती) कायदा, 2019 ने 1988 च्या कायद्यात दुरुस्ती करण्यात आली. 1988 च्या कायदानुसार विशेष सुरक्षा दलाची स्थापना आणि नियमन करणे तसेच पंतप्रधान, माजी पंतप्रधान आणि त्यांच्या कुटुंबातील सदस्यांना सुरक्षा पुरवणे ही दोन उद्दीष्टे ठरवण्यात आली होती.

* विशेष सुरक्षा दल (दुरुस्ती), 2019 कायद्याने पूर्वीच्या कायद्यात करण्यात आलेले बदल :

- नवीन कायदानुसार, पंतप्रधानांना आणि त्यांच्यासमवेत अधिकृत निवासस्थानी राहणाऱ्या जवळच्या (immediate) कुटुंबियांना विशेष सुरक्षा देण्यात येईल.
- माजी पंतप्रधानांना पंतप्रधानपद सोडल्यापासून त्यांना आणि त्यांच्या जवळच्या कुटुंबियांना नियत निवासस्थानी त्यांच्यासोबत राहणाऱ्या कुटुंबियांना विशेष सुरक्षा प्रदान करण्यात येईल.
- जर माजी पंतप्रधानांची विशेष सुरक्षा रद्द करण्यात आली तर त्यांच्या जवळच्या कुटुंबियांचीही विशेष सुरक्षा रद्द करण्यात येईल.

1988 आणि नंतर करण्यात आलेल्या दुरुस्तीनुसार तरतुदी	विशेष सुरक्षा दल (दुरुस्ती) कायदा, 2019 नुसार तरतुदी
1) 1988 च्या सेक्शन 4 नुसार पुढील व्यक्तींना विशेष सुरक्षा (proximate security) देण्यासाठी एसपीजी ची तरतूद आहे. पंतप्रधान, त्यांच्या कुटुंबातील	1) नवीन बदलानुसार नियत निवासस्थानी राहणाऱ्या पदाग्रहीला विशेष सुरक्षा देण्यासाठी तरतूद करण्यात आली.

जवळच्या व्यक्ती, माजी पंतप्रधान आणि त्यांच्या कुटुंबातील जवळच्या व्यक्ती इत्यादी.	
2) या कायदानुसार माजी पंतप्रधानांनी पद सोडल्यानंतर 1 वर्ष विशेष सुरक्षा देण्याची तरतूद होती, त्यापुढील काळासाठी सुरक्षा चालू ठेवण्याचा निर्णय घेण्याचा अधिकार केंद्र सरकारचा असेल. धोक्याची पातळी लक्षात घेण्यात येऊन निर्णय घेतला जाईल.	2) नवीन बदलानुसार माजी पंतप्रधान आणि त्यांचे जवळचे कुटुंबीय यांना पद सोडल्याच्या दिवसापासून पुढील पाच वर्षे विशेष सुरक्षा प्रदान करण्यात येईल.
3) या कायदानुसार माजी पंतप्रधानांची विशेष सुरक्षा काढून घेतली तर जवळच्या कुटुंबियांची धोक्याची पातळी लक्षात घेऊन सुरक्षा चालू येईल.	3) नवीन बदलानुसार माजी पंतप्रधानांची विशेष सुरक्षा रद्द झाल्यास, जवळच्या कुटुंबियांचीही विशेष सुरक्षा रद्द करण्यात येवता येईल.

- विशेष सुरक्षा दलाची पार्श्वभूमी : ऑक्टोबर 1984 मध्ये इंदीरा गांधींच्या हत्तेनंतर बिरबलनाथ समितीच्या शिफारशीवरून विशेष सुरक्षा दलाची स्थापना राष्ट्रपतींच्या कार्यकारी आदेशाने 1985 मध्ये करण्यात आली होती.
- 1988 मध्ये या आदेशाचे संसदेच्या मान्यतेने कायद्यात रूपांतर करण्यात येऊन विशेष सुरक्षा दलाला वैधानिक दर्जा देण्यात आला.
- 1991 मध्ये राजीव गांधींच्या हत्तेच्या पार्श्वभूमीवर या कायद्यात सुधारणा करून माजी पंतप्रधान आणि त्यांचे जवळचे कुटुंबीय यांना विशेष सुरक्षा प्रदान करण्यात आली.
- या कायद्यात पुढे 1994, 1999 आणि 2003 मध्येही दुरुस्त्या करण्यात आल्या होत्या. त्यामुळे 2019 मध्ये करण्यात आलेली दुरुस्ती ही मूळ कायद्यात करण्यात आलेली पाचवी दुरुस्ती आहे.

Mind it ...

- विशेष सुरक्षा दल (एसपीजी) :
स्थापना - 1985, वैधानिक दर्जा (1988)
घोषवाक्य - शौर्यम् समर्पणम् सुरक्षणम्

वैशिष्ट्य - झिरो एरर तत्वावर सुरक्षेचे काम
मुख्यालय - दिल्ली
प्रशासकीय कामकाज - कॅबिनेट सचिवांच्या अखत्यारित कार्य
कार्यरत सक्रीय मनुष्यबळ - सुमारे 3000 एसपीजी मधील मनुष्यबळ
हे Armed Police Force आणि Railway Protection Force मधील
व्यक्ती असतात. तर अधिकारी भारतीय पोलिस सेवेतील असतात.

Mind it ...

महत्वाच्या पदाधिकार्यांच्या सुरक्षांचे प्रकार :

- विशेष सुरक्षा - पंतप्रधान, माजी पंतप्रधान
- Z+ सुरक्षा - 55 सशस्त्र व्यक्ती या सुरक्षेत असतात
- Z सुरक्षा - 22 व्यक्तींचा समूह सुरक्षेसाठी कार्यरत असतो.
- Y सुरक्षा - 11 व्यक्तींचा समूह सुरक्षेसाठी कार्यरत
- X सुरक्षा - 02 व्यक्तींचा समूह सुरक्षेसाठी कार्यरत

Be Aware About It...

☞ इतर मागास वर्ग विभागाचे नाव आता बहुजन कल्याण विभाग

- 'इतर मागास वर्ग, सामाजिक व शैक्षणिक मागास प्रवर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग कल्याण विभाग' या विभागाचे नाव आता 'बहुजन कल्याण विभाग' असे करण्यास 12 फेब्रुवारी 2020 रोजी मंत्रिमंडळ बैठकीत मान्यता देण्यात आली.
- या विभागाचे सध्याचे नाव खूप मोठे व विस्तृत स्वरूपाचे असल्यामुळे हा नामबदल करण्यात आला आहे.

☞ सरकारी कर्मचाऱ्यांसाठी पाच दिवसांचा आठवडा

- केंद्राप्रमाणे राज्य शासकीय कार्यालयांनाही कामकाजाचा पाच दिवसांचा आठवडा करावा ही गेल्या अनेक वर्षांपासून प्रलंबित असलेली मागणी अखेर राज्य सरकारने 12 फेब्रुवारी 2020 रोजी मान्य केली.
- आता केंद्राप्रमाणे राज्यातील शासकीय कार्यालयांना प्रत्येक महिन्यातील सर्व शनिवार व रविवारी सुट्टी राहिल. या सोबतच दररोज पंचेचाळीस मिनिटांचे वाढीव काम अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांना करावे लागेल. या निर्णयाची अंमलबजावणी 29 फेब्रुवारी 2020 पासून सुरु झाली.
- आता पाच दिवसाचा आठवडा केल्यामुळे मुंबई आणि मुंबई बाहेरील सर्व कार्यालयांसाठी सकाळी 9.45 ते सायंकाळी 06:15 ही एकच वेळ निश्चित करण्यात आली आहे.
- ज्या सरकारी कार्यालयांना कारखाना अधिनियम किंवा औद्योगिक विवाद लागू आहे किंवा ज्यांच्या सेवा अत्यावश्यक म्हणून समजल्या जातात अशा कार्यालयांना व सरकारी महाविद्यालय, तंत्रनिकेतन, शाळा, पोलिस दल, अग्निशमन दल, सफाई कामगार यांना पाच दिवसांचा आठवडा लागू असणार नाही.
- कार्यालयीन वेळेत प्रतिदिन 45 मिनिटे वाढ केल्यामुळे आता कर्मचाऱ्यांना वर्षभरात पहिल्यापेक्षा 24 तास इतके काम जास्त करावे लागेल.

☞ आंध्र प्रदेश विधान परिषद बरखास्त करण्याचा मंत्रिमंडळाचा ठराव

- आंध्र प्रदेश विधान परिषद बरखास्त करणे बाबतचा ठराव राज्य

मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत 27 जानेवारी 2020 रोजी मंजूर करण्यात आला.

- याबाबतचा ठराव आता राज्य विधानसभेत मंजूर करण्यात येणार असून तो केंद्र सरकारकडे आवश्यक त्या कार्यवाहीसाठी पाठविण्यात येणार आहे.
- विधान परिषदेची सदस्य संख्या 58 असून त्यामध्ये सत्तारूढ वायएसआर काँग्रेसचे केवळ नऊ सदस्य असल्याने ते अल्पमतात आहेत. सध्या विरोधी पक्ष असलेल्या तेलगू देशम पार्टीचे विधानपरिषदेत 28 सदस्य असल्याने त्यांचे विधान परिषदेत वर्चस्व आहे.
- आंध्रप्रदेशच्या तीन राजधान्या करण्याबाबतचे अत्यंत महत्त्वाचे विधेयक गेल्या आठवड्यात विधान परिषदेत फेटाळण्यात आले. त्यानंतर मुख्यमंत्री वाय एस जगमोहन रेड्डी सरकारने मंत्रिमंडळात वरील ठराव मंजूर केला.
- सध्या भारतात महाराष्ट्र, कर्नाटक, उत्तर प्रदेश, बिहार, तेलंगणा आणि आंध्र प्रदेश या सहा राज्यात विधानपरिषद अस्तित्वात आहे.

👉 नागरिकत्व कायद्याविरोधात बिहारचा ठराव

- सुधारित नागरिकत्व कायदा (सीएए) त्वरित रद्द करावा, राष्ट्रीय लोकसंख्या सूची (एनपीआर) आणि प्रस्तावित राष्ट्रीय नागरिक नोंदणी (एनआरसी) मागे घेण्यात यावी असा ठराव बिहार विधानसभेने 25 फेब्रुवारी 2020 रोजी मंजूर केला.
- असा ठराव करणारे बिहार हे केरळ, पंजाब, राजस्थान, पश्चिम बंगाल नंतरचे पाचवे राज्य ठरले आहे. तसेच पद्दूचेरी या केंद्रशासित प्रदेशाच्या विधानसभेने देखील 12 फेब्रुवारी 2020 रोजी असा ठराव पास केला आहे.

👉 नागरिकत्व कायद्याविरोधात ठराव पास करणारे इसलाक पहिले गाव

- अहमदनगर जिल्ह्यातील इसलाक या गावाने 71 व्या प्रजासत्ताक दिनी सुधारित नागरिकत्व कायद्या विरोधात ठराव पास केला आहे. असा ठराव पास करणारे भारतातील हे पहिले गाव ठरले आहे.

(संदर्भ : द हिंदू 29 जानेवारी 2020)

🗨️ नगरपरिषदांमध्ये बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धतीऐवजी एकसदस्यीय प्रभाग पद्धत.

- नगरपरिषदांमध्ये बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धतीऐवजी एकसदस्यीय प्रभाग पद्धतीचा अवलंब करण्यासाठी अधिनियम सुधारण्यासाठी अध्यादेश काढण्यास मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत मान्यता देण्यात आली.
- महाराष्ट्र नगरपरिषद, नगरपंचायती व औद्योगिक नागरी अधिनियम 1965 मधील कलम 10 (2) मध्ये नगरपरिषद निवडणुकांकरिता प्रभाग पद्धती व सदस्यस्थितीत नगरपरिषद क्षेत्रात बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धतीचा अवलंब करण्यात येतो. या तरतुदीनुसार प्रभागात शक्य असेल तिथे 2 परंतु 3 पेक्षा अधिक नाहीत इतके परिषद सदस्य निवडून येतात. नगर परिषद प्रभागातील क्षेत्राचा विकास गतिमान करण्यासाठी एक सदस्यीय पद्धत लागू करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

* पार्श्वभूमी

- 2002 : महापालिकांमध्ये बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धत आणि नगराध्यक्षांची थेट निवडणूक सुरु (मुख्यमंत्री विलासराव देशमुख).
- 2007 : बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धत रद्द, नगराध्यक्षांची नगरसेवकांमधून निवड (मुख्यमंत्री विलासराव देशमुख)
- 2012 : महापालिकांमध्ये पुन्हा बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धत. एका प्रभागातून दोन नगरसेवक निवडून देण्याची तरतूद (मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण)
- 2017 : बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धत कायम, पण एका प्रभागातून चार नगरसेवक निवडून देण्याची तरतूद. नगराध्याक्षांची थेट निवडणूक. तसेच सरपंचांचीही थेट निवडणूक पद्धत सुरु (मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस)
- 2019 : नगरपरिषदांमध्ये एकसदस्यीय प्रभाग पद्धतीचा अवलंब (मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे).

🗨️ निवडणुकांसाठी 190 मुक्त चिन्हे

- राज्य निवडणूक आयोगाकडे एकूण 260 राजकीय पक्षांची नोंदणी झाली असून यापैकी 16 मान्यताप्राप्त राजकीय पक्ष असल्याने त्यांची निवडणूक चिन्हे आरक्षित आहे. उर्वरित 244 नोंदणीकृत राजकीय पक्ष आणि अपक्ष उमेदवारांसाठी राज्य निवडणूक आयोगाने आता 48

ऐवजी 190 मुक्तचिन्हे निश्चित केली आहेत.

🗝️ राज्यसभेचे 250 वे सत्र

- 18 नोव्हेंबर 2019 रोजी सुरु झालेले देशाच्या राज्यसभेचे ऐतिहासिक 250 वे सत्र होते.
- 26 नोव्हेंबर या राज्यघटना दिनी राष्ट्रपतींच्या हस्ते 250 रुपयांचे चांदीचे स्मारक नाणे आणि 5 रुपयांच्या पोस्ट तिकिटाचे अनावरण करण्यात आले.

🗝️ दादरा व नगर हवेली आणि दमण व दिवचे विलीनीकरण विधेयक संसदेत मंजूर

- 'दादरा व नगर हवेली आणि दमण व दीव (केंद्रशासित प्रदेशांचे विलीनीकरण) विधेयक 2019' संसदेत मंजूर करण्यात आले. या विधेयकाला 27 नोव्हेंबर व 3 डिसेंबर 2019 रोजी अनुक्रमे लोकसभा व राज्यसभेत मंजुरी मिळाली. 9 डिसेंबर 2019 रोजी या विधेयकावर राष्ट्रपतींची स्वाक्षरी झाली. 26 जानेवारी 2020 रोजी अस्तित्वात आले.
- विलीनीकरण झाल्यानंतर नवीन केंद्रशासित प्रदेशाचे नाव 'दादरा व नगर हवेली आणि दमण व दीव' असे असणार आहे.
- लोकप्रतिनिधित्व कायदा 1950 अंतर्गत आधी दादरा व नगर हवेली आणि दमण व दिव या केंद्रशासित प्रदेशांमधून प्रत्येकी 1 लोकसभा खासदार निवडला जाई. आता विलीनीकरणानंतर या केंद्रशासित प्रदेशांमधून 2 लोकसभा खासदार निवडण्यात येतील.
- **देशातील केंद्रशासित प्रदेशांची संख्या**
जम्मू- काश्मिर आणि लडाखेच विभाजन झाल्यानंतर देशातील केंद्रशासित प्रदेशांची संख्या 9 झाली होती. दादरा व नगर हवेली आणि दमण व दिवच्या विलीनीकरणामुळे ती 8 झाली आहे.
- **दमण व दिव :**
पश्चिम भारतातील हा 112 चौ. कि. मी क्षेत्रफळ असलेला प्रदेश आहे. यामध्ये खंभातच्या आखाताद्वारे भौगोलिकरित्या विभागले गेलेल्या दमण आणि दीव या दोन विभक्त प्रदेशांचा समावेश होता.
- दमण व दीव आणि गोवा हे 450 हून अधिक वर्षे पोर्तुगीज वसाहतींचा

भाग राहिले. भारत सरकारने पोलीस कारवाईद्वारे 19 डिसेंबर 1961 रोजी हा प्रदेश भारतात विलीन करून घेतला. 12 व्या घटनादुरुस्ती द्वारे गोवा आणि दमण व दीवला एक केंद्रशासित प्रदेशाचा दर्जा देण्यात आला.

- पुढे 1987 मध्ये गोव्याला स्वतंत्र राज्याचा दर्जा मिळल्यानंतर 30 मे 1987 रोजी दमण व दीव हा एक स्वतंत्र केंद्रशासित प्रदेश बनला. या केंद्रशासित प्रदेशामध्ये दीव आणि दमण हे 2 जिल्हे होते.
- **दादरा व नगर हवेली** - पश्चिम भारतातील दादरा व नगर हवेली हा 491 चौ. कि. मी. क्षेत्रफळ असलेला प्रदेश आहे.
- या प्रदेशामध्ये नगर हवेली (महाराष्ट्र आणि गुजरात यांच्या मध्ये) आणि दादरा {नगर हवेलीच्या वायव्येस 1 किलोमीटरवर गुजरातने वेढलेला लहान परवृत प्रदेश/ अंतःक्षेत्र (एन्क्लव्ह)} अशा दोन भौगोलिकरीत्या प्रदेशांचा समावेश आहे.
- दादरा व नगर हवेलीची राजधानी सिल्व्हासा होती.
- 1783 सालापासून हा प्रदेश पोर्तुगीज वसाहतीचा भाग राहिला. 1954 मध्ये स्वातंत्र्यवीरांनी या प्रदेशाची पोर्तुगीजांपासून मुक्तता केली. त्यानंतर काही काळ लोकांनी निवडलेल्या प्रशासकाद्वारे या प्रदेशाचे कामकाज पाहण्यात आले. पुढे 10 व्या घटकादुरुस्तीद्वारे 11 ऑगस्ट 1961 रोजी दादरा व नगर हवेलीला केंद्रशासित प्रदेश दर्जा मिळाला.

महाराष्ट्रात पत्रकार संरक्षण कायद्याला मंजूरी :

- महाराष्ट्र सरकारने एप्रिल 2017 मध्ये मंजूर केलेल्या 'महाराष्ट्र मिडिया पर्सन आणि मिडीया इन्स्टिट्यूशन्स 2017' या पत्रकार संरक्षण कायद्याला राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांनी 24 नोव्हेंबर 2019 रोजी मान्यता दिली. महाराष्ट्र हे पत्रकारांसाठी असा कायदा करणारे देशातील पहिले राज्य ठरले आहे.
- **या कायद्यातील महत्त्वाच्या तरतूदी :**
- या कायदानुसार कार्यालयीन काम करीत असताना पत्रकारांवर हल्ला केल्यास 3 वर्षांपर्यंत तुरुंगवास आणि 50 हजार रुपये दंडाची तरतूद आहे.

- पत्रकारांवरील हल्ल्याच्या घटनेची चौकशी पोलीस उपअधीक्षक किंवा सहायक पोलीस अधिक्षक या दर्जाच्या किंवा त्यांच्याहून वरिष्ठ दर्जाच्या अधिकाऱ्यांकडून केली जाईल.
  - या हल्ल्यामध्ये गुन्हा सिद्ध झाल्यास हल्लेखोराकडून त्याने केलेल्या नुकसानीची भरपाई व जखमी पत्रकाराच्या उपचाराचा वैद्यकीय खर्च वसूल करण्यात येईल.
- 🔑 सरन्यायाधीशांचे कार्यालय 'आरटीआय'च्या कक्षेत :**
- सर्वोच्च न्यायालयाच्या सरन्यायाधीशांचे कार्यालय माहिती अधिकार (PTI) कक्षेत आले आहे. असा निर्णय सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाचे 13 नोव्हें. 2019 रोजी जाहीर केला. तत्कालीन सरन्यायाधीश रंजन गोगोई यांच्या नेतृत्वाखाली न्यायमूर्ती एन. व्ही. रामण्णा, न्यायमूर्ती डी. वाय. चंद्रचूड, न्यायमूर्ती दीपक आणि न्यायमूर्ती संजीव खन्ना यांच्या घटनापीठाने हा निर्णय दिला.
  - दिल्ली उच्च न्यायालयाने 2010 मध्ये सर्वोच्च न्यायालय हे माहिती अधिकार कक्षेत आणण्याबाबतचा निर्णय दिला होता. या निर्णयाला सर्वोच्च न्यायालयाचे सेक्रेटरी जनरल आणि मुख्य माहिती अधिकारी यांनी आव्हान दिले होते.
- निकालातील महत्त्वाचे मुद्दे :**
- सर्वोच्च न्यायालय हे एक सार्वजनिक प्राधिकरण आहे आणि सर न्यायाधीशांचे कार्यालय हे या संस्थेचा भाग आहे. म्हणून जर सर्वोच्च न्यायालय सार्वजनिक प्राधिकरण असेल तर, सरन्यायाधीशांचे कार्यालय देखील आहे.
  - सर्वोच्च न्यायालयाचे सर्व न्यायाधीश हे 'आरटीआय' च्या कक्षेत येतील. तसेच कॉलेजिअमद्वारे सुचविण्यात आलेल्या न्यायाधीशांची नावे सार्वजनिक करण्यास परवानगी देण्यात येत आहे. पण न्यायाधीशांची संपत्ती उघड करणे हे 'माहिती अधिकाऱ्यांच्या' कक्षेत येणार नाही.

☞ **ग्रामपंचायतींमध्ये दिव्यांग व्यक्तिसाठी राखीव कोटा ठेवण्यास छत्तीसगड सरकारची मान्यता :**

- छत्तीसगडच्या मंत्रीमंडळाने 'राज्य पंचायतराज कायदा, 1993'मध्ये दुरुस्ती केली असून त्यानुसार आता राज्यातील प्रत्येक पंचायतीमध्ये एक दिव्यांग (Disabled) व्यक्ती ग्रामपंचायत सदस्यपदी असणे अनिवार्य केले आहे.
- राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतींमध्ये एक अपंग व्यक्तीचा समावेश करणारे छत्तीसगड हे देशातील पहिले राज्य ठरले आहे.
- **दुरुस्तीतील मुख्य मुद्दे :**
- प्रत्येक पंचायतीत निवडलेल्या किंवा नामनिर्देशित केलेल्या सदस्यांमध्ये एका दिव्यांग व्यक्तीचा समावेश असेल.
- निवडणूक प्रक्रियेद्वारे दिव्यांग व्यक्तीची निवड झाली नसल्यास एका दिव्यांग सदस्य (स्त्री/पुरुष) पंच म्हणून निवडण्यात येईल.
- राज्य सरकार जनपद (तालुका) आणि जिल्ह्यासाठी एक महिला आणि एक पुरुष अशा दोन दिव्यांग व्यक्तींना या ठिकाणी नियुक्त करेल.

☞ **जननायक जनता पक्षाला राज्य पक्षाचा दर्जा :**

- भारतीय निवडणूक आयोगाने हरियाणाच्या जननायक जनता पक्षाला राज्य पक्षाचा (State Party) दर्जा 27 नोव्हेंबर 2019 रोजी बहाल केला आहे.
- 'चावी' हे या पक्षाचे चिन्ह आहे.
- हरियाणातील 'हरियाणा जनहित काँग्रेस' आणि 'इंडियन नॅशनल लोक दल' या दोन पक्षांना राज्य पक्षाचा दर्जा प्राप्त आहे.
- राजकीय पदांना त्यांच्या निवडणूकीतील कामगिरीच्या आधारावर राष्ट्रीय किंवा राज्य पक्ष म्हणून निवडणूक आयोगाद्वारे मान्यता दिली जाते.

☞ **सर्वोत्तम कामगिरी करणाऱ्या पोलीस ठाण्यांची यादी जाहीर :**

- केंद्र सरकारने 6 डिसेंबर 2019 रोजी देशातील सर्वोत्कृष्ट कामगिरी करणाऱ्या पोलीस ठाण्यांची यादी प्रसिद्ध केली. या यादीत देशातील दहा पोलीस ठाण्यांना 'सर्वोत्कृष्ट दहा' असे संबोधले आहे. या यादीत प्रत्येक राज्यातील प्रथम तीन क्रमांकाच्या पोलीस ठाण्यांची नावेही

प्रसिद्ध केली गेली आहेत.

- देशातील पहिली दहा पोलीस स्थानके पुढीलप्रमाणे :
अबेरडीन (अंदमान), बालासोनोर (गुजरात), बुन्हानपूर (मध्यप्रदेश),
एडब्ल्यूपीएम धेनी (तमिळनाडू), अनीनी (अरुणाचल प्रदेश), बाबा
हरिदासनगर द्वारका (दिल्ली), बाकनी (राजस्थान), छोपादांडी
(तेलंगणा), बिचोलीन (गोवा), बागवी (मध्यप्रदेश)
- या यादीमध्ये महाराष्ट्राचे एकही पोलीस ठाणे पहिल्या दहामध्ये स्थान
मिळवू शकले नाही.
- राज्यनिहाय सर्वोत्कृष्ट पोलीस ठाण्यांच्या यादीत महाराष्ट्राच्या जळगाव
जिल्ह्यातील मारवाड पोलीस ठाण्याने प्रथम क्रमांक पटकावला असून,
नांदेडमधील उर्मी आणि जळगावमधील जिल्हापेठ पोलीस ठाणे अनुक्रमे
दुसऱ्या आणि तिसऱ्या क्रमांकावर आहेत.

6

आंतरराष्ट्रीय घडामोडी

डोनाल्ड ट्रम्प यांचा दोन दिवसीय भारत दौरा

- अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष डोनाल्ड ट्रम्प यांनी 24 व 25 फेब्रु. 2020 रोजी दोन दिवसीय भारत दौरा केला. ट्रम्प यांचा हा पहिलाच भारत दौरा होता, तर दुसरा दक्षिण आशियायी दौरा होता. (यापूर्वी 28 नोव्हें. 2019 रोजी त्यांनी दक्षिण आशियातील 'अफगाणिस्तान' ला भेट दिली होती.) भारत दौऱ्यात ट्रम्प यांच्यासोबत त्यांच्या पत्नी मेलानिया ट्रम्प, कन्या इव्हान्का व जावई जॅरेड कुश्नर हे देखील होते.
- * ट्रम्प यांच्या भारत दौऱ्याची प्रमुख वैशिष्ट्ये :
  - 1) भारताला भेट देणारे ट्रम्प हे सातवे अमेरिकन राष्ट्राध्यक्ष ठरले.
  - 2) भारत दौऱ्यावर येणारे ट्रम्प हे सलग चौथे अमेरिकन राष्ट्राध्यक्ष ठरले.
  - 3) आपल्या भारत दौऱ्यात थेट अहमदाबादला उतरणारे ट्रम्प हे पहिलेच अमेरिकन राष्ट्राध्यक्ष ठरले.

* ट्रम्प यांच्या भारत दौऱ्याची रूपरेषा :

अ) 24 फेब्रु. 2020 :

- 1) अहमदाबादमधील सरदार वल्लभभाई पटेल विमानतळावर आगमन.
- 2) त्यानंतर साबरमती आश्रमाला भेट दिली व तेथे सूतकताईचा अनुभव घेतला. यावेळी पंतप्रधान मोदींनी ट्रम्प यांना गांधीजींच्या 'तीन शहाण्या माकडां'ची प्रतिमा भेट दिली.
- 3) त्यानंतर पंतप्रधान मोदी व ट्रम्प यांनी अहमदाबादमध्ये उभारलेल्या जगातील सर्वात मोठ्या क्रिकेट स्टेडियमवर अर्थात 'मोटेरा स्टेडिअम' वर 'नमस्ते ट्रम्प' या सोहळ्यात भाग घेतला. याप्रसंगी दोन्ही नेत्यांनी तेथे उपस्थित सुमारे सव्वा लाख प्रेक्षकांना संबोधित केले. 22 सप्टें. 2019 रोजी पंतप्रधान मोदी अमेरिकेत गेले असता तेथील ह्युस्टन शहरात 'हाउडी मोदी' कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. याच कार्यक्रमाच्या पार्श्वभूमीवर भारतात 'नमस्ते ट्रम्प' कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते.
- 4) त्यानंतर ट्रम्प व त्यांच्या पत्नी मेलानिया यांनी ताजमहालला (आग्रा) भेट दिली.
- 5) त्यानंतर दिल्लीला रवाना.

ब) 25 फेब्रु. 2020 :

- 1) सकाळी राष्ट्रपती भवनात जाऊन राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांची भेट घेतली. येथे आगमनावेळी ट्रम्प यांना 'गार्ड ऑफ ऑनर'.
- 2) त्यानंतर दिल्लीतील राजघाटवर जाऊन महात्मा गांधीजींच्या समाधीचे दर्शन घेतले.
- 3) तदनंतर नवी दिल्लीतील हैदराबाद हाऊस येथे मोदी व ट्रम्प यांची द्विपक्षीय बैठक पार पडली. या बैठकीत तीन करार करण्यात आले. (हे करार पुढे दिलेले आहेत.)
- 4) त्यानंतर ट्रम्प यांनी अमेरिकी दूतावासात उद्योग जगतातील प्रतिनिधींशी चर्चा केली.
- 5) नंतर पंतप्रधान मोदी व राष्ट्राध्यक्ष ट्रम्प यांची संयुक्त पत्रकार परिषद झाली.

6) संध्याकाळी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्यासोबत भोजनाचा आस्वाद घेतला व अमेरिकेला रवाना झाले.

(टीप : ट्रम्प यांच्या भारत दौऱ्यादरम्यान त्यांच्या पत्नी मेलानिया यांनी दक्षिण दिल्लीतील 'सर्वोदय को-एज्युकेशनल सेकंडरी स्कूल' ला भेट दिली. या भेटीदरम्यान त्यांनी 'हॅपीनेस क्लास' संकल्पनेची अत्यंत स्तुती केली.)

* **ट्रम्प यांच्या भारत दौऱ्यादरम्यान करण्यात आलेले करार**

- ट्रम्प यांच्या भारत दौऱ्यादरम्यान पुढील 3 करारांवर उभय देशांनी स्वाक्षऱ्या केल्या :

1) **संरक्षण क्षेत्र :**

दोन्ही देशांमध्ये या क्षेत्राशी संबंधित **3 अब्ज डॉलर्सच्या करारावर स्वाक्षऱ्या** झाल्या.

या करारांतर्गत भारत अमेरिकेकडून पुढील युध्दसामग्री खरेदी करणार आहे -

i) एकूण 24 '**एमएच-60 आर सिहॉक**' (MH-60R Seahawk) **हेलिकॉप्टर्स**. या हेलिकॉप्टर्सची संकलित किंमत 2.12 अब्ज अमेरिकन डॉलर्स आहे. हे हेलिकॉप्टर्स **भारतीय नौदलाकरिता** (Navy) खरेदी करण्यात येणार आहेत.

ii) एकूण 6 '**एएच-64इ**' (AH-64E) **लढाऊ हेलिकॉप्टर्स** ('अपाचे' हेलिकॉप्टर्सची सुधारित आवृत्ती). या हेलिकॉप्टर्सची संकलित किंमत 800 दशलक्ष अमेरिकन डॉलर्स आहे. हे हेलिकॉप्टर्स **भारतीय भूदलाकरिता** (Army) खरेदी करण्यात येणार आहेत. अपाचे हेलिकॉप्टर्स वापरणारा भारत हा जगातील 16 वा देश ठरणार आहे.

2) **आरोग्य क्षेत्र :**

- दोन्ही देशांमध्ये या क्षेत्राशी संबंधित 'सामंजस्य करारा' वर (Memorandum of Understandings : MoU) स्वाक्षऱ्या करण्यात आल्या. आरोग्य क्षेत्रात भारताची 'Central Drugs Standard Control Organisation' आणि अमेरिकेची 'US Food and Drug Administration' संस्थांदरम्यान औषधी उत्पादनांच्या सुरक्षेशी संबंधित

करारावर स्वाक्षऱ्या करण्यात आल्या.

- अमेरिका हा भारताच्या औषधी उत्पादनांचा सर्वात मोठा आयातदार देश आहे. 2018-19 साली भारताने अमेरिकेला सुमारे 5820 दशलक्ष डॉलर्सची औषधी उत्पादने निर्यात केली होती. या करारामुळे या निर्यातीला आणखी चालना मिळणार आहे.

3) तेल क्षेत्र :

या दौऱ्यादरम्यान दोन्ही देशांदरम्यान तेलाच्या क्षेत्रातील (Oil Field) 'सहकार्य पत्रकावर' (letter of cooperation) देखील स्वाक्षऱ्या करण्यात आल्या.

Mind it ...

मोटेरा स्टेडियम

- ठिकाण : अहमदाबाद, गुजरात.
- 16 जाने. 2017 रोजी गुजरात क्रिकेट संघटनेतर्फे (GCA) याची कोनशिला स्थापन करण्यात आली होती.
- या स्टेडियमचे बांधकाम जवळपास पूर्ण झाले आहे. तथापि याचे औपचारिक उद्घाटन अद्याप झालेले नाही.
- उद्घाटनानंतर हे जगातील सर्वात मोठे क्रिकेट स्टेडियम ठरणार आहे. यापूर्वी ऑस्ट्रेलियातील मेलबर्न क्रिकेट ग्राउंड (MCG), मेलबर्न (ऑस्ट्रेलिया) हे जगातील सर्वात मोठे क्रिकेट स्टेडियम होते. 1853 साली स्थापन झालेल्या या स्टेडियमची आसनक्षमता 90 हजार आहे. जगातील पहिला कसोटी क्रिकेट सामना याच स्टेडियमवर झाला.
- यापूर्वी कोलकात्यातील इडन गार्डन्स स्टेडियम हे भारतातील सर्वात मोठे क्रिकेट स्टेडियम होते. (आसनक्षमता : सुमारे 66000). आता मोटेरा स्टेडियम ही याची जागा घेणार आहे.
- पूर्वीच्या सरदार वल्लभभाई पटेल गुजरात स्टेडियमच्या जागेवर हे नवीन स्टेडियम उभारण्यात आले आहे. तथापि या स्टेडियमला 'मोटेरा स्टेडियम' असे नाव देण्यात आले आहे.
- या नव्या स्टेडियमची काही वैशिष्ट्ये :
  - 1) आसन क्षमता : 1 लाख 10 हजार

2) अंदाजे खर्च : 700 कोटी रूपये

3) वास्तू रचनाकार (आर्किटेक्ट) : मेसर्स पॉप्युलस

4) येथे ऑलिंपिक स्पर्धेच्या आकाराचा जलतरण तलाव असेल.

- रनग्राडो फर्स्ट ऑफ मे स्टेडियम, प्योंगयाँग (उत्तर कोरिया) हे सध्या जगातील सर्वात मोठे स्टेडियम (सर्व खेळांचा विचार करता) आहे. 1 मे 1989 रोजी स्थापन झालेल्या या स्टेडियमची आसन क्षमता 1 लाख 14 हजार इतकी आहे. फुटबॉलसोबत विविध खेळासाठी या स्टेडियमचा उपयोग केला जातो.
- फुटबॉलचे जगातील सर्वात मोठे स्टेडियम : रनग्राडो फर्स्ट ऑफ मे स्टेडियम, प्योंगयाँग (उत्तर कोरिया).
- हॉकीसाठी असलेले जगातील सर्वात मोठे स्टेडियम : नॅशनल हॉकी स्टेडियम किंवा गडाफी हॉकी स्टेडियम (लाहोर, पाकिस्तान) आसनक्षमता : 45000.

ब्रिटनचे ब्रेग्झिट स्वप्न साकार

- ब्रिटनच्या संसदेने युरोपीय महासंघातून 'बाहेर पडण्याच्या कराराला' अधिकृत मान्यता दिल्याने 31 जानेवारी 2020 रोजी ब्रिटन अधिकृतपणे युरोपीय महासंघातून बाहेर पडला.
- ब्रिटनच्या प्रमाण वेळेनुसार 31 जानेवारी 2020 च्या रात्री 11 वाजता हा करार अमलात आला.
- ब्रिटन 2016 पासून युरोपीय महासंघातून बाहेर पडण्याची तयारी करत होता. 24 जून 2016 रोजी 'ब्रेग्झिट विधेयकावर' जनमत चाचणी घेण्यात आली होती. ज्यामध्ये 51.9% ब्रिटिश नागरिकांनी ब्रेग्झिटसाठी कौल दिला होता, तर 48.1% नागरिक ब्रेग्झिटच्या विरोधात होते.
- या जनमत चाचणीनंतर 43 महिन्यांनी या बाहेर पडण्याच्या कराराला मान्यता मिळाली.
- ब्रिटन 1973 मध्ये 'युरोपीयन युनियन' मध्ये सहभागी झाला होता. त्यानंतर 47 वर्षांनंतर तो बाहेर पडला.

- ब्रिटन हा 'युरोपियन युनियन' मधून बाहेर पडणारा पहिला देश आहे.
- या 'बाहेर पडण्याच्या करारानुसार' 11 महिन्याचा 'संक्रमण काळ' निश्चित केला आहे. ब्रिटिश नागरिक 31 डिसेंबर 2020 पर्यंत युरोपियन महासंघाच्या सदस्य देशांमध्ये काम व व्यवसाय करू शकतात. हा नियम इतर सदस्य देशांनाही लागू असेल.

Mind it ...

युरोपियन युनियन (European Union-EU)

- 'आर्थिक एकीकरण व सामुदायिक बाजारपेठ' या उद्देशाने सन 1957 मध्ये झालेल्या 'रोमच्या तहानुसार' 1957 मध्येच 'युरोपियन आर्थिक समुदाया'ची स्थापना करण्यात आली.
- या तहामध्ये प.जर्मनी, फ्रान्स, बेल्जियम, इटली, नेदरलँड व लक्झेम्बर्ग या 6 देशांचा समावेश होता. (ब्रिटन हा युरोपीयन युनियनचा संस्थापक देश नाही.)
- सन 1973 मध्ये ब्रिटन, डेन्मार्क व आयर्लँड या देशांनी युरोपियन आर्थिक समुदायाचे सदस्यत्व स्विकारले.
- सन 1993 मध्ये झालेल्या 'म्युनिच तहद्वारे' युरोपियन आर्थिक समुदायाच्या ध्येय धोरणात बदल करून त्याचे नामकरण 'युरोपियन युनियन' असे करण्यात आले.
- 'युरोपियन युनियन' ही 'राजकीय व आर्थिक' असे दोन्ही कार्य करणारी एकमेव आंतरराष्ट्रीय संघटना आहे.
- EU द्वारे 1 जाने. 1999 पासून 'युरो' चलनास प्रारंभ. आतापर्यंत 19 देशांनी 'युरो' चलनाचा स्विकार केला आहे. ब्रिटनने युरोचा स्विकार केलेला नव्हता.
- **सध्याचे सदस्य देश** - 27 (ब्रिटन EU मधून बाहेर पडल्याने सदस्य संख्या 28 वरून 27 झाली.)
- **मुख्यालय** - ब्रुसेल्स (बेल्जियम)
- **अध्यक्ष** - चार्ल्स मिशेल

आंतरराष्ट्रीय संघटना

1) SAARC (सार्क)

- **SAARC** : South Asian Association for Regional Cooperation (दक्षिण आशियाई प्रादेशिक सहकार्य संघटना)
  - **स्थापना** : 8 डिसेंबर 1985 (ढाका येथे)
  - **मुख्यालय** : काठमांडू (नेपाळ)
  - **सदस्य देश** : 8 - भारत, पाकिस्तान, अफगाणिस्तान, नेपाळ, भूतान, बांग्लादेश, श्रीलंका, मालदीव. (अफगाणिस्तान 2007 मध्ये सदस्य झाला.)
  - **निरीक्षक देश** : 9 - ऑस्ट्रेलिया, चीन, इराण, जपान, मॉरीशस, म्यानमार, दक्षिण कोरिया, यूएसए, युरोपियन युनियन (EU).
  - **महासचिव** : अमजद हुसेन सीयाल (पाकिस्तान-1 मार्च 2017 पासून)
  - **घोषवाक्य (motto)** : 'Building Bridges'.
  - जगाच्या क्षेत्रफळाच्या 3% क्षेत्रफळ, जगाच्या लोकसंख्येच्या 21% लोकसंख्या व जागतिक अर्थव्यवस्थेच्या 3.8% अर्थव्यवस्था.
  - सार्कचे आपत्ती व्यवस्थापन केंद्र : दिल्ली.
  - 1992 साली सार्क राष्ट्रांनी 'The SAARC Visa Exemption Scheme' सुरू केली.
  - सार्कतर्फे 2008 हे वर्ष 'गुड गव्हर्नन्स इयर' म्हणून साजरे करण्यात आले.
  - सार्क राष्ट्रांदरम्यान झालेला 'South Asian Free Trade Area (SAFTA)' करार 1 जानेवारी 2006 पासून अंमलात आला.
- **सार्क परिषदा :**

परिषद क्र.	वर्ष	ठिकाण
पहिली	7-8 डिसें. 1985	ढाका (बांग्लादेश)
सतरावी	नोव्हें. 2011	अड्डू (मालदीव)
अठरावी	नोव्हें. 2014	काठमांडू (नेपाळ)

2) आसियान

Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)

- स्थापना - बँकॉक जाहीरनाम्यानुसार 8 ऑगस्ट, 1967 रोजी.
  - अध्यक्ष : ली श्येन लूंग (सिंगापूरचे विद्यमान पंतप्रधान)
  - महासचिव : लीम जॉक होई (ब्रुनेई)
  - मुख्यालय : जकार्ता (Indonesia)
  - 10 सदस्य देश : मलेशिया, फिलीपाईन्स, सिंगापूर, इंडोनेशिया, थायलंड, ब्रुनेई, कंबोडिया, लाओस, म्यानमार, व्हिएतनाम (पहिले पाच देश संस्थापक सदस्य आहेत.)
  - निरीक्षक देश : 1) पपुआ न्यु गिनीया 2) तिमोर लेस्ते
  - संवाद भागीदार (Dialogue partners) - जपान, चीन, दक्षिण कोरीया
  - घोषवाक्य (Motto) : एक दृष्टी, एक ओळख, एक समुदाय (One vision, one Identity, One community)
  - 8 ऑगस्ट 2017 रोजी आसियानच्या स्थापनेला 50 वर्षे पूर्ण झाली आहेत.
- परिषदा :
1. 30 वी : 28 ते 29 एप्रिल 2017 - मनिला (फिलीपाईन्स)
  2. 31 वी : 13 व 14 नोव्हें. 2017 - मनिला (फिलीपाईन्स)
  3. 32 वी : 25-28 एप्रिल 2018 - सिंगापूर
  4. 33 वी : 11 ते 15 नोव्हें. 2018 - सिंगापूर
  5. 34 वी : 20-23 जून 2019 - बँकॉक (थायलंड)
  6. 35 वी (नि.) : ऑक्टो.- नोव्हें. 2019 - बँकॉक (थायलंड)
  7. 36 वी (नि.) : एप्रिल - मे 2020 - व्हिएतनाम

3) BRICS

(Brazil, Russia, India, China, South Africa)

- स्थापना : 16 जून 2009
- **BRICS** = ब्राझील, रशिया, इंडिया, चीन, दक्षिण आफ्रिका
- घोषवाक्य : 'सर्व समावेशक वाढ : शाश्वत उपाय' (Inclusive Growth : Sustainable solution.)
- 2010 साली द. आफ्रिका समाविष्ट (कारण अमेरिका, युरोपिय अर्थव्यवस्थेची घसरण होत असताना या देशांच्या अर्थव्यवस्था सक्षम राहिल्या.)
- या संघटनेला 'BRICS' हे नाव प्रसिद्ध अर्थतज्ज्ञ जीम ओ. नील यांच्या 'Building Global Economic BRICS' या पुस्तकावरून देण्यात आले आहे.
- जगातील 41% लोकसंख्या BRICS देशांमध्ये राहते.
- BRICS देशांचा GDP जगाच्या GDP च्या 23% आहे.

➤ ब्रिक्स परिषदा :

परिषदेचा क्र.	वर्ष	स्थळ
पहिली	जून 2009	येकाटेरिनबर्ग (रशिया)
आठवी	ऑक्टो. 2016	बेनॉलिम, गोवा (भारत)
नववी	सप्टें. 2017	शियामेन (चीन)
दहावी	जुलै 2018	जोहान्सबर्ग (द.आफ्रिका)
अकरावी	नोव्हें.2019	ब्राझील
बारावी (नि.)	2020	रशिया

4) G - 20

- **G - 20** म्हणजेच 'Group of 20 Nations'.
- स्थापना : 1996 च्या आशियायी आर्थिक संकटावर मात करण्यासाठी 26 सप्टें. 1999 रोजी या संस्थेची स्थापना करण्यात आली.
- सदस्य : 19 वैयक्तिक देश + EU (European Union) = 20
भारत हा संस्थापक देश आहे.
- मुख्यालय : या संघटनेला मुख्यालय नाही.
- अध्यक्ष : शिंजो अबे - जपानचे राष्ट्राध्यक्ष (2019; संबंधीत वर्षाची परिषद

ज्या देशात होते त्या देशाचा प्रमुख त्या वर्षापुरता अध्यक्ष असतो.)

* **उद्देश :**

1. आंतरराष्ट्रीय वित्तीय व्यवस्थेमध्ये स्थिरता आणण्यासाठी.
  2. उच्चस्तरीय धोरणात्मक चर्चा, अभ्यास व पुनर्पाहणी करण्यासाठी.
- **सदस्य :** सदस्य देशांचे राष्ट्रप्रमुख, वित्तमंत्री आणि केंद्रीय बँकांचे गव्हर्नर हे या संघटनेच्या बैठकीस उपस्थित असतात.
  - जगाच्या स्थूल जागतिक उत्पन्नाच्या 90% उत्पन्न या संघटनेच्या सदस्य देशांचे आहे. तर जगाच्या एकूण व्यापाराच्या 80% व्यापार या संघटनेच्या सदस्य देशांमध्ये चालतो.
  - जगाच्या 2/3 लोकसंख्या व जगाच्या 1/2 भूप्रदेश या संघटनेच्या सदस्य देशांनी व्यापले आहे.

➤ **परिषदा / संमेलने :**

परिषदेचा क्र.	वर्ष	ठिकाण
पहिली	नोव्हें. 2008	वॉशिंग्टन (यूएसए)
अकरावी	सप्टें. 2016	हाँगझौ (चीन)
बारावी	जुलै 2017	हॅमबर्ग (जर्मनी)
तेरावी	नोव्हें.-डिसें 2018	ब्युनोस आयरेस (अर्जेन्टिना)
चौदावी	28-29 जून 2019	ओसाका (जपान)
पंधरावी (नि.)	2020	सौदी अरेबिया
सोळावी (नि.)	2022	भारत

‘इतर आंतरराष्ट्रीय संघटनां’ विषयी अनुषांगिक व अद्ययावत माहिती

- ☞ जागतिक आर्थिक मंचाची 50 वी वार्षिक बैठक दाओस, स्वित्झर्लंड या ठिकाणी झाली. या बैठकीचा कालावधी 21 ते 24 जानेवारी 2020 असा होता.
- ही बैठक प्रत्येक वर्षाच्या सुरुवातीस जागतिक प्रादेशिक आणि उद्योगांच्या अजेंड्यावर चर्चा करण्यासाठी जागतिक नेत्यांना एकत्र आणून घेण्यात येते.
- या 50 व्या बैठकीत सर्वभागधारकांसाठी सकारात्मक परिणाम देणाऱ्या जागतिक, प्रादेशिक आणि राष्ट्रीय पुढाकारांवर लक्ष केंद्रित केले जाईल.
- ☞ जागतिक शाश्वत विकास बैठक 29 जानेवारी ते 31 जानेवारी 2020 दरम्यान नवी दिल्ली या ठिकाणी पार पडली.
संकल्पना : "Towards 2030 : Making The Decade Count"
- ☞ 30 जानेवारी 2020 रोजी युरोपियन युनियन संघातून ब्रिटन हा देश अधिकृतरीत्या बाहेर पडला. म्हणून सध्याची युरोपियन युनियन संघाची सदस्य संख्या 27 झाली आहे.

Be Aware About It...

☞ पाकिस्तान 'करड्या यादी' तच कायम

- Financial Action Task Force ने (F-TF) पाकिस्तानला करड्या यादीतच कायम ठेवले असून 'लष्कर ए तोयबा' आणि 'जैश ए मोहम्मद' यासारख्या दहशतवादी संघटनांना होणारे आर्थिक सहाय्य रोखण्यात अपयश आल्यास कडक कारवाई करण्याचा देखील इशारा पाकिस्तानला दिला आहे.
- दहशतवादी कारवायांना होणारे अर्थसाह्य रोखण्यात यश आल्याचा दावा करून F-TF च्या तावडीतून सुटका करून घेण्याचे पाकिस्तानचे प्रयत्न फोल ठरले आहेत.
- F-TF च्या पॅरीसमध्ये झालेल्या महत्वाच्या बैठकीत हा निर्णय घेण्यात आला आहे.
- पाकिस्तानला करड्या यादीत कायम ठेवण्यात आल्याने त्यांना आता आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी, जागतिक बँक, एशियन डेव्हलपमेंट बँक आणि युरोपीय समुदायाकडून आर्थिक सहाय्य मिळण्यात अडचणी येणार आहेत. त्यामुळे आर्थिक संकटात असलेल्या पाकिस्तानच्या समस्यांमध्ये आणखी भर पडणार आहे. F-TF च्या आदेशांचे पालन करण्यात अपयश आल्यास पाकिस्तानला उत्तर कोरिया आणि इराणसह काळ्या यादीत टाकले जाऊ शकते.

☞ हाफीज सईदला अकरा वर्षे कारावास

- दहशतवाद्यांना पैसे पुरवल्याबद्दल कुख्यात दहशतवादी हाफीज सईदला 12 फेब्रुवारी 2020 रोजी अकरा वर्षांचा कारावास सुनावण्यात आला.
- पाकिस्तानमधील लाहोर येथील दहशतवाद प्रतिबंधक न्यायालयाने ही शिक्षा सुनावली.
- हाफीज सईद हा मुंबई हल्ल्याचा सूत्रधार असून जमात उद दवाचा मोरक्या आहे. त्याच्यावर एक कोटी अमेरिकी डॉलरचे इनाम लावले होते. तसेच संयुक्त राष्ट्रसंघाने त्याला दहशतवादी सूचित टाकले होते.

- दहशतवाद्यांना पैसा पुरवल्या प्रकरणी पाकिस्तान कारवाई करित नसल्याने जागतिक आर्थिक कृती दलाने पाकिस्तानला करड्या यादीत टाकल्याच्या पार्श्वभूमीवर पाकिस्तानने वरील कृती केली असल्याचे बोलले जात आहे.

☞ अमेरिकेच्या हल्ल्यात इराणचे सर्वोच्च लष्करी अधिकारी ठार

- अमेरिकेने तीन जानेवारी 2020 रोजी पहाटे बगदादच्या आंतरराष्ट्रीय विमानतळावर हवाई हल्ला करून इराणचे सर्वोच्च लष्करी अधिकारी कासीम सुलेमानी यांना ठार मारले त्यामुळे आखातात तणाव निर्माण झाला आहे.

☞ भारत- अमेरिका 2+2 संवाद संपन्न

- भारत आणि अमेरिका यांच्यातील द्वितीय 2+2 संवाद 18 डिसेंबर 2019 रोजी वॉशिंग्टन डी.सी. येथे पार पडला. यावेळी संरक्षण क्षेत्रातील तंत्रज्ञानाच्या हस्तांतरासाठी महत्त्वाचा ठरणारा 'औद्योगिक सुरक्षा करार' केला गेला. या संवाдалा भारताचे परराष्ट्र व्यवहार मंत्री एस. जयशंकर आणि संरक्षण मंत्री राजनाथ सिंह तसेच त्यांचे अमेरिकन समपदस्थ उपस्थित होते.
- भारत आणि अमेरिका यांच्यात 'Defence Technology Trade Initiative (DTTI)' अंतर्गत अंतराळ मोहिमा आणि संरक्षण सहकार्याविषयीचे तीन करार करण्यात आले.

☞ 'गांधी नागरिकत्व शिक्षण पुरस्कारा'ची पोर्तुगालमध्ये स्थापना

- महात्मा गांधी यांच्या आदर्शांच्या प्रसाराला चालना देण्याच्या हेतुने 'गांधी नागरिकत्व शिक्षण पुरस्कारा'ची स्थापना केल्याची घोषणा पोर्तुगालचे पंतप्रधान आंतोनिओ कोस्टा यांनी जाहीर केले. राष्ट्रपती भवनामध्ये आयोजित करण्यात आलेल्या 'National Committee for Commemoration of Mahatma Gandhi's 150 th Birth Anniversary' च्या बैठकीत त्यांनी ही घोषणा केली.
- दरवर्षी या पुरस्कार महात्मा गांधीच्या वेगवेगळ्या विचार आणि उद्गारांनी प्रेरित झालेला असेल. पहिल्या पुरस्कार प्राण्यांचे कल्याण या विषयाला पाहिलेला असेल.

☞ 'एको : आठ आफ्रिकन देशांचे समान चलन'

- पश्चिम आफ्रिकेतील आठ देशांनी (CFA Franc) या आपल्या समान चलनाचे नाव बदलून 'एको'(ECO) ठेवण्याला मंजुरी दिली आहे. हे चलन 2020 मध्ये वापरात येणार आहे. आयव्हीरी कोस्ट, माली, बुर्किना, फासो, बेनिन, नायजर, सेनेगल, टोगो आणि गिनी- बिसाऊ या देशांमध्ये आधीच्या 'सीएफए फ्रँक' जागी आता 'एको' वापरले जाणार आहे.
- 'सीएफए फ्रँक' ची सुरुवात 1945 मध्ये करण्यात आली होती. ते चलन पश्चिम आफ्रिकेतील 8 आणि मध्य आफ्रिकेतील 6 देशांमध्ये दोन स्वतंत्र स्वरूपात वापरले जात होते. या चलनांना फ्रेंच ट्रेडरीची हमी लाभलेली होती.

☞ मानुएल मारेरो क्रुझ : क्यूबाचे 40 वर्षांतील पहिले पंतप्रधान

- क्यूबाचे पंतप्रधान म्हणून मानुएल मारेरो क्रुझ यांनी डिसेंबर 2019 मध्ये पदभार स्वीकारला. क्यूबाला 40 वर्षांनंतर लाभलेले ते पहिलेच पंतप्रधान ठरले आहेत. क्रुझ यांची पंतप्रधानपदी नियुक्ती क्यूबन राष्ट्रपती मिगुएल दियाझकोनल यांनी केली. त्याआधी ते देशाचे पर्यटन मंत्री म्हणून कार्यरत होते.

☞ अफगाणिस्तानच्या राष्ट्रपतिपदी अश्रफ घनी यांची निवड

- अफगाणिस्तानमध्ये राष्ट्रपतीपदासाठी झालेल्या निवडणुकीत विद्यमान राष्ट्रपती अश्रफ घनी हे पुन्हा विजयी झाले आहेत. अफगाणिस्तान 28 सप्टेंबर 2019 रोजी राष्ट्रपतिपदासाठी मतदान झाले होते. त्यामध्ये अश्रफ घनी आणि मुख्य कार्यकारी अधिकारी अब्दुल्ला यांच्यात मुख्य लढत होती.
- अफगाण निवडणूक आयोगाने 29 डिसेंबर 2019 रोजी या निवडणुकीच्या निकालांची अधिकृत घोषणा केली त्यानुसार घनी यांना या निवडणुकीत 50.64 टक्के तर अब्दुल्ला अब्दुल्ला यांनी 39.52 टक्के मते मिळली.

☞ इराणची अणुकरारातून पूर्ण माघार

- अमेरिकेच्या हवाई हल्ल्यात इराणाचे सर्वोच्च लष्करी नेते जनरल कासेम सोलेमनी ठार झाल्यानंतर इराणेन 5 जानेवारी 2020 रोजी अणुकरार

विषयीच्या 'संयुक्त सर्वसमावेशक कृती आराखड्या'तून (Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)) आपण पूर्ण माघार घेत असल्याचे जाहीर केले. या करारातून अमेरिकेने 2018 मध्ये माघार घेतली होती.

🗨️ **पलाऊ : प्रवाळांच्या संरक्षणासाठी सनस्क्रीनवर बंदी घालणारा प्रथम देश**

- प्रशांत (Pacific) महासागरातील पलाऊ (Palau) या बेटांच्या देशाने प्रवाळांच्या (Corals) संरक्षणासाठी 1 जानेवारी 2020 पासून 'सनस्क्रीन' क्रीम्सवर बंदी लागू केली आहे. अशी बंदी लागू करणारा पलाऊ हा जगातील पहिला देश ठरला आहे.
- या देशाने प्रवाळांना हानिकारक ठरण्या 'सनस्क्रीन' मधील 10 घटकांवर बंदी घातली आहे.

🗨️ **ख्रिस्तिना कोच : एकाच मिशनदरम्यान अंतरिक्षात सर्वाधिक काळ व्यतीत करणाऱ्या महिला अंतराळवीर**

- अमेरिकन अंतरिक्ष संशोधन संस्था 'नासा' च्या ख्रिस्तिना कोचा या एकाच मिशनदरम्यान अंतरिक्षात सर्वाधिक काळ व्यतीत करणाऱ्या महिला अंतराळवीर ठरल्या आहेत.
- यापूर्वीचा पेगी व्हिटसन यांचा 289 दिवसांचा विक्रम कोच यांनी 28 डिसेंबर 2019 रोजी मोडला. 14 मार्च 2019 रोजी आंतरराष्ट्रीय अंतराळ स्थानकावरील (ISS) त्यांचे अभियान सुरू झाले होते.
- एकाच मिशनदरम्यान अंतरिक्षात सर्वाधिक काळ व्यतीत करणारा पुरुष अंतराळवीर हा विक्रम नासाच्या स्कॉट केली यांच्या नावावर आहे. त्यांनी 2015 ते 2016 दरम्यान सलग 340 दिवस अंतरिक्षात व्यतीत केले होते.

🗨️ **'बोगाइनविले' या नवीन देशाची निर्मिती**

- पॅसिफिक महासागराच्या बेटांमधील बोगाइनविले (Bougainville) या बेटांमध्ये पापुआ न्यू गिनी या देशापासून स्वतंत्र होण्यासाठी डिसेंबर 2019 मध्ये जनमत घेण्यात आले.
- सार्वमत चाचणीत 85 टक्के लोकांनी मतदान केले. त्यापैकी 97.7 टक्के

लोकांनी स्वतंत्र होण्याच्या बाजूने मतदान केले. त्यामुळे पापुआ न्यू गिनी देशापासून स्वतंत्र होण्याचा बोगाइनविलेचा मार्ग मोकळा झाला आहे. बुका हे या प्रदेशातील एक मुख्य शहर आहे. या सार्वमताच्या निकालानंतर तेथे उत्सव साजरा करण्यात आला.

👉 युनिसेफ वार्षिक अहवाल

- 'संयुक्त राष्ट्र बालक निधी' ने (United Nations children's Fund- UNICEF) 31 डिसेंबर 2019 रोजी आपला वार्षिक अहवाल प्रसिद्ध केला. या अहवालातील माहितीनुसार जगभरातील विविध देशांमध्ये सन 1989 पासून बालकांवर होणाऱ्या हल्ल्यांमध्ये वाढ झालेली आहे. सन 2010 पासून जगभरातील 1,70,000 बालकांना गंभीर अशा हिंसेला सामोरे जावे लागले. त्यामुळे युनिसेफने सन 2010 ते 2019 या दशकाला 'प्राणघातक दशक' (Deadly Decade) असे संबोधले आहे.
- सन 2010 पासून बालकांवर होणाऱ्या हल्ल्यांमध्ये तीन पटीने वाढ झालेली आहे. या कालावधीत बाल हिंसाचाराच्या साधारणतः दररोज 45 इतक्या घटना घडल्या.
- सन 2018 या वर्षात बालकविरोधी गंभीर असे 24,000 गुन्हे घडले. त्यामध्ये प्रामुख्याने हत्या, त्यांना अपंग करणे, लैंगिक छळ, अपहरण, मानवी मदत नाकारणे, शाळा आणि दवाखाने येथे हल्ले करणे इत्यादी घटनांचा समावेश आहे.

👉 जगातील पहिले विद्युत विमान

- जगातील पहिल्या पूर्ण विद्युत विमानाचे चाचणी उड्डाण 10 डिसेंबर 2019 रोजी यशस्वीरित्या पार पडले. हे उड्डाण कॅनडामधील व्हॅंकुव्हरपासून (Vancouver) जवळच असलेल्या बोटोपर्यंत असे झाले.

👉 ऑस्ट्रेलियातील वनव्यांची भीषण परिस्थिती

- ऑस्ट्रेलियामध्ये डिसेंबर 2019 मध्ये पेटलेल्या वणण्यांनी उग्र स्वरूप धारण केले होते. देशाने आपत्तीजनक आगीचा इशारा (Catastrophic Warning) देऊन न्यू साऊथ वेल्स (एनएसडब्ल्यू) भागामध्ये आणीबाणी जाहीर केली होती.

☞ आंतरराष्ट्रीय वनस्पती आरोग्य वर्ष

- संयुक्त राष्ट्र संघटनेतर्फे 2020 हे साल 'आंतरराष्ट्रीय वनस्पती आरोग्य वर्ष' म्हणून साजरे करण्यात येत आहे. या माध्यमातून पीक संरक्षणाबाबत जागतिक स्तरावर लोकांमध्ये जनजागृती करण्यात येणार आहे. त्याचबरोबर लोकांची उपासमार, दारिद्र्यनिर्मूलन, पर्यावर संरक्षण आणि आर्थिक विकास यांवर लक्ष केंद्रित केले जाणार आहे.

☞ चीन : इंटरनेट स्वातंत्र्याचे सर्वाधिक उल्लंघन करणारा देश :-

- 'द फ्रीडम हाऊस' या संस्थेने नोव्हेंबर 2019 मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या 'क्रायसिस ऑफ सोशल मीडिया' शीर्षकाखालील 'द फ्रीडम ऑफ नेट रिपोर्ट 2019' नुसार जुलै 2018 ते मे 2019 दरम्यान जागतिक इंटरनेट स्वातंत्र्याच्या स्थितीमध्ये एकंदर घट झाली आहे.
- या अभ्यासासाठी 65 देशांचे मूल्यांकन करण्यात आले.
- या अहवालानुसार भारताचे एकूण गुण 55 असून भारतातील इंटरनेट सेवा अंशतः मुक्त (Partly Free) आहेत.
- पाकिस्तानचे गुण 26 असून सलग नवव्या वर्षी तो 'मुक्त नाही' वर्गवारीत आहे, तर चीनला 10 गुण मिळाले असून तो 'मुक्त नाही' वर्गवारीत आहे. तसेच सलग चौथ्या वर्षी चीन इंटरनेट स्वातंत्र्याचे सर्वाधिक उल्लंघन करणारा देश ठरला आहे.
- इंटरनेट स्वातंत्र्यामध्ये सर्वाधिक सुधारणा इथिओपिया या देशाने केली आहे.

☞ ऑक्सफर्डद्वारे 'Climate Emergency' हा 'सन 2019 चा शब्द' घोषित :

- ऑक्सफर्ड शब्दकोशाकडून 'Climate Emergency' या शब्दप्रयोगाला 'सन 2019 चा शब्द' म्हणून घोषित करण्यात आले आहे. 'Oxford Corpus' च्या मते, 2018 पासून 'Climate Emergency' या शब्दप्रयोगाचा वापर 100 पटींनी वाढलेला दिसून येतो.
- **Word of the year म्हणजे काय?**
- एखाद्या वर्षातील, आजूबाजूची परिस्थिती वर्णित करणारा शब्द म्हणजे

Word of the year होय.

👉 **11 वी ब्रिक्स परिषद :**

- ब्राझिलिया ब्राझील येथे 13-14 नोव्हेंबर 2019 दरम्यान 11 व्या ब्रिक्स (BRICS) परिषदेचे आयोजन करण्यात आले. 'नावीन्यपूर्ण भवितव्यासाठी आर्थिक वाढ' (Economic Growth for an Innovative future) हे या परिषदेचे शीर्षक होते. या परिषदेत ब्राझिलीया घोषणापत्र स्वीकारण्यात आले.

👉 **जपानचे पंतप्रधान शिंझो अबे यांची विक्रमी कारकीर्द :**

- जपानचे पंतप्रधान शिंझो अबे हे जपानमधील घटनात्मक सरकारच्या इतिहासातील सर्वाधिक काळ पंतप्रधानपदी असलेले नेते ठरले.
- 20 नोव्हें. 2019 हा शिंझो अबे यांचा कार्यालयीन कामकाजाचा 2887 वा दिवस होता.
- याआधी कस्तुरा तारो (Kastura Taro) यांच्या नावावर (2883) हा विक्रम होता.
- मस्तुरा तारो हे 1901 ते 1913 या कालावधीत 3 वेळा जपानचे पंतप्रधान होते.

👉 **युवा विद्यापीठ क्रमवारी 2019 : 'नेचर' शोधपत्रिका :**

- विज्ञान क्षेत्रातील प्रसिद्ध 'नेचर' या शोधपत्रिकेने जगभरातील युवा विद्यापीठांची क्रमवारी जाहीर केली. या क्रमवारीत एकुण 175 विद्यापीठांचा समावेश असून, त्यामध्ये चीनमधील राष्ट्रीय विज्ञान अकादमी पहिल्या क्रमांकावर आहे.

- **पहिली पाच विद्यापीठे :**

क्र.	विद्यापीठ	देश
1.	राष्ट्रीय विज्ञान अकादमी	चीन
2.	नानयांग तंत्रज्ञान विद्यापीठ	सिंगापूर
3.	प्रगत विज्ञान आणि तंत्रज्ञान विद्यापीठ कोरिया	दक्षिण कोरिया
4.	विज्ञान आणि तंत्रज्ञान विद्यापीठ, हॉंगकाँग	चीन

5. किंग अब्दुल्ला विज्ञान आणि तंत्रज्ञान सौदी अरेबिया
विद्यापीठ

- नेचन शोधपत्रिका यादीतील भारतीय विद्यापीठांची क्रमवारी :
क्रमवारी विद्यापीठ

16. होमी भाभा राष्ट्रीय शोध संस्था - मुंबई

20. भारतीय विज्ञान शिक्षण आणि संशोधन संस्था,
पुणे (आयसर)

26. आयसर भोपाळ

40. जवाहरलाल नेहरू सेंटर फॉर अॅडव्हान्स् सायंटिफिक
रिसर्च बंगळूरु.

48. आयसर, कोलकाता

☞ **भारत-जपान पहिली 2+2 मंत्री परिषद :**

- भारताचे परराष्ट्रमंत्री एस. जयशंकर आणि संरक्षणमंत्री राजनाथ सिंग यांनी 30 नोव्हें. 2019 रोजी जपानचे परराष्ट्रमंत्री मोतेगी ताशीमित्सू (MOTEGI TESHIMITSU) आणि संरक्षणमंत्री कोनो तारो (Kono Taro) यांची नवी दिल्ली येथे पहिल्या भारत-जपान 2+2 मंत्री परिषदेत भेट घेतली.

- दोन्ही देशांतील 'धर्मा गार्डियन 2019' आणि 'शिनायू मैत्री (Shinyuv Maitri) 2019' या दोन लष्करी सरावांचे स्वागत करून या मंत्र्यांनी अशा सरावाची गरज व्यक्त केली.

अ) विशेष कामगिरी

अरविंद कृष्णा

- पूर्ण नाव : अरविंद विजय कृष्णा
- जन्म : 1962 (पश्चिम गोदावरी, आंध्रप्रदेश)
- 31 जानेवारी 2020 रोजी 'इंटरनॅशनल बिजनेस मशीन कॉर्पोरेशन' (IBM) च्या मुख्य कार्यकारी अधिकारीपदी (CEO) निवड. (6 एप्रिल 2020 रोजी पदभार स्विकारणार)

- अल्पपरिचय :
- अरविंद कृष्णा यांचे वडील विजय कृष्णा हे भारतीय लष्करामध्ये लष्करी अधिकारी होते.
- 1985 मध्ये IIT, कानपूर येथून 'इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग' पूर्ण केले.
- 1990 साली अमेरिकेतील इलिमॉइस विद्यापीठातून इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंगमध्ये पीएचडी पदवी प्राप्त केली.
- 1990 मध्ये 'इंटरनॅशनल बिजनेस मशीन कॉर्पोरेशन' (IBM) या अमेरिकेतील प्रसिद्ध सॉफ्टवेअर कंपनीमध्ये कारकीर्दीला सुरुवात.
- IBM मध्ये विविध जबाबदाऱ्या आणि पदे भूषविली.
- IBM ने 2018 साली 'रेड हॅट' नावाची सॉफ्टवेअर कंपनी खरेदी (34 अब्ज डॉलर) केली. या कंपनीच्या अधिग्रहणात अरविंद यांनी अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावली.
- त्यांच्या नावावर एकूण 15 पेटंट जमा आहेत.
- ते आयईईई आणि एसीएम जर्नल्सचे संपादक देखील आहेत.
- 2015 : IBM कंपनीचे वरिष्ठ उपाध्यक्ष बनले.
- 31 जाने. 2020 : IBM चे 10 वे CEO म्हणून निवड.

- 6 एप्रिल 2020 : IBM च्या 9 व्या CEO असलेल्या गिन्नी रोमेट्टी यांच्याकडून CEO पदाचा पदभार स्विकारणार.

Mind it...

जागतिक तंत्रज्ञान क्षेत्रातील विविध कंपन्यांमधील
भारतीय वंशाच्या व्यक्तींचे प्रभुत्व

कंपनी	मुख्य कार्यकारी अधिकारी (CEO)
1) मायक्रोसॉफ्ट	सत्या नाडेला
2) गुगल अँड अल्फाबेट	सुंदर पिचई
3) अँडोब	शंतनू नारायण
4) मास्टरकार्ड	अजय बंगा
5) IBM	अरविंद कृष्णा

(संदर्भ : gktoday.in, दै. Times of India व सकाळ दि. 1/2/2020)

(ब) निधन

डॉ. आर. के. पचौरी

- पूर्ण नाव : राजेंद्र कुमार पचौरी
- जन्म : 20 ऑगस्ट 1940 - नैनिताल (उत्तराखंड)
- निधन : 13 फेब्रु. 2020 - नवी दिल्ली
- ख्यातनाम पर्यावरणतज्ज्ञ व 'द एनर्जी अँड रिसर्च इन्स्टिट्यूट' (TERI) चे संस्थापक संचालक.

- अल्पपरिचय :
- लखनौ व 'इंडियन रेल्वेज् इन्स्टिट्यूट ऑफ मेकॅनिकल अँड इलेक्ट्रिकल इंजिनिअरिंग' (जमशेदपूर) मध्ये महाविद्यालयीन शिक्षण पूर्ण केले.
- वाराणसी येथील 'डिझेल लोकोमोटिव्ह वर्क्स' (भारतीय रेल्वे) मध्ये व्यवसायास प्रारंभ केला.

- अमेरिकेतील 'नॉर्थ कॅरोलिना स्टेट युनिव्हर्सिटी' मधून 1972 साली औद्योगिक अभियांत्रिकी मध्ये एमएस पदवी मिळवली, तर 1974 मध्ये 'औद्योगिक अभियांत्रिकी व अर्थशास्त्र' विषयात पीएचडी प्राप्त केली.
- 1982 : 'The Energy and Resources Institute' (TERI), नवी दिल्ली चे **संचालक** बनले.
- 2002 ते 2015 : हवामान बदलासंबंधीच्या आंतरशासकीय पॅनेलचे (Intergovernmental Panel on Climate Change : IPCC) 3 रे अध्यक्ष. IPCC ही UNO (संयुक्त राष्ट्रसंघ) ची पर्यावरण बदलविषयक मूल्यमापन संस्था आहे. ते IPCC चे अध्यक्ष असताना IPCC ला 2007 चा शांततेचा नोबेल पुरस्कार मिळाला.
- **भूषविलेली इतर पदे :**
  - 1) सदस्य - बोर्ड ऑफ गव्हर्नर्स, श्रीराम साइन्टीफिक अँड इंडस्ट्रियल रिसर्च फाउंडेशन (सप्टें. 1987)
  - 2) सदस्य - बोर्ड ऑफ इंटरनॅशनल सोलर एनर्जी सोसायटी (1991-1997)
  - 3) सदस्य - World Resources Institute Council (1992)
  - 4) अध्यक्ष - जागतिक ऊर्जा परिषद (1993-1995)
  - 5) अध्यक्ष - आंतरराष्ट्रीय ऊर्जा अर्थशास्त्र संघटना (1992 पासून)
  - 6) हंगामी सल्लागार - संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम (UNDP) (1994-1999)
  - 7) सदस्य - भारतीय पंतप्रधानांची आर्थिक सल्लागार परिषद
    - त्यांनी गरीबांपर्यंत स्वच्छ ऊर्जेचा पुरवठा करता यावा यासाठी 'Lighting a Billion Live's' (LaBL) नावाचा उपक्रम (2008 साली) राबवला होता.
- **लेखन :**
  - 1) 'Return to Almora' कादंबरी (2010)
  - 2) 'Moods and Musings' कवितासंग्रह
- **सन्मान व पुरस्कार :**
  - 1) 2001 : पद्मभूषण

- 2) 'Nature' News maker of the year 2007
- 3) 2008 : पद्मविभूषण
- 4) 2009 : जपान सरकारचा 'Order of the Rising Sun-Gold and Silver star' सन्मान
- 5) 2010 : फिनलँड सरकारचा 'Order of the white rose of Finland' पुरस्कार
- 6) फ्रेंच सरकारचा 'Officer of the Legion of Honour' पुरस्कार
(टीप : i) TERI चे विद्यमान महासंचालक : डॉ. अजय माथुर
ii) IPCC चे विद्यमान अध्यक्ष : होसुंग ली, IPCC चे मुख्यालय : जिनेव्हा, स्वित्झर्लँड)

विद्या बाळ

- पूर्ण नाव : विद्या दत्तात्रय बाळ
- जन्म : 12 जानेवारी 1937 - पुणे
- निधन : 30 जानेवारी 2020 - पुणे
- ज्येष्ठ सामाजिक कार्यकर्त्या, लेखिका, संपादक व पत्रकार.
- अल्पपरिचय :
- विद्या बाळ या 'विद्याताई' म्हणून सर्वत्र ओळखल्या जात.
- लोकमान्य टिळकांचे सहाकारी न. चिं. केळकर हे विद्याताईंचे आजोबा होते.
- त्यांनी पुण्यातील फर्ग्युसन महाविद्यालयामधून अर्थशास्त्र विषयात बी. ए. केले.
- पुणे आकाशवाणीवर कार्यक्रम सादरकर्त्या म्हणून त्यांनी दोन वर्षे नोकरी केली.
- त्यानंतर 1964 ते 1983 या काळात त्या 'स्त्री' मासिकाच्या सहायक संपादक झाल्या आणि 1983 ते 1986 या काळात मुख्य संपादक

म्हणून काम केले.

- तेथून बाहेर पडून विद्याताईंनी ऑगस्ट 1989 मध्ये 'मिळून साऱ्याजणी' हे मासिक सुरु केले. या मासिकाच्या त्या संस्थापक - संपादक होत्या. या मासिकात पहिल्या 20 वर्षात प्रकाशित झालेल्या निवडक 45 लेखांच्या संग्रहाचे 'स्त्रीमिती' नावाचे पुस्तक 2012 साली प्रकाशित झाले (संपादिका : डॉ. नीलिमा गुंडी).
- 1981 : त्यांनी 'नारी समता मंच' या संस्थेची स्थापना केली.
- ग्रामीण स्त्रियांमध्ये आत्मभान जागृत करणाऱ्या 'ग्रोइंग टुगेदर' या प्रकल्पाच्या प्रकल्पप्रमुख म्हणून त्यांनी काम केले.
- महिलांना व्यक्त होण्यासाठी एखादे व्यासपीठ उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने विद्याताईंनी 'बोलते व्हा' हे केंद्र सुरु केले. अशा स्वरूपाच्या व्यासपीठाची पुरुषांनाही असलेली गरज लक्षात घेऊन 2008 मध्ये पुरुष संवाद केंद्र सुरु करण्यात आले.
- **संस्था व केंद्रे :**
विद्या बाळ यांच्या मार्गदर्शनाखाली, पुण्यात खालील संस्था व केंद्रे स्थापन झाली. या संस्था चालविण्यामध्ये त्यांचा सहभाग होता :
  - i) नारी समता मंच
  - ii) मिळून साऱ्या जणीं
  - iii) अक्षरस्पर्श ग्रंथालय
  - iv) साथ-साथ विवाह अभ्यास मंडळ
  - v) पुरुष उवाच अभ्यासवर्ग
  - vi) पुरुष संवाद केंद्र
- **प्रकाशित साहित्य :**
  - अ) कादंबरी :
    - i) तेजस्विनी
    - ii) वाळवंटातील वाट
  - ब) अनुवादित कादंबरी :
    - i) जीवन हे असं आहे
    - ii) रात्र अर्ध्या चंचाची
  - क) चरित्र : i) कमलाकी (डॉ. कमलाबाई देशपांडे यांचे चरित्र)
  - ड) स्फुट लेखांचे संकलन :
    - i) अपराजितांचे निःश्वास (संपादित)
    - ii) कथा गौरीची (सहलेखिका - गीताली वि. मं. आणि वंदना भागवत)

- iii) डॉटर्स ऑफ महाराष्ट्र
- iv) तुमच्या माझ्यासाठी
- v) मिळवतीची पोतडी (संपादित, सहसंपादिका मेधा राजहंस)
- vi) शोध स्वतःचा
- vii) संवाद
- viii) साकव

इ) विद्या बाळ यांच्या विषयीची पुस्तके :

- i) विद्याताई आणि .... (अंजली मुळे आणि आशा साठे)

- पुरस्कार :

- i) आगरकर पत्रकारिता पुरस्कार
- ii) कमल प्रभाकर पाध्ये ट्रस्टचा पुरस्कार
- iii) शंकरराव किलोस्कर पुरस्कार
- iv) सामाजिक कृतज्ञता निधीतर्फे देण्यात येणारा सामाजिक कृतज्ञता जीवनगौरव पुरस्कार
- v) स्त्री-समस्यांविषयक कार्य व पत्रकारिता यांबद्दल फाय फाऊंडेशनचा पुरस्कार

(संदर्भ : marathi.thewire.in, दै. महाराष्ट्र टाइम्स व सकाळ
दि. 31/1/2020)

Be Aware About It...

☞ ज्येष्ठ कवयित्री अनुराधा पाटील (गौरव)

- 'कदाचित अजूनही' यासारख्या साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त कवितासंग्रहासह साहित्यक्षेत्रात महत्त्वपूर्ण योगदान देणाऱ्या ज्येष्ठ कवयित्री अनुराधा पाटील यांना राज्य सरकारतर्फे देण्यात येणारा 'विंदा करंदीकर जीवनगौरव पुरस्कार' 27 फेब्रुवारी रोजी मराठी भाषा गौरव दिनी हा पुरस्कार त्यांना वितरित करण्यात आला.

☞ नरेंद्र चपळगावकर, मंगला गोडबोले यांचा गौरव

- उत्कृष्ट मराठी वाङ्मय निर्मितीसाठी मराठी भाषा विभागाच्या वतीने दिल्या जाणाऱ्या यशवंतराव चव्हाण राज्य वाङ्मय पुरस्कारा साठी नरेंद्र चपळगावकर मंगला गोडबोले, जयराज साळगावकर, प्राजक्त देशमुख आदी दिग्गजांसह एकूण 35 जणांना 27 फेब्रुवारी 2020 रोजी मराठी राजभाषा दिनी गौरविण्यात आले.

☞ श्री श्रीनिवासन (नियुक्ती)

- भारतीय-अमेरिकी न्यायाधीश पद्मनाभन श्रीकांत उर्फ श्री श्रीनिवासन यांची वॉशिंग्टन येथील शक्तीशाली फेडरल सर्किट न्यायालयाच्या मुख्य न्यायाधीशपदी 12 फेब्रुवारी 2020 रोजी नियुक्ती करण्यात आली आहे.
- अमेरिकेच्या सर्वोच्च न्यायालया खालोखाल महत्त्व असलेल्या या न्यायालयाचे प्रमुख पद सांभाळणारे श्रीनिवासन हे दक्षिण आशियाई वंशाचे पहिले व्यक्ती ठरले आहेत.
- अमेरिकेचे तत्कालीन अध्यक्ष बराक ओबामा यांनी मे 2013 मध्ये श्रीनिवासन यांची डिस्ट्रिक्ट ऑफ कोलंबिया सर्किटच्या युनायटेड स्टेट्स कोर्ट ऑफ अपिलचे न्यायाधीश म्हणून नियुक्ती केली होती.

☞ भारतीय वंशाच्या दोन महिला अमेरिकेत न्यायाधीशपदी

- अमेरिकेच्या न्यूयॉर्क राज्यातील गुन्हेगारी आणि दिवाणी अशा दोन न्यायालयांमध्ये भारतीय वंशाच्या अनुक्रमे अर्चना राव आणि दीपा आंबेकर या दोन महिला अॅटर्नीची न्यायाधीशपदी नेमणूक करण्यात आली.

- अर्चना राव यांची न्यायाधिश म्हणून न्यूयॉर्क सिटी येथील गुन्हेरी न्यायालयात नियुक्ती करण्यात आली.

☞ ऋषी सुनक ब्रिटनचे नवे अर्थमंत्री

- ब्रिटनमध्ये 13 फेब्रुवारी 2020 रोजी मंत्रिमंडळाची पुनर्रचना करताना पंतप्रधान बोरीस जॉन्सन यांनी 39 वर्षांचे भारतीय वंशाचे राजकीय नेते ऋषी सुनक यांची देशाचे नवे अर्थमंत्री म्हणून नेमणूक केली.
- इन्फोसिसचे सहसंस्थापक नारायण मूर्ती यांचे जावई असलेले सुनक हे आता गृहमंत्री प्रीती पटेल यांचे मंत्रिमंडळातील सहकारी असणार आहेत.

☞ बापू नाडकर्णी (निधन)

- भारताचे माजी क्रिकेट पटू बापू नाडकर्णी यांचे 17 जानेवारी 2020 रोजी मुंबईत राहत्या घरी वृद्धापकाळाने निधन झाले. ते 87 वर्षांचे होते कसोटीत सलग 21 षटके निर्धाव (मेडन) टाकण्याचा विश्वविक्रम बापू नाडकर्णी यांच्या नावावर आहे.
- **जीवनगट** - पूर्ण नाव : रमेश गंगाराम नाडकर्णी
- **जन्म** : 4 एप्रिल 1933 रोजी नाशिक येथे झाले.
- त्यांना बापू नाडकर्णी असे संबोधले जायचे.
- त्यांनी कसोटी सामान्यातील पदार्पण 16 ते 21 डिसेंबर 1955 रोजी न्यूझिलंड विरुद्धच्या दिल्ली येथे खेळल्या गेलेल्या सामन्यात केले. शेवटचा कसोटी सामना देखील ते न्यूझिलंड विरुद्ध 7 ते 12 मार्च 1968 रोजी ऑकलंड येथे खेळले.
- त्यांच्या गोलांदाजीच्या खास शैलीमुळे त्यांची क्रिकेटविश्वात वेगळी ओळख निर्माण झाली होती. आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे सगळ्यात कमी धावा देणारे गोलंदाज म्हणून बापू नाडकर्णी यांची ख्याती होती. बापू नाडकर्णी हे डाव्या हाताने फिरवी गोलंदाजी करत असत.

☞ 'अल्फाबेट' च्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी पदावर सुंदर पिचाई यांची नियुक्ती :

- गुगलची मुख्य मातृकंपनी असलेल्या 'अल्फाबेट' च्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी पदावर 'गुगल' चे मुख्य कार्यकारी अधिकारी सुंदर पिचाई (वय 47) यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

- **जन्म** : 10 जून 1972 तामिळनाडूतील मदुराई येथे
- पिचई यांचे शालेय शिक्षण चेन्नईतील जवाहर विद्यालय या सीबीएसई बोर्डाच्या शाळेत झाले. त्यांची बारावी '**वन वाणी स्कूल**' मधून झाली. पुढे त्यांनी आयआयटी खरगपूरमधून 'मेटलर्जिकल अभियांत्रिकी'त पदवी घेतली. मटेरियल सायन्सेस व अभियांत्रिकीमध्ये ते स्टॅनफोर्ड विद्यापीठातून एमएस झाले. तसेच पेनसिल्व्हेनिया विद्यापीठाच्या व्हॉर्टन स्कूलमधून त्यांनी एमबीए केले.

👉 **नीलकंठ खाडिलकर :**

- मराठी वृत्तपत्रसृष्टीत धारदार लेखनशैलीसाठी प्रसिद्ध असलेले खाडिलकर हे **अग्रलेखांचे बादशाह** म्हणून ओळखले जात असत. त्यांचे (वय 85) 22 नोव्हें. 2019 रोजी निधन झाले.
- त्यांनी 1969 ते 1997 अशी 23 वर्षे दैनिक '**नवाकाळ**'चे संपादक म्हणून काम पाहिले.

अ) केंद्र सरकारच्या विविध योजना

अटल भूजल योजना

- केंद्रीय मंत्रिमंडळाची मंजूरी : 24 डिसेंबर 2019
- शुभारंभ : 25 डिसेंबर 2019 - पंतप्रधान मोदींच्या हस्ते. (माजी पंतप्रधान अटल बिहारी वाजपेयी यांच्या 95 व्या जयंतीचे औचित्य साधून शुभारंभ करण्यात आला.)
- अंमलबजावणी कालावधी : 5 वर्षे (2020-21 ते 2024-25)
- प्रमुख उद्देश :
- भूजलाचे शाश्वत व्यवस्थापन करून प्रत्येक घरी पिण्यासाठी स्वच्छ पाणीपुरवठा करणे.
- आर्थिक तरतूद : या केंद्रपुरस्कृत योजनेसाठी 6000 कोटी रुपये खर्च करण्यात येणार आहे. यापैकी 50% निधी जागतिक बँक कर्ज स्वरूपात देणार आहे, तर उर्वरित 50% निधी केंद्र सरकार देईल. हा सर्व निधी राज्यांना अनुदान स्वरूपात येजनेच्या अंमलबजावणीसाठी देण्यात येईल.
- लाभधारक राज्ये : ही योजना पाण्याची कमतरता असलेल्या केवळ उत्तर प्रदेश, गुजरात, हरियाणा, कर्नाटक, मध्यप्रदेश, राजस्थान आणि महाराष्ट्र या 7 राज्यांमधील 78 जिल्ह्यांतील 8350 ग्रामपंचायतींमध्ये राबवली जाणार आहे.
- या योजनेचे 2 प्रमुख घटक :
- 1) शाश्वत भूजल व्यवस्थापनासाठी संस्थात्मक बळकटीकरण आणि क्षमता बांधणी करणे.
- 2) सुधारित भूजल व्यवस्थापन पद्धतीत यश मिळवण्यासाठी राज्यांना प्रोत्साहन देणे.

(संदर्भ : pib.nic.in, दै. The Hindu & Economic Times

Dt. 26/12/2019)

राष्ट्रीय ब्रॉडबैंड अभियान

- 17 डिसेंबर, 2019 रोजी राष्ट्रीय ब्रॉडबैंड अभियानाची सुरुवात करण्यात आली.
- हे अभियान 'राष्ट्रीय डिजीटल संचार' धोरण 2018 चा विस्तारित भाग आहे.
- **अभियानाचे ध्येय** : डिजीटल पायाभूत सुविधांचा वेगाने विकास करणे, डिजीटल तफावत कमी करणे, डिजीटल सक्षमीकरण करणे, डिजीटल समावेशनावर भर देऊन ब्रॉडबैंडची सार्वत्रिक उपलब्धता साध्य करणे.
- या अभियानाचे तीन उद्देश प्रामुख्याने आहेत.
- ब्रॉडबैंडची सार्वत्रिक उपलब्धता
- गुणवत्तापूर्ण इंटरनेट ब्रॉडबैंड सेवा
- किफायतशीर ब्रॉडबैंड सेवा
- **अभियानाची ठळक वैशिष्ट्ये** :
- ग्रामीण आणि दुर्गम भागात संपूर्ण भारतभर ब्रॉडबैंड सेवेची उपलब्धता 2022 पर्यंत सुनिश्चित करणे.
- 2024 पर्यंत टॉवर घनता प्रति एक हजार लोकसंख्येमागे 0.42 वरून वाढवून 1.0 करणे.
- 2024 पर्यंत अतिरिक्त 30 लाख किमी लांबीचे फायबर ऑप्टिक जाळे तयार करणे. यासाठी राज्य अथवा केंद्रशासित प्रदेशांच्या सहकार्यातून 'राइट ऑफ वे' (ROW) मॉडेल विकसित केले जाईल.
- इंटरनेट वापराची अनुकूल व्यवस्थेचे मापन करण्यासाठी ब्रॉडबैंड रेडिनेस इंडेक्स विकसित केला जाईल.
- मोबाईल आणि इंटरनेटच्या सुविधांमध्ये लक्षणीय सुधारणा करणे.
- युनिव्हर्सल सर्व्हिस ऑब्लिंगेशन फंडामधून 70 हजार कोटी रूपयांची गुंतवणूक साध्य करण्यात येईल. (एकूण 100 अब्ज डॉलर्सची गुंतवणूक)

Mind it ...

देशातील दूरसंचार विषयक आकडेवारी

तपशील	2014	2019	वाढ
मोबाईल वापरकर्ते (दशलक्ष मध्ये)	907.42	1173.75	30%
इंटरनेट वापरकर्ते (दशलक्ष मध्ये)	251.59	665.31	165%
ब्रॉडबँड उपभोक्ता (दशलक्ष मध्ये)	99.2	625.42	530%
टेली घनता (टक्के)	75.23%	90.52%	20%
ग्रामीण टेली घनता	44.01%	57.59%	20%
डेटा वापर (प्रति महिना प्रतिव्यक्ती, जीबीमध्ये)	0.8	9.77	1120%

- युनिव्हर्सल सर्विस ऑब्लिगेशन फंड :
- हा निधी ग्रामीण आणि दुर्गम भागांपर्यंत किफायतशीर किंमतीत माहिती आणि दूरसंचार तंत्रज्ञानाची पोहोच सुनिश्चित करण्यासाठी निर्माण केला होता.
- 2002 मध्ये या निधीचे गठन करण्यात आले होते.
- या निधीच्या वापरासाठी संसदेच्या परवानगीची आवश्यकता असते. भारतीय टेलीग्राफ (संशोधन) अधिनियम, 2003 अंतर्गत या निधीला वैधानिक दर्जा देण्यात आला आहे.
(संदर्भ : लोकसत्ता 18 जानेवारी, 2020. PIB 17 जानेवारी, 2020)

केंद्र सरकारच्या अन्य काही योजना

क्र.	योजनेचे नाव	प्रमुख वैशिष्ट्ये
1.	डिजिटल पेमेंट	<p>सुरुवात : 19 सप्टें. 2019-नवी दिल्ली अभियान येथे. गुगल इंडिया' च्या मदतीने राबविण्यात येत आहे.</p> <p>प्रमुख उद्देश : रोकडरहित व्यवहारांबाबत जाणीव-जागृती वाढविणे, डिजिटल व्यवहार, ऑनलाईन वित्तीय व्यवहाराद्वारे मिळणारी सुरक्षितता इ. बाबत शेवटच्या ग्राहकास शिक्षित करणे.</p>
2.	युवा सहकार योजना	<p>शुभारंभ : 11 ऑक्टो. 2019. एक सहकारी उपक्रम, समर्थन व नवपरिवर्तन योजना. नॅशनल को-ऑपरेटिव्ह डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशनने (NCDC) ही योजना तयार केली आहे. या योजनेसाठीची वार्षिक तरतूद : 100 कोटी रू.</p>
3.	प्रधानमंत्री अभिनव अध्ययन कार्यक्रम (ध्रुव)	<p>उद्घाटन : 10 ऑक्टो. 2019 - ISRO च्या मुख्यालयात.</p> <p>- या कार्यक्रमाला 'ध्रुव ताऱ्या'चे नाव देण्यात आले आहे.</p>
4.	प्रोजेक्ट नेत्र	<p>सुरुवात : सप्टें. 2019</p> <p>- ISRO ने सुरु केलेला कार्यक्रम</p> <p>- स्वरूप : अवकाशात कार्यरत असणाऱ्या भारतीय उपग्रहांना धोका पोहोचवू शकणाऱ्या अवकाशीय कचरा आणि इतर धोक्यांचा शोध घेऊन त्याबद्दलची पूर्वकल्पना देऊ शकणारी प्रणाली या प्रकल्पात समाविष्ट आहे.</p>

5.	प्रधानमंत्री विकास मानधन योजना	सुरुवात : 12 सप्टेंबर 2019 अंमलबजावणी : 9 ऑगस्ट 2019 पासून (पूर्वलक्षी प्रभावाने) उद्दिष्ट : पाच कोटी लघु आणि सीमांत शेतकऱ्यांना किमान पेन्शन देऊन त्यांचे जीवन सुरक्षित करणे.
6.	पीएम-किसान योजना	शुभारंभ : 24 फेब्रु. 2019 - या योजनेतर्गत शेतकऱ्यांना दरवर्षी 6000 रुपये दिले जातात. - तसेच या योजनेसाठी 2019-20 साली केलेल्या 75000 कोटी रुपयांच्या तरतुदीत आणखी 12000 कोटी रुपयांची वाढीव तरतूद करण्यात आली आहे.
7.	प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजना (PM - SYM)	सुरुवात : 5 मार्च 2019 अंमलबजावणी : 15 फेब्रु. 2019 पासून (पूर्वलक्षी प्रभावाने) - या योजनेतर्गत योजनेत सहभागी होणाऱ्या लाभार्थ्याला वयाची 60 वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर मासिक 3000 रुपयांचे निश्चित निवृत्तीवेतन दिले जाईल.
8.	घरांसाठी 'जलजीवन मिशन'	घोषणा : 15 ऑगस्ट 2019 प्रमुख उद्देश : 2024 पर्यंत सर्व घरांना नळाद्वारे स्वच्छ पाणी पुरविणे.
9.	सुरक्षित मातृत्व आश्वासन योजना	सुरुवात : 10 ऑक्टो. 2019 उद्दिष्ट : सार्वजनिक आरोग्य सुविधेमध्ये दाखल होणाऱ्या प्रत्येक महिलेला आणि नवजात शिशुला चांगल्या आणि योग्यतापूर्ण आरोग्य सुविधा मिळवून देणे.

10.	'फिट इंडिया' चळवळ ('Fit India' Movement)	उद्घाटन : 29 ऑगस्ट 2019 रोजी प्रमुख ध्येय : i) दैनंदिन जीवनामध्ये लोकांना क्रीडा व निरोगीपणास महत्त्व देण्यासाठी प्रोत्साहित करणे. ii) नागरिकांच्या जीवनशैलीत बदल करून त्यांना निरोगी बनवणे.
11.	'एक देश-एक रेशन कार्ड' योजना	घोषणा : 27 जून 2019 देशभरातील सर्व राज्यांना 1 जून 2020 पासून या योजनेची अंमलबजावणी करावी लागणार आहे. या योजनेतर्गत 1 जून 2020 पासून अन्नसुरक्षा लाभ हस्तांतरण तत्व अमलात आणले जाईल.
12.	'वन नेशन वन कार्ड' प्रकल्प	शुभारंभ : 4 मार्च 2019 - किरकोळ खरेदीसह बस, मेट्रो, उपनगरीय रेल्वे, सार्वजनिक वाहतूक इ. मधील वाहतूक शुल्क, तसेच महामार्गावरील टोल व पार्किंग शुल्क भरण्यासाठी हे कार्ड वापरता येईल.
13.	जलशक्ती अभियान	सुरुवात : 1 जुलै 2015 कालावधी : 1 जुलै ते 30 नोव्हें. 2019 प्रमुख उद्देश : जलसंधारण आणि जलसंवर्धन यांमध्ये गतिमानता आणणे तसेच सर्व घरांना पेयजल पुरविणे.
14.	'मेरा इंडिया' उपक्रम	सुरुवात : 25 एप्रिल 2019 MERA India : Malaria Elimination Research Alliance India. भारतीय वैद्यकीय संशोधन परिषदेने (ICMR) सुरु केलेला उपक्रम

		उद्देश : 2030 पर्यंत भारतातून मलेरियाचे निर्मूलन करणे.
15.	इस्रोचा 'युवा वैज्ञानिक कार्यक्रम'	सुरुवात : 4 मार्च 2019 प्रमुख ध्येय : शालेय विद्यार्थ्यांमध्ये अंतरिक्ष क्रियांबाबत स्वास्थ्य जागृत करण्यासाठी अंतराळ क्षेत्राशी संबंधीत तंत्रज्ञान, अवकाश शास्त्र व उपयोजन यांचे मूलभूत ज्ञान देणे.
16.	राष्ट्रीय स्वच्छ हवा कार्यक्रम (NCAP)	सुरुवात : 10 जाने. 2019 NCAP : National clean Air programme प्रमुख उद्देश : वाढत्या वायू प्रदूषणाला आळा घालण्यासाठी व यासंबंधीत केंद्र व राज्य स्तरावर समावेशक आराखडा तयार करणे.

भारतातील काही घटक राज्यांच्या प्रमुख योजना

- * अरुंधती स्वर्ण योजना : आसाम- सुरुवात : 1 जानेवारी 2020. प्रमुख उद्देश : महिलांचे सशक्तीकरण करणे आणि बाल विवाहाचे प्रमाण कमी करणे.
- * 'नाइ - नेइ' कार्यक्रम : आंध्रप्रदेश - सुरुवात : 14 नोव्हें. 2019. प्रमुख उद्देश : राज्यातील सरकारी शाळांचे रूपांतर व्यावसायिक आणि स्पर्धात्मक संस्थांमध्ये करणे.
- * 'जलसाथी' कार्यक्रम : ओडिशा-सुरुवात : डिसेंबर 2019. उद्देश : राज्यातील सर्व कुटूंबांना सुरक्षित पेयजल पुरवठा करणे.
- * 'अम्मा वोडी' योजना : आंध्र प्रदेश - सुरुवात : 9 जानेवारी 2020. तरतूद : सरकारी व खासगी अशा दोन्ही शाळा/ कनिष्ठ महाविद्यालयांमध्ये 1 ली ते 12 वी पर्यंत शिक्षण घेणाऱ्या दारिद्र्य रेषेखालील विद्यार्थ्यांना

वार्षिक 15000 रु. देण्यात येणार. या योजनेला 'नवरतनलू' असेही म्हटले जाते.

- * **उत्सर्जन व्यापार योजना : गुजरात** - 5 जून 2019 रोजी सुरू. उद्देश : वायू प्रदूषण कमी करण्याच्या उद्देशाने उद्योगांना प्रोत्साहन देणे
- * **E-Step कार्यक्रम : कर्नाटक** - 12 ऑगस्ट 2019 रोजी सुरू. उद्देश : कर्नाटक राज्यातील विद्यार्थी स्टार्टअपसना प्रोत्साहन देणे.
- * **डिजिटल प्रवेग योजना : तमिळनाडू** - ऑगस्ट 2019 मध्ये सुरुवात. उद्देश : तमिळनाडू राज्यात परदेशी कंपन्यांनी गुंतवणूक करावी व त्या माध्यमातून राज्यात रोजगारनिर्मिती व्हावी.
- * **महात्मा गांधी सरबत सेहत बिमा योजना : पंजाब** - 20 ऑगस्ट 2019 रोजी सुरू. उद्देश : राज्यातील गरीब जनतेसाठी आरोग्य विमा उपलब्ध करून देणे.
- * **मुख्यमंत्री सुपोषण योजना : छत्तीसगड** - 2 ऑक्टो. 2019 रोजी सुरू. या अभियानांतर्गत कुपोषित बालकांना आणि अशक्त महिलांना पौष्टिक आहार देण्यात येईल. हे अभियान ग्रामपंचायत व बचतगट यांच्या माध्यमातून राबविण्यात येईल.
- * **युनिव्हर्सल पीडीएस योजना : छत्तीसगड**- 2 ऑक्टो. 2019 रोजी सुरू. या योजनेतर्गत सार्वजनिक वितरण योजनेतर्गत सर्वसाधारण गटातील लाभार्थी कुटुंबांना सवलतीच्या दरात अन्नधान्य वितरित करण्यात येईल.
- * **मुख्यमंत्री कन्या सुमंगल योजना : उत्तरप्रदेश**- ऑक्टो. 2019 मध्ये सुरू. या योजनेतर्गत 3 लाखापेक्षा कमी वार्षिक उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबात मुलगी जन्माला आली, की तिच्या शिक्षणासाठी सरकार आर्थिक मदत करणार आहे.

ब) महाराष्ट्र शासनाच्या विविध योजना :

शिवभोजन येजना

- राज्य मंत्रिमंडळाची मंजूरी : 24 डिसेंबर 2019
- सुरुवात : 26 जानेवारी 2020 रोजी 35 जिल्ह्यांमध्ये तेथील पालकमंत्र्यांच्या हस्ते प्रायोगिक तत्वावर या योजनेचा शुभारंभ करण्यात आला.
(यवतमाळ जिल्ह्यात या काळात आदर्श आचारसंहिता लागू होती, त्यामुळे यादिवशी तेथे ही योजना सुरु करण्यात आली नव्हती, आचारसंहिता संपल्यानंतर तेथे ही योजना सुरु करण्यात आली.)
- प्रमुख उद्देश :
राज्यातील गरीब व गरजू जनतेला अत्यंत उत्पदरात सकस भोजन (थाळी) देणे.
- प्रायोगिक तत्वावर आरंभ (पहिला टप्पा) :
26 जानेवारी 2020 रोजी 35 जिल्ह्यांतील 50 केंद्रात प्रायोगिक तत्वावर ही योजना सुरु झाली. या योजनेतर्गत पहिल्या दोन दिवसात या केंद्रांतून 24737 थाळींचे वितरण करण्यात आले. पहिल्या टप्प्यात जानेवारी ते मार्च 2020 पर्यंत ही योजना राबविण्यात येत आहे. या पहिल्या टप्प्यासाठी तीन महिन्यात 6 कोटी 48 लाख खर्च अपेक्षित आहे.
- प्रायोगिक तत्वावर या योजनेच्या पहिल्या टप्प्यात राज्यातील प्रत्येक जिल्ह्याच्या मुख्यालयाच्या ठिकाणी किमान एक भोजनालय तसेच प्रत्येक भोजनालयात कमाल 500 थाळी सुरु करण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे.
- योजनेचा दुसरा टप्पा :
नवीन आर्थिक वर्षापासून म्हणजेच एप्रिल 2020 पासून या योजनेचा दुसरा टप्पा सुरु करण्यात येणार आहे. या टप्प्यात या योजनेची व्याप्ती वाढवून रोज 1 लाख जणांना शिवभोजन योजनेचा लाभ देण्याचा राज्य सरकारचा विचार आहे. यासाठी आणखी 500 भोजन केंद्रे उभारण्यात

येतील. त्यासाठी वर्षाला 125 कोटी रुपयांच्या निधीची गरज भासणार आहे.

- **काय आहे या थाळीमध्ये ?**

प्रत्येक थाळीत प्रत्येकी 30 ग्रॅमच्या दोन चपात्या, 10 ग्रॅमची एक वाटी भाजी, 150 ग्रॅमचा एक मूद भात व 100 ग्रॅमचे एक वाटी वरण.

- **मूल्य व अनुदान :** प्रत्येक थाळीचे मूल्य केवळ 10 रु. आहे. 'शिवभोजन' थाळीची किंमत शहरी भागामध्ये प्रतिथाळी 50 रुपये व ग्रामीण भागामध्ये 35 रुपये इतकी राहिल. प्रत्येक ग्राहकाकडून प्राप्त झालेल्या 10 रुपयाव्यतिरिक्त उर्वरित रक्कम अनुदान म्हणून या विभागाकडून थेट जिल्हाधिकार्यांना देण्यात येऊन त्यांच्यामार्फत संबंधित भोजनालय चालकास वितरित करण्यात येईल. अर्थात शहरी भागासाठी प्रतिथाळी 40 रुपये आणि ग्रामीण भागासाठी प्रतिथाळी 25 रुपये अनुदान असेल.

- या योजनेतर्गत येणारी भोजनालये दुपारी 12 ते 2 या वेळेत सुरु राहतील.

- **भोजनालय कोण सुरु करू शकतो ?**

शिवभोजनालय सुरु करू इच्छिणाऱ्या व्यक्तीकडे स्वतःची पर्याप्त जागा असणे गरजेचे आहे. योजना राबवण्यासाठी सद्यःस्थितीत सुरु असलेल्या खानावळ, महिला बचतगट, भोजनालयाची निवड करण्यात येईल. त्यासाठी महापालिका स्तरावर **जिल्हाधिकारी** यांच्या अध्यक्षतेखाली तर तालुका स्तरावर **तहसीलदार** यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन करण्यात येईल. गरीब किंवा मजूर लोकांची वर्दळ जास्त असलेल्या जिल्हा रुग्णालये, बस स्थानके, रेल्वे स्थानक परिसर, बाजारपेठा, शासकीय कार्यालये यासारख्या ठिकाणी थाळीची विक्री केली जाईल.

(संदर्भ : mahasamvad.in, लोकराज्य मासिक - जाने.2020

पृष्ठ क्र. 8, दै. The Hindu व लोकसत्ता दि. 25/12/2019,

19/1/2020 व 29/1/2020)

आभासी वर्गखोली व स्टुडियो योजना

(Virtual Classroom and Studio Scheme)

- शुभारंभ : 14 फेब्रु. 2020 - शालेय शिक्षण व क्रीडा मंत्री वर्षा गायकवाड यांच्या हस्ते पुणे येथे.
- प्रमुख उद्देश :
  - 1) आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना उच्च दर्जाचे शिक्षण पुरवणे.
  - 2) शहरी भागातील विद्यार्थ्यांना मिळणारे शिक्षणाचे लाभ ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना पुरवणे.
- स्वरूप :
  - 1) ही योजना राज्यातील एकूण 725 शाळांमध्ये राबवण्यात येईल. यापैकी पहिल्या टप्प्यात 195 शाळांमध्ये ही योजना सुरु झाली असून उर्वरित 530 शाळांमध्ये टप्प्याटप्प्याने सुरु करण्यात येईल.
  - 2) महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळाच्या (बालभारती) 'इ-बालभारती' प्रकल्पांतर्गत ही योजना राबविण्यात येत आहे.
  - 3) या योजनेतर्गत ग्रामीण भागातील विद्यार्थी संबंधित विषयातील तज्ज्ञांना प्रश्न व शंका विचारून त्याचे निरसन करून घेणार आहेत. यामुळे प्रभावी अध्ययन घडून येईल.
  - 4) 'V-SAT' वर आधारित आंतरक्रियात्मक तंत्रज्ञानाचा वापर करून प्रख्यात व तज्ज्ञ अध्यापक वृंद विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतील. यासाठी पुण्याच्या बालचित्रवाणीच्या जुन्या इमारतीत तीन स्टुडिओ स्थापन करण्यात आले आहेत.

(संदर्भ : दै. The Hindu दि. 15/2/2020)

महाराष्ट्र शासनाच्या अन्य काही योजना

क्र.	योजनेचे नाव	प्रमुख वैशिष्ट्ये
1.	नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प	- जागतिक बँकेच्या अर्थसाहाय्याने सुमारे 4000 कोटी रु. खर्चाचा हा प्रकल्प राज्यातील 15 जिल्ह्यांमध्ये राबविला जात आहे.
2.	संकल्प अभियान	राज्य मंत्रिमंडळाची मान्यता : 20 ऑगस्ट 2019 प्रकल्पाचा कालावधी : 6 वर्षे प्रमुख उद्देश : राज्यपातळीवर संस्थात्मक यंत्रणा मजबूत करणे, कौशल्य विकास प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे संनियंत्रण व मूल्यमापन करण्यासाठी प्रभावी यंत्रणा निर्माण करणे.
3.	मिशन शक्ती	उद्घाटन : 4 ऑगस्ट 2019 - अभिनेता आमीर खान यांच्या हस्ते. - हे अभियान सध्या चंद्रपूर व गडचिरोली जिल्ह्यात राबविण्यात येत आहे. टप्प्याटप्प्याने ते महाराष्ट्रातील उर्वरित भागात राबविण्यात येईल.
4.	महाराष्ट्र ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान	सुरुवात : जून 2019 - महाराष्ट्रातील 1000 गावे आदर्श गावे करण्यासाठी हे महत्वाकांक्षी अभियान सुरु करण्यात आलेले आहे.
5.	अटल आनंद घन वन योजना	राज्य मंत्रिमंडळाची मंजूरी : 20 जून 2019 - 2019 सालच्या पावसाळ्यात वृक्ष लागवडीची ही योजना नागरी भागातील

		स्थानिक स्वराज्य संस्था, शहर विकास प्राधिकरण यांच्या क्षेत्रात आणि ग्रामीण भागातील उपलब्ध जागांवर दरवर्षी कार्यान्वित करण्यास राज्य मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत मान्यता देण्यात आली आहे.
6.	अटल आहार योजना	शुभारंभ : 7 मार्च 2019 रोजी तत्कालीन मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या हस्ते नागपूर येथे. प्रमुख उद्देश : कामगारांना कामाच्या ठिकाणी माफक दरात सकस आहार उपलब्ध करून देणे.
7.	'अस्मिता प्लस' योजना	शुभारंभ : 8 मार्च 2019 - जागतिक महिला दिनी. प्रमुख उद्देश : महिलांना माफक दरात दर्जेदार सॅनिटरी नॅपकीन उपलब्ध करून देणे.
8.	अटल बांधकाम कामगार आवास योजना	शुभारंभ : 19 फेब्रुवारी 2019 प्रमुख उद्दिष्ट : राज्यातील 25 लाख बांधकाम कामगारांची नोंदणी करून सर्वांना 2022 पर्यंत हक्काचे घर पुरविणे. या योजनेचे घोषवाक्य : सन्मान कष्टाचा, आनंद उद्याचा.
9.	'महा ॲग्रिटेक' योजना	शुभारंभ : 14 जाने. 2019 प्रमुख उद्दिष्ट : कृषी क्षेत्रात तंत्रज्ञानाचा वापर करून उत्पादन वाढवणे.

Be Aware About It...

☞ 'सायबर सेफ वुमन' मोहीम

- महिला व बालकांवर होणारे अत्याचार तसेच सायबर गुन्हे रोखण्यासाठी व यासंदर्भातील कायद्याची माहिती व्हावी यासाठी क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले यांच्या जयंतीदिनी 3 जानेवारी 2019 रोजी राज्यभर एकाच दिवशी 'सायबर सेफ वुमन' ही जनजागृती मोहीम राबविण्यात आली.
- महाराष्ट्र शासन, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय व महाराष्ट्र सायबर यांच्या सहकार्याने ही मोहीम पार पडली.

☞ हुनर हाट

- 'उस्ताद' (Upgeuding The Skills Training in Traditional Arts/ Crafts for Development- USTTAD) या योजनेअंतर्गत केंद्रीय अल्पसंख्याक व्यवहार मंत्रालयामार्फत 'हुनर हाट' चे आयोजन करण्यात आले होते.
- या योजनेअंतर्गत मुंबई येथे 20 ते 31 डिसेंबर 2019 दरम्यान प्रदर्शन भरविण्यात आले. या वर्षाची मध्यवर्ती संकल्पना होती.- 'शिल्प आणि पाककृती यांचा संगम'

☞ स्टार्ट अप्सच्या संख्येनुसार भारत जगात तृतीय स्थानावर :

- 'नासकॉम' (NASSCOM) या संस्थेने देशातील तंत्रज्ञानविषयक स्टार्ट-अप परिस्थितिकी बाबत भाष्य करणारा अहवाल नोव्हेंबर 2019 मध्ये प्रकाशित केला. Indian Tech Start-up Ecosystem : Leading Tech in the 20s असे या अहवालाचे नाव आहे.
- 2019 साली सर्वाधिक तंत्रज्ञानविषयक स्टार्टअप्सच्या संख्येनुसार चीन आणि अमेरिकेनंतर भारताचा जगात तृतीय क्रमांक लागतो.

☞ विस्तारीत मिशन इंद्रधनुष 2.0 ची सुरुवात :

- विस्तारीत मिशन इंद्रधनुष 2.0 (Intensified Mission Indradharush 2.0) हा उपक्रम 27 राज्यांमधील 272 जिल्ह्यांत आणि उत्तर प्रदेश व बिहार राज्यातील 652 ब्लॉकवर लक्ष केंद्रीत करण्यासाठी 2 डिसेंबर 2019 रोजी सुरु करण्यात आला आहे.

- राष्ट्रीय पातळीवर यशस्वीरीत्या 90 टक्के लसीकरण राबवण्यासाठी प्रयत्न करणे हे या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट आहे. हा कार्यक्रम मार्च 2020 पर्यंत पूर्ण होईल.
- विस्तारीत मिशन इंद्रधनुष 2.0 हे चार टप्प्यांत राबविण्यात येईल. ही लसीकरण सेवा आठवड्यातील सर्व दिवस उपलब्ध असेल.
- पहिला टप्पा 2 डिसेंबर 2019 पासून, दुसरा टप्पा 6 जानेवारी 2020 पासून, तिसरा टप्पा 3 फेब्रु. 2020 तर चौथा टप्पा 2 मार्च 2020 पासून सुरू होईल.

अ) आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार

1. नोबेल पुरस्कार

- आल्फ्रेड नोबेल या स्वीडीश शास्त्रज्ञाने 1867 मध्ये 'डायनामाईट' या स्फोटकाचा शोध लावला होता.
  - आल्फ्रेड नोबेल : जन्म - 21 ऑक्टो. 1833; मृत्यू -10 डिसें. 1896.
  - 1901 पासून आल्फ्रेड नोबेल यांच्या स्मरणार्थ हा पुरस्कार दिला जातो.
  - या पुरस्काराचे वितरण दरवर्षी 10 डिसेंबर रोजी आल्फ्रेड यांच्या पुण्यतिथी निमित्त स्वीडनची राजधानी 'स्टॉकहोम' येथे तर शांततेच्या नोबेल पुरस्काराचे वितरण नॉर्वेची राजधानी 'ओस्लो' येथे केले जाते.
  - स्वस्म - 90 लाख स्वीडिश क्रोनर (9.8 लाख \$) (2018 पासून).
  - सुरुवातीस - भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, वैद्यकशास्त्र, साहित्य आणि शांतता या पाच क्षेत्रात उल्लेखनीय कार्य करणाऱ्या व्यक्ती व संस्थांसाठी दिला जात होता.
  - सेंट्रल बँक ऑफ स्विडनच्या स्थापनेला 1968 मध्ये 300 वर्षे पूर्ण झाल्याच्या पार्श्वभूमीवर 1969 पासून अर्थशास्त्र या विषयातील उल्लेखनीय कार्यासाठी हा पुरस्कार देण्यास सुरुवात झाली. अर्थशास्त्रातील नोबेल पुरस्काराचे मूळ नाव 'द स्वेरिंग्ज रिक्सबँक प्राइझ' असे आहे. (टीप : अर्थात नोबेल पुरस्कार हा एकूण 6 क्षेत्रात दिला जातो.)
- ☛ 2019 चे नोबेल पुरस्कार विजेते (संक्षिप्त) :

अ.क्र.	क्षेत्र	पुरस्कार प्राप्त व्यक्ती/संस्था
I)	वैद्यकशास्त्र किंवा शरीरविज्ञान शास्त्र	1) विल्यम जी केलिन ज्यूनियर (अमेरिका) 2) ग्रेन एल. सेमेन्झा (अमेरिका) 3) सर पीटर जे. रॅटक्लिफ (ब्रिटन)
II)	भौतिकशास्त्र	1) जेम्स पीबल्स (कॅनडा) 2) मिशेल मेयर (स्वित्झर्लंड) 3) दिदियर क्वेलाँझ (स्वित्झर्लंड)
III)	रसायनशास्त्र	1) जॉन गुडइन्फ (अमेरिका) 2) एम. स्टॅनले व्हिटिंगहॅम (ब्रिटन) 3) अकिरा ओशिनो (जपान)
IV)	अर्थशास्त्र	1) अभिजीत बॅनर्जी (भारतीय वंशाचे अमेरिकन) 2) एस्थर डफलो (अभिजीत बॅनर्जी यांच्या पत्नी; फ्रेंच-अमेरिकन) 3) मायकल क्रेमर (अमेरिका)
V)	शांतता	1) इथिओपियाचे पंतप्रधान अबीय अहमद अली
VI)	साहित्य	1) पीटर हॅडकी (ऑस्ट्रिया)

☛ **नोबेल पुरस्कार विजेते भारतीय व्यक्ती :**

व्यक्ती	क्षेत्र	शोध/कार्य	वर्ष
1. रविंद्रनाथ टागोर	साहित्य	गितांजली	1913
2. सी. व्ही. रमन	भौतिकशास्त्र	रामन इफेक्ट	1930
3. हरगोविंद खुराना	वैद्यकशास्त्र	जेनेटिक कोड	1968
4. मदर तेरेसा	शांतता	--	1979
5. सुब्रमण्यम चंद्रशेखर	भौतिकशास्त्र	चंद्रशेखर लिमिट	1983
6. अमर्त्य सेन	अर्थशास्त्र	वेलफेअर इकॉनॉमिक्स	1998

7. व्ही. एस. नायपॉल	साहित्य	एकूण साहित्यिक कार्य	2001
8. बंक्रामन रामकृष्णन्	रसायनशास्त्र	रायबोज़ोम	2009
9. कैलाश सत्यार्थी	शांतता	बालहृक्क संरक्षण	2014
10. अभिजीत बॅनर्जी	अर्थशास्त्र	दारिद्र्य निर्मुलन	2019

2. ऑस्कर पुरस्कार

- चित्रपट क्षेत्रातील आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील सर्वोच्च पुरस्कार.
- अकॅडमी ऑफ मोशन पिक्चर्स, आर्टस् अँड सायन्स (AMPAS) ऑफ अमेरिका तर्फे चित्रपट क्षेत्रातील उत्कृष्ट कार्यासाठी दरवर्षी हा पुरस्कार दिला जातो.
- मागील वर्षी 1 जानेवारी ते 31 डिसेंबर दरम्यान प्रदर्शित झालेल्या चित्रपटांसाठी हा पुरस्कार दिला जातो.
- सुरुवात - 1929
- * 92 वे ऑस्कर पुरस्कार :
- वितरण : 9 फेब्रुवारी 2020 रोजी डॉल्बी थेटर, लॉसएंजल्स (अमेरिका) येथे.
- 1) सर्वोत्कृष्ट चित्रपट : 'पॅरासाइट' (दक्षिण कोरियन चित्रपट; दिग्दर्शक - बोंग जून-हो)
- 2) सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक : बोंग जून-हो (पॅरासाइट)
- 3) सर्वोत्कृष्ट अभिनेता : वोकीन फिनिक्स (जोकर)
- 4) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री : रेनी झेलवेगर (ज्युडी)
- 5) सर्वोत्कृष्ट सहायक अभिनेता : ब्रँड पिट (वन्स अपॉन अ टाइम इन हॉलीवूड)
- 6) सर्वोत्कृष्ट सहायक अभिनेत्री : लॉरा डर्न (मॅरिएज स्टोरी)
- 7) सर्वोत्कृष्ट परकीय भाषा चित्रपट / सर्वोत्कृष्ट आंतरराष्ट्रीय चित्रपट : पॅरासाइट
- 8) सर्वोत्कृष्ट ॲनिमेटेड चित्रपट : Toy Story 4
- 9) सर्वोत्कृष्ट पटकथा (ओरिजिनल) : जोजो रॅबिट

- 11) सर्वोत्कृष्ट गीत : “(I'm Gonna) Love Me Again” (रॉकेटमॅन)
  - 12) सर्वोत्कृष्ट माहितीपट (Documentary feature) : अमेरिकन फॅक्टरी
  - 13) सर्वोत्कृष्ट लघु माहितीपट (Documentary Short Subject) : लर्निंग टू स्केटबोर्ड इन अ वॉरझोन
  - 14) उत्कृष्ट छायांकन/दृश्यपरिणाम (Cinematography) : '1917'
  - 15) उत्कृष्ट रंगभूषा व केशभूषा : बॉम्बशेल
  - 16) उत्कृष्ट वेशभूषा : लिटिल वूमन
  - 17) उत्कृष्ट पार्श्वसंगीत : जोकर
- * 92 व्या पुरस्कार सोहळ्याची प्रमुख वैशिष्ट्ये :
- 1) या सोहळ्यामध्ये एकूण 24 श्रेणींमध्ये पुरस्कार प्रदान करण्यात आले.
  - 2) या सोहळ्यासाठी यंदा कुणी आधिकृत सादरकर्ते (यजमान / Anchor) नव्हते.
  - 3) 'पॅरासाइट' चित्रपटाद्वारे दक्षिण कोरियाच्या चित्रपटाला ऑस्कर मिळण्याची ही पहिलीच वेळ आहे. आतापर्यंत दक्षिण कोरियाच्या कुठल्याही चित्रपटाला हॉलीवूडचा हा सर्वोच्च पुरस्कार मिळालेला नव्हता.
  - 4) ऑस्कर पुरस्कारांच्या 92 वर्षांच्या इतिहासात प्रथमच परदेशी भाषेतील चित्रपटाला (अर्थात पॅरासाइटला) सर्वोत्तम चित्रपटाचा पुरस्कार जाहीर झाला.
  - 5) 'पॅरासाइट' चित्रपटाला सर्वोत्तम चित्रपटासह एकूण 4 महत्त्वाचे पुरस्कार मिळाले.
  - 6) 'पॅरासाइट' चित्रपटात गरीब-श्रीमंत अशा भेदावर उपहासात्मक भाष्य केलेले आहे. यात आहरे वर्गाचा नाहीरे वर्गाशी होत असलेला संघर्ष ध्वनित केलेला आहे.
  - 7) अमेरिकेचे माजी राष्ट्राध्यक्ष बराक ओबामा आणि त्यांची पत्नी मिशेल ओबामा यांच्या हायर ग्राउंड या कंपनीची निर्मिती असलेल्या 'अमेरिकन फॅक्टरी' चित्रपटाला सर्वोत्कृष्ट माहितीपटाचा पुरस्कार मिळाला.
  - 8) या सोहळ्याच्या मध्यावर भारतीय वंशाच्या 'उत्कर्ष आंबुडकर'ने सादर केलेल्या रॅप ने उपस्थितांची आणि नेटकऱ्यांची मने जिंकली.
  - 9) ऑस्कर अकादमीत यावेळी 842 चित्रपट उद्योग व्यावसायिकांना

सदस्यत्वासाठी निमंत्रित केले होते. त्यातील निमंत्रक हे 59 देशांतील होते.

- 10) ऑस्करच्या नामांकनामध्ये महिला दिग्दर्शकांना डावलल्याने आणि सर्वसमावेशकतेचा अभाव असल्याने 92 वा सोहळा टीकेचा विषय ठरला होता.
- 11) 92 व्या ऑस्कर पुरस्कारासाठी 'जोकर' या चित्रपटाला सर्वाधिक म्हणजेच **11 नामांकने** मिळाली होती. तथापि या चित्रपटाला केवळ दोनच पुरस्कार मिळाले. 'पॅरासाइट' चित्रपटाला 6 श्रेणीमध्ये नामांकने मिळाली होती आणि त्याला 4 श्रेणीत पुरस्कार मिळाले.

* मागील वर्षाचे ऑस्कर पुरस्कार :

तपशील	91 वे पुरस्कार (2019)	90 वे पुरस्कार (2018)
1) सर्वोत्कृष्ट चित्रपट	ग्रीन बुक (अमेरिकेतील चित्रपट)	द शेप ऑफ वॉटर (अमेरिकेतील चित्रपट)
2) सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक	अल्फान्सो क्युरॉन (रोमा)	ग्युलेर्मा डेल टोरो (द शेप ऑफ वॉटर)
3) सर्वोत्कृष्ट अभिनेता	रामी मालेक (बोहेमिअन नॅपसोडी)	गॅरी ओल्डमन (डार्कस्ट अवर)
4) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री	ओलिव्हिआ कोलमन (द फॅव्हराइट)	फ्रान्सिस मॅकडोरमंड (थ्री बिलियर्ड्स-)

* ऑस्कर पुरस्कार प्राप्त भारतीय व्यक्ती

व्यक्ती	क्षेत्र	वर्ष
1. भानू अथैय्या	रंगभूषा	1982
2. सत्यजीत रे	लाईफटाईम अचिव्हमेंट	1992
3. ए.आर.रहेमान	उत्कृष्ट गीत	2009
4. गुलजार	उत्कृष्ट गीत	2009
5. रसुल पुकुट्टी	उत्कृष्ट ध्वनी मिश्रण	2009

- दरवर्षी ऑस्करतर्फे 'परकीय भाषेतील उत्कृष्ट चित्रपट' असा पुरस्कार दिला जातो. त्यासाठी वेगवेगळ्या देशांकडून प्रत्येकी एक चित्रपट पाठविला जातो. त्यापैकी काही चित्रपटांना नामांकन मिळते.

* ऑस्करसाठी भारतातर्फे 'गली बॉय' :

- 92 व्या ऑस्कर पुरस्काराच्या (फेब्रुवारी 2020) 'सर्वोत्कृष्ट परदेशी भाषा चित्रपट' या श्रेणीसाठी भारतातर्फे 'गली बॉय' या चित्रपटाची निवड करण्यात आली होती. तथापि हा चित्रपट स्पर्धेतून बाद झाला आहे. 2019 च्या 91 व्या ऑस्करसाठी भारतातर्फे 'व्हिलेज रॉकस्टार्स' हा आसामी भाषेतील चित्रपट पाठविण्यात आला होता.

'गली बॉय' (Gully Boy) चित्रपटाविषयी ...

- प्रदर्शित : फेब्रु. 2019
- हिंदी भाषेतील चित्रपट
- दिग्दर्शिका : झोया अख्तर
- मुख्य अभिनेता : रणवीर सिंग
- मुख्य अभिनेत्री : आलिया भट्ट
- हा चित्रपट धारावीतील (मुंबई) स्लम रॅपर्सच्या जीवनावर आधारित आहे.
- गौरव :
- 1) मेलबर्न (ऑस्ट्रेलिया) येथे पार पडलेल्या भारतीय चित्रपट महोत्सवामध्ये सर्वोत्कृष्ट चित्रपटाचा पुरस्कार.
- 2) दक्षिण कोरियातील 23 व्या बुकियॉन इंटरनॅशनल फॅन्टॅस्टिक फिल्म फेस्टिव्हलमध्ये 'नेटवर्क फॉर द प्रमोशन ऑफ एशियन सिनेमा' चा पुरस्कार.

Flashback.....

- आतापर्यंत एकाही भारतीय चित्रपटाला ऑस्कर मिळालेले नाही.
- यापूर्वी उत्कृष्ट परदेशी चित्रपट गटात शेवटच्या पाच चित्रपटांत भारतातील खालील चित्रपटांना **स्थान (मानांकन)** मिळाले होते :
- 1) मदर इंडिया - 1957   2) सलाम बॉम्बे - 1988
- 3) लगान - 2001

3. ग्रॅमी पुरस्कार

- हा पुरस्कार संगीत क्षेत्रातील ऑस्कर मानला जातो.
- सुरुवात 1959 पासून. सुरुवातीस या पुरस्कारांना 'ग्रामाफोन पुरस्कार' असे संबोधले जाई.
- अमेरिकेतील 'नॅशनल अकॅडमी फॉर रिकॉर्डिंग आर्टस् अँड सायन्सेस' या संस्थेतर्फे हा पुरस्कार दिला जातो.
- आतापर्यंत सर्वाधिक (31) ग्रॅमी पुरस्कार जिंकणारी व्यक्ती : जीऑर्ज सोल्टी (इंग्लंड).

* ग्रॅमी पुरस्कार प्राप्त भारतीय व्यक्ती

1. पंडित रविशंकर - 1968, 1973, 2002, 2013
  2. झुबिन मेहता - 1981, 1982, 1990
  3. झाकिर हूसैन - 1991, 2008
  4. विक्कू विनायक - 1991
  5. विश्वमोहन भट्ट - 1994
  6. ए. आर. रहेमान - 2008
  7. रिक्की केज - 2015
  8. नीला वासवानी - 2015
  9. संदीप दास - 2017 (तबलावादक : 'सर्वश्रेष्ठ जागतिक संगीत' या विभागात - 'सिंग मी होम' या अल्बमसाठी - यो यो मा यांच्यासोबत.)
- 2017 चे (59 वे) सर्वाधिक 5 ग्रॅमी पुरस्कार : ब्रिटीश गायिका अडेल अँडकिन्स.
  - 2018 चे (60 वे) ग्रॅमी पुरस्कार 29 जानेवारी 2018 रोजी प्रदान करण्यात आले.
  - या सोहळ्यात अमेरिकी गायक, संगीतकार पीटर जेने हर्नडिझ उर्फ ब्रुनो मार्स यांना एकूण 6 पुरस्कार मिळाले. त्याखालोखाल रॅप संगीत कलावंत केंड्रिक लॅमरने पाच पुरस्कार पटकावले.
  - 2019 चे 61 वे ग्रॅमी पुरस्कार 10 फेब्रु. 2019 रोजी लॉस एंजलेस, अमेरिका येथे प्रदान करण्यात आले. या सोहळ्यात अमेरिकी गायक,

संगीतकार, अभिनेते व दिग्दर्शक डोनाल्ड मॅकिन्ली ग्लोव्हर ज्युनिअर (टोपणनाव : 'Childish Gambino') तसेच अमेरिकी गायक व गीतकार कैसे ली मुस्रोव्हज यांना सर्वाधिक म्हणजेच प्रत्येकी 4 पुरस्कार मिळाले. नामांकनाचा (Nomination) विचार करता सर्वाधिक 8 नामांकने अमेरिकन गीतकार केन्झीक लामार यांना मिळाली होती. या सोहळ्यात 'This is America' (गायक : Childish Gambino) हे सर्वोत्कृष्ट गाणे ठरले. तर 'गोल्डन अवर्स' ला अल्बम ऑफ द इअर चा बहुमान मिळाला.

* **2020 चे 62 वे ग्रॅमी पुरस्कार :**

- 62 वा ग्रॅमी पुरस्कार सोहळा 26 जाने. 2020 रोजी लॉस एंजेलिसमध्ये (अमेरिका) पार पडला. या सोहळ्यात 18 वर्षीय अमेरिकी गायिका व गीतकार बिली एलिश हिला सर्वाधिक म्हणजेच 5 श्रेणींमध्ये पुरस्कार मिळाले. या 5 श्रेणी पुढीलप्रमाणे :
  - i) **Album of the year** : 'When we all fall asleep, where do we go?'
  - ii) **Record of the year** : 'Bad Guy'
  - iii) **Song of the year** : 'Bad Guy'
  - iv) **Best New Artist** : Billie Eilish
  - v) **Best POP vocal Album** : 'When we all fall asleep, where do we go?'
- या सोहळ्यात अमेरिकेचे माजी राष्ट्राध्यक्ष बराक ओबामा यांच्या पत्नी 'मिशेल ओबामा' यांना 'Becoming' या ऑडियो बुकसाठी 'Best Spoken Word Album' या श्रेणीतील ग्रॅमी पुरस्कार मिळाला. ग्रॅमीविजेत्या फर्स्ट लेडी हा मान मिळवणाऱ्या मिशेल या दुसऱ्या महिला ठरल्या आहेत. याआधी हा पुरस्कार 'इट टेक अ व्हिलेज' साठी हिलरी क्लिंटन यांना मिळाला होता.
- केवळ नामांकनाचा (Nominations) विचार करता या सोहळ्यासाठी सर्वाधिक आठ विभागातील नामांकने 'लिज्जो' या अमेरिकी गायिकेला मिळाली होती. तथापि तिला केवळ 2 विभागातील पुरस्कारांवरच नाव कोरता आले.

4. गोल्डन ग्लोब पुरस्कार

- चित्रपट व दूरचित्रवाणी मालिका यांच्यासाठी हे पुरस्कार दिले जातात.
- मागील वर्षी कॅलेंडर वर्षात (1 जाने. ते 31 डिसें. दरम्यान) प्रदर्शित झालेल्या व प्रक्षेपित झालेल्या चित्रपट व मालिकांना दरवर्षी हा पुरस्कार दिला जातो.
- हा पुरस्कार 'Hollywood Foreign Press Association' तर्फे 1943 पासून दिला जातो.
- पहिला पुरस्कार 20 जाने. 1944 रोजी प्रदान केला गेला.

* 77 वा 'गोल्डन ग्लोब पुरस्कार' सोहळा-2020 :

- 77 वा 'गोल्डन ग्लोब पुरस्कार' सोहळा 5 जाने. 2020 रोजी बिव्हर्ली हिल्स (अमेरिका) येथे पार पडला. या पुरस्कार सोहळ्यात प्रदान करण्यात आलेले प्रमुख पुरस्कार :

- 1) या सोहळ्यात 'Once Upon a Time in Hollywood' या इंग्रजी भाषेतील चित्रपटास सर्वाधिक तीन पुरस्कार मिळाले. या चित्रपटाने उत्कृष्ट विनोद, उत्कृष्ट पटकथा व उत्कृष्ट सहायक अभिनेता या तीन प्रवर्गात बाजी मारली.
- 2) सर्वोत्कृष्ट चित्रपट (नाट्य - Drama) : '1917' (हा एक इंग्रजी चित्रपट असून तो पहिल्या महायुद्धावर आधारित आहे.)
- 3) सर्वोत्कृष्ट चित्रपट (संगीत अथवा विनोद - Musical or comedy) : 'Once Upon a Time in Hollywood'.
- 4) सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक : सॅम मेन्डेस ('1917' या चित्रपटासाठी)
- 5) सर्वोत्कृष्ट अभिनेता (नाट्य) : जोकिन फोनिक्स (जोकर)
- 6) सर्वोत्कृष्ट अभिनेता (संगीत अथवा विनोद) : टॅरॉन इगर्टन (रॉकेटमॅन)
- 7) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री (नाट्य) : रेनी झेल्वेगर (ज्युडी)
- 8) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री (संगीत अथवा विनोद) : अॅक्वाफिना (द फेअरवेल)
- 9) विदेशी भाषेतील सर्वोत्कृष्ट चित्रपट : पॅरासाइट (दक्षिण कोरिया)
- 10) सर्वोत्कृष्ट ॲनिमेटेड चित्रपट : मिसिंग लिंक.

(टीप : 77 व्या गोल्डन ग्लोब पुरस्कारासाठी सर्वाधिक 6 नामांकने 'Marriage Story' या चित्रपटाला मिळाली होती.)

ब) राष्ट्रीय स्तरावरील पुरस्कार

1. भारतरत्न पुरस्कार

- हा भारतातील सर्वोच्च नागरी पुरस्कार मानला जातो.
- सुरुवात : 2 जानेवारी 1954 पासून.
- वितरण - 26 जानेवारी रोजी.
- स्वरूप : सुर्याची प्रतिकृती आणि देवनागरी लिपीमध्ये 'भारतरत्न' लिहीलेले ब्राँझ धातूपासून बनवलेल्या पिंपळाच्या पानाचा आकार असलेले स्मृतीचिन्ह, राष्ट्रपतींनी स्वाक्षरी केलेली सनद आणि गळ्यात घालण्याचे पदक. (या पुरस्कारात रोख रक्कम दिली जात नाही.)
- एका वर्षी जास्तीत जास्त 3 व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान केला जातो. (अपवाद - 1999 या वर्षी 4 व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान केला गेला.)
- जनता सरकारने या पुरस्कारावर 1977 मध्ये बंदी घातली होती.
- मात्र 1980 मध्ये इंदिरा गांधी सरकारने हा पुरस्कार देण्यास पुन्हा सुरुवात केली.
- भारतरत्न पुरस्कार देण्यात पडलेला खंड : 1978 व 1979 आणि 1993 ते 1997
- आतापर्यंत 48 व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला आहे.
- भारतरत्न पुरस्काराचे प्रथम विजेते : (1954)
  - 1) सी. राजगोपालचारी 2) सर्वपल्ली राधाकृष्णन 3) सी. व्ही. रामन
- मरणोत्तर भारतरत्न पुरस्कार मिळालेले पहिले व्यक्ती : लाल बहादूर शास्त्री.
- खान अब्दूल गफार खान (1987) आणि नेल्सन मंडेला (1990) या दोन परदेशी व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
- भारतरत्न पुरस्कार मिळविणारी सर्वात तरुण व्यक्ती : सचिन तेंडूलकर (40 व्या वर्षी, 2014 चा पुरस्कार)
- हा पुरस्कार आतापर्यंत 6 राष्ट्रपतींना मिळाला आहे.
  - 1) सर्वपल्ली राधाकृष्णन (1954) 2) राजेंद्र प्रसाद (1962)
  - 3) झाकीर हुसेन (1963) 4) व्ही.व्ही. गिरी (1975)
  - 5) डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम (1997) 6) प्रणव मुखर्जी (2019)

- हा पुरस्कार आतापर्यंत **पाच महिलांना** मिळाला आहे :
  1. इंदिरा गांधी (1971)
  2. मदर तेरेसा (1980)
  3. अरुण असफ अली (1997)
  4. एम. एस. सुब्बुलक्ष्मी (1998)
  5. लता मंगेशकर (2001)
- हा पुरस्कार आतापर्यंत **सात पंतप्रधानांना** मिळाला आहे :
  1. पंडीत नेहरू (1955)
  2. लालबहादूर शास्त्री (1966)
  3. इंदिरा गांधी (1971)
  4. मोरारजी देसाई (1991)
  5. गुलझारीलाल नंदा (1997) (2 वेळा हंगामी पंतप्रधान)
  6. राजीव गांधी (1991)
  7. अटलबिहारी वाजपेयी (2015)
- आतापर्यंत सर्वाधिक भारतरत्न कोणत्या राज्यातून ?
  - 1) महाराष्ट्र (9)
  - 2) उत्तरप्रदेश (8)
- आतापर्यंत **'सार्वजनिक क्षेत्रा'**त सर्वाधिक व्यक्तींना (27) हा पुरस्कार देण्यात आलेला आहे.
- **2015 चे भारतरत्न पुरस्कार प्राप्त व्यक्ती (25 वे पुरस्कार):**
  1. पं.मदन मोहन मालवीय (मरणोत्तर)
  2. अटलबिहारी वाजपेयी
- **2019 चे भारतरत्न पुरस्कार प्राप्त व्यक्ती (26 वे पुरस्कार) :**
  - 1) प्रणव मुखर्जी
  - 2) भूपेन हजारिका (मरणोत्तर)
  - 3) नानाजी देशमुख (मरणोत्तर)
- **महाराष्ट्रातील 'भारतरत्न' :**
  - 1) धों. के. कर्वे (1958)
  - 2) पांडुरंग वामन काणे (1963)
  - 3) विनोबा भावे (1983)
  - 4) डॉ. बी. आर. आंबेडकर (1990)
  - 5) जे.आर.डी.टाटा (1992)
  - 6) लता मंगेशकर (2001)
  - 7) पं.भीमसेन जोशी (2008)
  - 8) सचिन तेंडुलकर (2014)
  - 9) नानाजी देशमुख (2019)

2. पद्म पुरस्कार

- प्रजासत्ताक दिनाच्या पूर्वसंधेला (25 जानेवारी) या पुरस्कारांची घोषणा केली जाते.
- दरवर्षी 26 जानेवारीला प्रदान केले जातात.
- पद्म पुरस्कारांचे पद्मविभूषण, पद्मभूषण आणि पद्मश्री असे तीन प्रकार आहेत.
- पद्म पुरस्कार देण्यात पडलेला खंड : 1978 व 1979 आणि 1993 ते 1997.
- कला, साहित्य, क्रीडा, औषधक्षेत्र, सामाजिक कार्य, विज्ञान व अभियांत्रिकी, सार्वजनिक व्यवहार, नागरी सेवा, व्यापार व उद्योग इ. क्षेत्रात उत्तुंग कार्य करणाऱ्या व्यक्तींना दिले जातात.
- आतापर्यंत देण्यात आलेले पद्म पुरस्कार : 4542
- * पद्म पुरस्कार 2020 :
  - 25 जाने. 2020 रोजी (71 व्या प्रजासत्ताकदिनाच्या पूर्वसंधेला) 141 व्यक्तींना पद्म पुरस्कार जाहीर झाले.
  - 2020 च्या पद्म पुरस्कारांमध्ये 7 पद्मविभूषण, 16 पद्मभूषण व 118 पद्मश्री पुरस्कारांचा समावेश आहे.
  - पुरस्कार प्राप्त 141 व्यक्तींमध्ये 4 जोड्यांचा (duo) समावेश आहे. (प्रत्येक जोडीच्या बाबतीत एकच पुरस्कार गृहित धरण्यात येत असतो. जसे येथे 4 जोड्यांना चारच पुरस्कार दिल्याचे मानले जाते.)
  - पुरस्कार प्राप्त 141 व्यक्तींमध्ये 33 महिला व 18 मान्यवर परदेशी किंवा अनिवासी भारतीय व्यक्तींचा समावेश आहे. त्याचबरोबर 12 मान्यवरांना मरणोत्तर पुरस्कार जाहीर करण्यात आले.
  - पद्म पुरस्कार 2020 मधील महाराष्ट्रीयन मान्यवर (एकूण 13) :
उद्योगपती आनंद महिंद्रा यांना पद्मभूषण, तर ग्रामविकासात आदर्श कार्य करणारे पोपटराव पवार, बीजमाता राहिबाई पोपेरे, क्रिकेटपटू झहीर खान, वैज्ञानिक डॉ. रमण गंगाखेडकर, मुस्लीम सत्यशोधक कार्यकर्ते सय्यदभाई, अभिनेत्री कंगणा रणावत, चित्रपटनिर्माता करण जोहर, निर्माती एकता कपूर, पार्श्वगायक सुरेश वाडकर, अभिनेत्री सरिता जोशी,

गायक अदनान सामी, डॉ. सॅण्ड्रा डेसा सुझा यांना पद्मश्री पुरस्कार जाहीर झाले आहेत.

A) पद्मविभूषण :

- भारतरत्न नंतरचा दुसऱ्या क्रमांकाचा नागरी सन्मान.
- 2 जाने. 1954 पासून देण्यास सुरुवात.
- आतापर्यंत एकूण 314 व्यक्तींना प्रदान.
- पूर्वीचे नाव : पद्म विभूषण - पहिला वर्ग (Class - I)

* 2020 च्या पद्मविभूषण पुरस्काराचे मानकरी :

- 2020 साली पुढील 7 व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला :

2020 च्या पद्मविभूषण पुरस्काराचे मानकरी

क्र.	व्यक्ती	कार्यक्षेत्र	राज्य/देश
1)	जॉर्ज फर्नांडीस (मरणोत्तर)	सार्वजनिक व्यवहार	बिहार
2)	अरूण जेटली (मरणोत्तर)	सार्वजनिक व्यवहार	दिल्ली
3)	अनिरुद्ध जगन्नाथ	सार्वजनिक व्यवहार	मॉरिशस
4)	एम.सी.मेरी कोम	क्रीडा	मणिपूर
5)	चन्नूलाल मिश्रा	कला	उत्तर प्रदेश
6)	सुषमा स्वराज	सार्वजनिक व्यवहार	दिल्ली
7)	विश्वेशतीर्थ स्वामीजी (मरणोत्तर)	इतर - अध्यात्म	कर्नाटक

B) पद्मभूषण :

- तिसऱ्या क्रमांकाचा नागरी सन्मान
- सुरुवात : 2 जाने. 1954
- पूर्वीचे नाव : पद्मविभूषण - दुसरा वर्ग (Class - II)
- आतापर्यंत 1270 व्यक्तींना प्रदान.

* 2020 च्या पद्मभूषण पुरस्काराचे मानकरी :

2020 साली एकूण 16 व्यक्तींना पद्मभूषण पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

2020 च्या पद्मभूषण पुरस्काराचे मानकरी

क्र.	व्यक्ती	कार्यक्षेत्र	राज्य/देश
1)	एम. मुमताज अली (श्री. एम.)	इतर - अध्यात्म	केरळ
2)	सय्यद मुअज्जम अली (मरणोत्तर)	सार्वजनिक व्यवहार	बांगलादेश
3)	मुजप्फर हुसेन बेग	सार्वजनिक व्यवहार	जम्मू व काश्मिर
4)	अजोय चक्रवर्ती	कला	पश्चिम बंगाल
5)	मनोज दास	साहित्य व शिक्षण	पुदुच्चेरी
6)	बालकृष्ण दोशी	इतर - स्थापत्यशास्त्र	गुजरात
7)	कृष्णअम्मल जगन्नाथ	सामाजिक कार्य	तमिळनाडू
8)	एस. सी. जमीर	सार्वजनिक व्यवहार	नागालँड
9)	डॉ. अनिल प्रकाश जोशी	सामाजिक कार्य	उत्तराखंड
10)	त्सेरिंग लँडोल	औषधशास्त्र	लडाख
11)	आनंद महिंद्रा	व्यापार व उद्योग	महाराष्ट्र
12)	नीलकंठ रामकृष्ण माधव मेनन (मरणोत्तर)	सार्वजनिक व्यवहार	केरळ
13)	मनोहर पर्रीकर (मरणोत्तर)	सार्वजनिक व्यवहार	गोवा
14)	प्रा. जगदीश सेठ	साहित्य व शिक्षण	अमेरिका
15)	पी. व्ही. सिंधू	क्रीडा	तेलंगणा
16)	वेणु श्रीनिवासन	व्यापार व उद्योग	तमिळनाडू

C) पद्मश्री :

- चौथ्या क्रमांकाचा नागरी सन्मान.
- सुरुवात : 2 जाने. 1954
- आतापर्यंत 2958 व्यक्तींना प्रदान

* 2020 च्या पद्मश्री पुरस्काराचे मानकरी :

2020 साली एकूण 118 व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.
या व्यक्तींमध्ये 12 महाराष्ट्रीयन व्यक्ती आहेत.

- 1) जहीर खान (क्रीडा - क्रिकेट, महाराष्ट्र)
- 2) पोपटराव पवार (सामाजिक कार्य, महाराष्ट्र)
- 3) ओइनम बेम्बेम देवी (क्रीडा, मणिपूर)
- 4) डॉ. रमण गंगाखेडकर (विज्ञान व अभियांत्रिकी, महाराष्ट्र)
- 5) अब्दुल जब्बार (मरणोत्तर) (सामाजिक कार्य, मध्यप्रदेश)
- 6) करण जोहर (कला, महाराष्ट्र)
- 7) सरिता जोशी (कला, महाराष्ट्र)
- 8) एकता कपूर (कला, महाराष्ट्र)
- 9) मुन्ना मास्टर (कला, राजस्थान)
- 10) राहीबाई सोमा पोपेरे (इतर-कृषी, महाराष्ट्र)
- 11) कंगणा राणावत (कला, महाराष्ट्र)
- 12) श्री. राधामोहन व श्रीम. साबरमती (इतर - कृषी, ओडिशा)
- 13) अदनान सामी (कला, महाराष्ट्र)
- 14) सय्यद मेहबूब शाह कादरी ऊर्फ सय्यदभाई (सामाजिक कार्य, महाराष्ट्र)
- 15) गणितज्ञ वशिष्ठ रानायण सिंह (मरणोत्तर) (विज्ञान व अभियांत्रिकी, बिहार)
- 16) डॉ. सॅण्ड्रा डेसा सुझा (औषधक्षेत्र, महाराष्ट्र)
- 17) सुरेश वाडकर (कला, महाराष्ट्र)

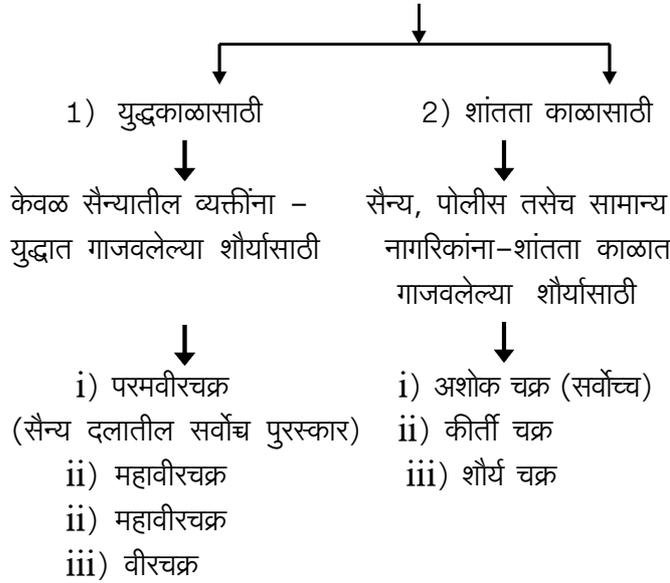
(संदर्भ : pib.gov.in, marathi.hindustantimes.com,
दैन. The Hindu, लोकसत्ता व मटा दि. 26/1/2020)

3. भारतीय शौर्य पुरस्कार

- 26 जानेवारी 2020 रोजी 71 व्या प्रजासत्ताक दिनानिमित्त भारतीय सैन्य दलातील जवानांना 312 शौर्य पुरस्कार व पदके प्रदान करण्यात आली. या पुरस्कारांमध्ये 6 शौर्य चक्र, 19 परम विशिष्ट सेवा पदके, 4 उत्तम युद्ध सेवा पदके, 32 अति विशिष्ट सेवा पदके इ. चा समावेश होतो. या 312 पुरस्कारांमध्ये जम्मू-काश्मिर पोलिसांना सर्वाधिक म्हणजेच 108 पदके प्रदान करण्यात आली; तर महाराष्ट्रातील 23 जणांना ही पदके मिळाली.

भारतीय शौर्य पुरस्कार

- 26 जाने. 2020 रोजी मा. राष्ट्रपतींच्या हस्ते पुढील व्यक्तींना शौर्य पुरस्कार प्रदान करण्यात आले :

अ) अशोक चक्र :

- 2020 साली कोणालाही प्रदान करण्यात आला नाही.

ब) कीर्ती चक्र :

- अशोक चक्र नंतरचा सर्वात मोठा दुसरा लष्करी पुरस्कार

- 2020 चे पुरस्कार :
- 2020 साली कोणालाही प्रदान करण्यात आला नाही.

क) शौर्य चक्र :

- किर्ती चक्र नंतरचा सर्वात मोठा तिसरा लष्करी पुरस्कार
- 2020 मध्ये पुढील 6 जवानांना प्रदान :
- 1) लेफ्टनंट कर्नल ज्योती लामा
- 2) मेजर के. बी. सिंह
- 3) नायब सुभेदार नरेंद्र सिंग
- 4) नायब सुभेदार सोमबीर (मरणोत्तर)
- 5) नाइक नरेश कुमार
- 6) शिपाई कर्मदेव ओरान

(संदर्भ : pib.nic.in, gallantryawards.gov.in)

4. साहित्य अकादमी पुरस्कार

- साहित्य क्षेत्रातील राष्ट्रीय स्तरावरील ज्ञानपीठ पुरस्कारानंतरचा महत्वाचा पुरस्कार.
- साहित्य अकादमीची स्थापना - 12 मार्च, 1954
- मुख्यालय - दिल्ली
- प्रादेशिक कार्यालये - कोलकाता, बंगळुरु, चेन्नई, मुंबई
- अकादमीचे पहिले अध्यक्ष - पं. जवाहरलाल नेहरू
- अकादमीचे सध्याचे अध्यक्ष - चंद्रशेखर कंबार (जाने.2018 ते डिसें.2022) (कंबार हे कन्नड भाषेचे कवी व लेखक तसेच दिग्दर्शक आहेत. पूर्वी ते हप्पी मधील कन्नड विद्यापीठाचे संस्थापक कुलगुरु देखील होते.)
- भारतातील 24 भाषांसाठी (भारतीय संविधानाच्या आठव्या परिशिष्टातील 22 भाषा आणि इंग्रजी व राजस्थानी) हा पुरस्कार दरवर्षी दिला जातो.
- पुरस्कारांची रचना :
- साहित्य अकादमीकडून 24 भाषांसाठी एकूण 5 प्रकारात पुरस्कार दिले

- **पुरस्कारांचे वर्गीकरण :**

अ) 'साहित्य अकादमी पुरस्कार' - रचनात्मक लिखाणासाठी दिला जाणारा मुख्य पुरस्कार.

ब) भाषा सन्मान पुरस्कार

क) अनुवादासाठी पुरस्कार

ड) बाल साहित्य पुरस्कार

इ) युवा पुरस्कार

- वरील 5 श्रेणीतील पुरस्कारांपैकी 2019 सालचा 'अनुवादासाठीचा पुरस्कार' 24 फेब्रु. 2020 रोजी जाहीर करण्यात आला.

* **अनुवादासाठीचा पुरस्कार (Prize for Translation) :**

- सुरुवात : 1989

- दरवर्षी सर्व 24 भाषांमधील उत्कृष्ट अनुवादकास दिला जातो.

- स्वरूप : 50 हजार रुपये व सन्मानचिन्ह.

- **2019 चा मराठी भाषेसाठीचा अनुवाद पुरस्कार :**

ज्येष्ठ रंगकर्मी आणि दिग्दर्शिका **सई परांजपे** यांना - प्रख्यात अभिनेते नसिरुद्दीन शाह यांच्या 'And then one day' आत्मचरित्राचे '**आणि मग एक दिवस**' या नावाने मराठीत केलेल्या अनुवादासाठी.

सई परांजपे यांच्याविषयी ...

- **जन्म** : 19 मार्च 1938 - मुंबई

- रंगकर्मी आणि चित्रपट दिग्दर्शिका अशी ख्याती असलेल्या मराठी प्रांगणातील बुजूर्ग लेखिका.

- **अल्पपरिचय** :

- त्या 8 वर्षांच्या असताना त्यांचे पहिले पुस्तक 'मुलांचा मेवा' प्रकाशित झाले होते.

- 1963 : 'नॅशनल स्कूल ऑफ ड्रामा (NSD), नवी दिल्ली' येथून पदवी प्राप्त केली.

- सई यांनी 'ऑल इंडिया रेडिओ' (पुणे) येथे निवेदक म्हणून व्यवसायास

प्रारंभ केला.

- त्यांनी मराठी, हिंदी व इंग्रजी भाषेत अनेक नाटके लिहीली आहेत.
- 1970 च्या दशकात त्यांनी 'Children Film Society of India(CFSI, मुंबई)' च्या दोन वेळा अध्यक्ष म्हणून काम केले.

- त्यांनी दिग्दर्शित केलेले प्रमुख चित्रपट :

- 1) The Little Tea Shop (TV 1972)
- 2) सिकंदर (1976)
- 3) कॅप्टन लक्ष्मी (1977)
- 4) स्पर्श (1980)
- 5) चष्मे बद्दूर (1981)
- 6) कथा (1983)
- 7) दिशा (1990)
- 8) पपीहा (1993)
- 9) चुरिया (1993)
- 10) साज (1997)

* सई परांजपे यांनी दिग्दर्शित केलेली प्रमुख नाटके :

- 1) एक तमाशा सुंदरसा
- 2) गीध
- 3) जादूचा शंख (बालनाट्य)
- 4) झाली काय गंमत (बालनाट्य)
- 5) धिक् ताम्
- 6) पत्तेनगरी (बालनाट्य)
- 7) पुन्हा शेजारी
- 8) माझा खेळ मांडू दे
- 9) शेषटीचा शाप (बालनाट्य)
- 10) सख्खे शेजारी

* सई परांजपे यांनी लिहिलेली पुस्तके :

- 1) आलबेल (नाटक)
- 2) जादूचा शंख (बालसाहित्य)
- 3) जास्वंदी (बालनाट्य)
- 4) झाली काय गंमत (बालसाहित्य)
- 5) भटक्याचे भविष्य (बालसाहित्य)
- 6) मुलांचा मेवा (बालसाहित्य)

- 7) शेपटीचा शाप (बालसाहित्य)
- 8) सख्खे शेजारी (नाटक)
- 9) सय-माझा कलाप्रवास
- 10) सळो की पळो (बालसाहित्य)
- 11) आणि मग एक दिवस (त्यांचे पहिलेच अनुवादित पुस्तक)

- **सन्मान व पुरस्कार :**

- 1) तीनवेळा राष्ट्रीय चित्रपट पुरस्कार
- 2) दोन वेळा फिल्मफेअर पुरस्कार
- 3) 2000 : पद्मभूषण पुरस्कार
- 4) 2012 : राजा परांजपे पुरस्कार
- 5) 2017 : लक्ष्मीबाई टिळक पुरस्कार
- 6) 2018 : अमेरिकेतील महाराष्ट्र फाउंडेशनतर्फे देण्यात येणारा साहित्य पुरस्कार
- 7) 2019 : साहित्य अकादमी 'अनुवाद पुरस्कार'.

5. सरस्वती सन्मान

- भारतातील साहित्य क्षेत्रातील सर्वोच्च पुरस्कारांपैकी एक.
- **सुरुवात : 1991**
- के.के. बिरला फाउंडेशनतर्फे दरवर्षी दिला जातो.
- भारतीय राज्यघटनेच्या 8 व्या परिशिष्टातील 22 भाषांमध्ये आणि मागील 10 वर्षांमध्ये प्रकाशित झालेल्या साहित्यकृतीसाठी भारतीय साहित्यिकाला हा पुरस्कार दिला जातो.
- **पुरस्काराचे स्वरूप :** 15 लाख रूपये, मानचिन्ह व मानपत्र.
- **1991 चा पहिला पुरस्कार :** ख्यातनाम हिंदी कवी हरिवंशराय बच्चन (अमिताभ बच्चन यांचे वडील) यांना त्यांच्या 4 खंडात लिहीलेल्या आत्मचरित्रासाठी.
- **2017 चा 27 वा पुरस्कार :**
गुजराती कवी, नाटककार व लेखक **सीतांशु यशश्चंद्र** - 2009 साली

प्रकाशित झालेल्या त्यांच्या 'वखार' या काव्यसंग्रहासाठी. (त्यांच्या 'जटायू' या काव्यसंग्रहाला 1987 सालचा साहित्य अकादमी पुरस्कार मिळाला होता. त्यांना पद्मश्री सन्मानाने देखील पुरस्कृत करण्यात आलेले आहे.)

- **2018 चा 28 वा पुरस्कार :**

तेलगु भाषेतील ख्यातनाम कवी के. सिवा रेड्डी यांना 2016 साली प्रकाशित झालेल्या त्यांच्या 'पक्की ओत्तिगिलिते' (Pakki Ottigilite) या कवितासंग्रहासाठी 2018 चा सरस्वती सन्मान प्रदान करण्यात आला. (यात 104 कवितांचा संग्रह आहे.)

- **2019 चा 29 वा पुरस्कार :**

सिंधी भाषेतील ख्यातनाम लेखक वासदेव मोही (Vasdev Mohi) यांना 2012 साली प्रकाशित झालेल्या त्यांच्या 'Chequebook' या लघुकथा संग्रहासाठी जाहीर करण्यात आला.

- **सरस्वती सन्मान प्राप्त मराठी साहित्यिक :**

- 1) विजय तेंडुलकर (1993) - कन्यादान (नाटक)
- 2) महेश एलकुंचवार (2002) - युगांत (नाटक)

6. फिल्मफेअर पुरस्कार

- हिंदी चित्रपट सृष्टीतील जुना आणि प्रतिष्ठेचा पुरस्कार.

- **जुने नाव :** 'Clare Awards' किंवा 'The Clares'

- **सुरुवात :** 1954

- **प्रदानकर्ता :** The Times Group

* **65 वे फिल्मफेअर पुरस्कार 2020 :**

- दिनांक 15 फेब्रु. 2020 रोजी प्रदान

- **स्थळ :** इंदिरा गांधी अॅथलेटिक स्टेडियम, गुवाहटी (आसाम)

- फिल्मफेअर पुरस्काराच्या इतिहासात पहिल्यांदाच पुरस्कार सोहळा मुंबईच्या बाहेर झाला.

- **सूत्रसंचालक (Anchor) :** दिग्दर्शक करण जोहर व अभिनेता विकी कौशल

- या सोहळ्याचे प्रायोजक : अॅमेझॉन (ई-कॉमर्स कंपनी)
- या पुरस्कार सोहळ्यात 'गली बॉय' या चित्रपटाला सर्वाधिक 10 पुरस्कार मिळाले.
- या सोहळ्यातील प्रमुख पुरस्कार :
  - 1) सर्वोत्कृष्ट चित्रपट : गली बॉय (Gully Boy)
  - 2) सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक : जोया अख्तर (गली बॉय)
  - 3) सर्वोत्तम अभिनेता : रणविर सिंग (गली बॉय)
  - 4) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री : आलिया भट्ट (गली बॉय)
  - 5) सर्वोत्कृष्ट चित्रपट (समीक्षक पसंती) : आर्टिकल 15 व सोनचिरिया
  - 6) सर्वोत्कृष्ट सहायक अभिनेता : सिद्धांत चतुर्वेदी (गली बॉय)
  - 7) सर्वोत्कृष्ट सहायक अभिनेत्री : अमृता सुभाष (गली बॉय)
  - 8) सर्वोत्कृष्ट अभिनेता (समीक्षक पसंती) : आयुषमान खुराना (आर्टिकल 15)
  - 9) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री (समीक्षक पसंती) : भूमी पेडणेकर आणि तापसी पन्नू (सांड की आँख)
  - 10) सर्वोत्कृष्ट पटकथा : रीमा कागती, जोया अख्तर (गली बॉय)
  - 11) सर्वोत्कृष्ट संवाद : विजय मौर्या (गली बॉय)
  - 12) सर्वोत्कृष्ट ओरिजनल कथा : अनुभव सिन्हा, गौरव सोलंकी (आर्टिकल 15)
  - 13) सर्वोत्कृष्ट अभिनेता (पदार्पण) : अभिमन्नु दस्सानी (मर्द को दर्द नहीं होता)
  - 14) सर्वोत्कृष्ट अभिनेत्री (पदार्पण) : अनन्या पांडे (स्टुडेंट ऑफ द इयर)
  - 15) सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक (पदार्पण) : आदित्य धर (उरी : द सर्जिकल स्ट्राइक)
  - 16) सर्वोत्कृष्ट अल्बम : गली बॉय आणि कबीर सिंह
  - 17) सर्वोत्कृष्ट गीत : डिव्हाइन अँड अंकुर तिवारी - अपना टाइम आयेगा (गली बॉय)
  - 18) सर्वोत्कृष्ट पार्श्वगायक : अरिजित सिंह - कलंक नहीं (कलंक)
  - 19) सर्वोत्कृष्ट पार्श्वगायिका : शिल्पा राव - घुंगरू (वॉर)

- 20) **जीवन गौरव पुरस्कार** : रमेश सिप्पी
 21) **एक्सलन्स इन सिनेमा** : गोविंदा
 22) **आरडी बर्मन अवॉर्ड फॉर अपकमिंग म्युझिक टॅलेंट** : शाश्वत सचदेव (उरी)
 - 65 व्या पुरस्कारासाठी 'गली बॉय' या चित्रपटाला सर्वाधिक **19** नामांकने मिळाली होती; तर 'गली बॉय' ला 10 पुरस्कार मिळाले.

क) राज्यस्तरीय पुरस्कार

1. महाराष्ट्रभूषण पुरस्कार

- महाराष्ट्रातील सर्वोच्च आणि मानाचा पुरस्कार.
  - महाराष्ट्र शासनातर्फे **1995 पासून** दरवर्षी दिला जातो.
  - पहिला पुरस्कार 1996 मध्ये **पु. ल. देशपांडे** यांना देण्यात आला.
  - **स्वरूप** : 10 लाख रुपये रोख व प्रशस्तीपत्र.
  - आतापर्यंत एकूण 17 व्यक्तींना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आलेला आहे.
- ☛ **पुरस्कार प्राप्तकर्ते** :
- 2010** - जयंत नारळीकर (विज्ञान क्षेत्रात)
  - 2011** - अनिल काकोडकर (विज्ञान क्षेत्रात)
  - 2012, 2013 व 2014** या वर्षांमध्ये हा पुरस्कार कोणासही प्रदान करण्यात आला नाही.
  - 2015**-बाबासाहेब पुरंदरे (बळवंत मोरेश्वर पुरंदरे)(साहित्य क्षेत्रात)

2. लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय पत्रकारिता पुरस्कार

- केसरी मराठा ट्रस्ट आणि टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठातर्फे पत्रकारिता क्षेत्रात उल्लेखनीय कार्य करणाऱ्या व्यक्तीला हा पुरस्कार प्रदान केला जातो.
- **सुरुवात** : 2009
- **स्वरूप** : 1 लाख रुपये रोख, स्मृतिचिन्ह व शाल

- वितरण : 4 जानेवारी - केसरीच्या वर्धापन दिनी
(केसरी सुरुवात : 4 जानेवारी 1881)
- 2015 : कुंदन व्यास ('जन्मभूमी' या वृत्तपत्र समुहाचे मुख्य संपादक)
- 2016 : शेखर गुप्ता (बिझनेस स्टॅण्डर्ड वृत्तपत्राचे मुख्य संपादक)
- 2017 : पी. साईनाथ ('द हिंदू' वृत्तपत्राच्या ग्रामीण व्यवस्था विभागाचे माजी संपादक)
- 2018 : निलकंठ यशवंत खाडीलकर ('नवाकाळ' या वृत्तपत्राचे माजी संपादक.)
- 2019 : सिद्धार्थ वरदराजन ('द वायर' या न्यूज वेबसाईटचे संस्थापक-संपादक)
- 2020 : संजय गुप्ता ('दैनिक जागरण' वृत्तपत्राचे मुख्य संपादक)

3. लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय पुरस्कार

- लोकमान्य टिळक ट्रस्ट (पुणे) तर्फे वेगवेगळ्या क्षेत्रात उल्लेखनीय कार्य केल्याबद्दल हा पुरस्कार दिला जातो.
- सुरुवात - 2009
- वितरण - लो. टिळक पुण्यतिथी निमित्त 1 ऑगस्ट रोजी.
- स्वरूप - रोख 1 लाख रु., स्मृतीचिन्ह व मानपत्र
- 2016 : शरद पवार (कृषी क्षेत्रातील योगदानाबद्दल)
- 2017 : पतंजली समूहाचे शिल्पकार आचार्य बाळ कृष्ण (स्वदेशीच्या प्रोत्साहनाबद्दल)
- 2018 : ज्येष्ठ शास्त्रज्ञ व ISRO चे अध्यक्ष डॉ. कैलासावडिवू सिवन (अवकाश तंत्रज्ञान क्षेत्रातील योगदानाबद्दल).
- 2019 : 'भारत फोर्ज' चे अध्यक्ष व व्यवस्थापकीय संचालक - बाबा कल्याणी

4. चतुरंग प्रतिष्ठानचा जीवनगौरव पुरस्कार

- नाट्य, कला, साहित्य क्षेत्रात उत्कृष्ट कार्य करणाऱ्या महाराष्ट्रीयन व्यक्तीला चतुरंग प्रतिष्ठान, मुंबई कडून दरवर्षी हा पुरस्कार दिला जातो.
- स्वरूप : 3 लाख रू. रोख, मानपत्र व सन्मानचिन्ह
- पहिला पुरस्कार : 1992 - इंदिराबाई हळबे तथा मावशी हळबे.
- 26 वा पुरस्कार : 2017 - गो. ब. देगलुरकर (साहित्य क्षेत्र)
- 27 वा पुरस्कार : 2018 - सुहास बहुळकर (चित्रकार)
- 28 वा पुरस्कार : 2019 - सय्यद मेहबूब शाह कादरी उर्फ सय्यदभाई

सौंदर्य स्पर्धा

1. मिस युनिव्हर्स

- सुरुवात : जून 1952
- घोषवाक्य : Confidently Beautiful

इ.स.	ठिकाण	सुंदरीचे नाव
64 व्या 2015	लॉस एंजेल्स (अमेरिका)	पिया ओलॉझो वुर्टचबॅच (फिलिपाईन्स)
65 व्या 2016	मनिला (फिलिपाईन्स)	आयरिस मीटेनेर (फ्रान्स)
66 व्या 2017	लास वेगास (अमेरिका)	डेमी-लेघ नेल-पेटर्स (द. आफ्रिका)
67 व्या 2018	बॅंकाक (थायलंड)	कॅट्रिओना ग्रे (फिलिपाईन्स)
68 व्या 2019	अटलांटा (अमेरिका)	झोझिबिनी टुंझी (द. आफ्रिका)

- (टीप : i) 68 व्या स्पर्धा डिसें. 2019 मध्ये पार पडल्या.
ii) हा किताब जिंकणारी झोझिबिनी ही द. आफ्रिकेची तिसरी सुंदरी, तर एकूणामध्ये दुसरी कृष्णवर्णीय सुंदर ठरली आहे. तिने यापूर्वी 'मिस

साऊथ आफ्रिका 2019' हा किताब देखील पटकावला आहे.

iii) या स्पर्धेत भारताची वर्तिका सिंग ही सुंदरी सहभागी झाली होती.)

* भारतीय विश्वसुंदरी :

- 1994 - सुशिमता सेन. - 2000 : लारा दत्ता

2. मिस वर्ल्ड

- सुरुवात : 1951 (एरिक मोर्ले यांच्याद्वारे, इंग्लंडमध्ये)

- घोषवाक्य : Beauty With A Purpose

इ.स.	ठिकाण	सुंदरीचे नाव
65 व्या 2015	सान्या (चीन)	लालागुना रोया (स्पेन)
66 व्या 2016	मेरीलँड (युएसए)	स्टेफनी डेल व्हॅले (प्युर्टो रिको)
67 व्या 2017	सान्या (चीन)	मानुषी छिल्लर (भारत)
68 व्या 2018	सान्या (चीन)	व्हॅनेसा पोन्स लिऑन (मेक्सिको)
69 व्या 2019	लंडन (इंग्लंड)	टोनी अॅन सिंग (जमैका)

(टीप : i) 69 व्या स्पर्धा डिसें. 2019 मध्ये पार पडल्या.

ii) हा किताब जिंकणारी टोनी ही चौथी जमैकन सुंदरी आहे. ती जमैकन - अमेरिकन अभिनेत्री आहे. तिने यापूर्वी 'मिस जमैका वर्ल्ड 2019' हा किताब देखील पटकावला आहे.

iii) या स्पर्धेत भारताची सुमन राव ही सुंदरी सहभागी झाली होती.)

(टीप : 'फेमिना मिस इंडिया' 2019 किताब : जून 2019 मध्ये

बहाल. विजेती : राजस्थानची सुंदरी सुमन राव)

* खालील भारतीय महिलांना मिस वर्ल्ड हा मान मिळालेला आहे :

- 1966 - रिटा फारिया - 1994 - ऐश्वर्या रॉय
- 1997 : डायना हेडन - 1999 - युक्ता मुखी
- 2000 : प्रियंका चोप्रा - 2017 - मानुषी छिल्लर

इतर काही राज्यस्तरीय पुरस्कार

अ.क्र.	पुरस्काराचे नाव	वर्ष	पुरस्कार प्राप्तकर्ते
1.	महाराष्ट्र भूषण पुरस्कार	2015	बाबासाहेब पुरंदरे
2.	लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय पत्रकारिता पुरस्कार	2020	संजय गुप्ता
3.	लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय पुरस्कार	2019	बाबा कल्याणी
4.	जनस्थान पुरस्कार	2019	वसंत आबाजी डहाके
5.	चतुरंग प्रतिष्ठाणचा जीवनगौरव पुरस्कार	2019	सय्यदभाई (मुस्लिम सत्यशोधक समाजाचे अध्यक्ष)
6.	लता मंगेशकर पुरस्कार (महाराष्ट्र)	2019	उषा खन्ना
7.	पं.हृदयनाथ मंगेशकर पुरस्कार	2019	ज्येष्ठ संगीतकार मोहम्मद जहूर खय्याम
8.	चित्रपती व्ही. शांताराम जीवनगौरव पुरस्कार	2019	सुषमा शिरोमणी
9.	जीवनगौरव व्ही. शांताराम विशेष योगदान पुरस्कार	2019	भरत जाधव
10.	राजकपूर जीवनगौरव पुरस्कार	2019	वामन भोसले
11.	राजकपूर विशेष योगदान पुरस्कार	2019	परेश रावल
12.	ज्ञानोबा-तुकाराम पुरस्कार	2019	मधुकर रामदास जोशी
13.	अनंत भालेराव स्मृती पुरस्कार	2019	डॉ. सुधारी रसाळ
14.	पी.सी.चंद्रा पुरस्कार	2019	डॉ. देवीप्रसाद शेटी
15.	नटवर्य प्रभाकर पणशीकर रंगभूमी जीवनगौरव पुरस्कार	2018	जयंत सावरकर
16.	सावित्रीबाई फूले पुणे विद्यापीठाचा जीवनगौरव पुरस्कार	2018	डॉ. नारायण मुर्ती

17.	कवीवर्य विं.दा. करंदीकर जीवनगौरव पुरस्कार	2018	महेश एलकुंचवार
18.	पं. भिमसेन जोशी पुरस्कार	2019	अरविंद पारिख
19.	तमाशा सम्राज्ञी विठाबाई नारायणगावकर जीवनगौरव पुरस्कार	2017 -18	बशीर कमरुद्दीन मोमीन (कवठेकर)
20.	श्री. पु. भागवत स्मृती उत्कृष्ट प्रकाशन पुरस्कार	2018	साहित्य पुरस्कार केंद्र, नागपूर
21.	त्रिदल संस्था, पुणे चा पुण्यभूषण पुरस्कार	2019	डॉ. गो.बं.देगलुरकर
22.	यश चोप्रा राष्ट्रीय स्मृती पुरस्कार	2018	आशा भोसले
23.	संगीताचार्य अण्णासाहेब किलोस्कर संगीत रंगभूमी जीवनगौरव पुरस्कार	2018	विनायक थोरात
24.	यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठानचा दया पवार स्मृति पुरस्कार	2018	सयाजी शिंदे, आनंद विंगकर, राहूल कोसंबी
25.	यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठानचा 'यशवंतराव चव्हाण पुरस्कार	2019	प्रा. एन.डी. पाटील
26.	यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचा कुसुमाग्रज पुरस्कार	2019	वेद राही
27.	मास्टर दीनानाथ मंगेशकर जीवनगौरव पुरस्कार	2019	सलीम खान
28.	पुणे सार्वजनिक सभेचा 'रमाबाई रानडे' पुरस्कार	2019	कॉम्रेड मुक्ता मनोहर
29.	राजर्षी शाहू पुरस्कार	2019	अण्णा हजारे
30.	आशा भोसले पुरस्कार	2019	अवधूत गुप्ते

31.	गदिमा प्रतिष्ठानचा 'गदिमा' पुरस्कार	2019	गायिका उषा मंगेशकर
32.	विष्णुदास भावे पुरस्कार	2019	रोहिणी हट्टंगडी

2018-19 मधील विविध पुरस्कार विजेते भारतीय व्यक्ती

अ.क्र.	पुरस्काराचे नाव	वर्ष	पुरस्कार प्राप्तकर्ते
1.	छायाचित्रणासाठीचा ऑस्कर पुरस्कार	2018	विकास साठ्ये
2.	फ्रान्सचा सर्वोच्च नागरी पुरस्कार (लिंगड ऑफ ओनर)	2019	किरण कुमार (इस्रोचे माजी अध्यक्ष)
3.	क्रिस्टल पुरस्कार	2018	शाहरूख खान
4.	अमेरिकास्थित महाराष्ट्र फाउंडेशनचा नरेंद्र दाभोळकर स्मृती पुरस्कार	2018	तर्कशिल सोसायटी, पंजाब अंधश्रद्धा निर्मुलन संस्था
5.	अमेरिकास्थित महाराष्ट्र फाउंडेशनचा साहित्य जीवनगौरव पुरस्कार	2018	डॉ. अनिल अवचट
6.	किलोस्कर क्लबचा वसुंधरा सन्मान	2019	चैत्राम पवार
7.	किलोस्कर व वसुंधरा क्लबचा 'किलोस्कर वसुंधरा मित्र' पुरस्कार	2019	विजय बेदी, शान-ए-शान (संस्था)
8.	इटालियन गोल्डन सँड आर्ट पुरस्कार	2019	सुदर्शन पटनाईक

Be Aware About It...

👉 डॉक्टर के. सिवण यांना फिरोदिया पुरस्कार

- भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेचे (इस्त्रो) अध्यक्ष डॉक्टर के. सिवण यांना 'एच. के. फिरोदिया विज्ञान रत्न पुरस्कारा'ने तर विज्ञान आणि औद्योगिक संशोधन परिषदेचे (सीएसआयआर) महासंचालक डॉक्टर शेखर मांडे यांना 'विज्ञान भूषण पुरस्कारा'ने पंतप्रधानाचे मुख्य वैज्ञानिक सल्लागार प्रोफेसर विजय राघवन यांच्या हस्ते पुणे येथे 7 फेब्रुवारी 2020 रोजी सन्मानित करण्यात आले

👉 युसूफ जमील यांना गौरी लंकेश पुरस्कार

- 2019 20 सालासाठी दिला जाणारा 'पेन गौरी लंकेश पुरस्कार' लोकशाही मूल्यांच्या रक्षणासाठी जम्मू-काश्मीरचे ज्येष्ठ पत्रकार जमील यांना देण्यात आला.

👉 महाराष्ट्रातील दोघांना बाल शौर्य पुरस्कार

- मुंबईची झेन सदावर्ते आणि औरंगाबादचा आकाश खिल्लारे यांना प्रजासत्ताक दिनी दिल्या जाणाऱ्या राष्ट्रीय शौर्य पुरस्काराने गौरविण्यात आले.
- या पुरस्कारासाठी देशातून 22 मुलांची निवड करण्यात आली होती. त्यात दहा मुली आणि बारा मुलांचा समावेश होता.
- दीड वर्षापूर्वी परळ येथील सतरा मजली क्रिस्टल टॉवरला लागलेल्या आगीतून झेन सदावर्ते हिने सतरा जणांची सुटका केली होती तर आकाश खिल्लारे याने एका महिलेला व तिच्या लहान मुलीला नदीत बुडण्यापासून वाचवले होते.
- जळत्या बसमधील 40 जणांचा जीव वाचविणाऱ्या केरळच्या पंधरा वर्षीय मास्टर आदित्य के. याला प्रतिष्ठेचा भारत पुरस्काराचा मान बहाल करण्यात आला.

👉 'आनंदी गोपाळ' सर्वोत्कृष्ट चित्रपट

- पुणे फिल्म फाँडेशन आणि राज्य सरकार तर्फे आयोजित करण्यात आलेल्या अठराव्या पुणे आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवात मराठी विभागात समीर विद्वांस दिग्दर्शित 'आनंदी गोपाळ' या चित्रपटाने बाजी मारली.

या चित्रपटाला राज्य सरकारतर्फे देण्यात येणाऱ्या 'संत तुकाराम आंतरराष्ट्रीय मराठी चित्रपट पुरस्कार देण्यात आला.

- तर आंतरराष्ट्रीय चित्रपट विभागात 'अ सन' या चित्रपटाने प्रथम येण्याचा मान मिळवून 'प्रभात आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारा'वर नाव कोरले. प्रेक्षक पसंतीचा चित्रपट म्हणूनही या चित्रपटाने मान मिळवला.
- 9 ते 16 जानेवारी 2020 दरम्यान पुणे आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सव पार पडला.

👉 विक्रम गोखले, बी. पी. सिंग यांना यांना पिफ डीस्टिंगविशड अवार्ड

- भारतीय चित्रपटसृष्टीसाठी दिलेल्या अद्वितीय योगदानाबद्दल हिंदी मालिकांचे दिग्दर्शक बी. पी. सिंग आणि ज्येष्ठ अभिनेते विक्रम गोखले यांना 18 व्या पुणे आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवात पिफ डीस्टिंगविशड अवॉर्डने गौरविण्यात आले तसेच उषा खन्ना यांना एस. डी. बर्मन अवॉर्डने गौरवण्यात आले.

👉 'अमिताभ बागची यांना 'दक्षिण आशियाई साहित्यासाठीचे डीएससी पारितोषिक 2019'

- अमिताभ बागची यांना डिसेंबर 2019 मध्ये 'दक्षिण आशियाई साहित्यासाठीचे डीएससी पारितोषिक 2019' (DSC Prize or South Asian Literature 2019) प्रदान करण्यात आले.
- त्यांच्या इंग्रजी भाषेतील 'हाफ द नाईट इज गॉन' (Half The Night is Gone) या कादंबरीसाठी त्यांना हे पारितोषिक मिळाले आहे. 'जनरनॉट बुक्स' ने हे पुस्तक प्रकाशित केले आहे.
- नामांकित 6 लेखक/ लेखिकांमधून बागची यांची या पारितोषिकासाठी निवड झाली. नेपाळमधील पोखरा येथे झालेल्या 'आयएमई नेपाळ साहित्य महोत्सवा'त त्यांना हे पारितोषिक प्रदान करण्यात आले.
- अमिताभ बागची यांची 'Above Average, The Householder' आणि ही This Place इतर पुस्तकेही प्रसिद्ध आहेत.

👉 इन्फोसिसला 'युनो' चा पुरस्कार

- 2 ते 13 डिसेंबर दरम्यान स्पेन येथील मद्रिद शहरात संयुक्त राष्ट्रातर्फे आयोजित हवामान बदल विषयक परिषदेत (COP-25) माहिती तंत्रज्ञान

क्षेत्रातील 'इन्फोसिस' या भारतीय कंपनीला 'युनायटेड नेशन्स क्लायमेट अॅक्शन अॅवॉर्ड' देऊन सन्मानित करण्यात आले.

- हा पुरस्कार प्राप्त होणारी इन्फोसिस ही भारतातील पहिली कंपनी ठरली आहे. कार्बन उत्सर्जन कमी करण्यासंबंधीच्या 'RE100' या जागतिक मोहिमेमध्ये इन्फोसिसने सर्वप्रथम स्वाक्षरी केली. कंपनीने पर्यावरणपूरक तंत्राचा वापर 2008 सालच्या ऊर्जावापराच्या तुलनेत 53 टक्क्यांनी घट केली आहे.

☞ महाराष्ट्र फाऊंडेशनचे पुरस्कार जाहीर

- अमेरिकेत स्थानिक झालेल्या महाराष्ट्रीय समुदायाने स्थापन केलेल्या 'महाराष्ट्र फाऊंडेशनचे 2019'साठीचे पुरस्कार जाहीर झाले. हे पुरस्कार 12 जानेवारी 2020 रोजी मानवी हक्क कार्यकर्त्या अरुणा रॉय यांच्या हस्ते प्रदान केले गेले.
- दि. वि. चित्रे स्मृतिसाहित्य जीवन गौरव पुरस्कार- वसंत आबाजी डहाके
- समाजकार्य विशेष कृतज्ञता पुरस्कार - राजेंद्र बहाळकर,
- डॉ. नरेंद्र दाभोलकर स्मृती पुरस्कार - कोझिकोडे (केरळ) येथील केरळ शास्त्र साहित्य पारिषद.
- साहित्य क्षेत्रात विशेष कामगिरी करणान कृष्णात खोत यांच्या 'रिंगाण' या कादंबरीला ललित ग्रंथ पुरस्कार, दत्ता पाटील यांच्या 'हंडाभर चांदण्या' या नाटकाला रा.शं. दातार पुरस्कार, तर नितिन रिंढे यांच्या 'लिळा पुस्तकांच्या 'या पुस्तकाला 'अपारंपारिक ग्रंथ पुरस्कार जाहीर झाला.
- समाज कार्य विभागातील पुरस्कारार्थ्यांमध्ये मुंबईयेथील जमीला बेगम पठाण आणि सांगोला (जि. सोलापूर) येथील शहाजी गडहिरे यांचा समावेश आहे.

☞ सुदर्शन पटनाईक यांना इटालियन गोल्डन सँड आर्ट पुरस्कार :

- प्रख्यात वाळू शिल्पकार सुदर्शन पटनाईक यांना 2019 सालचा इटालियन गोल्डन सँड आर्ट पुरस्कार मिळाला आहे. हा पुरस्कार मिळवणारे ते पहिले भारतीय ठरले आहेत.

- इटलीत झालेल्या स्पर्धेसाठी पटनाईक यांनी **महात्मा गांधी यांचे 10 फूट उंच वाळूचे शिल्प** तयार केले होते.
- ओडिशाच्या सुदर्शन पटनाईक यांना 2014 मध्ये पद्मश्री पुरस्काराने गौरवण्यात आले होते.

प्रियंका चोप्रा यांना युनिसेफचा पुरस्कार :

- युनिसेफच्या सदृच्छातून आणि प्रसिद्ध अभिनेत्री प्रियंका चोप्रा यांना न्युयॉर्क येथे डॅनी फेमे मानवतावादी पुरस्कार देऊन सन्मानित करण्यात आले. प्रियांका चोप्रा 15 वर्षांपासून युनिसेफच्या कामाशी संबंधित आहे. संयुक्त राष्ट्रांच्या जागतिक 'गर्ल अप' मोहिमेमध्ये त्यांचा सहभाग राहिला आहे.

विश्वनाथ तिवारींना मूर्तिदेवी पुरस्कार :

- साहित्य क्षेत्रातील प्रतिष्ठेचा मानला जाणारा मूर्तिदेवी पुरस्कार यंदा (2019) ज्येष्ठ हिंदी साहित्यिक डॉ. विश्वनाथ तिवारी यांच्या 'अस्ति और भवति' या आत्मचरित्राला जाहीर झाला. प्रा. सत्यव्रत शास्त्री यांच्या अध्यक्षतेखालील निवड समितीने ही घोषणा केली.
- हा पुरस्कार दरवर्षी भारतीय भाषा आणि इंग्रजी साहित्यात उल्लेखनीय कामगिरी करणाऱ्या लेखकांना प्रदान करण्यात येतो.

डॉ. तिवारी यांच्याविषयी :

- ते मुळचे उत्तर प्रदेश राज्यातील भेडिहारी, देवरिया येथील आहेत.
- हिंदी भाषेतील प्रसिद्ध कवी, समीक्षक म्हणून त्यांची ओळख आहे.
- 'आखिर अनंत', 'चीजों को देखकर', 'फिर भी कुछ रह जाएगा', 'बेहतर दुनिया के लिए', 'साथ चलते हुए', 'शब्द और शताब्दी' हे त्यांचे काव्यसंग्रह प्रसिद्ध आहेत. 'आधुनिक हिंदी कविता', 'समकालीन हिंदी कविता', 'रचना के सरोकार', 'कविता क्या है', 'गद्य के प्रतिमान', 'आलोचना के हाशिए पर', 'छायावादोत्तर हिंदी गद्यसाहित्य', 'नए साहित्य का तर्कशास्त्र', 'हजारीप्रसाद द्विवेदी' ही त्यांची समीक्षाविषयक पुस्तके प्रसिद्ध आहेत.

अ) प्रमुख क्रीडा घडामोडी

A) क्रिकेट

1. T-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा (पुरुष)

- आंतरराष्ट्रीय क्रिकेट परिषदेतर्फे (आयसीसी) आयोजन
- या स्पर्धा सामान्यतः दर 2 वर्षांनी होतात.
- एकूण सहभागी संघ = 16.
- सर्वात जास्त वेळा विजयी संघ -वेस्ट इंडिज (दोन वेळा)
- आतापर्यंत सर्वाधिक धावा - महिला जयवर्धने, श्रीलंका (1016)
- आतापर्यंत सर्वाधिक बळी -शाहीद आफ्रिदी, पाकिस्तान (39)

अ.क्र.	साल	आयोजक देश	विजेता	उपविजेता
1	2007	दक्षिण आफ्रिका	भारत	पाकिस्तान
2	2009	इंग्लंड	पाकिस्तान	श्रीलंका
3	2010	वेस्टइंडिज	इंग्लंड	ऑस्ट्रेलिया
4	2012	श्रीलंका	वेस्टइंडिज	श्रीलंका
5	2014	बांग्लादेश	श्रीलंका	भारत
6	2016	भारत	वेस्टइंडिज	इंग्लंड
7	2020	ऑस्ट्रेलिया	-	-
8	2021	भारत (नि.)	-	-

* 6 व्या T-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा :

- प्लेअर ऑफ द मॅच- मार्लन सॅम्यूअल्स (वेस्ट इंडीज)
- मॅन ऑफ द सिरीज- विराट कोहली

* पुरुषांच्या 7 व्या T-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा 18 ऑक्टो. ते 15

नोव्हे. 2020 दरम्यान ऑस्ट्रेलियामध्ये होणार आहेत.

(टीप : महिलांच्या 7 व्या T-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा 21 फेब्रु. ते 8 मार्च 2020 दरम्यान ऑस्ट्रेलियामध्ये खेळल्या जात आहेत.)

2. युवा विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा

(19 वर्षाखालील गट)

- सुरुवात-1988, आयोजक-International Cricket Council (ICC)
- प्रकार - 50 षटके (एकदिवसीय)
- 1998 पासून साधारणतः दर 2 वर्षांनी या स्पर्धांचे आयोजन केले जाते.

अ.क्र.	वर्षे	आयोजक	विजेता	उपविजेता
1 ला	1988	ऑस्ट्रेलिया	ऑस्ट्रेलिया	पाकिस्तान
10 व्या	2014	संयुक्त अरब	दक्षिण अमिराती	पाकिस्तान आफ्रिका
11 व्या	2016	बांगलादेश	वेस्ट इंडिज	भारत
12 व्या	2018	न्यूझीलंड	भारत	ऑस्ट्रेलिया
13 व्या	2020	द.आफ्रिका	बांगलादेश	भारत
14 व्या (नि.)	2022	वेस्ट इंडिज	-	-

* 13 व्या स्पर्धा :

- कालावधी : 17 जाने. ते 9 फेब्रु. 2020
- आयोजक : दक्षिण आफ्रिका
- सहभागी संघ : 16
- विजेता : बांगलादेश (पहिल्यांदाच हा विश्वचषक जिंकला)
- उपविजेता : भारत
- अंतिक सामन्याचा सामनावीर (Man of the match) : अकबर
अली (बांगलादेश)
- शृंखलेचा मानकरी (Player of the series) : यशस्वी जयस्वाल
(भारत)

- अंतिम सामन्यात बेशिस्त वर्तन केल्याबद्दल ICC ने पुढील 5 खेळाडूंचा अयोग्यतात्मक कार्यवाही केली होती :

अ) बांगलादेशी खेळाडू :

- 1) तौहिद हिदाय
- 2) शमीम हुसेन
- 3) रकीबुल हसन

ब) भारतीय खेळाडू :

- 1) आकाश सिंग
- 2) रवी बिश्नोइ

Mind it...

युवा विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धांमध्ये आतापर्यंत.....

- सर्वाधिक वेळा विजयी : भारत (4 वेळा) (भारताने एकूण सात वेळा अंतिम फेरी गाठली होती; तथापि 2006, 2016 व 2020 साली अंतिम सामन्यात भारत पराभूत झाला.)
- सर्वाधिक धावा : इऑन मॉर्गन (इंग्लंड, 606 धावा)
- सर्वाधिक बळी : मॉइसेस हेन्रीक्स (ऑस्ट्रेलिया) व ग्रेग थॉम्पसन (आयर्लंड) (प्रत्येकी 27 बळी)

3. आयपीएल क्रिकेट स्पर्धा

(IPL - Indian Premier League)

- युरोपमधील फुटबॉल स्पर्धांच्या लिग मॅचेसवरून ही कल्पना घेतली गेली.
- प्रशासक : BCCI
- IPL चे संस्थापक व माजी संचालक : ललित मोदी.
- सुरुवात - 2008 पासून दरवर्षी
- आयोजक - बीसीसीआय (भारतीय क्रिकेट नियामक मंडळ)
- IPL 2020 ची स्पॉन्सरशीप : VIVO (VIVO IPL)
- यूट्यूब (YouTube) वर थेट प्रक्षेपित (Live) करण्यात आलेली IPL

ही पहिली खेळाची स्पर्धा (Sporting Event) आहे.

- एकूण संघ : 08

* संघ व त्यांचे मालक

1. मुंबई इंडियन्स - मुकेश अंबानी (रिलायन्स इंडस्ट्रीज)
2. कोलकाता नाईट रायडर्स - शाहरुख खान, जुही चावला व जय मेहता
3. राजस्थान रॉयल्स - मनोज बडले (रॉयल मल्टिस्पोर्ट लि.)
4. सनरायझर्स हैद्राबाद - कलानीधी मारन (सन टीव्ही नेटवर्क)
5. रॉयल चॅलेंजर्स बॅंगलोर - दिगो (युनायटेड स्पिरिट लि.)
6. चेन्नई सुपर किंग्ज - एन. श्रीनिवासन (इंडिया सिमेंट लि.)
7. दिल्ली कॅपिटल्स - जीएमआर ग्रुप (जी. एम. राव) व जेएसडब्ल्यू ग्रुप
8. किंग्ज XI पंजाब - नेस वाडिया व प्रिटी झिंटा (के. पी. एच. ड्रीम क्रिकेट प्रा. लि.)

क्र.	वर्ष	विजेता	उपविजेता
1 ले	2008	राजस्थान रॉयल्स	चेन्नई सुपर किंग्ज
7 वे	2014	कोलकाता नाईट रायडर्स	किंग्ज XI पंजाब
8 वे	2015	मुंबई इंडियन्स	चेन्नई सुपर किंग्ज
9 वे	2016	सनरायझर्स हैद्राबाद	रॉयल चॅलेंजर्स बंगळूरु
10वे	2017	मुंबई इंडियन्स	रायजिंग पुणे सुपरजायंट्स
11वे	2018	चेन्नई सुपर किंग्ज	सनरायझर्स हैद्राबाद
12वे	2019	मुंबई इंडियन्स	चेन्नई सुपर किंग्ज

- 13 व्या IPL स्पर्धा 28 मार्च ते 24 मे 2020 दरम्यान भारतीय विविध शहरात होणार आहेत. यात 8 संघ सहभागी होणार आहेत.

☛ **13 व्या आयपीएलसाठी (2020) खेळाडूंचा लिलाव :**

- दि. 19 डिसेंबर 2019 रोजी कोलकाता येथे IPL च्या 13 व्या हंगामासाठी (2020) खेळाडूंचा लिलाव आयोजित करण्यात आला होता.
- या लिलावात ऑस्ट्रेलियाचा वेगवान गोलंदाज **पॅट कमिन्स** हा सर्वात महागडा खेळाडू ठरला. किंबहुना IPL च्या इतिहासातील तो सर्वात

महागडा परदेशी खेळाडू ठरला. कोलकाता नाइट रायडर्स (KKR) संघाने विक्रमी **15.50 कोटी रूपयांची** बोली लावत कमिन्सला संघात स्थान दिले आहे.

- या लिलावामध्ये फिरकीपटू **पियुष चावला** हा सर्वात महागडा भारतीय खेळाडू ठरला आहे. चेन्नई सुपर किंग्ज (CSK) संघाने **6.75 कोटी रु.** मोजत त्याला आपल्या संघात स्थान दिले आहे.
- या लिलावात सर्वाधिक बोली लागलेले प्रथम 5 खेळाडू:

क्र.	खेळाडूचे नाव	रक्कम (कोटी रु.)	IPL संघ
1.	पॅट कमिन्स (ऑस्ट्रेलिया)	15.50	कोलकाता नाइट रायडर्स
2.	ग्लेन मॅक्सवेल (ऑस्ट्रेलिया)	10.75	किंग्ज इलेव्हन पंजाब
3.	क्रिस मॉरीस (द. आफ्रिका)	10	रॉयल चॅलेंजर्स बॅंगलोर
4.	शेल्डन कोट्रेल (वेस्ट इंडिज)	8.50	किंग्ज इलेव्हन पंजाब
5.	नथन कुल्टर - नाईल (ऑस्ट्रेलिया)	8	मुंबई इंडियन्स

- या लिलावात 48 वर्षीय प्रवीण तांबे हा सर्वात वयस्कर खेळाडू ठरला आहे. कोलकात्याने नाइट रायडर्सने तांबेसाठी 48 लाख रुपये मोजले आहेत.

Mind it....

आयपीएल स्पर्धा

- टी-20 (20-20 षटकांच्या) क्रिकेट स्पर्धा
- सुरुवात : 2008
- सर्वाधिक वेळा विजय मिळवणारा संघ : मुंबई इंडियन्स (4 वेळा)
- आयपीएलमध्ये आतापर्यंत सर्वाधिक धावा : विराट कोहली (5412)
- आयपीएलमध्ये आतापर्यंत सर्वाधिक विकेट्स : लसिथ मलिंगा (170)

4. रणजी कसोटी क्रिकेट स्पर्धा (Ranji Trophy)

- कर्णधार फैज फझलच्या नेतृत्वाखालील विदर्भ संघाने 7 फेब्रुवारी 2019 रोजी नागपूरमधील जामठा स्टेडिअमवर झालेल्या 85 व्या रणजी कसोटी क्रिकेट स्पर्धेच्या (2018-19) अंतिम सामन्यात बलाढ्य **सौराष्ट्र संघाला** पराभूत करून रणजी करंडकावर **सलग दुसऱ्यांदा** आपले नाव कोरले. (2017-18 च्या रणजी स्पर्धेत विदर्भाने दिल्ली संघाला पराभूत केले होते.)
- विदर्भाने 78 धावांनी हा विजय संपादन केला.
- अंतिम सामन्यात (Final Match) एकूण 11 बळी टिपणारा विदर्भाचा फिरकीपटू **आदित्य सरवटे** हा सामनावीर पुरस्काराचा मानकरी ठरला
- **विदर्भ संघाचा कर्णधार** : फैज फझल
विदर्भ संघाचे प्रशिक्षक : चंद्रकांत पंडित
- 2018-19 च्या या स्पर्धेत भारतातील एकूण 37 संघ सहभागी झाले होते. त्यातील 9 संघ या स्पर्धेत पहिल्यांदाच सहभागी झाले होते.
(टीप : 2019-20 सालच्या 86 व्या रणजी कसोटी क्रिकेट स्पर्धा डिसेंबर 2019 ते मार्च 2020 दरम्यान भारतात होत आहेत.)

B) टेनिस

1. ग्रँड स्लॅम टेनिस स्पर्धा

- या स्पर्धा दरवर्षी खेळल्या जाणाऱ्या अत्यंत प्रतिष्ठेच्या टेनिस स्पर्धा होत. या स्पर्धा एका वर्षात चार देशांमध्ये खेळल्या जातात.

क्र.	स्पर्धेचे नाव	दरवर्षी या महिन्यात खेळली जाते	ठिकाण	सुरुवात
1.	ऑस्ट्रेलियन ओपन टेनिस स्पर्धा	जानेवारी	मेलबर्न	1905
2.	फ्रेंच ओपन टेनिस स्पर्धा	मे-जून	पॅरिस	1891
3.	विम्बल्डन ओपन टेनिस स्पर्धा	जून-जुलै	इंग्लंड	1877
4.	यूएस (United States) ओपन टेनिस स्पर्धा	ऑगस्ट-सप्टें.	न्यूयॉर्क	1881

- या स्पर्धांमध्ये विम्बल्डन ही सर्वात जुनी स्पर्धा आहे. (1877)
- ऑस्ट्रेलियन ओपन व यूएस ओपन या स्पर्धा टणक मैदानावर (Hard Court), फ्रेंच ओपन चिकण माती मैदानावर (Clay Court) तर विम्बल्डन ओपन गवती मैदानावर (Grass Court) खेळल्या जातात.
- 2020 मधील ग्रँड स्लॅम टेनिस स्पर्धा :

स्पर्धा	पुरुष गट (एकेरी)		महिला गट (एकेरी)	
	विजेता	उपविजेता	विजेती	उपविजेती
1. ऑस्ट्रेलियन ओपन	नोव्हाक जोकोविच (सर्बिया)	डॉमिनिक थीम (ऑस्ट्रिया)	सोफिया केनिन (अमेरिका)	गारबिन मुगुरुझा (स्पेन)

- 2019 मधील ग्रँड स्लॅम टेनिस स्पर्धा :

स्पर्धा	पुरुष गट (एकेरी)		महिला गट (एकेरी)	
	विजेता	उपविजेता	विजेती	उपविजेती
1. फ्रेंच ओपन	राफेल नदाल (स्पेन)	डॉमिनिक थिएम (ऑस्ट्रेलिया)	अॅशले बार्टी (ऑस्ट्रेलिया)	मार्केता व्हॉझ्नीसोव्हा (झेक प्रजासत्ताक)
2. विम्बल्डन ओपन	नोव्हाक जोकोविच (सर्बिया)	रॉजर फेडरर (स्वित्झरलँड)	सिमोना हॅलेप (रोमानिया)	सेरेना विल्यम्स (अमेरिका)
3. अमेरिकन ओपन	राफेल नदाल (स्पेन)	डॅनिल मेडव्हेडेव्ह (रशिया)	बैका अँड्रेस्कु (कॅनडा)	सेरेना विल्यम्स (अमेरिका)

Mind it.....

- टेनिस ओपन स्पर्धांमध्ये सर्वाधिक ग्रँड स्लॅम पटकावणारा खेळाडू (पुरुष एकेरी) : रॉजर फेडरर (20)
- टेनिस ओपन स्पर्धांमध्ये सर्वाधिक ग्रँड स्लॅम पटकावणारी खेळाडू (महिला एकेरी) :
1) मागारिट कोर्ट (ऑस्ट्रेलिया) (24)
2) सेरेना विल्यम्स (अमेरिका) (23)
- सलग चारही ग्रँड स्लॅम स्पर्धांची जेतेपदे पटकावून 'करिअर स्लॅम' पूर्ण करणारा खेळाडू : नोव्हाक जोकोविच (सर्बिया)
- सर्वाधिक वेळा ऑस्ट्रेलियन ओपन टेनिस स्पर्धा जिंकणारा खेळाडू (पुरुष एकेरी) : नोव्हाक जोकोविच (8 वेळा)
- सर्वाधिक वेळा फ्रेंच ओपन टेनिस स्पर्धा जिंकणारा खेळाडू (पुरुष एकेरी) : राफेल नदाल (12 वेळा)
- सर्वाधिक वेळा विम्बल्डन ओपन टेनिस स्पर्धा जिंकणारा खेळाडू (पुरुष एकेरी) : रॉजर फेडरर (8 वेळा)
- सर्वाधिक वेळा अमेरिकन (US) ओपन टेनिस स्पर्धा जिंकणारा खेळाडू (पुरुष एकेरी) : जिम्मी कोनर्स (USA), पीट सॅम्प्रस (USA), रॉजर

फेडरर (स्वित्झर्लंड) (प्रत्येकी 5 वेळा)

- फ्रेंच ओपन 2019 मध्ये ऑस्ट्रेलियाच्या अॅशले बार्टी हिने महिला एकेरीचे विजेतेपद मिळवले. हे तिचे **पहिलेच ग्रँडस्लॅम विजेतेपद** ठरले. तसेच मागरिट स्मिथ कोर्ट (महिला) (1973) हिच्यानंतर फ्रेंच ओपन टेनिस स्पर्धा जिंकणारी बार्टी ही **दुसरी ऑस्ट्रेलियन** टेनिसपटू (पुरुष व महिला धरून) ठरली.
- विम्बल्डन ओपन 2019 मध्ये पुरुष एकेरीच्या तब्बल 4 तास 55 मिनिटे रंगलेल्या सामन्यात नोव्हाक जोकोविचने 'टायब्रेकर' मध्ये सामना जिंकला. जोकोविचचे हे पाचवे, तर सलग दुसरे विम्बल्डन विजेतेपद ठरले. त्याच्या एकूण ग्रँडस्लॅम विजेतेपदांची संख्या 17 झाली आहे.
- विम्बल्डन ओपन 2019 च्या महिला एकेरीमध्ये सिमोना हॅलेप हिने बाजी मारली. तिचे हे पहिलेच विम्बल्डन विजेतेपद ठरले.
- अमेरिकन ओपन टेनिस 2019 च्या महिला एकेरीमध्ये **कॅनडाची** युवा टेनिसपटू **बियांका आंद्रेस्क्यू** हिने अमेरिकेच्या **सेरेना विल्यम्सचा** पराभव केला.
- बियांकाचे कारकीर्दीतील हे पहिलेच ग्रँडस्लॅम विजेतेपद आहे.
- अवघ्या 19 व्या वर्षी कोणत्याही ग्रँडस्लॅम स्पर्धेतील महिला एकेरीचे विजेतेपद मिळवणारी बियांका (19 वर्षे, 84 दिवस) ही पहिलीच टेनिसपटू ठरली आहे. यापूर्वी मारिया शारापोव्हाने (19 वर्षे, 132 दिवस) 2006 मध्ये अमेरिकन टेनिस स्पर्धेचे विजेतेपद मिळवले होते.
- ऑस्ट्रेलियन ओपन 2020 च्या महिला एकेरीमध्ये सोफिया केनिन हिने बाजी मारली. तिचे हे **पहिलेच टेनिस विजेतेपद** ठरले. तसेच सेरेना विल्यम्सनंतर (2002) ऑस्ट्रेलियन ओपन टेनिसचे विजेतेपद पटकावणारी ती अमेरिकेची सर्वात तरुण टेनिसपटू ठरली आहे.

C) कबड्डी

1. प्रो कबड्डी लीग

- सुरुवात : 2014
- प्रशासक : मशाल स्पोर्ट्स्
- भारतात आयपीएल च्या धर्तीवर दरवर्षी या स्पर्धा घेतल्या जातात.
- कार्यालयीन प्रायोजक (Official sponsor) : VIVO

संघ	त्यांचे मालक
1) Bengal Warriors	Kishore Biyani
2) Bengaluru Bulls	Badri Narayan Choudhary Kota, Ananda Giri
3) Dabang Delhi KC	Radha Kapoor
4) Gujarat Fortune Giants	Gautam Adani
5) Haryana Steelers	Parth Jindal
6) Jaipur Pink Panthers	Abhishek Bachchan
7) Patna Pirates	Rajesh V. Shah
8) Puneri Paltan	Rajesh Doshi, Sumanlal Shah, Nallepilly Subramaniam
9) Tamil Thalaivas	Nimmagadda Prasad, Sachin Tendulkar, Allu Arjun, Ram Charan & Allu Arvind
10) Telugu Titans	Srinivas Sreeramaneni, Goutham Reddy, Nedurmali, Mahesh Kolli
11) U Mumba	Ronnie Screwvala
2) UP Yoddha	Kiran Kumar Grandhi

स्पर्धा	विजेता	उपविजेता
2014-पहिली	जयपूर पिक पॅथर्स	यू मुंबा
2015-दुसरी	यू मुंबा	बंगळुरु बुल्स
2016(जाने.)तिसरी	पटना पायरेट्स	यू मुंबा
2016(जून)-चौथी	पटना पायरेट्स	जयपूर पिक पॅथर्स
2017-पाचवी जायंत	पटना पायरेट्स	गुजरात फॉर्च्यून
2018-सहावी जायंत	बंगळुरु बुल्स	गुजरात फॉर्च्यून
2019-सातवी	बंगाल वॉरियर्स	दबंग दिल्ली

(टीप : 2019 च्या सातव्या हंगामातील स्पर्धा 20 जुलै ते 19 ऑक्टोबर 2019 दरम्यान पार पडल्या. या स्पर्धेत 12 संघ सहभागी झाले होते.)

- 7 व्या हंगामातील स्पर्धेतील पुरस्काराची रक्कम :

- विजेत्या संघाला 3 कोटी रु.
- उपविजेत्या संघाला 1.8 कोटी रु.
- उपांत्य सामन्यात पराभूत संघांना प्रत्येकी 90 लाख रुपये.

(टीप : 2020 च्या 8 व्या हंगामातील स्पर्धा जुलै 2020 मध्ये सुरु होणार आहेत.)

D) बॅडमिंटन

1. इंडियन ओपन बॅडमिंटन स्पर्धा

- जागतिक बॅडमिंटन महासंघाद्वारे आयोजन.
- दरवर्षी नवी दिल्लीत घेतली जाते.
- सुरुवात : 2008
- 2019 ची स्पर्धा :

अ) पुरुष एकेरी :

- विजेता : व्हिक्टर अँक्सेलसेन (डेन्मार्क)
- उपविजेता : किदाम्बी श्रीकांत (भारत)

ब) महिला एकेरी :

- विजेती : रचानोक इंटेनॉन (थायलंड)
- उपविजेती : हे बिंगजियाओ (चीन)

क) मिश्र दुहेरी :

- विजेते : वांग यिलू व हुआंग डॉंगपिंग (दोघेही चीन)
- उपविजेते : प्रविण जॉर्डन व मेलाती वियाती (दोघेही इंडोनेशिया)

(टीप : 2020 सालच्या या स्पर्धा 24 ते 29 मार्च 2020 दरम्यान होणार आहेत.)

E) कुस्ती

1. हिंद केसरी सन्मान (कुस्ती स्पर्धा)

- भारतातील सर्वात मोठा कुस्ती सन्मान.
- सुरुवात : 1958 पासून
- आयोजन : All India Amateur Wrestling Federation (AIAWF) मार्फत केले जाते.
- फक्त 2011 साली महिला कुस्तीपटूंना स्पर्धक म्हणून परवानगी देण्यात आली होती.
- पहिली स्पर्धा : 1959

क्र.	वर्ष	स्थळ	विजेता	उपविजेता
1	1958	हैद्राबाद	रामचंद्र बाबुलाल केशरी (बुन्हाणपूर, मध्यप्रदेश)	ध्यानीराम पैलवान
50	2017	सणस मैदान, पुणे	सुमीत कुमार (रेल्वे हरियाणा)	अभिजित कटके (पुणे)

2. महाराष्ट्र केसरी सन्मान (कुस्ती स्पर्धा)

- सुरुवात : 1961 पासून
- आयोजक : महाराष्ट्र राज्य कुस्तीगीर परिषद
- स्वरूप : कुस्ती महर्षी मामासाहेब मोहोळ यांच्या स्मरणार्थ 1.5 किलो वजनाची चांदीची गदा, 1 लाख रु. रोख.
- ही स्पर्धा जिंकणारा खेळाडू राज्य शासनाच्या नोकरीत खेळाडू कोट्यातुन आवेदन करण्यास पात्र ठरतो. (उदा. एप्रिल 2017 मध्ये महाराष्ट्र शासनाने विजय चौधरी या मल्लाची पोलिस उपअधिक्षक (Dy SP) पदावर नियुक्ती केली आहे.)

क्र.	वर्ष	स्थळ	विजेता	उपविजेता
61 व्या	2017	भुगाव (पुणे)	अभिजीत कटके (पुणे)	किरण भगत (सातारा)
62 व्या	2018	जालना	बाला रफोक शेख (बुलडाणा)	अभिजीत कटके (पुणे)
63 व्या	जाने. 2020	बालेवाडी (पुणे)	हर्षवर्धन सदगीर (नाशिक)	शैलेश शेळके (लातूर)

- महाराष्ट्र केसरीचा प्रथम विजेता (1961) : दिनकर पाटील (धायरीकर)
- सर्वाधिक तीन वेळा महाराष्ट्र केसरी ठरलेले मल्ल : विजय चौधरी (2014, 2015, 2016) व नरसिंग यादव (2011, 2012, 2013).
- कारकीर्दीत एकही राष्ट्रीय कुस्ती स्पर्धा न खेळता तिसऱ्यांदा महाराष्ट्र केसरी ठरलेला मल्ल : विजय चौधरी.
- सर्वात तरुण महाराष्ट्र केसरी ठरलेला मल्ल : युवराज पाटील (1973, 17 व्या वर्षी)

63 व्या स्पर्धा

- कालावधी : 2 ते 7 जाने. 2020
- स्थळ : श्री शिवछत्रपती क्रीडा संकुल, म्हाळुंगे - बालेवाडी (पुणे)
- या स्पर्धेत नाशिकच्या हर्षवर्धन सदगीरने लातूरच्या शैलेश शेळकेचा 3-

2 ने पराभव करून हा सन्मान मिळवला.

- हर्षवर्धन हा मूळ अकोले (जि. अहमदनगर)चा असून तो नाशिक संघाकडून खेळतो.
- हर्षवर्धन व शैलेश हे दोघेही अर्जुन पुरस्कार विजेते काकासाहेब पवार यांच्या तालमीतील (कात्रज, पुणे) मल्ल आहेत.
- या स्पर्धेत माती व गादी या दोन्ही कुस्ती प्रकारांमध्ये **सोलापूर** जिल्ह्याने सांघिक विजेतेपद पटकावले.
- या स्पर्धेद्वारे महाराष्ट्र केसरी स्पर्धेच्या इतिहासात पहिल्यांदाच **उतेजक द्रव्य सेवनविषयक** चाचणी (डोपिंग टेस्ट) घेण्यात आली.

F) इतर क्रीडा स्पर्धा

1. दक्षिण आशियाई क्रीडा स्पर्धा (SAG)

- या स्पर्धांना 'दक्षिण आशियाई क्रीडा स्पर्धा' (South Asian Games) किंवा SAG असे म्हणतात. पूर्वी या स्पर्धांना 'South Asian Federation Games' (SAF Games) असे म्हणत.
- या स्पर्धांना 'दक्षिण आशियाचे ऑलिम्पिक गेम्स' असेही संबोधले जाते.
- **आयोजन (नियामक मंडळ)** : दक्षिण आशियाई ऑलिम्पिक परिषद.
- साधारणतः दर 2 वर्षांनी या स्पर्धा घेतल्या जातात.
- **सुरुवात** : सप्टेंबर 1984
- **पहिल्या स्पर्धा** : काठमांडू
- या स्पर्धामध्ये दक्षिण आशियामधील पुढील 7 देश सहभागी होतात : भारत, नेपाळ, भूतान, बांगलादेश, श्रीलंका, मालदीव, पाकिस्तान.
(टीप : अफगाणिस्तानने 2004 पासून या स्पर्धामध्ये सहभाग घेण्यास सुरुवात केली, तथापि 2016 पासून तो या स्पर्धामधून बाहेर पडला.)
- **बोधवाक्य (motto)** : शांतता, समृद्धी व प्रगती

- 13 व्या दक्षिण आशियाई क्रीडा स्पर्धा :
- स्थळ : काठमांडू, पोखरा व जनकपूर (सर्व नेपाळमध्ये)
- कालावधी : 1 ते 10 डिसेंबर 2019
- उद्घाटक : विद्या देवी भंडारी (नेपाळच्या राष्ट्राध्यक्षा)
- शुभंकर (mascot) : काळवीट (क्रीष्णशार)
- बोधचिन्ह (Logo) : विभिन्न सप्त रंगी पंखाचा उडणारा कबूतर.
- सहभागी देश : 7
- सहभागी खेळाडू : 2715
- या स्पर्धेत 174 सुवर्ण, 93 रौप्य, 45 कांस्य अशा एकूण 312 पदकांसह भारत प्रथम स्थानी राहिला.
- अंतिम पदकतालिका :

क्रमवारी	देश	सुवर्ण	रौप्य	कांस्य	एकूण
1	भारत	174	93	45	312
2	नेपाळ	51	60	95	206
3	श्रीलंका	40	83	128	251
4	पाकिस्तान	32	41	59	132

(टीप : कोणत्याही स्पर्धेतील देशांची क्रमवारी त्यांनी जिंकलेल्या सुवर्णपदकांच्या आधारे ठरवली जात असते. एकूण पदकांच्या आधारे नव्हे!)

- भारतात आतापर्यंत तीन वेळा (1987, 1995 व 2016) या स्पर्धा झालेल्या आहेत.
- 2016 सालच्या 12व्या स्पर्धा गुवाहटी व शिलॉंगमध्ये झाल्या होत्या.
- 2022 सालच्या 14 व्या स्पर्धा 2022 साली लाहोरमध्ये (पाकिस्तान) होणार आहेत.

2. राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा

- राष्ट्रीय स्तरावर खेळाडूंना संधी देण्यासाठी व राष्ट्रीय एकात्मता साधण्यासाठी या स्पर्धा साधारणतः दर 3 वर्षांनी घेतल्या जातात.

- पहिल्या स्पर्धा 1924 साली लाहोर येथे पार पडल्या होत्या.
- 34 व्या स्पर्धा (2011)- रांची (झारखंड) येथे पार पडल्या.
- 35 व्या स्पर्धा (2015) - त्रिवेंद्रम (केरळ) येथे 31 जानेवारी ते 14 फेब्रुवारी 2015 दरम्यान पार पडल्या.
- **35 व्या स्पर्धेचा सदिच्छा राजदूत** - सचिन तेंडूलकर
- 2016, 2017, 2018 व 2019 साली या स्पर्धा झाल्या नाहीत.
- **आगामी - 36 व्या** - 20 ऑक्टो. ते 4 नोव्हें. 2020 (नि.) - पणजी (गोवा)

खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धा 2020

- 10 ते 22 जानेवारी 2020 दरम्यान **गुवाहटी (आसाम)**मध्ये पार पडलेल्या तृतीय 'खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धा' मध्ये (Khelo India Youth Games) अंतिम पदकतालिकेत **महाराष्ट्राने** अव्वल स्थान पटकावले (अर्थात सर्वसाधारण विजेतेपद पटकावले)
- तृतीय 'खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धा' :
  - 1) **कालावधी** : 10 ते 22 जाने. 2020
  - 2) **स्थळ** : गुवाहटी (आसाम)
  - 3) **शुभंकर (Mascot)** : विजय (वाघ) आणि जया (काळवीट)
  - 4) **या स्पर्धांचे उद्घाटक** : आसामचे मुख्यमंत्री सर्वानंद सोनोवाल व केंद्रीय युवा व्यवहार व क्रीडामंत्री किरेंन रिजीजू.
  - 5) या स्पर्धेत एकूण 20 क्रीडा प्रकारांचा समावेश होता. (टीप : दुसऱ्या 'खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धा - 2019' मध्ये 18 क्रीडा प्रकार समाविष्ट होते. यावर्षीच्या तिसऱ्या स्पर्धामध्ये **कुस्ती** आणि **सायकलिंग** हे दोन नवीन क्रीडा प्रकार समाविष्ट करण्यात आले.)
  - 6) या स्पर्धामध्ये 37 राज्ये व केंद्रशासित प्रदेशातील सुमारे 6800 खेळाडू सहभागी झाले होते.
  - 7) या स्पर्धेत एकूण 447 सुवर्णपदकांचे वितरण करण्यात आले.

8) अंतिम पदकतालिका :

राज्य	पदके			
	सुवर्ण	रौप्य	कांस्य	एकूण
1) महाराष्ट्र	78	77	101	256
2) हरियाणा	68	60	72	200
3) दिल्ली	39	36	47	122

Mind it....

खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धा

- सुरुवात : जाने. - फेब्रु. 2018
- या स्पर्धा 17 वर्षाखालील (शालेय विद्यार्थी) आणि 21 वर्षाखालील (महाविद्यालयीन विद्यार्थी) मुले-मुली अशा दोन गटांमध्ये घेतली जाते.
- दरवर्षी या स्पर्धेमध्ये सर्वोत्कृष्ट कामगिरी करणाऱ्या 1000 प्रतिभावंत खेळाडूंना आंतरराष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धांची तयारी करण्यासाठी सलग 8 वर्षे 5 लाख रुपयांची वार्षिक शिष्यवृत्ती देण्यात येते.

आतापर्यंतच्या स्पर्धा :

स्पर्धेचा क्र.	यजमान राज्य	पदकतालिकेतील अव्वल राज्य
पहिली	दिल्ली	हरियाणा
दुसरी	महाराष्ट्र	महाराष्ट्र
तिसरी	आसाम	महाराष्ट्र

(टीप : भारतात 2017-18 ते 2019-20 दरम्यान केंद्र सरकारकडून 'पुनर्रचित खेलो इंडिया कार्यक्रम' राबविण्यात आला.)

(संदर्भ : kheloindia.gov.in, kiyg2020guwahati.in,
दै. The Hindu दि. 31/12/2019 व 23/1/2020)

पहिल्या खेलो इंडिया विद्यापीठीय क्रीडा स्पर्धा

- 'खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धांच्या (शालेय)' धर्तीवर भारतात पहिल्यांदाच 'खेलो इंडिया विद्यापीठीय क्रीडा स्पर्धा'चे (First 'Khelo India University Games') आयोजन करण्यात आले.

- कालावधी : 22 फेब्रु. ते 1 मार्च 2020
- स्थळ : भुवनेश्वर, ओडिशा
- उद्घाटन : 22 फेब्रु. 2020 रोजी कटक येथे पंतप्रधान मोदींच्या हस्ते (व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे)
- या स्पर्धांचे घोषवाक्य (Tagline) :
'युवकांसाठी खेळ, भविष्यासाठी युवक'
(Sports for youth, youth for Future)
- या स्पर्धेत देशभरातील सुमारे 159 विद्यापीठातील 3400 खेळाडू सहभागी झाले होते.
- या स्पर्धेत पुढील 17 क्रीडाप्रकार समाविष्ट होते : अॅथलेटिक्स, धनुर्विद्या, बॉक्सींग, भारतोल्लन (Weight lifting), जलतरण, बॅडमिंटन, कुस्ती, बास्केटबॉल, हॉकी, फुटबॉल, टेनिस, टेबल टेनिस, रग्बी, व्हॉलीबॉल, कबड्डी, दांडपट्ट (तलवारबाजी), ज्युडो.
- केंद्रीय युवक कल्याण व क्रीडा मंत्रालयाद्वारे या स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले होते.

ब) क्रीडा पुरस्कार

1) राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कार

- क्रीडा क्षेत्रामध्ये 4 वर्षे नेत्रदीपक कामगिरी करणाऱ्या खेळाडूंना हा पुरस्कार दिला जातो.
- क्रीडा क्षेत्रातील भारतातील सर्वोच्च पुरस्कार.
- सुरुवात : 1992
- स्वरूप : पदक व रोख रक्कम रु. 7 लाख 50 हजार व मानचिन्ह.
- राष्ट्रीय क्रीडा दिन - 29 ऑगस्ट रोजी मा.राष्ट्रपतींच्या हस्ते प्रदान केला जातो.
- केंद्र सरकारच्या युवक आणि क्रीडा मंत्रालयातर्फे दिला जातो.
- पहिला विजेता (1992) : विश्वनाथन आनंद (बुद्धीबळ)
- आतापर्यंत हा पुरस्कार 38 खेळाडूंना प्रदान करण्यात आला आहे. (यात 10 महिला आहेत.)

* 2019 चे पुरस्कार :

1) कुस्तीपटू बजरंग पुनिया :

मूळ झज्जर (हरियाणा) येथील कुस्तीपटू.

प्रमुख कामगिरी :

- i) 2013 : आशियाई कुस्ती चॅम्पियनशीप स्पर्धेत कांस्यपदक.
- ii) 2013 : जागतिक कुस्ती चॅम्पियनशीप स्पर्धेत कांस्यपदक.
- iii) 2014 : राष्ट्रकूल स्पर्धेत रजतपदक, तसेच आशियाई खेळ (Asian Games) स्पर्धेत रजतपदक आणि आशियाई कुस्ती चॅम्पियनशीप स्पर्धेत रजतपदक.
- iv) 2017 : आशियाई कुस्ती चॅम्पियनशीप स्पर्धेत सुवर्णपदक.
- v) 2018 : राष्ट्रकूल स्पर्धा तसेच आशियाई खेळ स्पर्धेत 65 किलो वजनी गटात सुवर्णपदक, तर जागतिक कुस्ती चॅम्पियनशीप स्पर्धेत 65 किलो वजनी गटात रजतपदक.

- पुरस्कार :

- i) 2015 : अर्जुन पुरस्कार

ii) 2019 : पद्मश्री पुरस्कार

iii) 2019 : राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कार

2) पॅरा अॅथलेटिक खेळाडू दीपा मलिक :

मूळ हरियाणा राज्याची पॅरा अॅथलेटिक खेळाडू. हा पुरस्कार मिळविणारी दीपा ही पहिली पॅरा अॅथलिट महिला तर भालाफेकपटू देवेंद्र झाझरिया नंतरची दुसरी पॅरा अॅथलिट खेळाडू ठरली आहे. पॅरालिम्पिक स्पर्धांमध्ये पदक जिंकणारी ती भारताची पहिली महिला पॅरा अॅथलिट आहे, जिथे तिने 2016 च्या उन्हाळी पॅरालिम्पिक स्पर्धेत 'shot put' (गोळाफेक) प्रकारात रजतपदक जिंकले होते.

- तिची प्रमुख कामगिरी :

i) पॅरालिम्पिक स्पर्धा 2016 (रिओ 2016) - रजतपदक.

ii) IPC Oceania Asian Championship, दुबई 2016 - 1 सुवर्णपदक (भालाफेक) व 1 रजतपदक (गोळाफेक).

iii) आशियाई पॅरा गेम्स, इंचऑन 2014 - रजतपदक (भालाफेक).

iv) राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय पदके : 51 सुवर्ण, 5 रजत व 2 कांस्य.

v) आंतरराष्ट्रीय पदके : 23

- एका दिव्यांग खेळाडू असलेल्या महिलेकडून 'सर्वात लांब अखिल भारतीय सफर (प्रवास)' (3278 किमी) करण्याचा 'लिम्का वर्ल्ड रेकॉर्ड' तिच्या नावावर जमा आहे.

- तिने 'Raid De Himalay' नावाचा एक अत्यंत धाडसी प्रवासही पूर्ण केलेला आहे, ज्यामध्ये तिने 8 दिवसात 1700 किमीचा प्रवास केला, ज्यात 18000 फूट उंचीवर चढाई करण्याच्या साहसाचाही समावेश आहे.

- पुरस्कार :

i) 2006 : महाराष्ट्र शासनाचा स्वावलंबन पुरस्कार.

ii) 2008 : हरियाणा कर्मभूमी पुरस्कार.

iii) 2009-10 : महाराष्ट्र शासनाचा शिवछत्रपती राज्य क्रिडा पुरस्कार.

iv) 2012 : अर्जुन पुरस्कार

v) 2014 : President Role Model पुरस्कार

vi) 2017 : पद्मश्री पुरस्कार

vii) 2019 : राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कार.

(टीप : 2019 सालच्या 'राष्ट्रीय क्रीडा पुरस्कार' साठीच्या निवड समितीत एकूण 12 सदस्य होते, ज्यामध्ये माजी न्या. मुकुंदकम शर्मा हे या समितीचे अध्यक्ष होते.)

* 2018 चे पुरस्कार :

1) विराट कोहली : भारतीय क्रिकेट संघाचा कर्णधार.

2) मीराबाई चानू : विश्वविजेती **वेटलिफ्टर** (weightlifter).

पूर्ण नाव - साईखोम मीराबाई चानू, मूळ मणिपूरची खेळाडू. तिची प्रशिक्षक - कुंजाराणी देवी. **48 किलो** वजनी गटात वेटलिफ्टिंग करते.

(टीप : 2019 सालच्या राजीव गांधी खेलरत्न पुरस्कार, अर्जुन पुरस्कार, द्रोणाचार्य पुरस्कार व तत्सम पुरस्कारांचे वितरण 25 सप्टेंबर 2019 रोजी राष्ट्रपतींच्या हस्ते नवी दिल्लीत करण्यात आले.)

2) अर्जुन पुरस्कार

- क्रीडा क्षेत्रातील भारतातील दुसऱ्या क्रमांकाचा पुरस्कार.
- विविध खेळांमध्ये उत्कृष्ट खेळ खेळणाऱ्या खेळाडूंना हा पुरस्कार भारत सरकारच्या युवा व क्रीडा मंत्रालयातर्फे दिला जातो.
- सुरुवात : 1961 पासून
- राष्ट्रीय क्रीडा दिन - 29 ऑगस्ट रोजी मा.राष्ट्रपतींच्या हस्ते प्रदान केला जातो.
- स्वरूप : कास्यचा अर्जुनाचा पुतळा, 5 लाख रु. रोख व मानपत्र.
- आंतरराष्ट्रीय स्तरावर 4 वर्षे उत्कृष्ट कामगिरी करणाऱ्या खेळाडूस दिला जातो.
- 2014 पासून फक्त खालील स्पर्धांमध्ये खेळणाऱ्या खेळाडूंना हा पुरस्कार देण्याचा निर्णय घेण्यात आला :
  1. ऑलिम्पिक
  2. आशियाई
  3. कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकूल)
  4. वर्ल्ड कप
  5. आंतरराष्ट्रीय क्रिकेट स्पर्धा

- आतापर्यंत एकूण 700 खेळाडूंना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला आहे.

- हा पुरस्कार मिळविणारे पहिले महाराष्ट्रीयन व्यक्ती: बॅडमिंटनपटू नंदू नाटेकर

* 2019 साली पुढील 19 खेळाडूंना हा पुरस्कार देण्यात आला :

1) ताजिंदरपाल सिंग तूर (अॅथलेटिक्स)

2) मोहंमद अनस याहिया (अॅथलेटिक्स)

3) एस. भास्करन (शरीर सौष्ठव -Body Building)

4) सोनिया लाथेर (बॉक्सिंग)

5) रविंद्र जडेजा (क्रिकेट)

6) चिंगस्लेनसना सिंग कांगुजम (हॉकी)

7) अजय ठाकूर (कबड्डी)

8) गौरव सिंग गिल (मोटर स्पोर्ट्स)

9) प्रमोद भगत (पॅरा स्पोर्ट्स-बॅडमिंटन)

10) अंजुम मुदगील (नेमबाजी)

11) हरमीत राजुल देसाई (टेबल टेनिस)

12) पूजा धांडा (कुस्ती)

13) फौआद मिर्झा (घोडेस्वारी)

14) गुरप्रीत सिंग संधू (फुटबॉल)

15) पूनम यादव (क्रिकेट)

16) स्वप्ना बर्मन (अॅथलेटिक्स)

17) सुंदर सिंग गुर्जर (पॅरा स्पोर्ट्स-अॅथलेटिक्स)

18) भमीदिपती साई प्रणीत (बॅडमिंटन)

19) सिम्रन सिंग शेरगील (पोलो)

(टीप : वरील 19 खेळाडूंमध्ये 5 महिलांचा समावेश आहे.)

(टीप : 2018 साली एकूण 20 खेळाडूंना अर्जुन पुरस्कार प्रदान करण्यात आला होता.)

3) द्रोणाचार्य पुरस्कार

- आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पदक मिळवून देणाऱ्या खेळाडूंना प्रशिक्षण देणाऱ्या प्रशिक्षकांसाठी हा पुरस्कार केंद्रसरकार कडून दिला जातो.
- **सुरुवात** : 1985 पासून
- **स्वरूप** : पाच लाख रुपये रोख व गुरु द्रोणाचार्यांचा कांस्याचा पुतळा.
- हा पुरस्कार मिळविणारे पहिले महाराष्ट्रीयन व्यक्ती : कुस्ती प्रशिक्षक भालचंद्र भागवत (1985)
- **2019 मध्ये हा पुरस्कार पुढील 6 प्रशिक्षकांना प्रदान करण्यात आला :**
  - 1) विमल कुमार (बॅडमिंटन)
  - 2) संदीप गुप्ता (टेबल टेनिस)
  - 3) मोहिंदर सिंग दिल्लीन (अथलेटिक्स)
  - 4) मेझबन पटेल (हॉकी)
  - 5) रंबीर सिंग खोखर (कबड्डी)
  - 6) संजय भारद्वाज (क्रिकेट)

4) ध्यानचंद पुरस्कार

- **सुरुवात** : 2002 पासून
- **स्वरूप** : पाच लाख रुपये रोख, मानचिन्ह व प्रशस्तीपत्र
- संपूर्ण कारकिर्दीत उत्कृष्ट खेळ खेळणाऱ्या खेळाडूंना केंद्र सरकारतर्फे हा पुरस्कार दिला जातो.
- आतापर्यंत भारतातील एकूण 60 खेळाडूंना हा पुरस्कार देण्यात आलेला आहे.
- हा सन्मान मिळविणारे पहिले महाराष्ट्रीयन व्यक्ती : कुस्तीपटू मारुती माने (2005)
- * **2019 चे पुरस्कर्ते :**
  - 1) मॅन्युएल फ्रेडरिक्स (हॉकी)
  - 2) अरुण बसक (टेबल टेनिस)
  - 3) मनोज कुमार (कुस्ती)
  - 4) नित्तेन किरतने (टेनिस)
  - 5) सी. लालरेमसंगा (धनुर्विद्या)

5) राष्ट्रीय खेळ प्रोत्साहन पुरस्कार

* 2019 चे पुरस्कार :

- 1) गगन नारंग स्पोर्ट्स प्रमोशन फाउंडेशन
- 2) गो स्पोर्ट्स फाउंडेशन
- 3) रायलसीमा डेव्हलपमेंट ट्रस्ट

6) मौलाना अबुल कलाम आझाद (MAKA) ट्रॉफी

- सुरुवात : 1956-57
- क्रीडा क्षेत्रात सर्वकष कामगिरी करणाऱ्या विद्यापीठाला प्रदान केली जाते.
- स्वरूप : 10 लाख रुपये रोख व ट्रॉफी
- 2019 चा पुरस्कार (ट्रॉफी) : पंजाब विद्यापीठ, चंदीगढ

7) शिवछत्रपती राज्य क्रीडा पुरस्कार 2017-18

- 22 फेब्रुवारी 2020 रोजी गेट वे ऑफ इंडिया (मुंबई) येथे मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांच्या हस्ते 2018-19 सालच्या शिवछत्रपती राज्य क्रीडा पुरस्कारांचे वितरण करण्यात आले.
  - यावेळी जीवनगौरव पुरस्कारासह विविध श्रेणीतील एकूण 63 खेळाडू, क्रीडा मार्गदर्शक, संघटक / कार्यकर्ते, साहसी व दिव्यांग खेळाडूंना पुरस्कार प्रदान करण्यात आले.
  - यातील शिवछत्रपती राज्य क्रीडा जीवनगौरव पुरस्काराचे स्वरूप : 3 लाख रुपये, मानपत्र व सन्मानचिन्ह.
  - इतर श्रेणीतील शिवछत्रपती राज्य क्रीडा पुरस्कारांचे स्वरूप : 1 लाख रुपये, मानपत्र व सन्मानचिन्ह.
  - विविध श्रेणी व त्यातील पुरस्कार प्राप्तकर्ते (2018-19) :
- अ) शिवछत्रपती राज्य क्रीडा जीवनगौरव पुरस्कार :
कुस्तीमधील ज्येष्ठ क्रीडा संघटक व मार्गदर्शक पंढरीनाथ पठारे.

- ब) उत्कृष्ट क्रीडा मार्गदर्शक पुरस्कार (एकूण 5 जणांना) : युवराज खटके (अॅथलेटिक्स), बाळासाहेब आवारे (कुस्ती), नितीन खत्री (तायक्वांदो), जगदीश नानजकर (खो-खो), अनिल पोवार (पॅराअॅथलेटिक्स).
- क) खेळाडूंचे क्रीडा पुरस्कार : एकूण 48 खेळाडूंना प्रदान. यापैकी 23 पुरुष व 25 महिला खेळाडू.
- ड) खेळाडूंचे क्रीडा पुरस्कार (साहसी) (एकूण 4 जण) :
प्रभात कोळी, शुभम वनमाळी, अपर्णा प्रभुदेसाई, सागर बडवे.
- इ) खेळाडूंचे क्रीडा पुरस्कार (दिव्यांग) (एकूण 5 जण) :
स्वप्निल पाटील, पार्थ हेंद्रे, जयदीपकुमार सिंह, सायली पोहरे, वैष्णवी सुतार
- गुवाहटी येथे झालेल्या तिसऱ्या 'खेलो इंडिया युवा क्रीडा स्पर्धे'त महाराष्ट्राच्या 256 खेळाडूंनी पदक जिंकत अग्रस्थान मिळवले. या विजेत्यांना देखील याप्रसंगी 3.25 कोटी रूपयांची बक्षिसे वितरित करण्यात आली. यामध्ये सुवर्णपदक विजेत्यासाठी 1 लाख रु, रौप्य पदक विजेत्यासाठी 75 हजार रु. आणि कांस्य पदक विजेत्यासाठी 25 हजार रु. चे बक्षिस देण्यात आले.

Mind it...

पंढरीनाथ पठारे

- पूर्ण नाव : पंढरीनाथ (अण्णासाहेब) तुकाराम पठारे.
- जन्म : पुणे जिल्ह्यातील खराडी या गावी.
- मूळ व्यवसाय : शेती
- 72 वर्षीय पठारे यांचे कुस्ती आणि कबड्डी या दोन खेळांवर लहानपणापासूनच उपजत प्रेम आहे.
- ते कुस्ती मोठ्या स्तरावर खेळले नसले तरी कुस्तीत मार्गदर्शक म्हणून त्यांनी नाव कमावले.
- पठारे हे पुण्यातील गोकुळ वस्ताद तालीमचे कार्याध्यक्ष आहेत, जांभुळवाडी तालीमचे अध्यक्ष आहेत.

- याव्यतिरिक्त त्यांनी विविध संस्था, क्रीडासंकुल, कुस्ती आखाडे, विविध तालमी, व्यायामशाळा यांना मदतीपोटी जवळपास 1 ते 1.5 कोटी रूपयांच्या देणग्या दिल्या आहेत.
- अर्जुन पुरस्कार विजेते मल्ल काका पवार, राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धेतील विजेता राहुल आवारे, तसेच रणजित नलावडे, श्रीपती खंचनाळे, हिंदकेसरी दिनानाथ सिंग, महाराष्ट्र केसरी दत्ता गायकवाड अशा कुस्तीपटूंना पठारेंनी मार्गदर्शन केलेले आहे.
- फक्त कुस्तीपटूंनाच नव्हे तर अन्य खेळांतील गुणवानांच्या आर्थिक मदतीला धावून जाणारे अशीच पठारेंची ओळख आहे.

(संदर्भ : www.mahasamvad.in, दै. लोकसत्ता, मटा, सकाळ दि. 19/2 व 23/2/2020)

आयसीसी क्रिकेट पुरस्कार (पुरुष 2019)

- 2004 पासून मागील वर्षभरात क्रिकेटमध्ये उत्कृष्ट खेळ करणाऱ्या खेळाडूंना आयसीसी (आंतरराष्ट्रीय क्रिकेट परिषद) तर्फे हे पुरस्कार प्रदान केले जातात.
- जाने. 2020 मध्ये आयसीसी ने 2019 सालासाठीचे पुरस्कार जाहीर केले.
- भारताचा आक्रमक कर्णधार विराट कोहलीची आयसीसीच्या कसोटी आणि एकदिवसीय संघाच्या कर्णधारपदी निवड करण्यात आली आहे.
- **पुरस्काराचे मानकरी :**
  - 1) वर्षातील सर्वोत्तम क्रिकेटपटूसाठीचा सर गारफिल्ड सोबर्स करंडक - बेन स्टोक्स (इंग्लंड)
  - 2) सर्वोत्तम कसोटी क्रिकेटपटू - पॅट कमिन्स (ऑस्ट्रेलिया)
  - 3) सर्वोत्तम एकदिवसीय क्रिकेटपटू - रोहित शर्मा (भारत)
  - 4) ट्वेन्टी-20 मधील सर्वोत्तम कामगिरी - दीपक चहर (भारत)
  - 5) सर्वोत्तम उद्योन्मुख क्रिकेटपटू - मार्नस लबूशेन (ऑस्ट्रेलिया)
  - 6) संलग्न देशांतील सर्वोत्तम क्रिकेटपटू - कायले कोएट्झर (स्कॉटलंड)

- 7) खेळभावना पुरस्कार - विराट कोहली (भारत)
- 8) सर्वोत्तम पंचासाठीचा डेव्हिड शेफर्ड करंडक - रिचर्ड इलिंगवर्थ
  - आतापर्यंत चार भारतीय खेळाडूंना वर्षातील सर्वोत्तम क्रिकेटपटूचा 'क्रिकेटर (प्लेअर) ऑफ द इअर' हा पुरस्कार मिळालेला आहे :
  - 1) 2004 : राहुल द्रविड
  - 2) 2010 : सचिन तेंडुलकर
  - 3) 2016 : आर. अश्विन
  - 4) 2017 : विराट कोहली.

'BCCI' चे 2018-19 चे पुरस्कार

- भारतीय क्रिकेट नियामक मंडळाने (Board of Control for Cricket in India : BCCI) 12 जाने. 2020 रोजी मुंबईमध्ये 2018-19 सालासाठीचे पुरस्कार प्रदान केले.
- पुरस्काराचे मानकरी :
  - 1) कर्नल सी. के. नायडू जीवनगौरव पुरस्कार : कृष्णम्माचारी श्रीकांत
  - 2) महिला खेळाडूसाठीचा BCCI जीवनगौरव पुरस्कार : अंजुम चोप्रा
  - 3) BCCI विशेष पुरस्कार : दिलीप दोशी
  - 4) उत्कृष्ट आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटपटूचा 'पॉली उभ्रीगर पुरस्कार' : जसप्रीत बुमराह
  - 5) सर्वोत्कृष्ट महिला आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटपटू : पूनम यादव.
  - 6) 2018-19 मध्ये सर्वाधिक कसोटी धावा : चेतेश्वर पुजारा
  - 7) 2018-19 मध्ये सर्वाधिक कसोटी बळी : जसप्रीत बुमराह
  - 8) 2018-19 मध्ये एकदिवसीय सामन्यात सर्वाधिक धावा (महिला) : स्मृती मानधना
  - 9) 2018-19 मध्ये एकदिवसीय सामन्यात सर्वाधिक बळी (महिला) : झुलन गोस्वामी
  - 10) सर्वोत्तम पदार्पण पुरुष क्रिकेटपटू : मयंक अग्रवाल
  - 11) सर्वोत्तम पदार्पण महिला क्रिकेटपटू : शेफाली वर्मा

12) देशांतर्गत क्रिकेटमधील 2018-19 सालातील सर्वोत्तम पंच (Umpire)
: विरेंद्र शर्मा

* 2020 मध्ये होणाऱ्या काही प्रमुख क्रीडा स्पर्धा *

क्र.	स्पर्धेचे नाव	कालावधी	स्थळ
1.	टी-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा (महिला)	फेब्रु.- मार्च 2020	ऑस्ट्रेलिया
2.	ऑलिम्पिक क्रीडा स्पर्धा	जुलै- ऑगस्ट 2020	टोकियो (जपान)
3.	पॅरालिम्पिक क्रीडा स्पर्धा	ऑगस्ट-सप्टें. 2020	टोकियो (जपान)
4.	टी-20 विश्वचषक क्रिकेट स्पर्धा (पुरुष)	ऑक्टो.-नोव्हें. 2020	ऑस्ट्रेलिया
5.	राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धा	2020	पणजी (गोवा)
6.	FIFA U-17 महिला विश्वचषक स्पर्धा	2020	मुंबई

Be Aware About It...

👉 रशियाच्या मारिया शारपोव्हाचा टेनिसला 'अलविदा'

- टेनिस कोर्टावर बहारदार खेळाप्रमाणे अद्वितीय सौंदर्यामुळे चर्चेत राहिलेल्या पाच ग्रँड स्लॅम विजेत्या रशियाच्या मारिया शारपोव्हा ने 26 फेब्रुवारी 2020 रोजी वयाच्या 32 व्या वर्षी टेनिस खेळातून निवृत्ती जाहीर केली.
- तिने जिंकलेले पाच ग्रँडस्लॅम
  - * ऑस्ट्रेलियन : 1 (2008)
  - * फ्रेंच : 2 (2012, 2014)
  - * विम्बल्डन : 1 (2004)
  - * अमेरिकन : 1 (2006)
- तिने तिच्या कारकीर्दीमध्ये एकेरी विजेतेपद 36 वेळा मिळवले आहेत.

👉 नेमबाजी आणि तिरंदाजीच्या राष्ट्रकुल स्पर्धेचे भारताला यजमानपद

- भारताला जानेवारी 2022 मधील राष्ट्रकुल नेमबाजी आणि तिरंदाजी स्पर्धेचे यजमानपद देण्यात आले आहे. तसेच त्या स्पर्धामधील पदकांचा समावेश हा 2022 मध्ये बर्मिंगहॅम येथे होणाऱ्या राष्ट्रकुल क्रीडा स्पर्धेत करण्यात येईल, असे राष्ट्रकुल क्रीडा महासंघाच्या वतीने 24 फेब्रुवारी 2020 रोजी स्पष्ट करण्यात आले आहे. राष्ट्रकुल स्पर्धेत नेमबाजी आणि तिरंदाजी हे दोन खेळ पर्याय खेळांमध्ये समाविष्ट करण्यात आले आहेत.

👉 सचिन तेंडुलकरला 'लॉरियस बेस्ट स्पोर्टिंग मोमेंट अवार्ड'

- 18 फेब्रुवारी 2020 रोजी बर्लिन येथे अतिशय बहारदार कार्यक्रमात महान टेनिसपटू बोरिस बेकर यांनी 'मागील वीस वर्षातील सर्वोत्कृष्ट खिलाडूवृत्तीचा क्षण'चा (बेस्ट स्पोर्टिंग मोमेंट) पुरस्कारसाठी सचिन तेंडुलकरच्या नावाची घोषणा केली आणि ऑस्ट्रेलियाचा माजी कर्णधार स्टीव्ह वॉ यांच्या हस्ते सचिन तेंडुलकरने हा पुरस्कार स्वीकारला.
- हा पुरस्कार भारताने 2011 चा वन डे वर्ल्ड कप उंचावल्यानंतर मास्टर ब्लास्टर सचिन तेंडुलकरला सहकाऱ्यांनी खांद्यावर उचलून घेत मैदानाला फेरी मारली होती त्या क्षणाला देण्यात आला. या क्षणाला 'ऑन द

शोल्डरस ऑफ अ नेशन-सचिन तेंडुलकर' असे नाव देण्यात आले.

- याबरोबरच खालील पुरस्कारांचे वितरण देखील लॉरियस पुरस्कार अंतर्गत करण्यात आले.

* वर्षातील सर्वोत्कृष्ट पुरुष खेळाडू : लुइस हॅमिल्टन (फॉर्म्युला वन ड्रायव्हर) आणि लिओनेल मेसी (फुटबॉलपटू)

* वर्षातील सर्वोत्कृष्ट महिला खेळाडू : सीमन बिल्स (जिमनॅस्ट)

* वर्षातील सर्वोत्कृष्ट संघ : दक्षिण आफ्रिकेचा पुरुषांचा राष्ट्रीय रग्बी संघ

* जीवनगौरव पुरस्कार : डीर्क नोविट्झकि (जर्मनीचे महान फुटबॉलपटू)

☞ सुनीलने संपवला 'सुवर्ण' दुष्काळ

- सुनील कुमारने नवी दिल्ली येथे 18 फेब्रुवारी 2020 रोजी अज्ञात सिल्डीनोव्ह वर 5-0 अशी एकतर्फी मात करून आशियाई कुस्ती अजिंक्यपद स्पर्धेतील ग्रीको-रोमन च्या 87 किलो वजनी गटात भारताला सुवर्ण पदकाची कमाई करून दिली.
- तब्बल 27 वर्षांनी भारताने या स्पर्धेत पदकाची कमाई केली. या आधी 1993 मध्ये पप्पू यादव ने 48 किलो गटात ग्रीको-रोमन मध्ये सुवर्ण यश मिळवले होते.
- याच स्पर्धेत 55 किलो वजनी गटात भारताच्या अर्जून हाराकुकीला ब्रॉंझ पदकावर समाधान मानावे लागले. त्याने ब्रॉंझ पदकाच्या लढतीत कोरियाच्या डोंगओकला 7-4 ने पराभूत केले.

☞ मनप्रीत जगातील सर्वोत्तम हॉकीपटू

- मुळचा पंजाबचा असलेल्या भारतीय हॉकी संघाचा कर्णधार मनप्रीत सिंग याला आंतरराष्ट्रीय हॉकी महासंघाचा सर्वोत्तम पुरुष हॉकीपटूचा पुरस्कार जाहीर झाला आहे. हा पुरस्कार पटकावणारा मनप्रीत हा भारताचा पहिला हॉकीपटू ठरला आहे.
- भारताला ऑलिंपिकमध्ये स्थान मिळवून देताना कर्णधार म्हणून मनप्रीतने मोलाची भूमिका बजावली होती. मनप्रीतला एकूण 35.2 टक्के मते मिळाली.

- मनप्रीत मे 2012 च्या लंडन आणि 2016 च्या रिओ ऑलिम्पिक मध्ये देशाचे प्रतिनिधित्व केलेले आहे.

👉 पी. गोपीचंद यांना जीवनगौरव पुरस्कार जाहीर

- आंतरराष्ट्रीय ऑलिम्पिक कमिटीने 8 फेब्रुवारी 2020 रोजी 2019 साठीच्या जीवनगौरव पुरस्कारासाठी पी. गोपीचंद यांच्या नावाची घोषणा केली.

👉 सुनील फडतरे 'महापौर केसरी'

- कर्नाटकचा सुनील फडतरे काजुपाडा कुर्ला येथे झालेल्या अखिल भारतीय महापौर चषक कुस्तीस्पर्धेत 'महापौर केसरी'चा मानकरी ठरला. अंतिम लढतीत सुनीलने सोलापूरच्या दादा शेळकेला पराभूत केले. या गटात आदर्श गुंड (पुणे) आणि समाधान पाटील (सोलापूर) यांनी तिसरा क्रमांक पटकावला.

👉 36 व्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेसाठी साठी 'मॅस्कॉट' चे अनावरण

- 20 ऑक्टोबर ते 4 नोव्हेंबर 2020 दरम्यान गोवा येथे होणाऱ्या 36 व्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेसाठी गोव्याचा राज्यपक्षी रुबीगुला (Rubigulla - The flame Throated bulbul) चे 36 व्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेचे 'मॅस्कॉट' म्हणून गोवा राज्याचे क्रीडामंत्री किरण राजू यांनी 2 फेब्रुवारी 2020 रोजी पणजी येथे अनावरण केले.

👉 राष्ट्रीय विक्रमासह मिराबाईला सुवर्ण

- जगज्जेत्या 25 वर्षीय मणिपूरच्या मीराबाई चानू हिने 3 फेब्रुवारी 2020 रोजी राष्ट्रीय वेटलिफ्टिंग स्पर्धेत आपलाच राष्ट्रीय विक्रम मोडीत काढत नव्या विक्रमासह सुवर्णपदक मिळवले. तिने कोलकाता येथे झालेल्या स्पर्धेत महिलांच्या 49 किलो गटात 103 किलो वजन उचलले. मीराबाईची यापूर्वीची सर्वोत्तम कामगिरी 201 किलो एवढी होती.

👉 बास्केटबॉलपटू कोबे ब्रायांटचा अपघाती मृत्यू

- नॅशनल बास्केटबॉल असोसिएशन मधील महान बास्केटबॉलपटू 41 वर्षीय कोबे ब्रायांटचा 27 जानेवारी 2020 रोजी सकाळी हेलिकॉप्टर अपघातात दुर्दैवी मृत्यू झाला. लॉस एंजेलिस येथून जात असताना झालेल्या अपघातात ब्रायांटची 13 वर्षीय मुलगी जियानासह 9 जणांना

आपले प्राण गमवावे लागले आहेत.

☞ कोनेरू हंपीला विश्वविजेतेपद

- भारतीय ग्रॅंडमास्टर कोनेरू हंपीने नाट्यपूर्ण लढतीत चीनच्या लि तींगजीचा पराभव करून मास्को (रशिया) येथे झालेल्या महिलांच्या जागतिक जलद (रॅपिड) बुद्धिबळ अजिंक्यपद स्पर्धेचे विजेतेपद पटकावले. नॉर्वेच्या मॅग्नस कार्लसनने काही मिनिटांच्या अंतराने पुरुषांचे विजेतेपद पटकावले.

☞ अॅरन फिंच : आयपीएलमधील आठ संघांकडून खेळणारा एकमेव क्रिकेटपटू ठरणार.

- मार्च 2020 मध्ये आयपीएल 2020 मोसमाची सुरुवात होणार असून त्यासाठी ऑस्ट्रेलियाच्या वनडे संघाचा कर्णधार अॅरन फिंच याला रॉयल चॅलेंजर्स बंगळूरू संघाने 4.40 कोटींना विकत घेतले आहे.
- या सह आयपीएलच्या इतिहासात आठ वेगवेगळ्या संघांकडून खेळणारा फिंच हा पहिला क्रिकेटपटू ठरणार आहे.
- युवराज सिंग आणि पार्थिव पटेल हे आयपीएलमधील सहा वेगवेगळ्या संघांकडून खेळले आहेत.

☞ रोहित शर्मा : स्पेनच्या 'ला लीगा' फुटबॉल स्पर्धेचा ब्रॅण्ड अॅम्बेसेडर

- भारतीय क्रिकेटपटू रोहित शर्माची नियुक्ती 'ला लीगा फुटबॉल स्पर्धेचा ब्रॅण्ड अॅम्बेसेडर' म्हणून करण्यात आला आहे.
- या स्पर्धेच्या 90 वर्षांच्या इतिहासामध्ये पहिल्यांदाच फुटबॉल व्यतिरिक्त इतर खेळाडूची ब्रॅण्ड अॅम्बेसेडरपदी निवड करण्यात आली आहे.
- स्थापना -1929
- ही स्पेनमध्ये होणारी प्रोफेशनल फुटबॉल क्लब्सची स्पर्धा आहे.
- सहभागी संघ : 20
- सर्वाधिक वेळा विजेतेपद : रेयाल माद्रिद (33 वेळा)
- सर्वाधिक गोल : लिओनेल मेसी (432)

☞ आश्विनने घेतले दशकातील सर्वाधिक बळी

- भारतीय कसोटी संघाचा फिरकीपटू रविचंद्रन आश्विनने आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमध्ये आपला दबदबा कायम ठेवला आहे. गेल्या दशकात सर्वाधिक बळी घेण्याचा विक्रम आश्विनच्या नावे जमा झाला आहे.

- रविचंद्रन अश्विनने 564 बळी घेत पहिले स्थान पटकावले आहे. यानंतर इंग्लंडचा जेम्स अँडरसन 535 बळींसह दुसऱ्या, स्टुअर्ट ब्रॉड 525 बळींसह तिसऱ्या स्थानावर आहे.

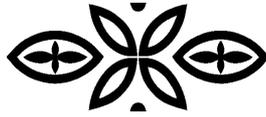
👉 फिफा क्रमवारीत भारत 108 व्या स्थानी

- फिफाने (Federation Internationale de football Association- FIFA) 19 डिसेंबर 2019 रोजी जगातील पुरुष संघांची क्रमवारी जाहीर केली. या क्रमवारीत भारत 108 व्या स्थानी आहे. डिसेंबर 2018 पासून एका वर्षात या क्रमवारीत भारताची 97 व्या स्थानावरून 11 क्रमांकांनी घसरण झाली आहे. या क्रमवारीत आशियाई देशात जपान सर्वोच्च म्हणजे 28 व्या स्थानी आहे. फिफाकडून ही क्रमवारी सन 1992 पासून प्रकाशित केली जाते.

👉 मॅच फिक्सिंग विरोधात विधेयक संमत करणारा श्रीलंका दक्षिण आशियातील प्रथम देश

- मॅच फिक्सिंग आणि या संदर्भात येणाऱ्या सर्व व्यवहारांना कायद्याच्या कक्षेत आणत श्रीलंका संसदेने या संदर्भात 3 महत्त्वाची विधेयके संमत केली आहेत.
- मॅच फिक्सिंग विरोधात विधेयक संमत करणारा श्रीलंका दक्षिण आशियातील प्रथम देश ठरला आहे.
- या विधेयकांतगत श्रीलंकेत मॅच फिक्सिंग करणाऱ्या आरोपीला 10 वर्षांची कैद होऊ शकते.

- 👉 **अभिमन्यू मिथून** : मुश्ताक अली टी -20 क्रिकेट स्पर्धेत वेगवान गोलंदाज अभिमन्यू मिथून याने 29 नोव्हेंबर 2019 रोजी एकाच षटकात हॅट्रिकसह पाच बळी मिळवण्याचा विक्रम केला. यासह तो स्थानिक क्रिकेटमध्ये टी-20 क्रिकेट प्रकारात हॅट्रिक करणारा पहिला गोलंदाज ठरला. त्याने ही कामगिरी कर्नाटक संघाकडून खेळताना हरियाणा संघाविरुद्ध केली. त्याने ऑक्टोबर 2019 मध्ये विजय हजारे स्पर्धेत तमिळनाडूविरुद्ध हॅट्रिक केली होती.

विविध निर्देशांक/अहवाल

आंतरराष्ट्रीय बौद्धिक संपदा निर्देशांक 2020

- 'अमेरिकन चेंबर ऑफ कॉमर्स' (USCC) च्या 'ग्लोबल इंटेलेक्च्युअल प्रॉपर्टी सेंटर' (GIPC) ने 5 फेब्रुवारी 2020 रोजी जगातील 53 मोठ्या अर्थव्यवस्था असणाऱ्या देशांचा 'आंतरराष्ट्रीय बौद्धिक संपदा निर्देशांक 2020' (Intellectual Property Index 2020) जाहीर केला.
- या निर्देशांकानुसार जगातील 53 देशांच्या यादीत भारत 40 व्या स्थानी आहे. 2019 च्या निर्देशांकानुसार भारत 36 व्या स्थानी होता. म्हणजेच या वर्षी भारताचे स्थान चार क्रमांकांनी घसरले आहे.
- भारताला मिळालेले गुण : 38.46.
- या निर्देशांकानुसार जगातील टॉप 5 देश (कंसात त्यांना प्राप्त गुण) :

1) अमेरिका (95.28)	2) युके (इंग्लंड) (93.92)
3) फ्रान्स (91.50)	4) जर्मनी (91.08)
5) स्वीडन (90.56)	
- या निर्देशांकानुसार तळातील 5 देश (कंसात त्यांना प्राप्त गुण) :

53) व्हेनेझुएला (14.22)	52) अल्जेरिया (24.06)
51) पाकिस्तान (26.50)	50) नायजेरिया (27.62)
49) कुवेत (28.02)	
- या निर्देशांकानुसार BRICS देशांचे स्थान :
चीन (28), रशिया (31), ब्राझील (34), भारत (40), दक्षिण आफ्रिका (42).
- केवळ आशियाई देशांचा विचार करता जपान अव्वलस्थानी (एकूणामध्ये सहावा क्रमांक) आहे.

- हा निर्देशांक प्रसिद्ध होण्याचे हे आठवे वर्ष (आठवी आवृत्ती) आहे.
  - पुढील 8 गटांमध्ये विभागलेल्या 45 निर्देशकांच्या मदतीने हा निर्देशांक काढला जातो :
1) पेटंट्स	2) कॉपीराईट्स
3) ट्रेडमार्क	4) ट्रेड सिक्रेट
5) बौद्धिक संपदेचे व्यापारीकरण	6) अंमलबजावणी
7) पद्धतशीर कार्यक्षमता	
8) आंतरराष्ट्रीय करारांचे सदस्यत्व व मान्यता.	

(संदर्भ : www.uschamber.com)

ट्रान्स्पारन्सी इंटरनॅशनलचा भ्रष्टाचार आकलन निर्देशांक 2019

- 'ट्रान्स्पारन्सी इंटरनॅशन' (Transparency International) ही जर्मन संस्था जगातील 180 देशांचा भ्रष्टाचारविषयक अहवाल तयार करते. या अहवालात या देशांना 'भ्रष्टाचार आकलन/सूचक निर्देशांका'च्या (Corruption Perception Index : CPI) आधारावर क्रमांक (वर्गवारी) दिले जातात.
- या संस्थेद्वारे 180 देशांना 0 ते 100 असे गुण (Score) दिले जातात. 0 म्हणजे अति भ्रष्टाचारी देश, तर 100 म्हणजे अति स्वच्छ (प्रामाणिक) देश होय.
- या संस्थेने आपला 2019 सालचा CPI जाने. 2020 मध्ये जाहीर केला. त्यानुसार जगातील काही प्रमुख देशांचे भ्रष्टाचारविषयक सूचीतील स्थान पुढीलप्रमाणे आहे.

स्थान (क्रमांक)	देश	गुण (Score)
1	न्यूझीलंड	87
2	डेन्मार्क	87
3	फिनलँड	86
4	स्वित्झर्लँड	85

4	सिंगापूर	85
4	स्विडन	85
7	नॉर्वे	84
8	नेदरलँड	82
23	अमेरिका (USA)	69
25	भूतान	68
70	दक्षिण आफ्रिका	70
80	चीन	41
80	मोरोक्को	41
80	घाना	41
80	भारत	41
80	बेनिन	41
93	श्रीलंका	38
106	ब्राझील	35
113	नेपाळ	34
120	पाकिस्तान	32
137	रशिया	28
173	अफगाणिस्तान	16
178	सिरिया	13
179	दक्षिण सुदान	12
180	सोमालिया	9

- 2019 च्या या निर्देशांकानुसार **न्यूझीलंड व डेन्मार्क** हे देश सर्वात स्वच्छ (प्रामाणिक) देश (क्रमांक 1 चे देश) ठरले आहेत; तर **सोमालिया** हा सर्वात भ्रष्टाचारी देश (180 वा क्र.) ठरला आहे.
- 2018 च्या निर्देशांकानुसार डेन्मार्क हा प्रथमस्थानी, तर न्यूझीलंड हा द्वितीय स्थानी होता; तर सोमालिया हा 180व्या स्थानीच होता.
- 2019 च्या निर्देशांकानुसार भारताचे स्थान 2 अंकांनी घसरले आहे. 2019 सालच्या निर्देशांकानुसार भारत **80 व्या** स्थानी आहे, 2018 सालच्या निर्देशांकानुसार भारत **78 व्या** स्थानी होता.

- 2019 सालच्या निर्देशांकानुसार जगातील 180 देशांचे सरासरी गुण (Score) 43 होते.

Mind it...

ट्रान्स्पारन्सी इंटरनॅशनल

- एक आंतरराष्ट्रीय अशासकीय संघटना
- **स्थापना** : 4 मे 1993
- 1995 पासून 'भ्रष्टाचार आकलन निर्देशांक' जाहीर करते.
- **मुख्यालय** : बर्लिन (जर्मनी)
- **विद्यमान अध्यक्षा** : डेलिआ फेरीरा रुबिओ
- **प्रमुख उद्देश** : भ्रष्टाचाराविरुद्ध लढा देण्यासाठी कार्य करणे व भ्रष्टाचारातून उद्भवणाऱ्या गुन्हेगारविषयक कृतींना आळा घालणे.

(संदर्भ : transparency.org,

दै. The Hindu, Livemint दि. 24/1/2020)

ब्लूमबर्ग नवोपक्रम/नवोन्मेष निर्देशांक 2020

- न्यूयॉर्कस्थित 'ब्लूमबर्ग' या आर्थिक, सॉफ्टवेअर व प्रसारमाध्यम क्षेत्रातील खासगी कंपनीने 18 जाने. 2020 रोजी 'ब्लूमबर्ग नवोपक्रम/नवोन्मेष/नाविन्यता निर्देशांक 2020' (Bloomberg Innovation Index 2020) जाहीर केला.
- या निर्देशांकानुसार मागील 6 वर्षांपासून प्रथमस्थानी असलेल्या **दक्षिण कोरियाची** जागा यावर्षी **जर्मनीने** घेतली आहे.
- **या वर्षीच्या निर्देशांकाची मुख्य संकल्पना** : अर्थव्यवस्थांची नाविन्यता आणण्याची क्षमता (Ability of economics to innovate)
- या निर्देशांकानुसार जगातील 60 देशांमध्ये **भारत 54 व्या स्थानी** आहे. 2019 च्या निर्देशांकानुसार देखील भारत याच स्थानी होता.
- **या निर्देशांकानुसार जगातील अव्वल 5 देश** :
  - 1) जर्मनी
  - 2) दक्षिण कोरिया
  - 3) सिंगापूर
  - 4) स्वित्झर्लंड

- 5) स्वीडन
- या निर्देशांकानुसार तळातील 3 देश :
- 58) इजिप्त   59) कझाकस्तान   60) मकाऊ
- या निर्देशांकानुसार 2019 च्या तुलनेत चीनचे स्थान वधारले आहे, तर अमेरिकेच्या स्थानात घसरण झाली आहे. अमेरिका व चीन अनुक्रमे 9 व्या व 15 व्या स्थानी आहेत.
- (संदर्भ : www.bloomberg.com)

स्वच्छ सर्वेक्षण लीग 2020

- केंद्रीय गृहनिर्माण आणि शहरी व्यवहार मंत्रालयाने (MOHUA) 31 डिसेंबर 2019 रोजी 'स्वच्छ सर्वेक्षण लीग 2020' च्या पहिल्या तिमाही (एप्रिल ते जून 2019) आणि दुसऱ्या तिमाहीचे (जुलै ते सप्टें. 2019) निकाल जाहीर केले.
- तसेच 31 डिसें. 2019 रोजीच 'स्वच्छ सर्वेक्षण 2020' या पाचव्या सर्वेक्षणाची सुरुवात देखील करण्यात आली. 4 ते 31 जानेवारी 2020 दरम्यान हे सर्वेक्षण करण्यात आले. (या सर्वेक्षणाचा निकाल अद्याप जाहीर झालेला नाही.)
- 'स्वच्छ सर्वेक्षण लीग 2020' मधील ठळक मुद्दे :
- अ) सर्वोच्च शहरी स्थानिक संस्था :
- i) 10 लाखांपेक्षा अधिक लोकसंख्येचा गट :

क्रमवारी	पहिली तिमाही		दुसरी तिमाही	
	शहर	राज्य	शहर	राज्य
1)	इंदूर	मध्यप्रदेश	इंदूर	मध्यप्रदेश
2)	भोपाल	मध्यप्रदेश	राजकोट	गुजरात
3)	सुरत	गुजरात	नवी मुंबई	महाराष्ट्र

ii) 1 ते 10 लाख लोकसंख्येचा गट :

क्रमवारी	पहिली तिमाही		दुसरी तिमाही	
	शहर	राज्य	शहर	राज्य
1)	जमशेदपूर	झारखंड	जमशेदपूर	झारखंड
2)	नवी दिल्ली नगर परिषद (NDMC)	दिल्ली	चंद्रपूर	महाराष्ट्र
3)	खरगोन	मध्यप्रदेश	खरगोन	मध्यप्रदेश

ब) कटक मंडळे :

क्रमवारी	पहिली तिमाही		दुसरी तिमाही	
	शहर	राज्य	शहर	राज्य
1)	सेंट थॉमस माउंट कॅट	तमिळनाडू	दिल्ली कॅट	दिल्ली
2)	झांशी कॅट	उत्तर प्रदेश	झांशी कॅट	उत्तर प्रदेश
3)	दिल्ल कॅट	दिल्ली	जालंधर कॅट	पंजाब

- वरील 'स्वच्छ सर्वेक्षण 2020' अंतर्गत शहरांना मिळणाऱ्या एकूण गुणांपैकी 25% गुण हे 'स्वच्छ सर्वेक्षण 2020' अंतर्गत शहरांची क्रमवारी निश्चित करताना गृहित धरण्यात आलेले आहेत.

शाश्वत विकास उद्दिष्टे निर्देशांक 2019-20

- निती आयोगाने 30 डिसेंबर 2019 रोजी 'शाश्वत विकास उद्दिष्टे निर्देशांक 2019-20' म्हणजेच 'एसडीजी इंडिया निर्देशांक 2019-20' (Sustainable Development Goals (SDG) Index 2019-20) प्रकाशित केला.
- ही या निर्देशांकाची दुसरी आवृत्ती होती. असा पहिला निर्देशांक डिसेंबर 2018 मध्ये जाहीर करण्यात आला होता.
- या निर्देशांकामध्ये संयुक्त राष्ट्रांनी निर्धारित केलेल्या 17 पैकी 16

एसडीजी विचारात घेण्यात आलेले आहेत.

- या निर्देशांकानुसार भारताचे एकंदर संयुक्त गुण वाढले असून 2018 मधील 57 वरून 2019-20 मध्ये 60 झाले आहेत.
- या निर्देशांकानुसार **केरळ** हे राज्य 70 गुणांसह **अव्वलस्थानी** असून, **बिहार** हे राज्य 50 गुणांसह सर्वात शेवटच्या स्थानी आहे.
- या निर्देशांकामधील **आघाडीवरील राज्ये** :

क्रमवारी	राज्य	गुण (100 पैकी)
1	केरळ	70
2	हिमाचल प्रदेश	69
3	आंध्रप्रदेश, तेलंगणा, तमिळनाडू	67
4	कर्नाटक	66
5	गोवा, सिक्कीम	65
6	महाराष्ट्र, गुजरात	64

- या निर्देशांकामधील **पिछाडीवरील राज्ये** :

राज्य	गुण (100 पैकी)
बिहार	50
झारखंड, अरुणाचल प्रदेश	53
मेघालय	54
उत्तरप्रदेश, आसाम	55
मिझोराम, छत्तीसगड	56

- या निर्देशांकानुसार केवळ केंद्रशासित प्रदेशाचा विचार करता 70 गुणांसह **चंदीगड** अव्वलस्थानी, तर 59 गुणांसह **जम्मू-काश्मिर** व **लडाख** संयुक्तपणे सर्वात शेवटच्या स्थानी आहेत.
- या निर्देशांकामध्ये 16 उद्दिष्टे, 100 निर्देशक आणि 54 लक्ष्यांच्या (targets) आधारे देशातील राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांची SDG प्रगती मोजली जाते.
(टीप : संयुक्त राष्ट्रांच्या SDG मध्ये 17 उद्दिष्टे व 169 लक्ष्यांचा (targets) समावेश होतो.)

(संदर्भ : niti.gov.in, दै. The Hindu, Economic Times,
लोकसत्ता दि. 31/12/19)

सुप्रशासन निर्देशांक 2019

- देशातील सर्व राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांच्या प्रशासकीय कारभाराचे मूल्यमापन करण्यासाठी केंद्र सरकारने सुशासन दिनाचे औचित्य साधून 25 डिसें. 2019 रोजी 'सुप्रशासन निर्देशांक 2019' (Good Governance Index 2019) प्रसिद्ध केला. (2014 सालापासून माजी पंतप्रधान अटल बिहारी वाजपेयी यांचा जन्मदिन अर्थात 25 डिसेंबर हा दिन 'सुशासन दिन' (Good Governance Day) म्हणून साजरा केला जातो.)
- केंद्रीय कार्मिक, सार्वजनिक तक्रार व निवृत्तीवेतन राज्यमंत्री डॉ. जितेंद्र प्रसाद यांच्या हस्ते हा निर्देशांक प्रसिद्ध करण्यात आला.
- या निर्देशांकात पुढील 10 क्षेत्रे आणि त्यांतर्गत 50 निर्देशकांचा विचार केला जातो :
  - i) कृषी आणि संबंधित क्षेत्रे
  - ii) पर्यावरण
  - iii) सार्वजनिक आरोग्य
  - iv) वाणिज्य व उद्योग
  - v) मानव संसाधन विकास
  - vi) आर्थिक सुशासन
  - vii) नागरिक-केंद्रित शासन
  - viii) सामाजिक कल्याण आणि विकास
  - ix) सार्वजनिक पायाभूत सुविधा आणि उपयुक्तता
  - x) न्यायिक आणि सार्वजनिक सुरक्षा
- या निर्देशांकामध्ये राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांची पुढील तीन गटांमध्ये वर्गवारी केलेली आहे :
  - अ) मोठी राज्ये
  - ब) ईशान्येकडील व पर्वतीय राज्ये
  - क) केंद्रशासित प्रदेश

- या निर्देशांकातील गटनिहाय अव्वल तीन राज्ये/कें.प्र. व शेवटची तीन राज्ये/कें.प्र. :

गट	एकूण संख्या	अव्वल तीन	शेवटचे तीन
अ) मोठी राज्ये	18	1) तामिळनाडू 2) महाराष्ट्र 3) कर्नाटक	18) झारखंड 17) उत्तर प्रदेश 16) गोवा
ब) ईशान्येकडील व पर्वतीय राज्ये	11	1) हिमाचल प्रदेश 2) उत्तराखंड 3) त्रिपुरा	11) अरुणाचल प्रदेश 10) नागालँड 9) मेघालय
क) केंद्रशासित प्रदेश	7	1) पुद्दुचेरी 2) चंदीगड 3) दिल्ली	7) लक्षद्वीप 6) दादरा व नगर हवेली 5) अंदमान व निकोबार

- क्षेत्रनिहाय प्रथम क्रमांकाचे राज्ये/कें.प्र.
(गटनिहाय क्रमवारी 'मोठी राज्ये - ईशान्येकडील व पर्वतीय राज्ये - केंद्रशासित प्रदेश' यानुसार दिलेली आहेत.)
- कृषी व कृषीसंबंधित क्षेत्र : मध्य प्रदेश - मिझोराम - दमण व दीव
- वाणिज्य व व्यापार : झारखंड - उत्तराखंड - दिल्ली
- मनुष्यबळ विकास : गोवा - हिमाचल प्रदेश - पुद्दुचेरी
- सार्वजनिक आरोग्य : तामिळनाडू - हिमाचल प्रदेश - चंदीगड
- आर्थिक प्रशासन : कर्नाटक - उत्तराखंड - दिल्ली
- समाजकल्याण व विकास : छत्तीसगड - मेघालय-दमण व दिव
- न्याय व सामाजिक सुरक्षा : तामिळनाडू-हिमाचल प्रदेश - पुद्दुचेरी
- पर्यावरण : पश्चिम बंगाल - जम्मू-काश्मीर - चंदीगड
- (संदर्भ : pib.gov.in, दै. मटा दि. 27/12/2019)

जागतिक निवासी शहरे निर्देशांक

- 'नार्इट फ्रँक' या आघाडीच्या आंतरराष्ट्रीय मालमत्ता सल्लागार संस्थेने त्यांचा 2019 सालचा 'जागतिक निवासी शहरे निर्देशांक' (Global Residential Cities Index) जाने. 2020 मध्ये जाहीर केला.
- या निर्देशांकात जगातील 150 शहरांतील मागील 12 महिन्यांमधील घरांच्या खरेदी विक्रीतील चढउताराचा आढावा घेण्यात आला आहे.
- **या निर्देशांकातील ठळक बाबी :**
  - 1) या निर्देशांकानुसार 150 देशांच्या यादीत घरांच्या किमतीत वाढ होण्याच्या बाबतीत **हैदराबाद** शहर भारतात **अव्वलस्थानी** (जगात 14 वा क्रमांक) असून, घरांच्या किमतीत घट होण्याच्या बाबतीत **पुण्याचा अव्वल क्रमांक** (जगात 138 वा क्रमांक) लागतो.
  - 2) घरांच्या किमतीतील वाढीच्या बाबतीत **टॉप 3 शहरे :**

जगातील टॉप 3 शहरे		भारतातील टॉप 3 शहरे		
शहर	दरवाढ	शहर	दरवाढ	जागतिक क्रमांक
1) बुडापेस्ट (हंगेरी)	24.1%	1) हैदराबाद	9%	14
2) शीआन (चीन)	15.9%	2) दिल्ली	3.2%	73
3) वुहान (चीन)	14.9%	3) बंगळुरु	2%	94

3) घरांच्या किंमतीतील घटीच्या बाबतीत टॉप 3 शहरे :

जगातील टॉप 3 शहरे		भारतातील टॉप 3 शहरे		
शहर	किंमतीतील घट	शहर	किंमतीतील घट	जागतिक क्रमांक
150) जेरूसलेम (इस्रायल)	-13.6%	1) पुणे	-2.5%	138
149) अबु धाबी (UAE)	-7.7%	2) चेन्नई	-3%	136
148) अँबेर्डीन (UK)	-7.6%	3) मुंबई	-3%	135

4) या निर्देशांकानुसार 150 शहरांच्या किंमतीत एका वर्षात सरासरी 3.2% नी वाढ झालेली आहे.

Mind it....

नाइट फ्रँक (Knight Frank)

- आंतरराष्ट्रीय मालमत्ता सल्लागार संस्था व रियल इस्टेट एजन्सी
- स्थापना : 1896
- मुख्यालय : लंडन (इंग्लंड)
- अध्यक्ष : अँलीस्टर इलियट

(संदर्भ : www.knightfrank.com, affairscloud.com)

हेन्ली पारपत्र निर्देशांक 2020

- जगातील सर्वाधिक शक्तीशाली पारपत्रांची क्रमवारी असणारा 'हेन्ली पारपत्र निर्देशांक 2020' (Henley Passport Index 2020) जाने. 2020 मध्ये जाहीर करण्यात आला.
- या निर्देशांकानुसार सलग तिसऱ्यांदा **जपानचा** पारपत्र जगात सर्वाधिक शक्तीशाली पारपत्र ठरला आहे.
- या निर्देशांकानुसार **अफगाणिस्तान** या देशाचा पारपत्र सर्वाधिक

कमकुवत पारपत्र (सर्वात शेवटचा क्र.) ठरला आहे.

- या निर्देशांकानुसार **भारत 84 व्या स्थानी** आहे. 2019 च्या निर्देशांकानुसार भारत 86 व्या स्थानी होता.
- 2020 च्या निर्देशांकानुसार भारतासह **मौरितेनिया** आणि **ताजिकिस्तान** हे देश संयुक्तरित्या 84 व्या स्थानी आहेत.
- 2020 च्या या निर्देशांकानुसार भारताला 58 'चलनशीलता गुण' (Mobility Score) प्राप्त झाले आहेत. अर्थात जगातील 58 देशांमध्ये भारतीय नागरिकांना व्हिसाशिवाय प्रवेश मिळतो.
- या निर्देशांकात जपानला 191 तर अफगाणिस्तानला 26 'चलनशीलता गुण' मिळाले आहेत.
- 2020 च्या या निर्देशांकात जगातील 199 पारपत्रांचे आणि 227 प्रवासी गंतव्य स्थानांचे (travel destinations) सर्वेक्षण करण्यात आलेले आहे.
- **जगातील सर्वाधिक शक्तीशाली पारपत्र असणारे अव्वल 5 देश (चलनशीलता गुण) :**
  - 1) जपान (191)
  - 2) सिंगापूर (190)
  - 3) दक्षिण कोरिया, जर्मनी (189)
  - 4) इटली, फिनलँड (188)
  - 5) स्पेन, लक्झेम्बर्ग, डेन्मार्क (187)
- **जगातील सर्वाधिक कमकुवत पारपत्र असणारे तळातील 5 देश (चलनशीलता गुण) :**

107) अफगाणिस्तान (26)	106) इराक (28)
105) सिरिया (29)	104) सोमालिया, पाकिस्तान (32)
103) यमेन (33)	
- पारपत्रधारकांना आधी व्हिसा न घेता किती देशांमध्ये प्रवेश मिळतो या निकषावर हा निर्देशांक तयार केला जातो.

(संदर्भ : henleypassportindex.com, edition.cnn.com)

व्यवसाय ते ग्राहक ई-कॉमर्स निर्देशांक 2019

- 'संयुक्त राष्ट्रे व्यापार आणि विकास परिषदे'ने (United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD) 3 डिसें. 2019 रोजी 'व्यवसाय ते ग्राहक ई-कॉमर्स निर्देशांक 2019' (Business-to-consumer (B2C) E-commerce Index 2019) जाहीर केला.
- या निर्देशांकानुसार 152 देशांच्या यादीत **भारत 73 व्या स्थानी** आहे. 2018 च्या निर्देशांकानुसार भारत 80 व्या स्थानी होता. अर्थात भारताच्या क्रमवारीत यंदा 7 क्रमांकानी सुधारणा झाली आहे.
- या निर्देशांकानुसार भारतातील एकूण इंटरनेट वापरकर्त्यांपैकी 11% व्यक्ती इंटरनेटद्वारे म्हणजेच ऑनलाईन खरेदी करतात.
- या निर्देशांकानुसार **नेदरलँड** हा देश सलग दुसऱ्यांदा **प्रथम स्थानी** आला आहे.
- या निर्देशांक क्रमवारीतील पहिले पाच देश :

देश	क्रमवारी	निर्देशांक मूल्य
नेदरलँडस	1	96.4
स्वित्झर्लंड	2	95.5
सिंगापूर	3	95.1
फिनलंड	4	94.4
ब्रिटन	5	94.4

- या निर्देशांक क्रमवारीतील शेवटचे पाच देश :

देश	क्रमवारी	निर्देशांक मूल्य
लोकशाही गणराज्य कांगो	148	13.8
कोमोरोस	149	13.1
बुरुंडी	150	9
चाड	151	8.5
नायजर	152	4.5

- 2019 मधील या निर्देशांकात **ताजिकीस्तान** देश नव्याने समाविष्ट करण्यात आला आहे.

- हा निर्देशांक काढण्यासाठी वापरण्यात येणारा प्रमुख निकष : वस्तूंची ऑनलाईन खरेदी करण्यासाठी एखाद्या देशाच्या अर्थव्यवस्थेची असलेली पूर्वतयारी व सुविधा.

(संदर्भ : unctad.org, दै. Economic Times दि. 4/12/19)

जगातील विविध निर्देशांक / अहवाल

अ.क्र.	निर्देशांक / अहवाल	प्रकाशक	यादीतील पहिला देश (Top)	भारताचा क्रमांक (कंसात एकूण मोजणी देश)
1.	सर्वसमावेशक इंटरनेट अहवाल 2019	फेसबुक व EIU	स्विडन	47 (100)
2.	जागतिक लोकशाही निर्देशांक 2019	EIU (ब्रिटन)	नॉर्वे	51 (167)
3.	जागतिक प्रतिभा स्पर्धात्मकता निर्देशांक 2019	Insead, अदेक्को ग्रुप, TCS	स्वित्झर्लंड	80 (125)
4.	जागतिक लैंगिक असमानता निर्देशांक 2020	World Economic Forum (WEF)	आईसलँड	112 (153)
5.	जागतिक उपासमार / क्षुधा निर्देशांक 2019	Concern worldwide व Welt Hunger Hilfe	17 देश प्रथमस्थानी आहेत.(117 वा:सॅट्रल आफ्रिकन रिपब्लिक)	102 (117)
6.	जागतिक स्पर्धात्मकता निर्देशांक 2019	World Economic Forum	सिंगापूर	68 (141)

अ.क्र.	निर्देशांक / अहवाल	प्रकाशक	यादीतील पहिला देश (Top)	भारताचा क्रमांक (कंसात एकूण मोजणी देश)
7.	Ease of Doing Business - 2020	जागतिक बँक	न्यूझीलंड	63 (190)
8.	मानवी भांडवल निर्देशांक 2018	जागतिक बँक	सिंगापूर	115 (157)
9.	हेन्ली पारपत्र (Passport) निर्देशांक 2020	Henley and Partners	जपान	84 (199)
10.	मानव विकास निर्देशांक (HDI) 2019	संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम (UNDP)	नॉर्वे	129 (189)
11.	SDG Gender Index 2019	Equal Measures 2030	डेन्मार्क	95 (129)
12.	सर्वसमावेशक विकास अहवाल 2018	World Economic Forum	नॉर्वे	62 (103)
13.	भ्रष्टाचार निर्देशांक 2019	ट्रान्स्पारन्सी इंटरनॅशनल	न्यूझीलंड व डेन्मार्क (सर्वाधिक भ्रष्टाचारी: सोमालिया)	80(180)

अ.क्र.	निर्देशांक / अहवाल	प्रकाशक	यादीतील पहिला देश (Top)	भारताचा क्रमांक (कंसात एकूण मोजणी देश)
14.	जागतिक नाविन्यता / नवोन्मेष निर्देशांक 2019	WIPO, INSEAD	स्वित्झर्लंड	52 (129)
15.	जागतिक शांतता निर्देशांक 2019	इन्स्टिट्यूट फॉर इकॉनॉमिक्स अँड पीस (ऑस्ट्रेलिया)	आईसलँड	141 (163)
16.	जागतिक सौख्य / आनंद अहवाल 2019	UN SDSN	फिनलँड	140 (156)
17.	आर्थिक स्वातंत्र्य निर्देशांक 2019	हेरिटेज फाउंडेशन (अमेरिका)	हाँगकाँग	129 (186)
18.	आंतरराष्ट्रीय बौद्धिक संपदा निर्देशांक 2020	ग्लोबल इंटेलेक्च्युअल प्रॉपर्टी सेंटर व यूएस चेंबर्स ऑफ कॉमर्स	अमेरिका	36 (50)
19.	जागतिक हवामान जोखीम निर्देशांक 2020	जर्मनवॉच (जर्मनी)	जपान	5 (पहिल्या दहा प्रभावित देशांपैकी)

अ.क्र.	निर्देशांक / अहवाल	प्रकाशक	यादीतील पहिला देश (Top)	भारताचा क्रमांक (कंसात एकूण मोजणी देश)
20.	जागतिक प्रसार माध्यम स्वातंत्र्य निर्देशांक 2019	रिपोर्टर्स विदाऊट बॉर्डर्स (पॅरिस)	नॉर्वे	140 (180)
21.	ऊर्जा संक्रमण निर्देशांक 2019	WEF	स्वीडन	76 (114)
22.	आरोग्यसेवा पोहोच व गुणवत्ता निर्देशांक	'लॅसेट' नियतकालिक	आईसलँड	145 (195)
23.	जागतिक आशा निर्देशांक 2018 (World Hope Index)	जागतिक बँक	आयर्लँड	84 (131)
24.	जागतिक प्रवास आणि पर्यटन स्पर्धात्मकता निर्देशांक, 2019	जागतिक आर्थिक मंच	स्पेन	34 (140)
25.	सुरक्षित शहरे निर्देशांक, 2019	Economist Intelligence Unit (EIU)	टोकियो (प्रथम स्थान)	60 शहासंमध्ये भारतातील मुंबई व नवी दिल्ली ही दोन शहरे

अ.क्र.	निर्देशांक / अहवाल	प्रकाशक	यादीतील पहिला देश (Top)	भारताचा क्रमांक (कंसात एकूण मोजणी देश)
26.	जागतिक दहशतवाद निर्देशांक 2019	Institute for Economics and Peace (IEP)	अफगाणिस्तान	--
27.	जागतिक गुलामगिरी निर्देशांक 2018	Walk free foundation	दक्षिण कोरिया	53 (167)
28.	सार्वजनिक व्यवहार निर्देशांक 2018	Public Affairs Centre	प्रथम स्थान : केरळ	एकूण क्रमवारीमध्ये महाराष्ट्र सातव्या स्थानी
29.	हवामान बदल कामगिरी निर्देशांक, 2019	जर्मनवॉच (जर्मनी)	पहिले 3 क्र रिक्त (4 था क्र. स्वीडन)	9 (61)

केंद्र सरकारचे विविध आयोग व समित्या

अ) आयोग :

अ. क्र.	आयोग	अध्यक्ष	सचिव	स्थापना	इतर माहिती
1.	पंधरावा वित्त आयोग	एन. के. सिंग	अरविंद मेहता	नोव्हें. 2017	कालावधी 2020-2025
2.	चौदावा वित्त आयोग	वाय. व्ही. रेड्डी	अजय नारायण झा	2013	कालावधी 2015-2020 एकूण सदस्य-4
3.	राष्ट्रीय हरित न्यायाधि-करण (NGT)	आदर्श कुमार गोयल	-	18 ऑक्टो. 2010 (NGT Act. 2010 अन्वये)	मुख्यालय : नवी दिल्ली. प्रादेशिक कार्यालये: भोपाळ, पुणे, कोलकाता, चेन्नई
4.	20 वा कायदा आयोग	अजित प्रकाश शाह	-	24 जाने. 2013	कालावधी 2012-2015
5.	21 वा कायदा आयोग	न्या. बलवीर सिंह चव्हाण	-	11 सप्टें. 2015	कालावधी 1 सप्टें. 2015 ते 31 ऑगस्ट 2018

अ. क्र.	आयोग	अध्यक्ष	सचिव	स्थापना	इतर माहिती
6.	भारतीय अणुऊर्जा आयोग	के.एन. व्यास	अरुण श्रीवास्तव	3 ऑगस्ट. 1948	मुख्यालय : मुंबई
7.	7 वा वेतन आयोग	अशोककुमार माथुर	मीना अगरवाल	28 फेब्रु. 2014	इतर सदस्य : विवेक राई, रथीन राॅय
8.	निती (NITI) आयोग	पंतप्रधान (पदसिद्ध अध्यक्ष, उपाध्यक्ष- डॉ. राजीव कुमार)	राजीव कुमार	1 जाने. 2015	NITI ने नियोजन आयोगाची जागा घेतली
9.	भारतीय निवडणुक आयोग	मुख्य निवडणुक आयुक्त - सुनील अरोरा	इतर निवडणुक आयुक्त - अशोक लवासा, सुशील चंद्रा	25 जाने. 1950	25 जाने. =राष्ट्रीय मतदार दिन, राष्ट्रीय पर्यटन दिन
10.	केंद्रीय दक्षता आयोग	मुख्य दक्षता आयुक्त- संजय कोठारी	इतर दक्षता आयुक्त- टी.एम.भसीन, शरद कुमार	फेब्रु. 1964	के. संथानम समितीच्या शिफारशीनुसार स्थापना
11.	केंद्रीय माहिती आयोग	---	सध्या एकूण 4 इतर माहिती आयुक्त आहेत	2005	या आयोगात 10 पेक्षा जास्त इतर माहिती आयुक्त नसतात.

इतर आयोग

अ . क्र.	आयोग	आयोगाचे अध्यक्ष	स्थापना
1.	राष्ट्रीय महिला आयोग (NCW)	रेखा शर्मा (9 व्या अध्यक्ष) सचिव : बर्नाली शोम	31 जाने. 1992 (1990 च्या NCW कायदान्वये), अध्यक्ष व सचिवासह कमाल 7 सदस्य असतात.
2.	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग	---	जाने. 1993 (महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग अधि. 1993 अन्वये)
3.	राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोग	न्या.एच.एल.दत्तू (महासचिव : जयदीप गोविंद)	12 ऑक्टो. 1993 (राष्ट्रपती अध्यादेश= 28 सप्टें. 1993 आणि मानवी हक्क संरक्ष अधि. 1993 अन्वये)
4.	महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग (MSHRC)	न्या. एस. आर. बन्नूरमठ .	6 मार्च 2001 (सचिव - अंशु सिन्हा)
5.	राष्ट्रीय अल्पसंख्यांक आयोग (अवैधानिक आयोग)	सय्यद गैरुल हसन रिझवी (सध्या :1उपाध्यक्ष +4 सदस्य आहेत)	17 मे 1993 (1992 च्या राष्ट्रीय अल्पसंख्यांक आयोग उपाध्यक्ष : श्री. जॉर्ज कुरियन

अ . क्र.	आयोग	आयोगाचे अध्यक्ष	स्थापना
6.	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग	---	4 ऑगस्ट 2006
7.	राष्ट्रीय बालहक्क संरक्षण आयोग (NCPCR)	प्रियांक कानूनगो (इतर 6 सदस्य)	5 मार्च 2007 (संसदेच्या 2005 च्या बालहक्क संरक्षण अधिनियमान्वये)
8.	महाराष्ट्र राज्य बालहक्क संरक्षण आयोग (MSCPCR)	प्रवीण घुगे	24 जुलै 2007 (2005 च्या बालहक्क संरक्षण अधिनियमान्वये)
9.	राष्ट्रीय अनुसूचित जाती आयोग	प्रा. डॉ. राम शंकर कथेरिया	19 फेब्रु. 2004 (89 व्या घटनादुरुस्तीन्वये)
10.	राष्ट्रीय अनुसूचित जमाती आयोग	नंदकुमार साई	19 फेब्रु. 2004 (89 व्या घटनादुरुस्तीन्वये)
11.	राष्ट्रीय मागासवर्गीय आयोग	भगवान लाल साहनी	14 ऑगस्ट 1993 (रा.मा.आयोग अधि. 1993 अन्वये)

ब) समित्या :

क्र.	समितीचा विषय	समितीचे अध्यक्ष	स्थापना	इतर माहिती
1.	सरकारचा डेटा सुधारण्याच्या उद्देशाने स्थापना	प्रणब सेन	28 डिसें. 2019	28 सदस्यीय समिती. केंद्रीय सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालयाद्वारे स्थापन.
2.	क्रीडा सुशासनासाठी 'राष्ट्रीय संहिता मसुदा 2017' चे पुनरावलोकन करणे.	न्या. मुकुंदकम शर्मा	नोव्हें. 2019	13 सदस्यीय समिती

महाराष्ट्र शासनाचे विविध आयोग व समित्या

अ) आयोग :

अ.क्र.	आयोग	अध्यक्ष	स्थापना	इतर माहिती
1.	5 वा वित्त आयोग	व्ही. गीरीराज	28 मार्च 2018	एप्रिल 2019 पर्यंत अहवाल सादर
2.	महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग (MPSC)	सतिश गवई	भारतीय संविधानाच्या 315 व्या कलमानुसार स्थापना	सदस्य: दयानंद मेश्राम
3.	महाराष्ट्र राज्य निवडणूक आयोग	राज्य निवडणूक आयुक्त : यु.पी.एस. मदान (मुख्य निवडणूक अधिकारी : बलदेव सिंग)	26 एप्रिल, 1994	भारतीय संविधानाच्या कलम 243 K व 243 ZA अन्वये स्थापना सचिव : शेखर चन्ने
4.	महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग	मुख्य माहिती आयुक्त : सुमित मलिक	7 ऑक्टो. 2005	इतर 7 माहिती आयुक्त आहेत.
5.	राज्य मागासवर्ग आयोग	न्या. एम. जी. गायकवाड	1995	इतर सदस्य : 7
6.	महाराष्ट्र राज्य कृषीमुल्य आयोग	पाशा पटेल	23 एप्रिल 2015	कृषीमुल्य आयोग स्थापन करणारे महाराष्ट्र हे कर्नाटक नंतरचे दुसरे राज्य

ब) समित्या :

क्र.	समितीचा विषय	समितीचे अध्यक्ष	स्थापना	इतर माहिती
1.	शासकीय अभियांत्रिकी महाविद्यालयाला (COEP) आयआयटीप्रमाणे विशेष दर्जा मिळण्याबाबतच्या शक्यतांचा अभ्यास करणे	डॉ.संजय धांडे (IIT कानपूरचे माजी संचालक)	फेब्रु. 2020	—

काही देशांचे संयुक्त सैनिकी लष्करी सराव

अ. क्र.	संयुक्त लष्करी सरावाचे नाव	कधी व कोठे पार पडला	कोणत्या लष्करी शाखेदरम्यान पार पडला	समाविष्ट देश	इतर
1.	झाडर-अल-बहर	17 ते 21 नोव्हें. 2019 दोहा, कतार	नौदल युद्ध सराव	भारत कतार	'झाडर-अल-बहर'चा अर्थ समुद्राची गर्जना असा होतो.
2.	टायगर ट्रायम्फ (Tiger Triumph)	13 ते 21 नोव्हें. 2019	तिन्ही दलांचा संयुक्त सराव	भारत अमेरिका	या सरावाचा हेतु मानवतावादी साहाय्य आणि आपत्ती निवारण संदर्भातील कृती कार्यक्रमांसाठी विकास करणे हा होता.
3.	सिंधु सुदर्शन	13 ते 18 नोव्हें. 2019 (दुसरा टप्पा) बारमेर (राजस्थान)	भारतीय लष्कर	भारत	या सरावाचा पहिला टप्पा ऑक्टोबर 2019 मध्ये पोखरण येथे पार पडला.
4.	मिलन 2020	10 जानेवारी विशाखापट्टणम आंध्रप्रदेश	बहुपक्षीय नौदल सराव	जगभरातील विविध 41	1995 पासून दर दोन वर्षांनी आयोजन केले जाते.
5.	सुर्यकिरण	3 ते 16 डिसें. 2019, नेपाळ	लष्करी सराव	भारत, नेपाळ	14 वा युद्ध सराव होता.

अ. क्र.	संयुक्त लष्करी सरावाचे नाव	कधी व कोठे पार पडला	कोणत्या लष्करी शाखेदरम्यान पार पडला	समाविष्ट देश	इतर
6.	हँड इन हँड 2019	7 ते 20 डिसें. 2019 उमरोई (मेघालय)	संयुक्त लष्करी सराव	भारत, चीन	एकूणामध्ये 8 वा संयुक्त राष्ट्र संस्थेच्या दहशतवाद विरोधी लढाईच्या धोरणांतर्गत दहशतवाद विरोध ही या सरावाची मध्यवर्ती संकल्पना होता.
7.	INDRA 2019	10 ते 19 डिसें. 2019 स्थळ : पुणे, गोवा ग्वाल्हेर, बबीना (झाशी)	त्रिदलीय संयुक्त युद्धसराव	भारत, रशिया	एकूणामध्ये 11 वा सराव

काही प्रमुख दिन व त्यांचे मुख्य विषय/घोषवाक्य (Themes)

- * 14 नोव्हेंबर - जागतिक मधुमेह दिन : 2019 ची :
Theme : कुटुंब आणि मधुमेह
- * 25 नोव्हेंबर - महिलांविरुधी जागतिक हिंसा निर्मूलन दिन : 2019
ची Theme : 'Orange the World :
Generation Equality Stands Against Rape.
- * 1 डिसेंबर - जागतिक एड्स (AIDS) दिन : 2019 ची Theme
: Communities make the Difference.
- * 4 डिसेंबर - राष्ट्रीय नौदल विन : 2019 ची Theme :
'भारतीय नौदल - शांत, मजबूत, तत्पर.'
- * 5 डिसेंबर - जागतिक मृदा दिन : 2019 ची Theme :
'मातीची धूप थांबवा, आपले भविष्य वाचवा.
- * 9 डिसेंबर - आंतरराष्ट्रीय भ्रष्टाचार विरोधी दिन : 2019 ची
Theme: United Against Corruption.
- * 24 डिसेंबर - राष्ट्रीय ग्राहक दिन : 2019 ची Theme:
'पर्यायी ग्राहक तक्रार / विवाद निवारण'
- * 25 जानेवारी - राष्ट्रीय मतदार हक्क दिन - 2020 ची
Theme : "Electoral Literacy for Stronger
Democracy"
- * 4 फेब्रुवारी - जागतिक कर्करोग दिन - 2019 ची
Theme : 'I Am and I will'. (Theme ही 2019
पासून 2021 पर्यंत असणार आहे.)
- * 20 फेब्रुवारी - जागतिक सामाजिक न्याय दिन - 2020 ची
Theme : 'Closing the Inequalities Gap to
Achieve Social Justice'.
- * 8 मार्च - जागतिक महिला दिन - 2020 ची
Theme : 'I am Generation Equality :
Realizing Women's Rights'.

- * 22 मार्च - जागतिक जल दिन - 2020 ची
Theme : 'Nature and Climate Change'.
- * 23 मार्च - 'जागतिक हवामान दिन' 2020 ची
Theme : 'Climate and Water'.
- * 24 मार्च - जागतिक क्षयरोग दिन - 2020
Theme : It's Time ('हिच वेळ आहे')

भारतातील महत्त्वाच्या संस्था/आयोगांचे

प्रमुख/अध्यक्ष/संचालक

* घटनात्मक प्रमुख :

1. भारताचे सरन्यायाधीश (CJI) - शरद अरविंद बोबडे - 47 वे
(18 नोव्हें. 2019 पासून)
2. महान्यायवादी (Att. General) - के. के. वेणुगोपाल
3. महालेखापाल (CAG) - राजीव महर्षी
4. मुख्य निवडणूक आयुक्त (ECI)- सुनील अरोरा
5. केंद्रीय लोकसेवा आयोग अध्यक्ष - अरविंद सक्सेना
(UPSC)
6. केंद्रीय दक्षता आयोगाचे - संजय कोठारी
अध्यक्ष (CVC)
7. केंद्रीय मुख्य माहिती - सुधीर भार्गव
आयुक्त (CIC) (1 जाने. 2019 पासून)

* प्रशासकीय प्रमुख :

1. भारताचे केंद्रीय कॅबिनेट सचिव - राजीव गौबा (30 ऑगस्ट 2019)
2. भारताचे गृह सचिव - अजयकुमार भल्ला (22 ऑगस्ट
2019)
3. भारताचे वित्त सचिव - राजीव कुमार (31 जुलै 2019)
4. भारताचे संरक्षण सचिव - अजय कुमार
5. भारताचे परराष्ट्र सचिव - हर्षवर्धन श्रृंगला
6. राष्ट्रपतींचे सचिव - संजय कोठारी
7. पंतप्रधानांचे मुख्य सचिव - डॉ. प्रमोद कुमार मिश्रा
(11 सप्टेंबर 2019 पासून)

8. भारतीय दूरसंचार नियामक प्राधिकरणाचे (TRAI) अध्यक्ष - रामसेवक शर्मा
9. केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण (CAT) अध्यक्ष - एल. नरसिम्हा रेड्डी
- * आर्थिक क्षेत्रातील प्रमुख :
  1. रिझर्व्ह बँकेचे (RBI) गव्हर्नर - शक्तीकांत दास
  2. नितीचे उपाध्यक्ष - डॉ. राजीव कुमार
  3. भारतीय रोखे व प्रतिभूती मंडळाचे अध्यक्ष (Securities and Exchange Board of India : SEBI) - अजय त्यागी
  4. भारतीय विमा नियामक व. विकास, प्राधीकरण अध्यक्ष (IRDA) - सुभाषचंद्र खुंटिया
  5. भारताचे प्रमुख अर्थिक सल्लागार - कृष्णमूर्ती सुब्रमण्यम
  6. 15 व्या वित्त आयोगाचे अध्यक्ष - एन. के. सिंग
  7. स्टेट बँक ऑफ इंडियाचे अध्यक्ष - रजनीश कुमार
  8. सातव्या वेतन आयोगाचे अध्यक्ष - अशोक के. माथुर
  9. गुंतवणूक आयोगाचे अध्यक्ष - रतन टाटा
  10. ASSOCHAM चे अध्यक्ष - बी. के. बालकृष्णन गोयंका
  11. भारतीय जीवन विमा महामंडळ (LIC) अध्यक्ष - एम. आर. कुमार
  12. राष्ट्रीय कृषी व ग्रामीण विकास बँक (NABARD) अध्यक्ष - डॉ. हर्षकुमार भानवाला.
  13. राष्ट्रीय सांख्यिकी आयोग - प्रा. बिमल कुमार रॉय

* संरक्षण क्षेत्रातील प्रमुख :

1. इंटेलीजन्स ब्यूरोचे (IB) संचालक - अरविंद कुमार
(30 जून 2019 पासून)
2. सेंट्रल ब्यूरो ऑफ इन्व्हेस्टिगेशनचे - एम. अजित कुमार
(CBI) संचालक
3. नॅशनल इन्व्हेस्टिगेशन - योगेश चंद्र मोदी
एजन्सी (NIA)
4. रिसर्च अँड अॅनॅलिसिस विंग - सामंत कुमार गोयल
(RAW) चे संचालक (29 जून 2019 पासून)
5. राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार (NSA) - अजित कुमार डोव्हल
6. राष्ट्रीय सुरक्षा उपसल्लागार - दत्ता पडसलगीकर
7. भूदलप्रमुख - जनरल मनोज नरवणे
(1 जाने. 2020 पासून)
8. नौदलप्रमुख - अॅडमिरल करमबीर सिंह
(31 मे 2019 पासून)
9. वायुसेना प्रमुख - एअर चीफ मार्शल आर.के.एस.
भदौरिया (1ऑक्टो. 2019 पासून)
10. भारतातील तिन्ही सेनाध्यक्षांच्या - जनरल बिपिन रावत
समितीचे (Chief of Staff (1 जानेवारी 2020 पासून)
Committee) अध्यक्ष
11. राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिक्रिया - एस. एन. प्रधान
बल (NDRF)
12. नॅशनल सेक्युरिटी गार्ड - अनुप कुमार सिंग
(NSG) संचालक (18 ऑक्टो. 2019 पासून)

* वैज्ञानिक क्षेत्रातील प्रमुख :

1. भारतीय अवकाश संशोधन संस्थेचे अध्यक्ष (ISRO) - के. सिवन
2. संरक्षण संशोधन व विकास संस्थेचे (DRDO) संचालक - जी. सतीष रेड्डी
3. भारतीय अणू ऊर्जा आयोगाचे अध्यक्ष - के. एन. व्यास
4. प्रमुख वैज्ञानिक सल्लागार - के. विजय राघवन
5. भाभा अॅटोमिक रिसर्च सेंटर (BARC) - डॉ. अजितकुमार मोहंती

* महत्वाच्या आयोगांचे अध्यक्ष :

1. राष्ट्रीय महिला आयोग - रेखा शर्मा
2. राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोग - न्या. एच. एल. दत्तू
3. राष्ट्रीय अल्पसंख्यांक आयोग - सय्यद गैरुल हसन रिझवी
4. राष्ट्रीय बालहक्क संरक्षण आयोग (NCPCR) - प्रियांक कानूनगो
5. राष्ट्रीय अनुसुचित जाती आयोग - राम शंकर कथेरिया
6. राष्ट्रीय अनुसुचित जमाती आयोग - नंदकुमार साई
7. राष्ट्रीय मागासवर्गीय आयोग - भगवान लाल साहनी
(मार्च 2019 पासून)
8. विद्यापीठ अनुदान आयोग(UGC)- प्रा. धिरेंद्रपाल सिंह
9. भारतीय स्पर्धा आयोग - अशोककुमार गुप्ता
10. केंद्रीय जल आयोग - राजेंद्र कुमार जैन
11. राष्ट्रीय वन आयोग - बी. एन. किरपाल

12. प्रेस ट्रस्ट ऑफ इंडिया (PTI) – विजय कुमार चोप्रा
13. प्रेस कौन्सिल ऑफ इंडिया – न्या. सी. के. प्रसाद
(PCI)
14. राष्ट्रीय हरित न्यायाधीकरण – आदर्श कुमार गोयल
(NGT)
15. संयुक्त राष्ट्रातील भारताचे – सर्ईद अकबरुद्दीन.
कायम प्रतिनिधी
16. भारतीय लोकसभेचे महासचिव – स्नेहला श्रीवास्तव
(लोकसभेच्या पहिल्या महिला
महासचिव)
17. भारतीय राज्यसभेचे महासचिव – देश दिपक वर्मा
18. भारतीय क्रिकेट संघाचे प्रशिक्षक – रवि शास्त्री
19. भारतीय क्रिकेट नियामक मंडळ – सौरव गांगुली
(BCCI)
20. अखिल भारतीय तांत्रिक शिक्षण – अनिल सहस्रबुध्दे
परिषद (AICTE)

महाराष्ट्राचे मंत्रिमंडळ

- दिनांक 28 डिसेंबर 2019 रोजी महाविकास आघाडीचे नेते उद्धव ठाकरे यांनी मुख्यमंत्री पदाची शपथ घेतली. त्यांच्या सोबतच 6 मंत्र्यांनी देखील शपथ घेतली.
- 30 डिसेंबर 2019 रोजी शिवसेना, काँग्रेस आणि राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष यांच्या महाविकास आघाडी सरकारच्या मंत्रिमंडळाचा विस्तार झाला.
- 5 जानेवारी 2020 रोजी मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांनी प्रस्तावित केलेल्या मंत्रिमंडळाच्या खातेवाटपाला राज्यपाला भगतसिंह कोश्यारी यांनी मंजूरी दिली.
- सध्या महाराष्ट्राच्या मंत्रिमंडळात मुख्यमंत्री, उपमुख्यमंत्री, इतर कॅबिनेट मंत्री (31) व राज्यमंत्री (10) यांच्यासह एकूण 43 मंत्र्यांचा समावेश आहे.

क्र.	कॅबिनेट मंत्री	पक्ष	मतदारसंघ	मंत्र्यांकडील खाते (विभाग)
1.	उद्धव ठाकरे मुख्यमंत्री	शिवसेना	-	सामान्य प्रशासन, माहिती तंत्रज्ञान, माहिती व जनसंपर्क, विधी व न्याय
2.	अजित पवार उपमुख्यमंत्री	रा.काँग्रेस	बारामती	वित्त, नियोजन
3.	एकनाथ शिंदे	शिवसेना	कोपरी पाचपाखाडी	नगर, विकास, सार्वजनिक बांधका (सार्व. उपक्रम)
4.	सुभाष देसाई	शिवसेना	विधानपरिषद सदस्य	उद्योग, खनिकर्म, मराठी भाषा
5.	बाळासाहेब थोरात	काँग्रेस	संगमनेर	महसूल

6.	नितीन राऊत	काँग्रेस	नागपूर उत्तर	ऊर्जा
7.	जयंत पाटील	राष्ट्रवादी काँग्रेस	इस्लामपूर	जलसंपदा व लाभक्षेत्र विकास
8.	छगन भुजबळ	राष्ट्रवादी काँग्रेस	येवला	अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण
9.	अशोक चव्हाण	काँग्रेस	भोकर	सार्वजनिक बांधकाम (सार्वजनिक उपक्रम वगळून)
10	दिलीप वळसे -पाटील	राष्ट्रवादी काँग्रेस	आंबेगाव	कामगार, राज्य उत्पादन शुल्क
11	धनंजय मुंडे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	परळी	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य
12	विजय वडेटीवार	काँग्रेस	ब्रह्मपुरी	इतर मागासवर्ग, सामाजिक व शैक्षणिक मागास प्रवर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग कल्याण, खार जमिनी विकास भुकंप पुनर्वसन, मदत व पुनर्वसन
13	अमित देशमुख	काँग्रेस	लातूर शहर	वैद्यकीय शिक्षण, सांस्कृतिक कार्य
14	हसन मुश्रीफ	राष्ट्रवादी काँग्रेस	कागल	ग्राम विकास
15	श्रीमती वर्षा गायकवाड	काँग्रेस	धारावी	शालेय शिक्षण

16	राजेंद्र शिंगाणे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	सिंदखेड राजा	अन्न व औषध प्रशासन
17	नवाब मलिक	राष्ट्रवादी काँग्रेस	अणुशक्ती नगर	अल्पसंख्याक विकास व औकाफ, कौशल्य विकास व उद्योजकता
18	राजेश टोपे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	घनसावंगी	सार्वजनिक आरोग्य कुटूंब कल्याण
19	सुनील केदार	काँग्रेस	सावनेर	पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास, क्रीडा व युवक कल्याण
20	संजय राठोड	शिवसेना	दिग्रस	वने, आपत्ती व्यवस्थापन
21	गुलाबराव पाटील	शिवसेना	जळगाव ग्रामीण	पाणी पुरवठा व स्वच्छता
22	अनिल देशमुख	राष्ट्रवादी काँग्रेस	काटोल	गृह
23	दादा भुसे	शिवसेना	मालेगाव बाह्य	कृषी, माजी सौनिक कल्याण
24	जितेंद्र आव्हाड	राष्ट्रवादी काँग्रेस	मुंबा- कळवा	गृहनिर्माण
25	संदीप भुमरे	शिवसेना	पैठण	रोजगार हमी, फलोत्पादन
26	बाळासाहेब पाटील	राष्ट्रवादी काँग्रेस	कराड उत्तर	सहकार, पणन
27	श्रीमती यशोमती ठाकूर	काँग्रेस	तिवसा	महिला व बालविकास

28	अनिल परब	शिवसेना	विधानपरिषद सदस्य	परिवहन, संसदीय कार्य
29	उदय सावंत	शिवसेना	रत्नागिरी	उच्च व तंत्र शिक्षण
30	के.सी. पाडवी	काँग्रेस	अक्कलकुवा	आदिवसी विकास
31	शंकरराव गडाख	क्रांतीकारी शेतकरी पक्ष	नेवासा	मृद व जलसंधारण
32	अस्लम शेख	काँग्रेस पश्चिम	मलाडा	वस्त्रोद्योग, मत्स्य व्यवसाय, बंदरे विकास
33	आदित्य ठाकरे	शिवसेना	वरळी	पर्यटन, पर्यावरण राजशिष्टाचार

* राज्यमंत्री :

क्र.	कॅबिनेट मंत्री	पक्ष	मतदारसंघ (विभाग)	मंत्र्यांकडील खाते
1.	अब्दुल सत्तार	शिवसेना	सिल्लोड	महसूल, ग्रामविकास, बंदरे, खार जमिनी विकास, विशेष सहाय्य
2.	सतेज ऊर्फ बंटी पाटील	काँग्रेस	विधान परिषद	गृह (शहरे), गृहनिर्माण, परिवहन, माहिती तंत्रज्ञान, संसदीय कार्य, माजी सैनिक कल्याण
3.	शंभुराजे देसाई	शिवसेना	पाटणा	गृह (ग्रामीण), वित्त, नियोजन, राज्य उत्पादन शुल्क, कौशल्य विकास व उद्योजकता, पणन

4.	बच्चू कडू	प्रहार जनशक्ती पक्ष	अचलपूर	जलसंपदा व लाभक्षेत्र विकास, शालेय शिक्षण, महिला व बालविकास इतर मागासवर्ग, सामाजिक व शैक्षणिक मागास प्रवर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग कल्याण कामगार.
5.	विश्वजित कदम	काँग्रेस	पलुस कडेगाव	सहकार, कृषी, सामाजिक न्याय, अन्न, नागरी व पुरवठा व ग्राहक संरक्षण अल्पसंख्यांक विकास व मराठी भाषा
6.	दत्तात्रय भरणे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	इंदापूर	सार्व. बांधकाम (सार्व. उपक्रम वगळून), मृद व जलसंधारण, वने, पशुसंवर्धन दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय, सामान्य प्रशासन
7.	श्रीमती आदिती तटकरे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	श्रीवर्धन	उद्योग, खनिकर्म, पर्यटन, फलोत्पादन, क्रिडा व युवक कल्याण, राजशिष्टा- चार माहिती व जनसंपर्क
8.	संजय बनसोडे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	उदगीर	पर्यावरण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता, सार्व. बांधकाम (सार्व. उपक्रम), रोजगार हमी, भूकंप पुनर्वसन, संसदीय कार्य.

9.	प्राजक्त तनपुरे	राष्ट्रवादी काँग्रेस	राहुरी	नगर विकास ऊर्जा, आदिवासी विकास, उच्च व तंत्र शिक्षण, आपत्ती व्यवस्थापन, मदत व पुनर्वसन
10	राजेंद्र पाटील येझावकर	शिवसेना	शिरोळ	सार्व. आरोग्य व कुटूंब कल्याण, वैद्यकीय शिक्षण अन्न व औषध प्रशासन, वस्त्रोद्योग, सांस्कृतिक कार्य

🗑 पक्षनिहाय मंत्री :

पक्ष	कॅबिनेट	राज्यमंत्री	एकूण
शिवसेना	10	03	13
रा.काँग्रेस	12	04	16
काँग्रेस	10	02	12
इतर	01	01	02
एकूण	33	10	43

🗑 महाराष्ट्राच्या मंत्रिमंडळाची ठळक वैशिष्ट्ये :

अ) महिला मंत्री :

A) कॅबिनेट मंत्री :

- 1) श्रीमती वर्षा गायकवाड (शालेय शिक्षण)

B) राज्यमंत्री

- 1) श्रीमती आदिती तटकरे (उद्योग, खनिकर्म, पर्यटन, फलोत्पादन, क्रिडा व युवक कल्याण, राजशिष्टाचार माहिती व जनसंपर्क)
- 2) प्राजक्ता तनपुरे (नगर विकास ऊर्जा, आदिवासी विकास, उच्च व तंत्र शिक्षण, आपत्ती व्यवस्थापन, मदत व पुनर्वसन)

👉 विविध सभागृह व त्यांचे प्रमुख :

सभागृह	अध्यक्ष/सभापती	उपाध्यक्ष/ उपसभापती	सभागृहाचे नेते	विरोधी पक्षनेते
महाराष्ट्र विधानसभा	नाना पटोले (INC) (1 डिसें. 2019 पासून)	-	उद्धव ठाकरे (शिवसेना) (28 नोव्हें. 2019 पासून)	देवेंद्र फडणवीस (BJP) (1 डिसें. 2019 पासून)
महाराष्ट्र विधानपरिषद	रामराजे नाईक निंबाळकर (NCP) (8 जुलै 2016 पासून)	डॉ.नीलम गोन्हे (शिवसेना) (24 जून 2019 पासून)	सुभाष देसाई (शिवसेना) (16 डिसें.2019 पासून)	प्रवीण दरेकर (BJP) (16 डिसें.2019 पासून)

महाराष्ट्रातील प्रशासकीय प्रमुख

- * महाराष्ट्राचे मुख्य सचिव - अजोय मेहता (13 मे 2019 पासून)
- * मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव - विकास खारगे (9 डिसें.2019 पासून)
- * मुंबई उच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश - न्या. प्रदीप
नंदराजोग (7 एप्रिल 2019 पासून)
- * मुख्य माहिती आयुक्त - सुमीत मलिक (4 मे 2018 पासून)
- * महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगाचे अध्यक्ष - सतीश गवई (सप्टें. 2019)
- * महाराष्ट्राचे मुख्य निवडणूक आयुक्त - यु. पी. एस. मदान
(5 सप्टेंबर 2019 पासून)
- * महाराष्ट्राचे मुख्य निवडणूक अधिकारी - श्री. अश्वनी कुमार
- * महाधिवक्ता - आशुतोष कुंभकोणी
- * पोलिस महासंचालक (DGP) - सुबोध जयस्वाल (28 फेब्रु. 2019
पासून)
- * मुंबई पोलिस आयुक्त - संजय बर्वे (42 वे, 28 फेब्रु.2019 पासून)
- * महाराष्ट्र दहशतवादविरोधी पथक (ATS) चे प्रमुख - देवेन भारती
(मे 2019 पासून)
- * लोकायुक्त - न्या. एम. एल. टहलियानी
- * उपलोकायुक्त - दत्तात्रय पडसलगीकर व डॉ. एस. के. शर्मा
- * महाराष्ट्र लाचलुचपत प्रतिबंधक विभागाचे (ACB) महासंचालक - परमबीर
सिंग (9 मार्च 2019 पासून)
- * महाराष्ट्र राज्य सेवाहक्क आयोगाचे मुख्य आयुक्त (पहिले)
- श्री. स्वाधीन क्षत्रीय

महाराष्ट्रातील विद्यापीठे

अ.क्र.	विद्यापीठाचे नाव	स्थापना	कुलगुरु
1.	मुंबई विद्यापीठ, मुंबई	1857	सुहास पेडणेकर
2.	श्रीमती नाथीबाई दामोदर ठाकरसी (SNDT) महिला विद्यापीठ, मुंबई	1916 (1951 साली विद्यापीठाचा दर्जा प्राप्त)	प्रा.शशिकला वंजारी
3.	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे	1949	प्रा. डॉ. नितीन करमळकर
4.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद.	1958	डॉ. प्रमोद येवले
5.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर तंत्रज्ञान विद्यापीठ, लोणेरे (जि.रायगड)	1989	डॉ. व्ही. रामा. शास्त्री
6.	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज विद्यापीठ, नागपूर.	1923	डॉ. सिद्धार्थविनायक पी. काने
7.	कवी कुलगुरु कालीदास संस्कृत विद्यापीठ, रामटेक (नागपूर)	1997	श्रीनिवास वरखेडी
8.	महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर	2000	डॉ. आशिष एम. पातुरकर
9.	संत गाडगे बाबा विद्यापीठ, अमरावती	1983	डॉ. मुरलीधर गोविंदराव चांदेकर
10.	महाराष्ट्र आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ, नाशिक	1998	डॉ. दिलीप गोविंदराव म्हैसेकर

अ.क्र.	विद्यापीठाचे नाव	स्थापना	कुलगुरु
11.	यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	1989	प्रा. ई. वायुनंदन
12.	शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	1962	प्रा. डॉ. देवानंद बी. शिंदे
13.	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर	2004	डॉ. मृणालिनी मिलिंद फडणवीस
14.	स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड	1994	डॉ. उद्धव व्ही. भोसले
15.	कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव	1990	प्रा. पी. पी. पाटील
16.	महात्मा गांधी आंतरराष्ट्रीय हिंदी विद्यापीठ, वर्धा (महाराष्ट्रातील एकमेव केंद्रीय विद्यापीठ)	1997	कुलपती : कमलेश दत्त त्रिपाठी कुलगुरु : रजनीश कुमार शुक्ला
17.	महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ, राहुरी (जि. अहमदनगर)	1968	डॉ. के. पी. विश्वनाथ
18.	डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठ, अकोला	1969	डॉ. विलास भाले
19.	डॉ. बाळासाहेब सावंत कोकण कृषी विद्यापीठ, दापोली (जि. रत्नागिरी)	1972	डॉ. एस.डी. सावंत
20.	वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषी विद्यापीठ, परभणी	1972	डॉ. अशोक धवन
21.	गोंडवाना विद्यापीठ, गडचिरोली	2012	डॉ. विजय अडचवार

[टीप : वरील विद्यापीठांव्यतिरिक्त महाराष्ट्रात 20 अभिमत विद्यापीठे (Deemed Universities) आहेत.]

भारताचे विविध देशांतील विद्यमान उच्च आयुक्त /राजदूत

- राष्ट्रकुल संघटनेच्या सदस्य देशांमध्ये भारताचे जे कायमस्वरूपी प्रतिनिधी असतात त्यांना 'उच्च आयुक्त' (High Commissioner) असे म्हणतात.

भारताचे विद्यमान उच्च आयुक्त

क्र.	देश	उच्च आयुक्त
1.	ऑस्ट्रेलिया	अनुमुला गितेश शर्मा
2.	बांग्लादेश	रिवा गांगुली दास
3.	कॅनडा	विकास स्वरूप
4.	घाणा	सुगंध राजाराम
5.	केनिया	सुचित्रा दुराई
6.	मलेशिया	श्री. मिर्दूल कुमार
7.	न्यूझिलंड	मुक्तेश के. परदेशी
8.	पाकिस्तान	अजय बिसारीया
9.	सिंगापूर	जावेद अश्रफ
10.	दक्षिण आफ्रिका	जयदीप सरकार
11.	श्रीलंका	गोपाल बागले
12.	टंझानिया	संजीव कोहली
13.	नायजेरिया	अभय ठाकूर
14.	युनायटेड किंग्डम	रुची घनश्याम
15.	झिम्बाब्वे	आर. मसाकुई
16.	जमैका	सेवला नाईक मुडे
17.	फिजी	श्रीमती पद्मजा
18.	नामिबिया	प्रशांत अगरवाल
19.	झांबिया	न्गुलखम जथोम गंगटे
20.	पपुआ न्यू गिनीया	श्री. विजय कुमार
21.	सेशेल्स	दलबीर सिंग सुहाग
22.	अर्जेन्टिना	दिनेश भाटिया
23.	नॉर्वे	बी.बाला भास्कर

- राष्ट्रकुल संघटनेच्या सदस्य देशांव्यतिरिक्त जगातील इतर देशांमध्ये भारताचे जे कायमस्वरूपी प्रतिनिधी असतात त्यांना 'राजदूत' (Ambassadors) असे म्हणतात.

भारताचे विद्यमान राजदूत

क्र.	देश	राजदूत
1.	भूतान	रुचिरा कंबोज
2.	ब्राझील	अशोक दास
3.	चीन	विक्रम मिस्री
4.	डेन्मार्क	अजित गुप्ते
5.	फ्रान्स	विनय मोहन ख्वात्रा
6.	जर्मनी	मुक्ता दत्ता तोमर
7.	इंडोनेशिया	प्रदीप कुमार रावत
8.	इराण	गड्डाम धर्मेद्र
9.	इराक	बिरेंद्र सिंग यादव
10.	जपान	संजय कुमार वर्मा
11.	मालदीव	संजय सुधीर
12.	म्यानमार	सौरभ कुमार
13.	नेपाळ	मंजीव सिंग पुरी
14.	रशिया	पंकज सरन
15.	सौदी अरेबिया	औसफ सैयद
16.	स्विट्झर्लँड	सी.बी. जॉर्ज
17.	संयुक्त अरब अमिरात	पवन कपूर
18.	अफगाणिस्तान	विनय कुमार
19.	कुवेत	जीवा सागर
20.	मेक्सिको	मनप्रित वोहरा

- भारताचे आंतरराष्ट्रीय संस्थांमधील स्थायी प्रतिनिधी

क्र.	संस्था	ठिकाण	कायम प्रतिनिधी
1.	निःशस्त्रीकरण परिषद	जिनिव्हा	गौरव सोबती
2.	संयुक्त राष्ट्र	न्यूयॉर्क जिनिव्हा	सय्यद अकबरुद्दीन अजित कुमार
3.	जागतिक व्यापार संघटना	जिनिव्हा	जे.एस.एस.दीपक

जगातील काही प्रमुख देश व त्यांची आनुषंगिक माहिती

	देश	राजधानी	देशाचा वास्तविक प्रमुख	चलन	कायदेमंडळाचे (संसदेचे) नाव
1.	भारत	दिल्ली	नरेंद्र मोदी	रुपया	संसद
2.	अफगाणिस्तान	काबूल	अश्रफ घणी	अफगान अफगाणी	नॅशनल असेम्ब्ली(शोरा)
3.	बांग्लादेश	ढाका	शेख हसिना वाजेद	टका (TAKA)	जातीय संसद
4.	भूतान	थिंपू	जिग्मे वांगचूक	Nglultrum/भारतीय रुपया	पार्लमेंट
5.	मालदीव	माले	इब्राहीम मोहमद सोलिह	मालदीव रुपया	पिपल्स मजलीस
6.	नेपाळ	काठमांडू	के.पी.शर्मा ओली	नेपाळी रुपया	संसद
7.	पाकिस्तान	इस्लामाबाद	इम्रान खान	पाकिस्तानी रुपया	संसद
8.	श्रीलंका	कोलंबो	गोटाबाया राजपक्षे	श्रीलंकन रुपया	पार्लमेंट

	देश	राजधानी	देशाचा वास्तविक प्रमुख	चलन	कायदेमंडळाचे (संसदेचे) नाव
9.	अमेरिका (USA)	वॉशिंग्टन	डोनाल्ड ट्रम्प	डॉलर (USD)	काँग्रेस
10.	कॅनडा	ओटावा	जस्टीन ट्रुडो	कॅनडियन डॉलर	पार्लमेंट
11.	फ्रान्स	पॅरिस	इमॅन्युएल मॅक्रॉन	युरो	पार्लमेंट
12.	जर्मनी	बर्लिन	अँजेला मर्केल(सलग चौथ्यांदा निवड)	युरो	बुंडेस्टॅग (कनिष्ठ गृह), बुंडेसरॅट (वरिष्ठ सभागृह)
13.	इटली	रोम	Giuseppe Conte (PM)	युरो	पार्लमेंट
14.	जपान	टोकियो	शिंजो अबे	येन (Yen)	नॅशनल डाएट (Diet)
15.	इंग्लंड	लंडन	बोरिस जॉन्सन	पाउंड स्टर्लिंग	पार्लमेंट
16.	ब्राझील	ब्राझीलिया	जेयर बोलसनारो	रियाल (Real)	नॅशनल काँग्रेस

	देश	राजधानी	देशाचा वास्तविक प्रमुख	चलन	कायदेमंडळाचे (संसदेचे) नाव
17.	रशिया	मॉस्को	व्लादिमीर पुतीन	रुबल (Ruble)	फेडरल असेम्बली
18.	चीन	बिर्जींग	शी जिनपिंग	रेनमिन्बी (युआन)	नॅशनल पीपल्स काँग्रेस
19.	द.आफ्रिका	1.केपटाउन 2.प्रिटोरिया	सिरील रामाफोसा	साउथ आफ्रिकन रॅन्ड (Zar)	पार्लमेंट
20.	सौदी अरेबिया	रियाध	सलमान बिन	रियाल (सौदी)	राजेशाही
21.	इराण	तेहरान	हसन रुहानी	रियाल (इराण)	इस्लामिक कन्सल्टेटिव्ह असेम्बली
22.	UAE	अबूधाबी	खलिफा बिन झायेद	दिरहम	फेडरल नॅशनल कौन्सिल
23.	इराक	बगदाद	बरमाह सालीह	दिनार	कौन्सिल ऑफ रिप्रेझेंटेटिव्ह
24.	ऑस्ट्रेलिया	कॅनबेरा	स्कॉट मॉरिसन	ऑस्ट्रेलियन डॉलर	पार्लमेंट

सराव प्रश्नसंच क्र. 1

- 1) अखिल भारतीय मराठी विज्ञान अधिवेशनाबाबत खाली काही विधाने दिलेली आहेत. ती अभ्यासून योग्य पर्याय निवडा.
- अ) 54 वे अखिल भारतीय मराठी विज्ञान अधिवेशन हे 18 ते 20 जानेवारी 2020 दरम्यान रत्नागिरी जिल्ह्यात पार पडले.
- ब) या 54 व्या अधिवेशनाचे अध्यक्ष प्रा. हेमचंद्र प्रधान हे होते.
- क) मराठी विज्ञान परिषदेची स्थापना 1966 साली होऊन याच वर्षी तिचे पहिले अधिवेशन पार पडले.
- 1) अ व ब योग्य, क अयोग्य
2) अ योग्य, ब व क अयोग्य
3) अ, ब, क योग्य
4) अ, ब, क अयोग्य
- 2) जागतिक आर्थिक मंचा (वर्ल्ड इकॉनॉमिक फोरम) ची 50 वी परिषद 21 ते 25 जानेवारी 2020 रोजी खालीलपैकी कोणत्या शहरात पार पडली?
- 1) दावोस
2) जिनिव्हा
3) बेसल
4) लुसर्न
- 3) के-4 बॅलेस्टिक क्षेपणास्त्राविषयी खाली काही विधाने दिलेली आहे. ती अभ्यासून योग्य विधाने कोणती ते निवडा.
- अ) या क्षेपणास्त्राची मारक क्षमता 3500 किलोमीटर आहे.
- ब) शिशुमार वर्गाच्या अण्वस्त्र पाणबुड्यांवर या क्षेपणास्त्राची तैनाती करण्यात येईल.
- क) हे क्षेपणास्त्र तीन मीटर लांब असून एक टनापर्यंत अण्वस्त्र वाहून नेऊ शकते.

1) 3

2) 1

3) 1

12) लेसर मुद्रक तयार करणारे गॅरी स्टार्कवेदर यांचे 26 डिसेंबर 2019 रोजी निधन झाले. त्यांच्याबाबत खाली काही विधाने दिलेली आहे. त्या विधानांपैकी योग्य विधान/ने निवडा.

अ) पावलो अल्टो संशोधन केंद्रात त्यांनी 1971 मध्ये हा पहिला लेसर मुद्रक तयार केला.

ब) स्टार्कवेदर हे 'झेरॉक्स कॉर्पोरेशन' या न्यूयॉर्कमधील रॉचेस्टर येथील कंपनीत 1964 मध्ये कनिष्ठ अभियंता होते.

क) त्यांनी जगातील पहिला लेसर मुद्रक तयार केला.

1) अ, क

2) ब, क

3) केवळ क

4) अ, ब व क

13) अमेरिकेच्या लॉस एंजलिस शहरात 26 जानेवारी 2020 रोजी 62 वा ग्रॅमी पुरस्कार वितरण सोहळा पार पडला. त्यात पुरस्कार मिळालेले विजेते व कुठल्या क्षेत्रात पुरस्कार मिळाला ते देण्यात आलेले आहे. त्यांच्या योग्य जोड्या जुळवा.

पुरस्कार विजेते

पुरस्कार मिळालेले क्षेत्र

अ) बिली एलिश

i) सर्वोत्कृष्ट गीत

ब) लिज्जो

ii) बेस्ट पॉप सोलो

क) डेव चॅपेल

iii) बेस्ट कॉमेडी अल्बम

ड) डेन शाय

iv) डुओ ग्रुप परफॉर्मन्स

अ

ब

क

ड

1)

I

II

III

IV

2)

I

III

II

IV

3)

I

IV

III

II

4)

IV

II

III

I

14) खालीलपैकी कोणाची भारताचे अमेरिकेतील राजदूत म्हणून नुकतीच नेमणुक करण्यात आली आहे?

1) तरणजीत सिंग सन्धु

2) हर्षवर्धन श्रिंगला

3) प्रशांत अगरवाल

4) अनुमुला गितेश शर्मा

12) 4

13) 1

14) 1

- 15) दिल्ली विधानसभा निवडणुका, 2020 बाबत खालील विधानांमधून योग्य विधान/ने कोणते/ती ते निवडा.
 अ) दिल्ली विधानसभेच्या 80 जागांपैकी 'आम आदमी पक्षाने' 62 जागांवर विजय मिळवला.
 ब) या विधानसभा निवडणुकीत 62.59 टक्के मतदान झाल्याचे निवडणूक आयोगाने जाहीर केले.
 1) फक्त ब 2) फक्त अ
 3) अ व ब 4) न अ, न ब
- 16) भारतीय प्रजासत्ताक दिन, 2020 बाबत खाली काही विधाने दिलेली आहे. त्यापैकी अयोग्य विधान/ने निवडा.
 अ) प्रजासत्ताक दिनी इंडिया गेट येथील अमर ज्योती जवान येथे प्रथम न जाता पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी राष्ट्रीय युद्ध स्मारक येथे जाऊन शहिदांना श्रद्धांजली वाहिली.
 ब) यंदाच्या प्रजासत्ताक दिनाच्या सोहळ्यात सीडीएस अर्थात चीफ ऑफ डिफेन्स स्टाफ सहभागी झाले.
 क) दक्षिण आफ्रिकेचे राष्ट्राध्यक्ष जेर मेस्सियास बोल्सोनारो हे यंदाच्या प्रजासत्ताक दिनाच्या संचलन सोहळ्याचे प्रमुख पाहुणे होते.
 1) केवळ अ 2) केवळ ब
 3) केवळ क 4) ब आणि क
- 17) एका खाजगी भारतीय कंपनीने संरक्षण प्रदर्शन 2020 मध्ये 'खगांतक' नामक स्वदेशी क्षेपणास्त्र सादर केले. त्याबाबत खाली काही विधाने दिलेली आहेत. ती अभ्यासून योग्य पर्याय निवडा.
 अ) हे क्षेपणास्त्र जमिनीवरून हवेत मारा करण्यास सक्षम आहे.
 ब) या क्षेपणास्त्राचा वापर मार्गदर्शित क्षेपणास्त्र म्हणून केला जाऊ शकतो.
 क) या क्षेपणास्त्राचा मारक पल्ला 160 किमी आहे.
 1) अ व ब योग्य, क अयोग्य
 2) ब योग्य, अ व क अयोग्य

15) 1

16) 3

17) 1

- 3) अ व क योग्य, ब अयोग्य
4) अ, ब, क योग्य
- 18) 'द इकॉनॉमिस्ट' ने जाहीर केलेल्या 'जागतिक लोकशाही निर्देशांक, 2019' बाबत खाली काही विधाने देण्यात आलेली आहेत. त्यापैकी योग्य विधानांची निवड करा.
अ) 168 देशांच्या यादीत भारताचा क्रमांक 51 वा आहे.
ब) या यादीत नॉर्वे हा देश प्रथम क्रमांकावर आहे.
क) सर्वात शेवटचा क्रमांक लोकशाही प्रजासत्ताक कांगो या देशाचा लागतो.
1) अ आणि ब
2) फक्त ब
3) फक्त ड
4) अ आणि क
- 19) 'ग्रीनपीस इंडिया' या संस्थेने जाने. 2020 मध्ये जाहीर केलेल्या अहवालानुसार भारतातील सर्वात कमी प्रदूषित ठिकाण कोणते?
1) झारिया
2) धनबाद
3) इंदोर
4) लुंगलेइ
- 20) रेल्वे स्थानकांत मिळणाऱ्या 'रेलनीर' या नावाने बाटलीबंद पाण्याप्रमाणेच एसटी महामंडळाने देखील अशी सुविधा सुरु केली आहे. एसटी स्थानकात मिळणाऱ्या या बाटलीचे नाव काय ठेवण्यात आले आहे?
1) पेयजल
2) नाथजल
3) प्रियजल
4) नीरजल
- 21) सागरी उत्पादने निर्यात विकास प्राधिकरणाने (MPEDA) आंतरराष्ट्रीय सागरी अन्नपदार्थ प्रदर्शन आयोजित केले होते. त्याविषयी खाली काही विधाने दिलेली आहेत. ती अभ्यासून अयोग्य विधान/ने कोणते/ती ते निवडा.
अ) हे प्रदर्शन केरळ राज्यात कोची या शहरात आयोजित करण्यात आले होते.
ब)या कार्यक्रमाची संकल्पना 'उत्पादनाच्या पलीकडे

18) 1   19) 4   20) 2   21) 2

अन्नसंवर्धनाकडे' अशी होती.

क) केरळ मध्ये सुमारे 12 वर्षांनी या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

- 1) फक्त क 2) फक्त ब
3) फक्त अ 4) ब आणि क

22) महाराष्ट्रातील खालीलपैकी कोणत्या विद्यापीठात आठवड्यातील एक दिवस हा 'नो व्हेईकल डे' म्हणून पाळला जातो?

- 1) कवी कुलगुरु कालीदास संस्कृत विद्यापीठ, नागपूर
2) महाराष्ट्र आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ, नाशिक
3) स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड
4) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर तंत्रज्ञान विद्यापीठ, रायगड

23) महाराष्ट्रातील खालीलपैकी कोणत्या जिल्ह्यात महात्मा गांधीजींच्या नावाने 'गांधीबाबा यात्रा' भरते?

- 1) नाशिक 2) वर्धा
3) उस्मानाबाद 4) लातूर

24) महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाचे आकलन व्हावे यासाठी जागतिक बँकेने 'महिला व्यवसाय आणि कायदा निर्देशांक, 2020' जाहीर केला आहे. त्याबाबत खाली काही विधाने देण्यात आली आहेत. ती अभ्यासून योग्य पर्यायाची निवड करा.

अ) या निर्देशांकाची ही 6 वी आवृत्ती होती.

ब) या यादीत भारत 143 व्या क्रमांकावर आहे.

क) या निर्देशांकात अर्थव्यवस्थेत महिलांच्या सहभागावर परिणाम करणारे कायदे आणि नियम यांचे विश्लेषण केले जाते.

- 1) अ व ब योग्य, क अयोग्य
2) ब व क योग्य, अ अयोग्य
3) अ व क योग्य, ब अयोग्य
4) वरील सर्व विधाने अयोग्य

22) 3 23) 4 24) 3

25) '65 वा फिल्मफेअर पुरस्कार, 2020' बाबत खालील विधाने अभ्यासून योग्य विधानांची निवड करा.

अ) या पुरस्कार सोहळ्यात 'आर्टिकल 15' या चित्रपटाने दहा पुरस्कार पटकावले.

ब) अभिनेते गोविंदा यांना 'एक्सलन्स इन सिनेमा' हा विशेष पुरस्कार देऊन गौरविण्यात आले.

क) सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शकाचा पुरस्कार आदित्य धर यांना देण्यात आला.

1) फक्त अ
3) ब आणि क

2) फक्त ब
4) वरीलपैकी सर्व

25) 2

Follow Us On...

- Pradeep Sanap
- Feroz Pathan

Whats App

Abhinav Prakashan
9404883636

Abhinav Prakashan,
Pune

* स्पष्टीकरणे *

1) : (3)

- अखिल भारतीय मराठी विज्ञान परिषद :
- स्थापना - 1966
- मध्यवर्ती कार्यालय - चुनाभट्टी, मुंबई
- उद्देश - 1) विज्ञानाचा प्रसार प्रामुख्याने मराठी भाषेतून करणे.
2) विज्ञानाचा वापर करण्याच्या दृष्टीने मराठी भाषा समृद्ध करणे.
3) लोकांमध्ये वैज्ञानिक साक्षरता वाढविणे आणि वैज्ञानिक दृष्टी विकसित करणे.
- मध्यवर्ती संस्थेशी संलग्न विभागांची संख्या एकूण 68 इतकी आहे. हे सर्व विभाग महाराष्ट्रभर विखुरलेले असून महाराष्ट्राबाहेरही परिषदेचे 4 विभाग कार्यरत आहेत.
- परिषदेचे महाराष्ट्रातील प्रमुख विभाग :
1) मुंबई व कोकण   2) पश्चिम महाराष्ट्र
3) पुणे विभाग   4) उत्तर महाराष्ट्र
5) मराठवाडा   6) विदर्भ
- परिषदेचे महाराष्ट्राबाहेरील विभाग :
1) बडोदा   2) गोवा
3) बेळगाव   4) भोपाळ
- 54 वे अखिल भारतीय मराठी विज्ञान अधिवेशन
दिनांक - 18 ते 20 जानेवारी, 2020
ठिकाण - केशवसूत स्मारक, मालगुंड (रत्नागिरी)
अध्यक्ष - प्रा. हेमचंद्र प्रधान

2) : (1)

- 50 वी जागतिक आर्थिक परिषद :
- दिनांक - 21 ते 25 जानेवारी 2020
- ठिकाण - दावोस (स्वित्झर्लंड)
- जगातील आर्थिक समस्यांबरोबरच राजकीय, पर्यावरणविषयक तसेच

इतरही समस्यांवर विचारविनिमय करणे, हे या परिषदेचे उद्दिष्ट आहे.

- सन 1971 पासून दरवर्षी दावोस या आल्प्स पर्वतातील छोट्याशा गावात ही परिषद भरते.
- सुरुवातीला 'युरोपीय मॅनेजमेंट फोरम' या नावाने सुरु झालेली ही परिषद 1987 पासून 'जागतिक आर्थिक परिषद' या नावाने भरू लागली.
- परिषदेला हजर राहण्यासाठी 60 हजार डॉलर (अंदाजे 42 लाख), तर चर्चा सत्रात सहभागी होण्यासाठी 27 हजार डॉलर (अंदाजे 20 लाख) आकारले जाते.

3) : (1)

- भारत आपल्या पाणबुड्यांच्या ताफ्यासाठी पाण्याखालून मारा करू शकणारी दोन क्षेपणास्त्रे विकसित करत आहे, त्यापैकी एक 'K-4' हे एक क्षेपणास्त्र आहे.
- अरिहंत वर्गाच्या अण्वस्त्र पाणबुड्यांवर या क्षेपणास्त्राची तैनाती करण्यात येईल. अरिहंत ही स्वदेशी बनावटीची पाणबुडी आहे.
- आतापर्यंत फक्त अमेरिका, रशिया आणि चीनकडे पाणबुडीतून बॅलेस्टिक क्षेपणास्त्र डागण्याची क्षमता होती. आता भारताचाही समावेश या देशांमध्ये झाला आहे.

4) : (2) राष्ट्रीय मतदार दिवस :

- 2011 पासून दरवर्षी 25 जानेवारी रोजी पाळला जातो. (कारण भारतीय निवडणूक आयोगाची स्थापना : 25 जाने. 1950)
- आवृत्ती - 10 वी
- 2020 ची संकल्पना - "Electoral Literacy for a Stronger Democracy."
- 1) राष्ट्रीय बालिका दिन - 23 जानेवारी
- 2) राष्ट्रीय युवा दिन - 12 जानेवारी
- 3) जागतिक कुटूंब दिन - 1 जानेवारी

5) : (4)

- रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाचे सध्याचे गव्हर्नर - शक्तिकांत दास
रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाचे सध्याचे डेप्युटी गव्हर्नर -
  - 1) एन.एस.विश्वनाथन
  - 2) बी.पी.कुनांगो
  - 3) एम.के.जैन
  - 4) एम.डी.पात्रा
- RBI चे पहिले गव्हर्नर - सर ऑसबॉर्न स्मिथ
- RBI चे पहिले डेप्युटी गव्हर्नर - सर जेम्स बी. टेलर

6) : (4)

- ऑक्सफर्ड शब्दकोशाची सुरुवात 1942 साली जपानमध्ये झाली.
- 2020 साली प्रकाशित झालेली ही शब्दकोशाची 10 वी आवृत्ती होती. यात एकूण एक हजार नव्या शब्दांना या कोशाने सामावून घेतले आहे.
- एक हजार शब्दांपैकी 384 शब्द हे भारतीय आहेत.
- विशेष म्हणजे यात मराठमोळे डब्बा (जेवणाचा), चाळ (वस्ती) हे शब्द आणि शादी, हरताळ, आधार (कार्ड) यांचा समावेश आहे.
- 'संविधान' या शब्दाने 2019 मध्ये सर्वांचे लक्ष आकृष्ट केले होते. 2019 मध्ये लोकशाही, धर्मनिरपेक्षता, न्याय, स्वातंत्र्य, समानता आणि बंधुत्वाच्या मूल्यांना संविधानाच्या कसोटीवर तपासले गेले.
- या शब्दकोशाचे कर्ते अल्बर्ट सिडने यांचा उद्देश हा जगभरातील भाषा अभ्यासकांना इंग्रजी वापरातील शब्दांचा अर्थ समजावा हा होता.

7) : (4)

- 'ईशावास्योपनीषदा' मधील 'मा गृधः कस्यास्विद धनं' हे वाक्य लोकपाल यंत्रणेचे बोधवाक्य म्हणून निवडण्यात आले आहे.
- इतरांच्या धनाचा लोभ/मोह बाळगू नका असा या विधानाचा अर्थ होतो.
- लोकपाल यंत्रणेच्या बोधचिन्ह व बोधवाक्याच्या निवडीसाठी जून 2019 मध्ये स्पर्धा घेण्यात आली होती.

8) : (3) 'करप्शन परसेप्शन इंडेक्स (भ्रष्टाचार आकलन निर्देशांक) 2019' :

- या निर्देशांकानुसार 41 गुणांसह भारतासोबतच चीन, बेनिन, घाना आणि मोरोक्को हे देश 80 व्या क्रमांकावर आहेत.
- भारत मागील वर्षी या निर्देशांकानुसार 78 क्रमांकावर होता.
- 2019 च्या अहवालानुसार डेन्मार्क व न्यूझीलंड हे देश प्रथम क्रमांकावर आहेत.
- भारताचा शेजारी देश पाकिस्तान हा 120 व्या क्रमांकावर आहे.

9) : (1)

'सुरक्षित मातृत्व आश्वासन म्हणजेच सुमन योजना' ही प्रधानमंत्री सुरक्षित मातृत्व अभियानापैकी वेगळी योजना आहे.

- सुमन योजनेची सुरुवात 10 ऑक्टोबर 2019 रोजी केंद्रीय आरोग्य व कुटूंब कल्याण मंत्री डॉ. हर्षवर्धन यांनी केली.
- योजनेची सुरुवात दिल्लीत केंद्रीय स्थास्थ व कुटूंब कल्याण परिषदेच्या 13 व्या संमलेनादरम्यान झाली.
- या योजनेत पुढील बाबी मोफत उपलब्ध करून देण्यात येतील : किमान चार प्रसूतीपूर्व तपासण्या, प्रधानमंत्री सुरक्षित मातृत्व अभियानांतर्गत किमान एक तपासणी, फॉलिक अॅसिड गोळ्या, धनुर्वात लस, तपासणीसाठीचा प्रवास, इतर आवश्यक प्रसूतीपूर्व औषधे व नवजात अर्भकांच्या तपासणीसाठी सहा भेटी.

10) : (2)

केरळ येथील कन्नुर विद्यापीठात 'इंडियन हिस्ट्री काँग्रेसचे' अधिवेशन आयोजित करण्यात आले होते.

- या अधिवेशनाचे उद्घाटन राज्यपालांनी केले.
- अधिवेशनात काही प्रतिनिधींनी राज्यपाल अरिफ महंमद खान यांच्या विरोधात अभूतपूर्व निदर्शने केली.

11) : (2)

14 नोव्हेंबर या आंतरराष्ट्रीय मधुमेह दिनी 'द इंटरनॅशनल डायबिटीज फाउंडेशनने' मधुमेह रूग्णांची माहिती जाहीर केली.

- जगात मधुमेहाचे सर्वात जास्त रूग्ण चीन देशात असून भारताचा दुसरा क्रमांक लागतो.
- भारतामध्ये 77 दशलक्ष मधुमेहाचे रूग्ण आहेत. तसेच जगातील प्रत्येक सहा व्यक्ती मागे भारतातील एक डायबिटीसचा पेशंट आहे.

12) : (4)

- गॅरी किथ स्टार्ककेदर यांचा जन्म मिशिगनमधील लॅनसिंगचा आहे.
- 'झेरोक्स कॉर्पोरेशन' या कंपनीनेच छायाप्रत काढणारे फोटोकॉपियर यंत्र अमेरिकेत तयार केले.
- मिशिगन विद्यापीठातून भौतिकशास्त्राचे शिक्षण घेतल्यानंतर त्यांनी काही काळ बॉश अँड लॉम्ब या चष्मे कंपनीत काम केले.

13) : (1) 62 वा ग्रॅमी पुरस्कार वितरण सोहळा :

- दिनांक - 26 जानेवारी 2020
- सर्वाधिक 8 श्रेणींमध्ये नामांकन प्राप्त 'लिज्जोला ट्रुथ हर्ट्स'साठी बेस्ट पॉप सोलो परफॉर्मन्ससाठी 3 पुरस्कार मिळाले.
- 6 श्रेणींमध्ये नामांकन मिळविणारी तसेच पुरस्कार प्राप्त करणारी बिली ही (18 वर्षे) सर्वात कमी वयाची गायिका ठरली.
- सर्वोत्कृष्ट गीत - बॅड गाय (अल्बम)
- बेस्ट कॉमेडी अल्बम - स्ट्रिक्स अँड स्टोन्स
- डुओ ग्रुप परफॉर्मन्स - स्पीचलेस

14) : (1)

- भारतीय परदेश सेवेतील (IFS) ज्येष्ठ सनदी अधिकारी तरणजीत सिंग सन्धु यांची भारताचे अमेरिकेतील नवे राजदूत म्हणून नेमणूक करण्यात आली.
- सन्धु सध्या भारताचे श्रीलंकेतील उच्चायुक्त आहेत.
- सन 1988 च्या आयएफएस तुकडीतील सन्धु वॉशिंग्टनमध्ये हर्षवर्धन श्रिंगला यांची जागा घेतील.
- हर्षवर्धन श्रिंगला यांची परराष्ट्र सचिवपदी नेमणूक झाली आहे.
- अनुमुला गितेश शर्मा व प्रशांत अगरवाल हे अनुक्रमे ऑस्ट्रेलिया व नामिबिया या देशातील भारताचे उच्च आयुक्त आहेत.

15) : (1)

दिल्ली विधानसभा निवडणुका निकाल, 2020 :

- दिल्ली विधानसभेची सदस्य संख्या : 70
- पक्ष व जिंकलेल्या जागा (कंसात निवडणुकीचे वर्ष)
  - 1) आप = 62 (2020), 67 (2015)
  - 2) भाजप = 8 (2020), 3 (2015)
  - 3) काँग्रेस = 0 (2020), 0 (2018)
- 2015 च्या विधानसभा निवडणुकीच्या मतदानापेक्षा यंदा सुमारे 5% कमी मतदान झाले.
- सर्वाधिक 71.6% मतदान बल्लीमारन मतदारसंघात, तर सर्वात कमी मतदान दिल्ली कॅटोन्मेंटमध्ये 45.4% झाले.

16) : (3)

- राष्ट्रीय युद्ध स्मारकाचे गेल्या वर्षी 25 फेब्रुवारी रोजी पंतप्रधान मोदी यांनीच उद्घाटन केले होते.
- 1972 साली इंडिया गेट येथे 1971 च्या भारत-पाक युद्धातील शहिदांच्या स्मरणार्थ अमर जवान ज्योती स्मारक उभारण्यात आले होते.
- तिन्ही सैन्य दलाचे प्रमुख अमर जवान ज्योती स्मारक येथे जाऊन स्वातंत्र्य दिन व प्रजासत्ताक दिनी शहिदांना श्रध्दांजली वाहतात.
- ब्राझिलचे राष्ट्राध्यक्ष जेर मेस्सियास बोलसोनारो हे 2020 च्या प्रजासत्ताक दिनाचे प्रमुख पाहुणे होते.

17) : (1)

या क्षेपणास्त्राचा मारक पल्ला 180 किमी आहे. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या अध्यक्षतेखाली लखनौ येथे 5 फेब्रु. 2020 रोजी या संरक्षण प्रदर्शनाचे उद्घाटन करण्यात आले.

18) : (1)

- 'द इकॉनॉमिस्ट' ने 2006 मध्ये लोकशाही निर्देशांक जाहीर करण्यास सुरुवात केली.
- भारताचा क्रमांक गेल्या वर्षीच्या तुलनेत 10 स्थानांनी खाली घसरला आहे.

- लोकशाही निर्देशांक अहवालानुसार जम्मू काश्मीरमधून 370 वे कलम हटविले आणि सुधारित नागरिकत्व कायदा लागू केल्यामुळे भारताच्या लोकशाही निर्देशांकाचा गुणांक खालावला आहे.
- या निर्देशांकानुसार पहिले तीन देश :
1) नॉर्वे 2) आइसलँड 3) स्वीडन
- या निर्देशांकानुसार सर्वात शेवटचे तीन देश :
168) उत्तर कोरिया 167) लोकशाही प्रजासत्ताक काँगो
166) मध्य आफ्रिका प्रजासत्ताक

19) : (4)

- भारतातील 287 शहरांपैकी 231 शहरे सर्वात प्रदुषित असल्याचे ग्रीनपीसच्या अहवालात म्हटले आहे.
- झारखंडमधील कोळसा खाणींचा उद्योग असलेले झारिया हे देशातील सर्वात प्रदुषित शहर असल्याचे स्पष्ट झाले असून दिल्लीचा क्रमांक दहावा लागला आहे.
- झारखंडमधील धनबाद हे ठिकाण कोळसा खाणी व उद्योगांसाठी प्रसिध्द असून ते देशातील दुसरे सर्वात प्रदुषित ठिकाण आहे.
- मिझोराममधील लुंगलेइ हे ठिकाण सर्वात कमी प्रदुषित असून या खालोखाल मेघालयच्या डोवकी या ठिकाणाचा सर्वात कमी प्रदुषणात दुसरा क्रमांक लागतो.

20) : (2)

- एसटी बस स्थानकात 'नाथजल' नावाने बाटलीबंद पाणी मिळणार आहे. महामंडळाने महसुलवाढीसाठी स्वतःचा ब्रँड असलेल्या बाटलीबंद पाण्याची विक्री करण्याचा निर्णय घेतला आहे.
- तत्कालीन परिवहनमंत्री दिवाकर रावते यांच्या काळात एसटीचा 'ब्रँड' असलेल्या बाटलीबंद पाण्याची विक्री करण्याची संकल्पना पुढे आली होती.
- वारकरी संप्रदायात 'नाथ' ही एक उपाधी आणि सन्मानाने घेतले जाणारे नाव आहे. म्हणून या बाटलीला 'नाथजल' हे नाव सुचवले होते.

21) : (2)

- आंतरराष्ट्रीय सागरी अन्नपदार्थ प्रदर्शन (Sea food show) :
- कालावधी - 7 ते 9 फेब्रुवारी 2020
- संकल्पना (Theme) - 'नीलक्रांती : उत्पादनाच्या पलीकडे मूल्यवर्धनाकडे' (Blue Revolution : Beyond production to value Addition)
- उद्दिष्ट - 2030 पर्यंत जागतिक बाजारपेठेत भारताचा समुद्री खाद्य व्यापार वाढविणे.
- हा आशियातील सर्वात मोठा अन्न मेळा आहे.

22) : (3)

- स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ (SRTMU) :
- स्थापना - 17 सप्टेंबर 1994
- परिक्षेत्रातील जिल्हे - नांदेड, लातूर, परभणी
- कुलगुरु - डॉ. उध्दव भोसले
- या विद्यापीठाच्या परिसरात प्रत्येक गुरुवारी 'नो व्हेईकल डे' पाळला जातो. या दिवशी सकाळी सहा ते रात्री दहा या कालावधीत विद्यापीठ परिसरात कोणत्याही स्वरूपाचे वाहन वापरण्यास प्रतिबंध आहे.

23) : (4)

- लातूर जिल्ह्यातील शिरूर अनंतपाळ तालुक्यातल्या उजेड गावामध्ये महात्मा गांधीजींच्या नावाने एक यात्रा भरते. त्याला 'गांधीबाबा यात्रा' असे म्हणतात.
- राष्ट्रपित्यांच्या नावावरचा हा उपक्रम 1952 पासून राबवला जातो.

24) : (3)

- 'महिला व्यवसाय आणि कायदा निर्देशांक, 2020' (Women Business and The law Index, 2020)
- या निर्देशांकाची ही 6 वी आवृत्ती आहे. त्याची मागील आवृत्ती 2017 मध्ये प्रकाशित करण्यात आली होती.
- 190 देशांच्या या यादीत भारताचा क्रमांक 117 वा आहे.
- भारताने या निर्देशांकात 74.7 गुण प्राप्त केले, जे बेनिन व

गॅम्बियासारख्या देशांनी मिळवलेल्या गुणांइतके आहेत.

- या निर्देशांकात भारताचा क्रमांक रवांडा व लेसोथो सारख्या अगदी अल्पविकसित देशांच्या खाली आहे.

25) : (2)

- **65 वा फिल्मफेअर पुरस्कार सोहळा 2020 :**
- **ठिकाण** - इंदिरा गांधी अॅथलेटिक्स स्टेडिअम, गुवाहाटी (आसाम)
- **दिनांक** - 15 फेब्रुवारी 2020
- गुवाहाटी येथे पार पडलेल्या 65 व्या अॅमेझॉन फिल्मफेअर पुरस्कार 2020 मध्ये 'गली बॉय' या चित्रपटाने सर्वाधिक दहा पुरस्कार पटकावले.
- **प्रमुख पुरस्कार विजेते -**
- **सर्वोत्कृष्ट चित्रपट** - गली बॉय
- **सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक** - झोया अख्तर (गली बॉय)
- **सर्वोत्कृष्ट चित्रपट (समीक्षक पसंती)** - 'आर्टिकल 15' आणि 'सोनचिरीया'.
- **सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शन (पदार्पण)** - आदित्य धर.

सराव प्रश्नसंच क्र. 2

- 1) जाने. 2020 मध्ये प्रसिध्द फुटबॉलपटू क्रिस्टीन सिन्क्लेअर ही जगातील सर्वाधिक गोल नोंदवणारी खेळाडू ठरली आहे. तिने आपल्या कारकिर्दीतील 185 वा गोल करताना, अमेरिकेचा फुटबॉलपटू ए.बी.वाम्बाच याचा 184 गोलचा विक्रम मोडीत काढला. क्रिस्टीन ही कोणत्या देशाची खेळाडू आहे?
- 1) ब्राझील 2) कॅनडा
3) पोर्तुगाल 4) स्पेन
- 2) जागतिक आरोग्य संघटनेद्वारा (WHO) 2020 हे वर्ष कोणते वर्ष म्हणून साजरा करण्यात येत आहे?
- 1) 'राळे' पिकासाठीचे आंतरराष्ट्रीय वर्ष
2) मच्छिमर व मत्स्यसंवर्धनाचे आंतरराष्ट्रीय वर्ष
3) आंतरराष्ट्रीय परिचारिका व दाई वर्ष
4) आंतरराष्ट्रीय भरड धान्य वर्ष
- 3) निती (NITI) आयोगाने 24 ते 26 फेब्रु. 2020 दरम्यान खालीलपैकी कोणत्या ठिकाणी 'उत्तर-पूर्व शाश्वत विकास उद्दिष्टे बैठक 2020' चे आयोजन केले होते?
- 1) दिसपूर 2) शिलाँग
3) गंगटोक 4) गुवाहाटी
- 4) 19 फेब्रु. 2020 रोजी केंद्रीय मंत्रिमंडळाने 'स्वच्छ भारत अभियाना' च्या दुसऱ्या टप्प्यास (Phase II) मंजूरी दिली. या दुसऱ्या टप्प्याविषयी पुढीलपैकी कोणते विधान/ने बिनचूक आहे/त?
- अ) 2020-21 ते 2024-25 या कालावधीत या टप्प्याची अंमलबजावणी करण्यात येईल.
ब) या टप्प्यासाठी 52497 कोटी रू. चा निधी मंजूर करण्यात आला.
- 1) फक्त अ 2) फक्त ब

1) 2

2) 3

3) 4

4) 3

- 3) अ व ब दोन्ही 4) न अ, न ब
- 5) 'रस्ता सुरक्षा विषयीच्या तिसऱ्या जागतिक परिषदे' विषयी पुढे काही विधाने दिली आहेत. त्यातील अचूक विधान/ने निवडा.
 अ) नवी दिल्लीमध्ये ही परिषद झाली.
 ब) केंद्रीय रस्ते सुरक्षा व महामार्ग मंत्री नितीन गडकरी यांनी या परिषदेत भारताचे प्रतिनिधीत्व केले.
 1) फक्त अ 2) फक्त ब
 3) अ व ब दोन्ही 4) न अ, न ब
- 6) 'आंतरराष्ट्रीय बौद्धिक संपदा निर्देशांक, 2020' विषयी पुढीलपैकी काय खरे नाही?
 अ) या निर्देशांकानुसार स्वीडन प्रथमस्थानी आहे.
 ब) या निर्देशांकानुसार जगातील 53 अर्थव्यवस्थांमध्ये भारत 30 व्या स्थानी आहे.
 1) केवळ अ 2) केवळ ब
 3) अ व ब दोन्ही 4) दोन्ही विधाने खरी आहेत
- 7) 24 फेब्रुवारी 2020 रोजी मोहंमद तवाफिक अल्लावी यांनी इराकचे पंतप्रधान म्हणून पदभार स्विकारला. त्यांच्याविषयी पुढीलपैकी काय असत्य आहे?
 अ) ते इराकचे 50 वे पंतप्रधान ठरले आहेत.
 ब) यापूर्वी त्यांनी इराकचे संचारमंत्री म्हणून पदभार पाहिलेला आहे.
 1) फक्त अ 2) फक्त ब
 3) अ व ब दोन्ही 4) दोन्ही विधाने सत्य आहेत
- 8) जगातील सर्वाधिक उंचीचा पुतळा अशी बिरुदावली असणाऱ्या 'एकात्मतेच्या पुतळ्या' चा (सरदार वल्लभभाई पटेलांचा पुतळा) जाने. 2020 मध्ये खालीलपैकी कशामध्ये समावेश करण्यात आला आहे?
 1) शांघाई सहकार्य संघटनेच्या आश्चर्यकारक बाबींच्या यादीत.
 2) युनेस्कोच्या जागतिक वारसा स्थळांच्या यादीत

5) 2

6) 3

7) 4

8) 1

- 3) युनेस्कोच्या अमूर्त वारसास्थळांच्या यादीत
4) संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या ऐतिहासिक स्थळांच्या यादीत
- 9) 'आंतरराष्ट्रीय धार्मिक स्वातंत्र्य आघाडी' (International Religious Freedom Alliance) विषयी खालील विधानांचे परीक्षण करा.
अ) 5 फेब्रु. 2020 रोजी अमेरिकेच्या पुढाकाराने या आघाडीचा शुभारंभ करण्यात आला.
ब) जगातील 27 देश या आघाडीचे संस्थापक सदस्य देश आहेत.
क) भारत हा या आघाडीचा संस्थापक सदस्य देश आहे.
ड) भारताचे शेजारी देश-पाकिस्तान व बांग्लादेश हे या आघाडीचे संस्थापक सदस्य देश आहेत.
वरीलपैकी अचूक विधान/ने निवडा.
1) फक्त ब
2) फक्त अ व ब
3) अ, क, ड
4) फक्त क व ड
- 10) भारत आणि फ्रान्स यांच्यातील संबंध दृढ करण्यासह शिक्षण, संशोधन आणि नवसंकल्पनांना चालना देण्यासाठी सुरु झालेल्या 'इंडो-फ्रेंच नॉलेज समिट' च्या आयोजनाचा मान महाराष्ट्रातील खालीलपैकी कोणत्या विद्यापीठास मिळाला आहे?
1) सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे.
2) मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
3) एसएनडीटी विद्यापीठ, मुंबई
4) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक
- 11) नुकतीच मार्क झुकरबर्ग यांच्या फेसबुक या समाज माध्यमावर जगातील सर्वाधिक लोकप्रिय असणाऱ्या व्यक्तीची यादी जाहीर करण्यात आली. त्याबाबत खाली काही विधाने दिली असून ती अभ्यासून योग्य पर्यायाची निवड करा.
अ) फेसबुक लोकप्रियतेत भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी हे दुसऱ्या क्रमांकावर आहे.

9) 2

10) 1

11) 4

- 15) 'राष्ट्रीय डॉपिंग विरोधी संस्थे' ने (National Anti Doping Agency : NADA) खालीलपैकी कोणत्या अभिनेत्याची सदृच्छादूत म्हणून नुकतीच नियुक्ती केली आहे?
- 1) अजय देवगण 2) अक्षय कुमार
3) सुनिल शेटी 4) सलमान खान
- 16) 25 डिसेंबर 2019 रोजी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी भारताचे माजी पंतप्रधान अटलबिहारी वाजपेयी यांच्या नावाने खालीलपैकी कोठे 'अटलबिहारी वाजपेयी वैद्यकीय विद्यापीठ' स्थापन करण्याची घोषणा केली?
- 1) लखनौ (उत्तर प्रदेश) 2) कानपूर (उत्तर प्रदेश)
3) पटना (बिहार) 4) मुजफ्फरपूर (बिहार)
- 17) 3 ते 7 जानेवारी 2020 दरम्यान भारतीय विज्ञान काँग्रेसची परिषद (Indian Science Congress) खालीलपैकी कोठे पार पडली?
- 1) बंगळुरु 2) लखनौ
3) कोलकाता 4) मुंबई
- 18) 19 ते 22 फेब्रु. 2020 दरम्यान 13 वी 'संयुक्त राष्ट्र प्रवासी पक्षी प्रजाती संवर्धन परिषद' कोठे पार पडली?
- 1) मुंबई 2) गांधीनगर
3) चेन्नई 4) भुवनेश्वर
- 19) 'दिन विशेष' बाबत खाली काही विधाने दिली आहेत. ती अभ्यासा आणि अचूक विधान/ने निवडा.
- अ) भारताच्या श्वेतक्रांतीचे जनक डॉ.वर्गीस कुरीयन यांचा जन्म दिन 26 नोव्हेंबर हा 'राष्ट्रीय दुग्ध दिन' म्हणून साजरा केला जातो.
ब) केंद्र सरकारद्वारे 26 नोव्हेंबर हा दिवस 'संविधान दिन' म्हणून 2014 पासून साजरा केला जातो.
क) 1 जून हा दिवस 'जागतिक दुग्ध दिन' म्हणून साजरा केला जातो.
- 1) अ व ब बरोबर 2) अ व क बरोबर
3) ब व क बरोबर 4) सर्व बरोबर

15) 3

16) 1

17) 1

18) 2

19) 2

20) साहित्य क्षेत्रातील प्रतिष्ठित मूर्तिदेवी पुरस्काराविषयी खालीलपैकी काय खरे नाही ?

- अ) 2019 सालचा हा पुरस्कार प्रख्यात हिंदी साहित्यिक डॉ. विश्वनाथ प्रसाद तिवारी यांना त्यांच्या 'आस्ति और भवति' या आत्मचरित्रासाठी जाहीर झाला.
- ब) दरवर्षी भारतीय भाषा आणि इंग्रजी साहित्यात उल्लेखनीय कामगिरी करणाऱ्या लेखकांना हा पुरस्कार देण्यात येतो.
- क) हा पुरस्कार 'भारतीय ज्ञानपीठ' संघटनेकडून दिला जातो.
- 1) फक्त अ   2) ब व क
3) फक्त ब   4) सर्व विधाने खरी आहेत

21) खालील विधाने अभ्यासून ती कोणत्या व्यक्तीच्या संदर्भात आहे ते ओळखा.

- अ) त्यांना भारतीय 'सचेतपटांचे जनक' असे म्हटले जाते.
- ब) 1995 साली त्यांनी 'ग्राफिटी ॲनिमेशन' हा स्टुडिओ स्थापन करून त्यातून 'ग्राफिटी ॲनिमेशन स्कूलची' स्थापना झाली.
- क) त्यांना 2014 साली 'पद्मश्री' पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.
- 1) राम मोहन   2) एल. व्ही. प्रसाद
3) जहांगीर भावनगरी   4) सत्यजित राय

22) अ) भारत रशियाकडून मिटियोर क्षेपणास्त्रे घेणार आहे.
ब) मिटियोर ही जमिनीवरून जमिनीवर मारा करणारी क्षेपणास्त्रे आहेत.

वरीलपैकी सत्य विधान/ने कोणते/ती ?

- 1) फक्त अ   2) फक्त ब
3) अ व ब दोन्ही   4) न अ, न ब

20) 4

21) 1

22) 4

- 23) आंतरराष्ट्रीय टी-20 क्रिकेटमध्ये 100 बळी मिळवणारा पहिला गोलंदाज कोणता?
- 1) लसिथ मलिंगा   2) शॉन टेट
3) जसप्रित बुमराह   4) भुवनेश्वर कुमार
- 24) गोपीनाथ मुंडे शेतकरी अपघात विमा योजनेविषयी खालीलपैकी अयोग्य पर्याय निवडा.
- 1) या योजनेत खातेधारक शेतकऱ्यासह आता त्याच्या कुटूंबातील एका सदस्याचा समावेश करण्यास मंजूरी देण्यात आली आहे.
2) अपघातग्रस्त शेतकऱ्यास किंवा त्यांच्या कुटूंबास आर्थिक लाभ मिळावा म्हणून केंद्र शासनाने शेतकरी अपघात विमा योजना सुरू केली आहे.
3) दुर्दैवाने अपघात झाल्यास योजनेच्या निकषानुसार शासनाने नियुक्त केलेली विमा कंपनी 2 लाख रुपयांच्या मर्यादित शेतकऱ्यास नुकसान भरपाई देते.
4) वरीलपैकी एकही नाही.
- 25) 'मैत्री-2019' या संयुक्त सैन्य सरावाबाबत खाली काही विधाने दिलेली आहेत. ती अभ्यासून योग्य विधान/ने निवडा.
- अ) भारत व इंडोनेशिया या दरम्यान हा सैन्य सराव 16 ते 29 सप्टेंबर 2019 या कालावधीत पार पडला.
ब) हा एकूणामध्ये 14 वा सराव असून तो मेघालयातील उमरोई येथील प्रशिक्षण तळावर पार पडला.
क) या सरावाचे आयोजन दर दोन वर्षांनी करण्यात येते.
- 1) अ आणि ब   2) फक्त ब
3) फक्त क   4) वरील सर्व

23) 1

24) 2

25) 2

* स्पष्टीकरणे *

1) : (2)

- ती कॅनडाच्या राष्ट्रीय फुटबॉल संघाची कर्णधार आहे.

2) : (3)

- संयुक्त राष्ट्र संघटनेकडून (UNO) 2020 हे वर्ष 'आंतरराष्ट्रीय वनस्पती आरोग्य वर्ष' म्हणून घोषित करण्यात आले आहे.

3) : (4)

- या बैठकीत ईशान्य भारतातील सात राज्यांच्या (7 Sisters) मुख्यमंत्र्यांनी भाग घेतला.

4) : (3)

- या टप्प्यात जलजीवन मिशन व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार कायदा (MGNREGA) यांचा संयोग दिसणार आहे.

5) : (2)

- ही परिषद स्टॉकहोम (स्वीडनमध्ये) 17 फेब्रु. 2020 रोजी पार पडली. जागतिक आरोग्य संघटना आणि जागतिक बँकेच्या सहकार्याने ही परिषद घेण्यात आली.

6) : (3)

- या निर्देशांकानुसार **अमेरिका** प्रथमस्थानी आहे; तर 53 अर्थव्यवस्थांमध्ये **भारत 40 व्या स्थानी** आहे.

7) : (4)

इराकचे विद्यमान राष्ट्राध्यक्ष : बार्हम सालिह.

8) : (1)

- या यादीत समाविष्ट होणारे हे एकूणामध्ये 8 वे स्थळ, तर भारतातील पहिलेच स्थळ ठरले आहे.

9) : (2)

- या आघाडीचे 27 संस्थापक सदस्य देश :
अल्बानिया, ऑस्ट्रिया, बोस्निया व हर्जगोनिया, ब्राझील, बल्गेरिया, कोलंबिया, क्रोएशिया, झेक प्रजासत्ताक, इस्टोनिया, गॅम्बिया, जॉर्जिया, ग्रीस, हंगेरी, इस्रायल, कोसोवो, लॅटाव्हिया, लिथुआनिया,

स्लोव्हेनिया, टोगो, युक्रेन, इंग्लंड (U.K.), अमेरिका (USA).

- ही समान विचारधारा असलेल्या भागीदारांची एक आघाडी आहे, जी प्रत्येक व्यक्तीच्या आंतरराष्ट्रीय धार्मिक स्वातंत्र्याचा आदर करतात आणि त्यासाठी संघर्ष करतात.

10) : (1)

- 4 आणि 5 मार्च रोजी ही परिषद होणार असून, फ्रान्स आणि भारत सरकारचे उच्चस्तरीय अधिकारी, शिक्षण संस्था, संशोधन संस्था, उद्योग क्षेत्रातील प्रतिनिधींचा यामध्ये समावेश असेल.
- फ्रान्सच्या अध्यक्षांनी 2018 मध्ये भारताला भेट दिली होती. त्यावेळी फ्रान्स दुतावासातर्फे ही परिषद आयोजित केली गेली होती.
- 2021 मध्ये सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठात होणारी परिषद पहिल्यांदाच एखाद्या विद्यापीठात होणार आहे.

11) : (4)

- डोनाल्ड ट्रम्प फेब्रु. 2020 मध्ये यांनी भारत भेटीत अहमदाबादला 'नमस्ते ट्रम्प' मेळाव्यात भाषण केले होते. हा कार्यक्रम मॉन्टेरा येथील स्टेडियमवर झाला.

12) : (1)

- 'चिंतन आदेश' या नावाने पाक्षिक तसेच दिवाळी अंकही ते प्रसिध्द करत असत.
- पत्रकारिता, जनसंपर्क आणि प्रतिमा संवर्धन तसेच राजकारण या क्षेत्रात त्यांचे नाव आदराने घेतले जाते.
- निवडणूकपूर्व आणि निवडणूक निकालाचे अंदाज याबाबत चिंतन ग्रुपचे नाव प्रसिध्द आहे.

13) : (3)

- **पवन सुखदेव :**
- खरे तर ते व्यवसायाने बँकर. डॉइश बँकेत ते व्यवस्थापकीय संचालक होते.
- 'पर्यावरणातील कुठल्याही क्रियेचे आर्थिक मुल्य असते, झाडांनी वातावरणात सोडलेल्या ऑक्सिजनची किंमत असते' हा विचार

त्यांनी मांडला.

- 2008 पासून ते पर्यावरण तज्ज्ञ म्हणून काम करित आहेत. सुखदेव यांनी 'द इकॉनॉमिक्स ऑफ इकोसिस्टिम अँड बायोडायव्हर्सिटी' हा संयुक्त राष्ट्रांच्या पर्यावरण कार्यक्रमाच्या वतीने सादर केला जाणारा पहिला अहवाल लिहिला होता.

14) : (2)

- परदेशात 5-0 अशा फरकाने ट्वेंटी-20 मालिका जिंकण्याची भारताची ही पहिलीच वेळ आहे.
- अशी कामगिरी भारताने न्यूझीलंड संघाविरुद्ध केली आहे.
- या मालिकेत मालिकावीर पुरस्काराचा मानकरी के.एल.राहुल ठरला.

15) : (3)

- 9 डिसेंबर 2019 रोजी नाडाचे डायरेक्टर जनरल नवीन आगरवाल यांनी ही घोषणा केली.
- केंद्र सरकारने 'सोसायटीज रजिस्ट्रेशन कायदा'तर्गत या संस्थेची स्थापना केली आहे.
- भारतातील सर्व क्रीडा प्रकारांसाठी डोपींग नियंत्रण कार्यक्रमाची देखरेख, प्रवर्तन व समन्वय साधण्याची जबाबदारी असणारी 'नाडा' ही राष्ट्रीय संस्था आहे.
- 'World Anti Doping Agency' (WADA) ला अनुकूल असणारे डोपींग विरोधी नियम व धोरणांचा अवलंब आणि ती अंमलात आणण्याचे कार्य 'नाडा' करते.

16) : (1)

- 25 डिसेंबर रोजी माजी पंतप्रधान अटलबिहारी वाजपेयी यांची जयंती असते.

17) : (1)

- ही 107 वी परिषद होती.
- कृषी विज्ञान विद्यापीठ, बंगलुरु येथे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते या परिषदेचे उद्घाटन करण्यात आले.
- याप्रसंगी आय-स्टेम (I-Stem) पोर्टलचेही उद्घाटन करण्यात आले.

- या परिषदेची मुख्य संकल्पना :
'विज्ञान व तंत्रज्ञान-ग्रामीण विकास' (Science & Technology-Rural Development).

18) : (2)

- या परिषदेचे संक्षिप्त नाव CMS-COP-13 (13th Conference of Parties (COP) of the Convention on Conservation of Migratory Species of Wild Animals.) हे होते.
- पुढील 3 वर्षांसाठी या परिषदेचे अध्यक्षपद भारताला बहाल करण्यात आले आहे. या परिषदेत 130 देशांचे प्रतिनिधी सहभागी झाले होते.
- ग्रेट इंडियन बस्टर्ड (गोदावन/माळढोक) हा पक्षी या परिषदेचा शुभंकर आहे.
- परिषदेची संकल्पना : प्रवासी प्रजाती ग्रह जोडतात व आम्ही त्यांचे स्वागत करतो. (Migratory species Connect the Planet and we welcome them.)

19) : (2)

- 2015 पासून '26 नोव्हेंबर' हा दिवस संविधान दिन म्हणून साजरा केला जातो.

20) : (4).

चार लाख रूपये रोख, मानपत्र आणि सरस्वतीची मूर्ती असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. सर्वप्रथम 1983 साली हा पुरस्कार देण्यात आला. डॉ. तिवारी हे आधुनिक हिंदी साहित्यातील प्रख्यात समीक्षक आणि लेखक म्हणून ओळखले जातात. त्यांचे 8 कवितासंग्रह, 3 प्रवासवर्णने, दैनंदिनी आणि अनेक टीकात्मक निबंध प्रकाशित झाले आहेत. त्यांना व्यास सन्मान, हिंदी गौरव सन्मान, पुष्किन सन्मान आदी अनेक पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे. गोरखपूरहून प्रकाशित होणाऱ्या 'दस्तावेज' या साहित्यविषयक त्रैमासिकाचे ते संपादक आहेत.

21) : (1).

भारतीय सचेतपटांचे जनक अशी ओळख असणाऱ्या राम मोहन

यांचे 11 ऑक्टोबर 2019 रोजी निधन झाले.

- 'कम्युनिकेशन आर्टिस्ट गिल्ड' च्या कारकीर्द-गौरवाने जाहिरात विश्वाचा सर्वोच्च भारतीय पुरस्कार राम मोहन यांना मिळाला.
- 1996 साली मुलींना वाढविण्या-शिकविण्यासाठी दक्षिण आशियात जनजागृती करणाऱ्या 'मीना' या 13 भागांच्या सचेतपट-मालिकेचे काम युनेस्कोने राम मोहन यांनाच दिले होते.

22) : (4).

भारत फ्रान्सकडून मिटियोर क्षेपणास्त्रे घेणार आहे. हे हवेतून हवेत मारा करणारे क्षेपणास्त्र आहे. त्याची मारक क्षमता 150 कि.मी. आहे. भारताला ही क्षेपणास्त्रे मार्च 2020 मध्ये प्राप्त होणे अपेक्षित आहे.

23) : (1).

लसिथ मलिंगा आंतरराष्ट्रीय टी-20 क्रिकेटमध्ये सर्वाधिक विकेट घेणारा गोलंदाज आहे. त्याने 2019 वर्षाच्या शेवटपर्यंत 76 सामन्यांमध्ये 104 विकेट घेतल्या आहेत.

- तो आंतरराष्ट्रीय क्रिकेटमध्ये सर्वाधिक पाच हॅट्रिक घेणारा पहिला गोलंदाज आहे. (वसिम अक्रम-4 हॅट्रिक)

24) : (2).

अपघातग्रस्त शेतकऱ्यास किंवा त्यांच्या कुटुंबास आर्थिक लाभ मिळावा म्हणून राज्य शासनाने शेतकरी अपघात विमा सुरू केली आहे.

25) : (2).

- 'मैत्री' हा संयुक्त सैन्य सराव भारत व थायलंड दरम्यान 2006 पासून दरवर्षी आयोजित केला जातो.
- या सरावामुळे दोन्ही देशांतील संरक्षण सहकार्यात परिणामकारक संबंध वृद्धिंगत होणे अपेक्षित असून दोन्ही देशांतील जागतिक दहशतवाद विरोधी कारवाईवर यावेळी विशेष भर दिला गेला.
- 2019 च्या या सरावात भारतीय सैन्यदल आणि रॉयल थायलंड आर्मीचे प्रत्येकी 50 सदस्य सहभागी झाले होते.

शुद्धीपत्रक

'ABHINAV YEAR BOOK 2020'या पुस्तकातील

चुका व दुरुस्त्या

अ. क्र.	तपशील	चूक	दुरुस्ती
1.	<p>पृष्ठ क्र.15 - वरून दुसरी ओळ</p> <p>पहिल्या तक्त्यातील= तक्त्यातील दुसऱ्या मुद्यातील मतदारसंघ तक्त्यातील आठव्या मुद्यातील व्यक्तीचे नाव तक्त्यातील नववा मुद्दा</p>	<p>..असलेल्या एकूण 9 मंत्र्यांच पराभव झाला. यातील 2 कॅबिनेट मंत्री, तर 7 राज्यमंत्री होते. कात्रज - जामखेड</p> <p>भगवंतराव आत्राम</p> <p>संपूर्ण नववा मुद्दा</p>	<p>....असलेल्या एकूण 8 मंत्र्यांचापराभव झाला. यातील 2 कॅबिनेट मंत्री, तर 6 राज्यमंत्री होते. कर्जत - जामखेड</p> <p>धरमरावबाबा आत्राम</p> <p>नववा मुद्दा Delete करावा</p>
2.	<p>पृष्ठ क्र. 17 वरील डाव्या भागातील मुद्दा क्र. II) मतदानाची टक्केवारी</p>	<p>एकूण मतदानाची टक्केवारी :</p> <p>2019 च्या निवडणुकीत झालेले एकूण मतदान 60.46%</p> <p>2014 च्या मागील निवडणुकीत झालेले एकूण मतदान = 63.08%</p>	<p>एकूण मतदानाची टक्केवारी :</p> <p>2019 च्या या निवडणुकीत झालेले एकूण मतदान 61.3%</p> <p>2014 च्या मागील निवडणुकीत झालेले एकूण मतदान= 63.13%</p>

अ. क्र.	तपशील	चूक	दुरुस्ती
3.	पृष्ठ क्र.41 वरील 'नागरिकत्व अधिनियम, 1955' या मधल्याखालील तिसरा मुद्दा	या कायद्यात आतापर्यंत सहा वेळा दुरुस्ती करण्यात आली आहे- 1986,1992,2003, 2005, 2015 आणि डिसेंबर 2019	या कायद्यात आतापर्यंत नऊ वेळा दुरुस्ती करण्यात आली आहे.- 1957,1960, 1985, 1986,1992,2003, 2005,2015 आणि डिसेंबर 2019
4.	पृष्ठ क्र.42 वरील उजव्या भागातील शेवटून 11 वी व 12 वी ओळ	राष्ट्रीय नागरिक नोंदणी (NRC) मध्ये देशातील व देशाबाहेरील भारतीय नागरिकांची महिती घेतली जाते.	राष्ट्रीय नागरिक नोंदणी (NRC) मध्ये देशातील व देशाबाहेरील फक्त भारतीय नागरिकांची नोंदणी केली जाते व भारतीय नागरिक नसलेल्या घुसखोरांना त्यांच्या देशात पाठवले जाते.
5.	पृष्ठ क्र.52 वरील उजव्या भागातील 9 वी ओळ	आले. 17 डिसें. 2013 रोजी राज्यसभेत व...	आले. 17 डिसें. 2013 रोजी लोकसभेत व...
6.	पृष्ठ क्र.59 वरील डाव्या भागातील शेवटून 6 वी ओळ	...ही योजना 1 जाने. 2019 पासून संपूर्ण आंध्रप्रदेश मध्ये लागू होणार आहे.	...ही योजना 1 जाने. 2020 पासून संपूर्ण आंध्रप्रदेशमध्ये लागू होणार आहे.
7.	पृष्ठ क्र.132 व 133 वरील सध्या असणाऱ्या राष्ट्रीयीकृत बँकांची संख्या	31 डिसें. 2019 पर्यंत भारतात 19 राष्ट्रीयीकृत बँका आहेत.	31 डिसें. 2019 पर्यंत किंबहुना 29 फेब्रु.2020 भारतात 17 राष्ट्रीयीकृत बँका आहेत.पृष्ठ क्र .133 वरील तक्त्यातील देना बँक व विजया बँक delete

अ. क्र.	तपशील	चूक	दुरुस्ती
			कराव्यात. कारण त्यांचे 'बँक ऑफ बडोदा' मध्ये विलीनीकरण झाल्यामुळे त्या आता स्वतंत्र बँका नाहीत.
8.	पृष्ठ क्र. 219 वरील आतापर्यंतच्या पद्म पुरस्कार मानक्यांची संख्या	आतापर्यंत देण्यात आलेले पद्म पुरस्कार-पद्मविभूषण पद्मभूषण व पद्मश्री पुरस्कार प्राप्त व्यक्तींची संख्या	पद्मभूषण, पद्मभूषण व पद्मश्री प्राप्त व्यक्तींच्या संख्येची अद्ययावत आकडेवारी या (22 व्या) आवृत्तीत घटक क्र. 9 'पद्म पुरस्कार' या मुद्यामध्ये दिलेली आहेत.
9.	पृष्ठ क्र. 221 वरील डाव्या भागातील वरुन 5 वी ओळ	आतापर्यंत 49 जणांना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आलेला आहे.	आतापर्यंत 50 जाणांना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आलेला आहे.
10.	पृष्ठ क्र. 251 वरील डाव्या भागातील '22 व्या आशियायी अॅथलेटीक्स स्पर्धा' हे शिर्षक	'22 व्या आशियाची अॅथलेटीक्स स्पर्धा' हे शिर्षक	'23 व्या आशियायी अॅथलेटीक्स स्पर्धा'
11.	पृष्ठ क्र. 256 वरील डाव्या भागातील 'अर्जुन पुरस्कार' या मथळ्याखालील आठवा मुद्दा	आतापर्यंत एकूण 872 खेळाडूंना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला आहे.	आतापर्यंत एकूण 700 खेळाडूंना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला आहे.

अ. क्र.	तपशील	चूक	दुरुस्ती
12.	पृष्ठ क्र. 263 वरील उजव्या भागातील तक्त्याखालील पहिल्या 3 ओळी	इतर बाबी HDI 2019 शी संबंधित : 1) केवळ आशिया खंडातील देशांचा विचार करता हाँगकाँग अव्वल स्थानी (एकूणामध्ये 7 वा क्रमांक) आहे	HDI 2019 शी संबंधित इतर बाबी: 1) केवळ आशिया खंडातील देशांचा विचार करता हाँगकाँग अव्वल स्थानी (एकूणामध्ये 4 था क्रमांक) आहे.
13.	पृष्ठ क्र. 282 वरील तक्त्यातील 19 व्या क्रमांकाच्या मुद्र्यातील यादीतील पहिला देश	इंडोनेशिया	हाँगकाँग

Third
Edition

स्पर्धा परीक्षा-समग्र चालू घडामोडी ABHINAV YEAR BOOK 2020

365 Days@ A Glance!

(21 व्या आवृत्तीसह)

प्रत्येक घडामोडीचे सूक्ष्म विश्लेषण आणि वस्तूनिष्ठ प्रश्नांचा समावेश

सर्जदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।
अभिनव प्रकाशन, पुणे

संपादक
प्रदीप कारभारी सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)
फिरोज दिलावर पठाण

MPSC-राज्यसेवा, PSI / STI / ASO

1st
EDITION

स्पर्धा परीक्षा महाराष्ट्राचा समग्र भूगोल

संपादक

प्रदीप कारभारी सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

लेखक

संदीप महारुद्र नागरगोजे

विशाल कमलाकर कुलकर्णी

वर्जदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।

अश्विन प्रकाशन, पुणे

MPSC/ UPSC- CSAT, PSI/ STI/ ASO

Fully
Revised
6th
EDITION

स्पर्धा परीक्षा

समग्र बुद्धिमत्ता चाचणी

(Verbal & Non- Verbal Reasoning)

Tax Asst., Excise PSI, Clerk-Typist, वनसेवा, CDPO, SSC, RRB, IBPS, MTS, NTS, स्कॉलरशीप परीक्षा, B.Ed./ D.Ed.- TET/ TAIT, तसेच तलाठी, ग्रामसेवक, पोलिस भरती, कृषी सहायक इ. सरळसेवा भरती परीक्षांसाठी उपयुक्त.

2019 मधील
आयोगाच्या परीक्षांसह
250 पेक्षा जास्त
प्रश्नपत्रिकांमधील
महत्त्वाच्या उदाहरणांचा
समावेश.

सुमारे **3500** उदाहरणांचा
स्पष्टीकरणांसह समावेश

* संपादक *

प्रदीप कारभारी आनप

(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

* लेखक *

फियेज दिलावर पठाण

दरजेदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।
अभिनव प्रकाशन, पुणे

MPSC- राज्यसेवा, PSI / STI / ASO

स्पर्धा परीक्षा

Fully
Revised
2nd
EDITION

समग्र अंकगणित

Tax Asst., Excise PSI, Clerk-Typist, वनसेवा, CDPO, SSC, RRB, MTS, NTS, स्कॉलरशीप परीक्षा,
B.Ed./D.Ed. - TET / TAIT तसेच तलाठी, ग्रामसेवक, पोलीस भरती, कृषी सहायक इ. सरळसेवा भरती परीक्षांसाठी उपयुक्त

2000+
उदाहरणांचा
स्पष्टीकरणांसह
समावेश

Maths

$${}^n P_r = \frac{n!}{(n-r)!}$$

+ - X ÷
S = {H, T}

$$\text{वेग} = \frac{\text{अंतर}}{\text{वेळ}}$$

$$(a^m)^n = a^{m \times n}$$

V - BODMAS

$$s = \frac{m \times d \times k}{100}$$

$$x \propto \frac{1}{y}$$

2019 मधील
आयोगाच्या परीक्षांसह
200 पेक्षा जास्त
प्रश्नपत्रिकांमधील
महत्त्वाच्या उदाहरणांचा
समावेश

दर्जेदार साहित्याची अभिनव निर्मिती!
अभिनव प्रकाशन, पुणे

• संपादक •
प्रदीप कारभारी सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)
• लेखक •
फिरोज दिलावर पठाण

सन 2012 ते 2019 पर्यंत राज्यसेवा, PSI/STI/ASO पूर्व व मुख्य परीक्षांमध्ये
आयोगाने विचारलेल्या प्रश्नांचे विषयनिहाय व घटकनिहाय वर्गीकरण

1st
EDITION

ABHINAV CLASSIFIER

एकूण
4712
प्रश्नांचे
वर्गीकरण

* मार्गदर्शक *
प्रदीप कारभारी सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

* संपादक *
स्वप्निल दत्तात्रय सानप
B.Sc. (Computer Science)

बजेंवार साहित्याची अभिनव निर्मिती।
अभिनव प्रकाशन, पुणे

सन 2012 ते 2019 पर्यंत आयोगाने विचारलेल्या
प्रश्नांचे घटकनिहाय स्पष्टीकरणांसह विश्लेषण

ABHINAV ANALYSER

* संपादक *

प्रदीप कारभारी सानप

(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

* लेखक *

स्वप्निल दत्तात्रय सानप

B.Sc. (Computer Science)

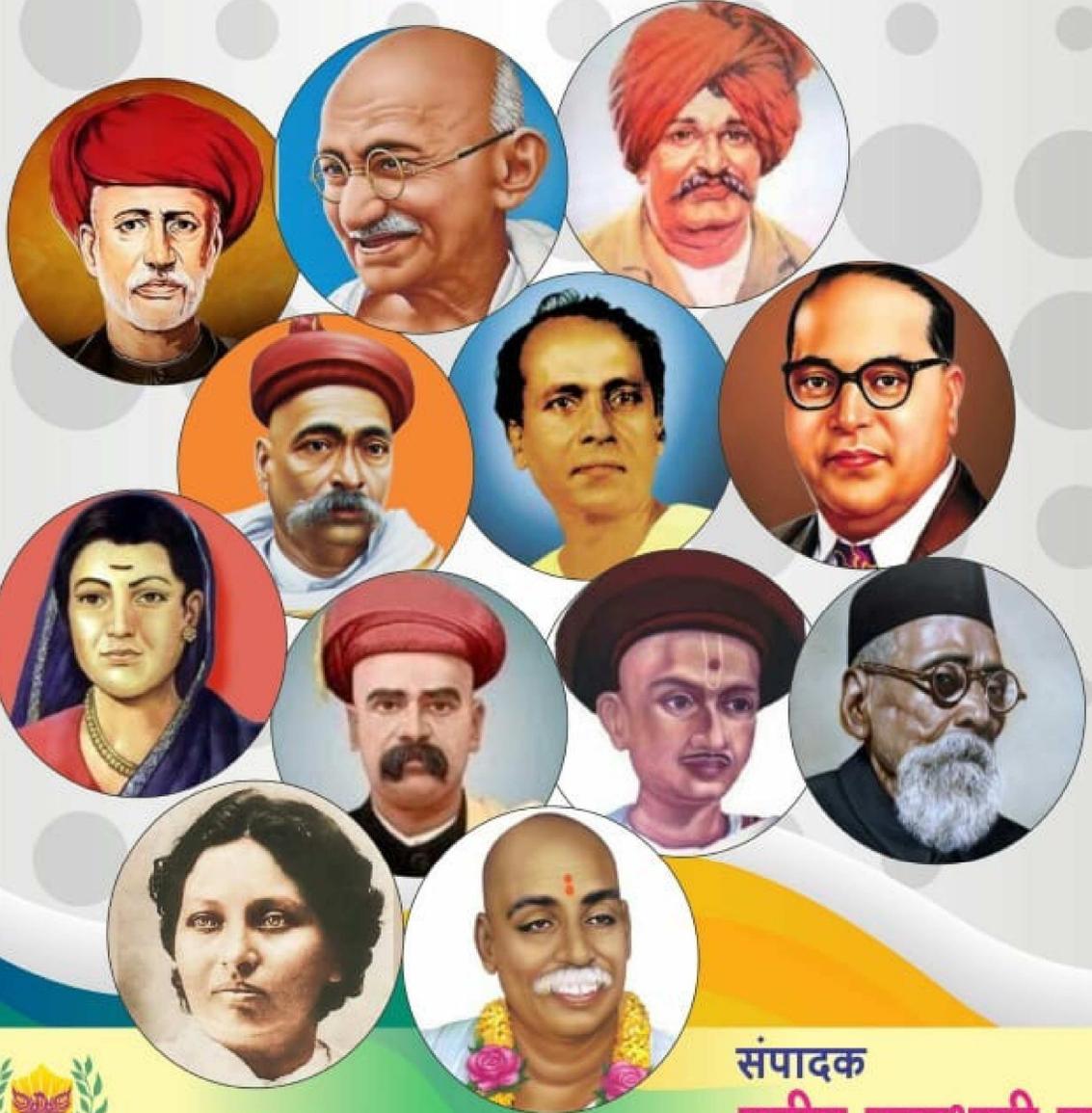

दुर्जेदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।
अभिनव प्रकाशन, पुणे

MPSC-राज्यसेवा, PSI / STI / ASO पूर्व व मुख्य परीक्षा
तसेच इतर सर्व स्पर्धा परीक्षांसाठी उपयुक्त

महाराष्ट्रातील

साम्राज्य साम्राज्यसुधारक
(भारताच्या विशेष संदर्भासह)

संपादक

प्रदीप कारभारी सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

लेखक

स्वप्निल दत्तात्रय सानप

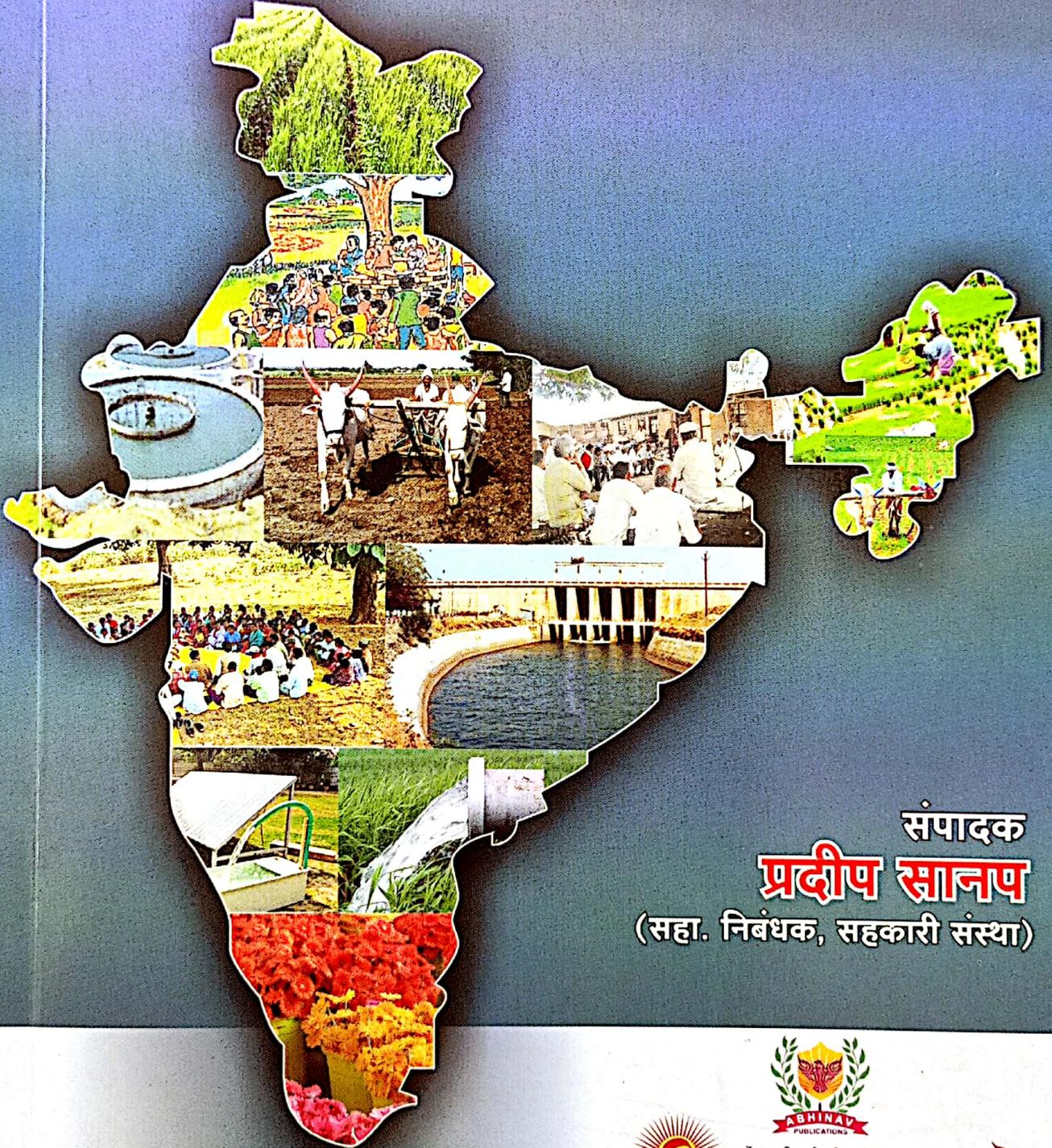
वर्जेंदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।

अभिनव प्रकाशन, पुणे

MPSC-राज्यसेवा, PSI/STI/ASO (संयुक्त), महाराष्ट्र गट-क सेवा,
महाराष्ट्र कृषी व वनसेवा व इतर सर्व स्पर्धा परिक्षांसाठी उपयुक्त

ग्रामीण व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था

समग्र पंचायत राज

संपादक
प्रदीप सानप
(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

द्वेजदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।
अभिनव प्रकाशन, पुणे

First
Edition
2019

MPSC - राज्यसेवा
PSI / STI / ASO
Excise PSI / Tax-Asst./
Clerk-Typist

2000 सराव प्रश्नांचे
स्पष्टीकरणांसह
विश्लेषण

आयोगाच्या पॅटर्नवर
आधारित प्रश्नांची पेरणी

सर्व प्रश्नांच्या उत्तरांचे
स्पष्टीकरणासह विश्लेषण

बहुविधानात्मक-बहुपर्यायी
प्रश्नांचा मोठ्या प्रमाणात समावेश

प्रश्न, उत्तर आणि स्पष्टीकरणाच्या
अचुकतेवर कटाक्षाने भर

अधिप्रमाणित (Standard) संदर्भ
ग्रंथामधून प्रश्नांची निर्मिती

ABHINAV QUESTION BANK

दर्जेदार साहित्याची अभिनव निर्मिती।

अभिनव प्रकाशन, पुणे

संपादक

प्रदीप सानप

(सहा. निबंधक, सहकारी संस्था)

फिरोज पठाण